

ÕDAGUMERESUUMLAISI NIMEQ

LÄÄNEMERESOOMLASTE NIMED

VÕRO INSTITUUDI TOIMÕNDUSÕQ **30**
PUBLICATIONS OF VÕRO INSTITUTE

**ÕDAGUMERESUUMLAISI
NIMEQ**

**LÄÄNEMERESOOMLASTE
NIMED**

NAMES OF FINNIC PEOPLE

Toimõndanuq Jüvä Sullõv

Võro 2016

Võro Instituudi toimõndusõq 30

Publications of Võro Institute 30

Toimõndaja / Editor: Jüvä Sullõv

Kaasõpilt / Cover design: Evelin Urm

Inglüse kiil / English: Maarja Reimand

Nõvvoandja / Advisor: Triin Iva

Toimõndusnõvvokogo / Advisory board:

Renāte Blumberga (Läti Aoluu Instituut, Läti Ülikuul), Martin Ehala (Tarto Ülikuul), Riho Grünthal (Helsingi Ülikuul), Hasso Krull (Eesti Humanitaarinstituut, Talliina Ülikuul), Karl Pajusalu (Tarto Ülikuul), Péter Pomozi (Eötvös Lorándi Ülikuul), Tiit Rosenberg (Tarto Ülikuul), Janne Saarikivi (Helsingi Ülikuul), Anneli Saro (Tarto Ülikuul), Helena Sulkala (Oulu Ülikuul), Taive Särg (Eesti Kirändüsmuusoom), Heiki Valk (Tarto Ülikuul), Eberhard Winkler (Göttingeni Ülikuul)

Võro Instituudi toimõndusti indeksiirvääq:

Publications of Võro Institute is indexed in:

MLA Directory of Periodicals

Linguistic Bibliography Online

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalne arhiiv (DIGAR)

Toimõndusõ aadrõs / Editorial address:

Võro Instituut, Tarto huulits 48, 65609 Võro, Estonia

tel +372 78 28750, faks: +372 78 28757

kodoleht: wi.ee/toimonduso

e-post: juvasul@ut.ee, wi@wi.werro.ee

Trükjä: Bookmill

ISBN 978-9949-9730-5-7 (trükün)

ISBN 978-9949-9730-6-4 (pdf)

ISSN 1406-2534

ALOSTUSÕS

Võro Instituudi toimõnduisi sari ilmus 1997. aastagast päälle. Aastagast 2007 om välläannõq saanuq alalidsõ toimõndaja ni toimõndamisõ manno om haarõt riikevaihõlinõ nõvvokogo. Sarja om naat inne välläandmist retsensiirmä ja taa pandas kirjä riikevaihõliidsihe raamadunimistühe.

Välläandmissagõhus. Edespitengi om plaanit vällä andaq egä aastaga üts toimõnduisi põhinummõr, miä tulõ vällä rehekuun. Ku kirotsi kogonõs inämb, võidas mano tetäq eräle numbriid.

Oodami välläandmisõs kirotsi, mil om körralik ja kimmäs nii oppusõ ku uurmisõ puul. Tuuaos, et umma kirätüüd saataq, piä-i olõma üles astnuq Võro Instituudi konvõrendsel. Oodöduq ommaq kõik keele ja kultuuri uurmisõga köüdedüq tütüq ni uurmisallo vahõlidsõ ja vordõlõjaq teemaq.

Põhinumbridõ põhijaon andas vällä õdagumeresoomõ ni töisi Ōruupa väikeisi kiili ja kultuurõ urjidõ – keele-, kirändüs- ja rahvaluulõtiidläisi, muistitsidõ välläkaibjidõ, rahva-, aoluu- ni ütiskunnatiidläisi – kirotsi.

Esseistiga jaon annami vällä populaartiidüslikke kirotsi, arvostusi ja ülekaehuisi. Erälde numbriin ilmusõq teemakogomiguq, suurõmbaq umaette uurmistüüp jms.

Toimõnduisi kiil. Võro Instituudi toimõndusõ om algusõst päälle olnuq mitmõkeeline välläannõq. Lisas võro ja eesti keelele oodami kirotsi kõigin õdagumeresoomõ keelin, erändkõrran ka muin keelin. Egä toimõnduisi põhinummõr om vähämbält kolmkeeline – kirotsõ originaalkiil üten võro- ja inglüskeelidse kokkovõttõga.

Artikliq retsenseeritäseq. Egä kirotsõ kotsilõ and uma vařadu ni mega arvamisõ kats, suurõmbidõ lahkominekide kõrral kolm arvamisandjat. Toimõndaja saat arvamisõq artikli kirotajalõ edesi.

Kirotsi saatmisõ tähtaig om egä aastaga 15. radokuu päiv. Kirotsõq ilmutõdasõq välläandõ sama aastaga numbrin, miä tulõ vällä rehekuun.

Nõudmisõq artikli moodulõ lövvüseq Võro Instituudi toimõnduisi kodolehe pääl (wi.ee/toimonduso).

Toimõndaja

ALUSTUSEKS

Võru Instituudi toimetiste sari ilmub 1997. aastast alates. Aastast 2007 on väljaanne saanud alalise vastutava toimetaja, toimetamisse on kaasatud rahvusvaheline kollegium ja sari on muudetud eelretsenseeritavaks. Väljaanne registreeritakse rahvusvahelistes bibliograafilistes andmebaasides.

Perioodilisus. Edaspidigi on kavas avaldada üks toimetiste põhi-number aastas, ilmumisega oktoobris, ning vastavalt kogunevale materjalile erinumbreid.

Otame avaldamiseks artikleid, mis on teoreetiliselt ja empiiriliselt hästi põjhendatud. Toimetised on avatud kõigile kaastöödele keele ja kultuuri uurimisega seotud aladelt ega ole piiratud Võru Instituudi konverentsidel esinejatega. Teretulnud on interdisciplinaarne ja võrdlev vaatenurk.

Põhinumbrite põhirubriigis avaldatakse läänemeresoome ning teiste Euroopa väikeste keelte ja kultuuride uurijate – keele- ja kirjandusteadlaste, folkloristide, arheoloogide, etnoloogide ja ajaloolaste ning sotsiaalteadlaste – artikleid.

Esseistika rubriigis avaldame populaarteaduslikke artikleid, arvustusi ja ülevaateid. Erinumbritena ilmuvalt teemakogumikud, monograafiad, konkreetsed uurimused jms.

Toimetiste keel. Võru Instituudi toimetised on algusest peale olnud mitmekeelne väljaanne. Lisaks võru ja eesti keelele ootame artikleid kõikides läänemeresoome keeltes, erandjuhtudel ka muudes keeltes. Iga toimetiste põhi-number on vähemalt kolmkeelne – artikli originaalkeelele lisatakse alati võru- ja ingliskeelne kokkuvõte.

Artiklid retsenseeritakse. Iga artiklit hindab anonüümsest kaks, eriarvamuste korral kolm retsensi. Toimetaja saadab retsensioonid edasi artikli autorile.

Artiklite saatmise tähtaeg on iga aasta 15. veebruar. Artiklid avaldatakse väljaande sama aasta numbris, mis ilmub oktoobris.

Kaastöö vormistusjuhendi ja nõuded leibab Võru Instituudi toimetiste kodulehelt (wi.ee/toimonduso).

Toimetaja

ALKUSANAT

Võrun instituutin toimituksia -julkaisusarja on ilmestynyt vuodesta 1997 alkaen. Vuodesta 2007 julkaisulla on ollut vakiutinen päätoimitaja ja toimitustyössä on ollut mukana kansainvälinen työryhmä. Sarjaa on alettu esitarkastaa. Julkaisut rekisteröidään kansainvälisiin bibliografisiin tietokantoihin.

Võrun instituutin toimituksia on **aikakausijulkaisu**. Sarjan päänumero ilmestyy joka vuosi lokakuussa. Lisäksi julkaistaan erikoisnumeroita kulloinkin saatavilla olevasta materiaalista.

Julkaisemme artikkeleita, jotka ovat teoreettisesti ja empiirisesti hyvin perusteltuja. Otamme vastaan artikkeleita kielen ja kulttuurin tutkimukseen liittyviltä aloilta, eikä kirjoittajan tarvitse olla osallistunut Võrun instituutin konferensseihin. Toivomme artikkeleilta tieteiden välistä ja vertailevaa näkökulmaa.

Päänumeroiden perussisältö muodostuu itämerensuomalaisen ja muiden Euroopan pienten kielten ja kulttuurien tutkijoiden – kieli- ja kirjallisuustieteilijöiden, folkloristien, arkeologien, kansatieteilijöiden, historioitsijoiden ja yhteiskuntatieteilijöiden – artikkeleista.

Esseistiikan osiossa julkaistaan populaaritieteellisiä artikkeleita, arvosteluja ja katsauksia. Erikoisnumeroina ilmestyvät teemakokonaimat, monografiat, tutkimukset yms.

Julkaisujen kieli. Võrun instituutin toimituksia on alusta asti ollut monikielinen sarja. Võron- ja vironkielisen artikkelen lisäksi otamme vastaan artikkeleita kaikilla itämerensuomalaisilla kielillä, poikkeustapauksissa myös muilla kielillä. Jokainen päänumero on vähintään kolmikielinen – alkuperäiskielisen artikkelin lopussa on aina võron- ja englanninkielinen tiivistelmä.

Artikkelit tarkastetaan. Jokaisen artikkelin arvioi anonymisti kaksi, erimielisyyskien sattuessa kolme tarkastajaa. Sen jälkeen arvostelu lähetetään artikkelin kirjoittajalle.

Määräaika. Artikkeleita otetaan vastaan joka vuosi 15. helmikuuta saakka. Artikkelit julkaistaan saman vuoden julkaisussa.

Artikkelin muotoiluohjeet löytyvät Võrun instituutin toimituksia -julkaisun kotisivulta (wi.ee/toimonduso).

Toimittaja

PREFACE

Publications of Võro Institute have been published since 1997. Since 2007 the procedure of publication has been changed. There is a standing editor in charge, an international advisory board is involved and the series will be peer-reviewed. The publication will be registered in international indexing/abstracting services/databases.

Periodicity. Henceforward we aim to publish a main issue a year, in October, and according to material and will special editions will be published.

Theoretically and empirically well-grounded **papers are expected**. Publications are not limited to the presentations of the annual conferences of Võro Institute. We look forward to all contributions from the different fields of the study of language and culture. The interdisciplinary and comparative angle is welcome.

In the main section the contributions of researchers of Finnic and other European small languages and cultures – linguists, scholars of literature, folklorists, archaeologists, ethnologists, historians, and social scientists – are published.

In the section of essays the papers of popular interest, reviews and summaries are published. Thematic numbers, monographies, and ad hoc studies are published as special editions.

Language. Publications of Võro Institute have been since the very beginning a multilingual publication. In addition to the Võro and Estonian languages articles in all Finnic languages, and as an exception in other languages, are welcome. Each main edition is at least trilingual – the summary in Võro and in English will be always added to the original.

The papers are peer-reviewed. Each article is anonymously reviewed by two, in case of disagreement by three reviewers. The editor forwards the reviews to the author.

The deadline for papers is every year February 15. The papers are published in the issue of the year, in October.

Submission guidelines are available on the homepage of the Publications of Võro Institute (wi.ee/toimonduso).

Editor

SISUKÖRD

CONTENTS

<i>Evar Saar. Rõuge ja Vätseliina talupoegade eesnimed</i>	
XVI ja XVII sajandil	11
Rõugõ ja Vahtsõliina talopoigõ edenimeq XVI ja XVII	
aastagasaal	51
Peasants' forenames in 16 th and 17 th century Rõuge and	
Vätseliina parishes	54
<i>Urmas Kalla. Midä mäletäseq Emäjyy Suurõsuu</i>	
suusaari nimeq	57
Mida mäletavad Emajõe-Suursoo soosaarte nimed	80
Memories of the names of Emajõe-Suursoo bog islands	80
<i>Enn Ernits. Eesti-Ingeri isikunimedest XV–XVII sajandil.</i>	82
Eesti-Ingeri inemisenimest XV–XVII aastagasaal	99
Estonian-Ingrian personal names in the 15 th –17 th centuries	70
<i>Sirkka Paikkala. Itäsuomalaisen sukunimistön sisältämät</i>	
yksilönnimet	103
Hummogusoomõ perrenimmi seen löödüväq	
inemisenimeq	122
Individual names among family names in eastern Finland	124
<i>Saulo Kepsu. Esikristilliset henkilönnimet kylännimissä .</i>	127
Külänimin löödüväq inneristiusoigsõq inemisenimeq .	136
Pre-Christian anthroponyms in village names	137
<i>Olga Karlova. Omaperäisten henkilönnimien säilyminen</i>	
lisänimissä ja sukunimissä (Savo, Karjala ja Vepsä) .	139
Umaperätside inemisenimmi alalõhoitumine lisa- ja	
perrenimmi seen (savo, karjala ja vepsä)	162
Preservation of original personal names in nicknames	
and surnames (Savonia, Karelia and Veps)	164

<i>Denis Kuzmin. Venäläisperäisten kristillisten etunimien adaptatiosta karjalan kielessä</i>	166
Vinneperätside ristiuso edenimmi muganduminõ kańala kiilde	182
The adaptation of Christian forenames of Russian origin in the Karelian language	182
<i>Tatjana Paškova. ‘Koiru’ – komponentu kanzallizis tau-dinimityksis karjalan kieles</i>	184
Osa koiru ‘pini’ kańala rahvaperäliidsin tövönimin	189
The component <i>koiru</i> ‘dog’ in Karelian folk names of diseases	190
<i>Alexander Pustyakov. Marilaisen henkilönnimistön vaiheita</i>	192
Mari inemisenimmi arōnōmisjakõ	207
The developmental stages of Mari anthroponymic system	208
<i>Liina Tammekänd. Võru keel individuaalse mitmekeelsuse vaatepunktist</i>	211
Võro kiil hindäperi mitmōkiilsüse nuka alt kaetult	236
Võro language from the perspective of individual multilingualism	237
<i>Laivi Org. Võru keele palatalisatsiooni akustikast</i>	239
Võro keele pehmehüise akustikast	271
The acoustics of palatalization in Võro	271

RÖUGE JA VASTSELIINA TALUPOEGADE EESNIMED XVI JA XVII SAJANDIL

EVAR SAAR

1. Sissejuhatus

Võrdlen artiklis Võrumaa kõige kagupoolsema nurga talupoegade eesnimesid kolme eriaegse loendi põhjal: 1563.a venekeelne ürik Petseri kloostri maavalduste kohta (Rõuge-Vastseliina), 1588. a Poola revisjon ja 1684. a kaardil ning kaardi-kirjeldusraamatus antud peremeeste nimed. Kaks hilisemat väljavõtet piirduvad üksnes Rõuge kihelkonnaga. Lisaks kolmele tabeli kujul esitatud ülevaatele jälgin artiklis ka uuendusi eesnimevalikus XVII sajandi revisjonide põhjal (1627 ja 1638). Võrumaa kagunurga eesnimesid käsitlevale artiklike on lisadena pandud juurde tabelid, mis analüüsivad kogu Lõuna-Tartumaa eesnimesid 1582–1588 Poola revisjonides.

Eesnimedest saame rääkida siis, kui on olemas ka teised nimed ehk lisanimed. Kui lisanimed päranduvad perekonnas põlvvest põlve, saame rääkida juba perekonnanimedest. Keskal ei olnud Saksamaa kultuurilises mõjuväljas elavatel Eesti talupoe-gadel veel selgelt kaheosalist isikunime mudelit. Kuigi kasutan artiklis läbivalt terminit *eesnimi*, siis tolleaegses tegelikkuses nimi oli nimi ja lisanimi täpsustas seda, kui oli vaja (XVI saj hakkas lisanimi siiski saama tavaliseks osaks kirja pandud talupoja nimes). Ristimisel saadud nimi tavaliselt ei vahetunud, küll aga kasutati seda kirja pannes väga palju varieeruvaid lühivorme. Volker Kohlheim nimetas hiliskeskajaegsel Saksamaal kirjapandud nimekujasid allonomideks (sks *Allonome*), termin on sündinud võrdluseses fonoloogia mõistega *allofoon*. (Kohlheim 2001: 94–95) Kultuur oli valdavalt veel suuline. Alati oli võimalik kasutada mitut erinevat suuliselt mugandunud vormi nimest ja kui kirjutati, siis tähti vahetades või topeldades veelgi kasvata tada variantide arvu. Suulises pruugis kinnistunud nime oli võimalik kirjutada “paremini”, “õpetatumalt”, seisusele vastavalt.

Kõrgest soost isikut võis kirja panna ka seisusele tavalisest matalama nimekujuga, kui tegemist oli argise arvepidamisega, mitte paljudele silmapaaridele mõeldud ürikuga. Talupoegade matal seisu eeldas, et nende nimesid pandi alati kirja võimalikult lähedaselt kirjutaja kuuldud suulisele nimekujule. Allonoomide hulgad ei olnud püsivalt piiritletud. Elanikkond kasvas ja suureneva nimevajaduse tõttu kinnistusid kõige erinevamad allonoomid nagu *Hans* ja *Jahn* varakult omaette nimedeks. Hiliskeskal hakati samanimelisuse probleemi lahendama patroonüümide ja lisanimede lisamisega. (Kohlheim 2001: 94–95)

XVI saj, kui Liivimaa kirjakeeleks oli varasema ladina keele asemel saanud alamsaksa keel, kirjutati talupoegade nimesid nii, et võimalik lisanimi, lingvistiliselt *nime attribuut* liitus nime ette: *Hento Jurgi*. Poolakad, kelle jaoks oli jätkuvalt kõrge stiili kirjakeeleks ladina keel, kasutasid eelistatult teistsugust nimejärge: *Jurgi Hentow* (eesnimi + isanimi). Poolakatega samasugune tava oli venelastel: *Юрикъ Гинтоевъ*. Vahel on Poola dokumentides lisanimega nimi siiski otse läänemeresooomele ja alamsaksale omasest suulisest kujust üle võetud: *Henthō Jurik*. XVII saj Roots'i riigi saksakeelses kirjakultuuris taaastus talupojanimedes mudel *Hento Jurgi*. Toodud näidetes käsitlen eesnimena nime *Jurgi ~ Jurik*, s.o isiku ristinime. Kirjapanekutest, eriti poolaegsetest, pole alati üheselt mõistetav, kumb nimi on ristinimi. Sellepärast jäävad igasugused eesnimede koguarvu ja osakaalu arvutused pikades talupoegade nimekirjades ligikaudseteks.

2. Vana-Liivimaa eesnimed venelaste koostatud dokumendis

1558. aastani mitu sajandit kestnud suhteliselt ühepoolsele kataliku kiriku, Saksamaa ja alamsaksa keele mõjule järgnes Liivimaal pikk sõdade ja võimuvahetuste periood, järjest uute isandate (Venemaa, Poola, Roots) esilekerkimine, kes avaldasid mõju ka talupoegade nimemoe muutumisele. Tolleaegne Tartumaa ehk nüüdne Kagu-Eesti oli muudest Eesti osadest selles mõttes erinev, et 1560–1582 kehtis siin küllalt stabiilne Moskva-Venemaa võim. Vätseliina ja suur osa Rõuge kihelkonnast oli läänistatud ortodokssile Petseri kloostriile. Erinevalt muu Tartu-

maa vallutatud aladest allusid kloostri maad ka administratiivselt otse Pihkvale (Selart 2016: 17–25).

Talupoegade nimede uurimise jaoks on oluline, et Moskva Venemaa korraldas Petseri kloostri maadel – nii vanadel kui uutel – kohe pärast vallutust maarevisjoni. Algmaterjalid ei ole säilinud. Samuti pole midagi teada tsaar Ivan Groznõi 1561. a üriku säilimisest (Selart 2016: 23–24), mida ütles end olevat kasutanud Petseri kloostri arhiivis töötanud Jüri Truuermann (1897: 39). Küll publitseeris Anti Selart 2016. a Moskva arhiivis leidunud samasugust teksti sisaldaava *sotnaja gramota* 1563. aastast, millega vanimad säilinud talupoegade nimekirjad Kagu-Eestist lõpuks uurijatele kättesaadavaks muutusid.

Publitseeritud teksti (Selart 2016: 55–95) ja teose registri abiga oli võimalik teha statistika eesnimedest, millega Vastseliina ja Rõuge talupoegi 1560. aasta paiku kirja pandi. Samas dokumendis leiduvad Setomaa (Pihkamaa põlise osa) talupoegade eesnimed erinevad nendest nimedest väga tugevalt. Kuigi kirjutajad on mõlemal pool vana piiri kasutanud venepärist nimemuodelit: eesnimi + isanimi omastava käände arhailise *ov*-lõpuga, ei ole nad liivimaalikke nimesid kuigi agaralt venepäristeks ümber tõlgendanud. Kohati on ümbertõlgendamist nimekujude läheduse tõttu siiski ette tulnud: *Пепръ, Юрикъ, Якушъ* (vrd tänapäeva võrukeelsed *Piitre, Juri ~ Jüri, Jakap*). Vahel pole selge, kas nt *Павель* on venepäramine või alamsaksa nimekuju *Pāwel ~ Pauel* otsene edasiandmine. Dokumendi kirjutajad on üldiselt järginud vene traditsiooni, et läänemerresoome *h* tagavokaalide naabruses muutub hääduses ja antakse kirjapildis edasi *z*-ga (*Ганть*). Vahel on see siiski edasi antud *x*-ga (*Хантъ*) või hoopis ära jäetud (*Anтъ*). Arhailist tähte *n* (ň) (jätt) tuleks lugeda *e*-ks ja konsonandilõpulises sõnas alati kasutatud -*ñ* võib jätta tähelepanuta.

Tabeli 1 esimeses veerus on antud 1563. a dokumendis korduvalt esinevad nimed (köik erinevad kirjapildid). Allonoomide grupeerimisel on arvestatud tänapäeva nimetaju, sellepärist on Antsud, Hannused ja Hannikud eraldi. Teises veerus on iga kirjapildi esinemiste arv Rõuge ja Vastseliina talupoja eesnimena. Kolmandas veerus on levinumate nimede protsentuaalne osakaal. Neljas veerg annab võimaliku lähtenime eestipärase, vene-

pärase või muukeelse (tänapäevase) kuju. Viiendas veerus on antud kanooniline algnimi või erinevad võimalikud algnimed, viimases veerus on kõigi samast algnimest saadud eesnimede protsentuaalne osakaal.

Tabel 1. Rõuge ja Vastseliina talupoegade eesnimed 1563. aasta dokumendis.

eesnimi	arv	%	võimalik lähtenimi	algnimi	%
Анца, Анцъ, Анцы, Ханцъ, Ганцъ, Ганцуй, Хансъ	10 3 1 3 1 1 1	5,4	Ants, Hants, Hantšu <i>ee</i> < Hans <i>asks</i>	Johannes	15,1
Андрусъ, Андрося, Гандрусь	18 1 1	5,4	Andrus <i>ee</i>	Andreas	12,1
Андрюшк, Андрюша, Андрей, Андрѣйко	2 1 1 1		Андрей <i>vn</i>	Andreas	
Гантъ, Хантъ, Антъ, Гонть, Гантуй, Хантуй	12 2 1 1 3 1	5,4	Hant <i>ee</i> , Handu <i>ee</i>	Andreas	
Ганусъ, Анусъ, Ханусъ, Хонусъ,	6 2 1 1	2,7	Hannus, Annus <i>ee</i> ,	Johannes	
Ганикъ, Ханъ	1 1		Haneke, Hahn <i>asks</i>	Johannes	
Гендрикъ, Гандрикъ, Индрикъ, Хендрикъ	1 1 4 1	1,9	Hendrik <i>ee</i> , Hindrik <i>ee</i> , Indriks <i>lv</i>	Heinrich	4
Гинъ, Гень, Гентъ, Инъ, Хино	3 1 1 1 1	1,9	Hinn, Henn, Hent, Hino <i>ee</i>	Heinrich	

Tabel 1. Järg

eesnimi	arv	%	võimalik lähtenimi	alg nimi	%
Хенинъ	1		Henning <i>asks</i>	Heinrich	
Ивашко,	1		Иван <i>vn</i>	Johannes	
Иванко	1				
Каласъ,	3	1,9	Kallas, Kallus <i>ee</i>	Nikolaus (Saar, Evar 2016)	2,4
Галасъ,	1				
Калусъ,	1				
Кала	2				
Клаусъ	2		Klaus <i>asks</i>	Nikolaus	
Керсенъ,	1				
Кярсенъ,	1				
Карсля	1				
Лауръ,	4	1,9	Laur <i>ee</i> , Лаврик, Лавр <i>vn</i>	Laurentius	1,9
Лаврикъ,	2				
Лавръ	1				
Мартъ,	9	5,9	Mart, Martin, Martus <i>ee</i> ,	Martin(us)	5,9
Мяртъ,	6		Мартын <i>vn</i>		
Мартынъ,	2				
Мартынко,	2				
Мартинко,	1				
Мартусъ,	1				
Мартисъ	1				
Матусъ,	2		Matus, Maťu <i>ee</i> , Матюк <i>ukr</i> (<i>vrd vn</i> Матюха, Матюша)	Matteus	0,8
Матюкъ	1				
Микъ,	4	1,9	Mikk, Mihkel, Mikil <i>ee</i> ,	Michael	1,9
Михкиль,	1		Михаил, Михаилко <i>vn</i>		
Михаль,	1				
Михалко	1				
Миличъ,	4		Милич <i>ukr</i>	Милетий?	1,4
Милемхъ	1		Meelik ~ *Miilik <i>ee</i> ?		
Миусъ,	9	3,5	Meus, Meos <i>ee</i>	Bartholomeus	4,3
Меусъ,	3				
Маусъ	1				
Пертмесъ	1		Pärtmes <i>ee</i>	Bartholomeus	
Пяртиль,	1		Pärtel <i>ee</i>	Bartholomeus	
Пяртль	1			<i>või</i> Berthold	
Павель,	6	4,3	Павел, Павлик <i>vn</i> ,	Paulus	5,7
Павликъ,	4		Pävel <i>asks</i> , Paal <i>se</i> , Paul		
Павелко,	4				
Паль,	1				
Павль	1				
Папъ,	4		Paap <i>ee</i> , Панко, Паня <i>vn</i>	Paulus (Saar, Evar 2016)	
Панко	1				

Tabel 1. Järg

Пъпъ, Пятъ	21 1	5,9	Peep, Peet <i>ee</i>	Peetrus	11,9
Петръ, Петрушка	14 8	5,9	Петръ <i>vn</i> , Peeter <i>ee</i>	Peetrus	
Тенусъ, Тенъ, Антъ	1 1 1		Tennüs, Tõnn <i>ee</i> , Antiqš <i>lt</i>	Antonius	0,8
Томасъ, Томосъ	13 2	4	Toomas <i>ee</i>	Thomas	4
Точъ	4		Toots <i>ee</i>	Theoderich Theodotus? Antonius?	1,1
Юрикъ, Юрьи, Юри, Юръ, Юрца	14 13 1 1 1	8,1	Юрий <i>vn</i> , Juri, Jüri <i>ee</i> , *Juur, *Juurik <i>ee</i>	Georg(ius)	8,6
Юшко	2		Юша < Юрий <i>vn</i> / Юса <i>vn</i> , Just <i>asks</i>	Georgius või Justus	
Якушъ, Яковъ, Якупъ, Якопъ	8 5 3 2	4,9	Якуша, Яков <i>vn</i> , Jakup <i>ee</i>	Jakob	5,1
Якъ	1		Jaak <i>ee</i>	Jakob	
Янъ, Янко, Янка, Янцъ	13 6 2 1	5,9	Jaan, Jants <i>ee</i> < Jahn <i>asks</i> , Янка <i>valgevene</i>	Johannes	
Teistsuguse algnimega v tundmatut päritolu eesnimed	46				12,4

Algnime sagedusrida selle tabeli järgi on: Johannes, Andreas, Peetrus, Georg (Jüri), Martin, Paulus, Jakob, Bartholomeus, Heinrich, Thomas, Nikolaus, Michael, Laurentius, ebakindla algnimega *Milixъ* ja *Milexъ*, ebakindla algnimega *Toчъ* (Toots), Antonius, Christian, Matteus.

Teistsuguse algnimega või tundmatut päritolu eesnimed 1563. a dokumendi Liivimaa osas esitan koos patronüümi või lisanimega: *Аматюсъ Ивановъ; Бонготъ Ирановъ; Вагантъ*

Петровъ (Wiegant?); *Виль Лимильевъ + Виль Гинтовъ* (Will < Wilhelm?); *Виклйко* (< Викентий); *Виролаль Якоповъ* (Viro Lall, kohanimi-eesnimi-patronüüm); *Гавцъ Павловъ* (Kauts < Гавриил = Gabriel); *Гаесъ Петровъ*; *Гришка Степановъ* (< Григорий = Gregorius); *Иаусъ Сиковъ*; *Какъ Томосовъ*; *Канамяртъ Ганусовъ* (Kana Märt); *Кастель Ганусовъ*; *Киръ Андрусовъ* (Кир = Cyrus); *Котъ Индриковъ*; *Кучекъ Клаусовъ* (*Kuutsik < Konrad?); *Маро Мартевъ*; *Мекъ Саповъ*; *Минка Индриковъ + Минкуй Андръковъ + Минюхно Андрусовъ* (Минка < Миней, Минеон); *Миртей Гантуевъ + Миртъ Яковъ*; *Мкахъ Игнатуевъ*; *Мокъ Павловъ* (< Мокий?); *Новеютесь*; *Насръ сынъ Янусовъ*; *Олешка Степановъ* (< Алексей); *Оренъ Татьевъ*; *Орки Салусовъ*; *Пънупъ Андрусовъ*; *Ревъ Сориковъ*; *Ренъ Пъновъ* (Rein? < Reinhold, Reinhard); *Савостгъко Яковлевъ* (Севастьян = Sebastian); *Сиаусъ Андрусовъ + Сияусъ Лавровъ*; *Симанъ Петровъ* (Siiman < Simeon); *Телкъ Иголовъ* (Tilk, Tiilik < Theoderich); *Тель Петровъ*; *Тъмъ Гакневъ* (Teet < Detlef); *Титъ Анцынъ* (Tiit < Dietrich < Theoderich), *Товъ Андрусовъ* (< Товия? = Tobias); *Хелмонъ Томосовъ сынъ* (< Phileimon); *Юропъ Мартыновъ*.

Tavalistest mehenimedest on – tüüpiliselt hiliskeskaegse Euroopa kultuuriruumile – esikohal Johannese mugandused. Miks nime *Ants* vastet on selles dokumendis kirjutatud vokaalilõpuliselt *Ança*, pole tegelikult selge. Rahvapärane tüvevokaal tänapäeva võru kohanimedes on -*u* või -*i*: *Andsu*, *Andsi*, *Hansi*. Johannese sellel ajal kõige tavalisem mugandus *Jaan* on valdavalt kirja pandud *Янъ*, slaavipärased vokaallilõpulised *Янко* ja *Янка* on vähemuses, korra esineb ka tänapäevani kõnekeeles püsitud *Jants*; *h*-lised on *Hants* ja *Hantšu*, kui kirjapilti *Ганций* võib nii tõlgendada. Või kajastub nimedes *Ганций*, *Гантуй*, *Минкуй* veel länemeresoome *oi*-deminutivi sufiks arhailisel kujul? Johannese mugandustest on päris arvukas ka *Hannus*. Sellised kitsalt alamsaksapärased nimevariandid nagu *Haanik* ~ *Hannik* ja *Haan* või *Hann* on samuti esindatud, samas võib *Hann* olla ka muistse länemeresoome nime **Anno* kristlikuks nimeks ümber mõtestatud vaste (1195. a-l Turaidas liivlane *Anno*).

Silmapaistvalt populaarse *Andreas* peamine nimekuju on lõunaeestiline (slaavimõjuline?) *Andrus*, mitte keskalamsaksa dokumentides otsest vastet omav *Andres*. Nimekuju *Гандрусь* esinemine näitlikustab usutavalt, et selle ajajärgu lõunaeesti keelele on olnud iseloomulik sekundaarse, ületaotlusliku *h* esinemine, mille tulemuseks eesnimedes on ka *Hant* ning *Handu* (<*Ant*, *Ando*). Protsessi vastandpooleks võis olla kohatine sõnaalguse *h* kadu, mis paistab silma Johannese muganduste juures. Varasemad uurijad (nt Palli 1959: 600–602) on näidanud, et mõningaid nimekujusid võidi kaasaegsete poolt tõlgendada kord Johannese, kord Andreasemugandusteks. Lõpuni kindel ei saa olla ka siin tabelis antud liigitus.

Sageduselt kolmanda algnime *Peetrus* muganduste hulgas on olnud kõige tavalisem *Peep*, mis on silmapaistev Eesti-sisene eriareng. Olen varsti ilmuvas teises artiklis välja pakkunud idee, et *Peep* ja *Paap* moodustavad koos tekkinud nimepaari, olles ebareeglipärased lühivormid Tartu piiskopkonna kaitsepühakute nimedest Peetrus ja Paulus (Saar, Evar 2016).

Georgiuse kõige tavalisem mugandus *Юрикъ* on slaavi algupäragna, kuid hilisemad materjalid näitavad, et üldeestilise *Jiiri* kõrval kasutasid Võrumaa talupojad ka nimekujusid *Juri* ja *Juurik*. Esmavälteline *Juri* esineb võrukeste ja setode kõnekeeles tänapäevani. Küllalt sagedaste allonoomide *Юрикъ* ja *Юръи* puhul on tähelepanuvääorne, et seda – ennast põlluharijateks nimetavate talupoegade hulgas ootuspäraselt populaarset – nime ei esine dokumendis kordagi Pihkvamaa (Setomaa) poolel elanud talupoja nimena. Vaid nime *Юшко*, mis üldjuhul peaks samuti vastama Georgiusele, leidub seal neljal korral. See süvendab muljet, et teine teisel pool põlist piiri elavad talupojad ei olnud sellel ajalooperioodil omavahel väga lähedastes suhetes. Vähemalt ei jaganud nad keelest ja kirjutajast sõltumatult samasid populaarseid eesnimesid. Näiteks Pihkva pool piiri populaarsed eesnimed *Васко*, *Гришка*, *Микитка*, *Семенко*, *Федко* jt on selgelt sellised, mille vasted läänekiriku eesnimevaras on küll olemas, kuid pole kunagi populaarsed olnud. Hilisemas vene nimevaras tavalline *Павел* esineb Pihkva poolel kujul *Павелко* vaid kahel korral ning *Яковъ* ega *Якушъ* ei esine seal üldse.

Vaid *Иванко* ja *Петрушка* (*Петрокъ*) on nimed, mida Johanneese ja Peetruse vastetena ka Pihkva poolel arvukalt leidub.

Pauluse muganduste hulgas leidub lisaks eespool mainitud Paabule ka *Paal*. *Paal* on taas keskeuroopalik erireng, mida võiks siiski pidada ka alamsaksamõjuliseks. Järgnevatel sajanditel jäädvustub see paljudes Lõuna-Eesti Paali-kohanimedes, XX sajandiks saab üheks põhiliseks Pauli-Paveli vasteks setode juures.

Jakobi nime kirjalikust kujust *Якушъ* ei saa veel järeldada, et see nimekuju oleks olnud Rõuges ja Vastseliinas väga levinud. Kohanimedesse on jäänud vaid üksik jälg Karulas – Jakutsi talurühm. Pigem tuleks siin näha võimalust, et *Якушъ* kui eriti just Valgevenes tavalline Jakobi mugandus oli kirjutajatele eeskujuks kohaliku *Jakupi* või *Jaagupi* ülesmärkimisel. Nimekuju *Jaak* (*Якъ*) on 1563. a olnud kas vähe levinud või ongi siis just seda kirja pandud kujuga *Якушъ* (vrd Tabel 2 (1588. a)).

Bartholomeus esineb oma lõunaeestilise, pearõhulisest silbist algava lühendvormiga *Meus*. Muud variandid on vähearvukad.

Heinrichi mugandused ei kuulu veel sageduselt tippnimedele hulka, kuid variante on juba palju, nii *Hinn*, *Henn*, *Hent* kui *Hino* on esindatud. Nime *Henu* või *Hino* üheks aluseks võib olla ka muinasaegne isikunimi, näiteks 1255. a Saaremaal esinenud nimi *Env* (Palli 1959: 601).

Suhteliselt levinud ja esmapilgul täiesti süsteemivälise eesnime *Каласъ* ~ *Калусъ* (Kallas, Kallus) olen liigitanud Nikolause varajaste, hiljem käibelt kadunud muganduste hulka. Mugandus *Klaus*, milles vokaal *k* ja *l* vahel on kadunud, esines XVI saj ühe kõige tavalisema nimekujuna baltisakslaste keeles, kuid see andis omakorda eesti keelde mugandudes *l*-algulisi eesnimesid: *Laus*, *Laas*. Võõra *kl*-konsonantühendi vältimiseks oli teine võimalus kasutada algnimes juba olemas olevat silbistructuuri. (Saar, Evar 2016)

Mikk XVI saj liivimaalaste eesnimena ei sisalda veel ilmselt muud algnime peale *Michaeli* (*Miikael*). Setode *Miko* ~ *Mikk* lähtenimi *Mikolai* (< *Nikolaus*) esineb 1563. a loendis vaid ühel korral Pihkva poolel: *Микулка*. Setode *Miki* üks lähtenimedest *Mikita* (< *Nikita*) on 1563 Pihkva poolel juba arvukas, aga pea-

miselt hakkas see realiseeruma pikemal kujul, andes ka Võru-maal mitmeid *Mikita* ~ *Mikitä* kohanimesid.

Dokumendis korduva eesnime *Миихъ* päritolu tuleks jäätta lahtiseks, sest kuigi nimele on võimalik leida vene nimemuganduse vaste *Милемий* aluselt, oleks selline mugandus haruldane, vörreldes palju levinuma nime *Мелемий* (*Мелентий*) mugandusega *Мелех*. Probleemne on ka muinasnimeks pidamine nime-elemendi *meel* alusel. Üriku kirjapildi alusel rekonstrueeritud **Miilik* ei leiaks just eriti palju vasteid kohanimedehulgas, vörreldes *meel*-alguliste kohanimedega. Kui võtta vaatluseks kõrvale 1588. a Poola revisionis esinev *Mieliech* ja selle nimega otsestelt seostuv Meelaku küla nimi, siis on kõige loogilisem oletada, et 1563. a *i*-lised nimekujud on kõrvalekalle tavalisest vene kirjapildist.

Nimi *Toots* on 1563. a materjali hulgas täiesti olemas, nimekeerulist päritolu olen proovinud avada oma varsti ilmuvas teises artiklis (Saar, Evar 2016). Praeguses uurimisseisus tundub, et seostamine algnimega *Theodotus* (kirikuslaavis *Феодом*) on rohkem põjhendatud kui seostamine germaanipärase algnimega *Theoderich*. Nime suure populaarsuse töttu XVII saj-l ei saa jätta röhutamata, et *Tootsi* nimekujuks võis transformeeruda varasem **toivo*-alguline muinasnimi.

Antoniuse mugandusi esineb Vastseliinas-Rõuges üllatavalalt vähe. Sama olukord jätkub siin 1580. aastatel, kui nimekujud *Tyn* (*Tönn*), *Thyno* ja *Denis* (*Tönis* ~ *Tennüs*) on mujal Lõuna-Tartumaal väga sagedased, mitte aga Rõuges ja Vastseliinas.

Üksiknäitena esinevate eesnimede hulgas leidub selgelt venepäraseid, kuid kokkuvõttes pole neid palju, nii et seda võiks pidada tavalise rände tulemusel tekkinud mitmekesisuseks. Asjatundlikku analüüsni vajaks mõnede nimede võimalik baltipärasus, nt *Новеютесъ*.

Kohati on mõni erilisemgi kristlikku päritolu nimi tugevalt läänemereresoomestunud, nt *Хелмонъ* (*Томосовъ сынъ*), mis arvatavasti põhineb nimel *Phileimon* (kirikuslaavi vastet *Филимон* pole kirjutajad tabanud). Loosis on säilinud 1563. a eesnimest *Хелмонъ* pärinev kohanimi, kuid see kohanimi on ümber mõtestatud teist päritolu (germaani) eesnimele: *Helmuti*. Phileimoni algtähenduse oletust toetab Vastseliina isikunimevaras veel

1805. a esinenud lisanimi *Hellemonna* (EAA.567.2.687: 11p). Sellest on lõpuks lühenenud suulises pärimuses elav lisanimi *Muna*.

3. Poola aeg

Võimu üleminek Tartumaal venelastelt poolakatele toimus 1582. a suvel veretult, Jam Zapolski rahulepingu järgi. Kuid Vene-Liivimaa sõda oli kaasa toonud ka muutusi rahvastikus. Võib oletada, et sōjas tühjaks jäänud küladesse ning hajataludesse asus elama sisserändajaid peamiselt lõuna poolt, kus Venemaa ja Poola-Leedu vaheline sõjategevus ja sõjavägede rüüsteretked jätkusid ja ägenesid, eriti pärast 1575. aastat. Vastseliina külade peremeeste 1588. a nimekirjas võibki näha lisaks ortodokssetele eesnimedele küllalt eksootilisi lisanimesid, mis võiksid olla kuulunud Leedu ja Valgevene aladelt Liivimale pagenud inimestele, oma sõjaväest maha jäänud venelastele, ukrainlastele, poolakatele ja ehk isegi mõnele tatarlasele (Roslavlev 1970: 29–37). Kui suur osa ortodokssete eesnimede levikus oli Petseri kloostri misjonitegevusel, ei saa kindlaks määrrata. Selliseid talupoegi, kelle lisanimi oleks "liivimaalik" ja eesnimi kirikuslaavipärane, ei leidu nimekirjades kuigi palju.¹ Kuid tegelikult pole ka kusagilt saada teavet ristitud laste nimede kohta Venemaa võimu perioodil. Aastaks 1588 polnud siis sündinud mehed veel enamasti peremeheealised ning 1601. a Roots'i revisjon Vastseliinat ja Rõuget ei puuduta. Järgnes näljahäda ja rahvastikukatastroof 1601–1603. Oletatav väljarände rootslaste naasmise eel 1624 võis vähendada köige suuremal määral just ortodoksi usku

¹ Näiteid talupoegadest, kelle eesnime ja lisanime kombinatsioon sisaldab nii põliseid (LMS või alamsaksa) kui uusi (ortodoksi või slaavi) jooni. Esimesed olen kirjutanud kursiivis ja teised allajoonituna: *Hans Swinin*, *Henthö Jurik*, *Jak Gramotnik*, *Hemo Albrechtow*, *Hant Czarsky*, *Mikita Paygow*, *Kiarsnia Matwiesko*, *Indrik Kurski*, *Thocz Kawak*, *Andrzey Warsth*. Seda tüüpi nimed nagu *Pap Kusniecz* ja *Jak Kowal* võivad olla muidugi ka tõlgitud, nii et algupärane lisanimi on olnud *Raudsepp* või *Sepp*. Leidub ka vanade liivimaalike nimede slaavipäras tamist, nt *Ansczyk Kals*.

pöödunud ja venepäraste eesnimedega talupoegade arvu. Praeguse uurituse juures jäab mulje, et kreekakatoliku päritolu eesimed ja venepärasel mugandused juurdusid siinsete talupoegade eesnimepruugis pigem aeglasest, pikema protsessi käigus, mis kestis läbi Poola aja 1582–1624 ja sellele järgnenud Rootsi aja alguse.

1582. a Poola revisjon oli uurijatele kasutatav juba alates 1920. aastatest (nt Eisen 1923), kuid see ei sisaldanud Võrumaa äärmise kagunurga (Vastseliina linnuse maade) materjale. 1970–1973 ilmusid Oleg Roslavlevi allikapublikatsioonid, mis sisaldaid varemuntust terve suurusjärgu võrra rohkem Poola-aegseid dokumente (Roslavlev 1970, 1973a, 1973b). Nendes leiduva isikunimematerjali analüüs pole tänapäevani tehtud. Tabelis 2 analüüsitud Rõuge nimekiri 1688. aastast pärieneb Roslavlevi publikatsioonist (Roslavlev 1970: 31–37). Seal leiduvat nimistut on täiendatud Tsooru mõisa loendiga 1582. aastast (Roslavlev 1970: 85–86).

Tabel 2. Rõuge talupoegade eesnimed 1588. aastal.

eesnimi (sulgudes tänapäevakuju)	arv	%	lähenimi, alamsaksa või vene	algnimi	%
Hans, Hanns, Hants, Ancz, Han, Hansko (<i>Hans, Ants, PN Hann(i)</i>)	35	13	Hans, Hantzi, Hann, Hanske	Johannes	15,5
Jurik, Iurik, Juri, Jurgi (<i>Jüri, vro Juri</i>)	22	8	Juri, Jurge, Юрий, Юрик	Georg, Georgius	8
Marth, Mart, Merth (<i>Mart, Märt</i>)	20	7,5	Mart, Mert	Martinus	7,5
Pap (<i>Paap</i>)	19	7		Paulus	7
Jak, Iak (<i>Jaak</i>)	14	5	Jaco, Jack	Jakob, Jakobus	6

Tabel 2. Järg

eesnimi (sulgudes tänapäevakuju)	arv	%	lähtenimi, alamsaksa või vene	algnimi	%
Mik (<i>Mikk</i>)	14	5	Mick Миколай?	Michael Nikolaus?	5
Mios (PN <i>Meos</i>)	14	5		Bartholomeus	5,5
Piep, Piepko (<i>Peep</i>)	14	5		Peter, Petrus	7,5
Andrus, Andrey, Andrik (<i>Andrus, Andri</i>)	12	4,5	Andres	Andreas	5,5
Thocz (PN <i>Toots</i>)	12	4,5		Theodotus?	4,5
Hin, Hen (<i>Henn, PN Hinn</i>)	9	3,3	Hinke, Hinrich	Heinrich	6,5
Thomas (<i>Toomas</i>)	9	3,3	Thomas	Thomas	3,3
Hint, Hent, Hendrik (<i>Hendrik, PN Hint</i>)	8	3	Hinze, Hinrich	Heinrich	
Jan, Ian (<i>Jaan</i>)	7	2,5	Jahn	Johannes	
Kalas (PN <i>Kallas</i>)	7	2,5		Nikolaus	
Pietrik (<i>Peeter, vro Piitre</i>)	7	2,5	Peter	Peter, Petrus	

Korduvad nimed Rõuges olid veel *Rein* (< *Reinke, Reineke < Reinhold, Reinhard*), *Hant* (< *Andreas*), *Jakub* (< *Jakob*), *Kiersnia ~ Kiarsnia* (< *Kersten, Carsten < Christian*), *Matus* (< *Mattheus*), *Lawro ~ Lawrik* (< *Лаэр, Laurids < Laurentius*), *Markus, Simun* (< *Simeon*). Tabeli 2 viimases veerus on ära töodud samast arenenud eesnimede protsent.

Võrreldes 1563. aastaga on nimede sageduses näha mitmeid tendentse ja muutusi. Johannese muganduste koguarv on püs-

nud samana, kuid *Hansust* lähtunud nimekujude arv on tublisti tõusnud ja nimekuju *Jaan* esinemisarv on langenud. Nime *Andrus* sagedus on veidi langenud. *Ant-* ja *Hant-tüüpi* mugandused on kas täiesti kadunud või siis on Poola kirjutajad need nimed *Hansu* alla üldistanud. Varem arvukas nimekuju *Hannus* võib olla edasi antud kujuga *Hanns* või siis on see nimi taandunud. *Heinrichi* muganduste arv on kasvanud. Pisut on kasvanud ka *Martide* ja *Märtide* osakaal. *Paap* kui varem vähe levinud nimi on muutunud lausa üheks kõige populaarsemaks nimeks. *Pauluse* nime teistsuguseid mugandusi ei olegi Poola-aegses Rõuges kirja pandud. *Paabule* lähedast nimekuju *Papko* leidub Vastse-liinas. Ka *Jaak* on tõusnud üheks arvukamaks nimeks. Kõigest üks vastav nimekuju 1563. aastast (*Якъ*) tekkitab kahtluse, et venelased võisisid suulisest pruugist kuulduud nime *Jaak* anda edasi kirjapildiga *Якушъ*. Nimi *Mikk* on jätkuvalt populaarne. Nüüd, kui vene mõjuga saab juba arvestada, võib selle kirjapildi taga olla ka mõni üksik *Nikolause* mugandus. *Peetruse* allonoomidest on kohalik erivorm *Peep* jätkuvalt kõige populaarsem, *Peetrike* vastavate kirjakujude sagedus on langenud. *Toots* on muutunud senisest mitu korda populaarsemaks eesnimeks. Ka *Kallas* on muutunud senisest tavalisemaks eesnimeks. Muude *Nikolause* muganduste täielik puudumine lisab kinnitust hüpoteesile, et *Kallas* on vastavuses just selle, hiliskeskajal populaarse pühakunimega.

Suurem osa Rõuge peremehi 1588. a võis olla sündinud enne Liivimaa sõja algust 1558. Seega peegeldub nende eesnimedes ikkagi vanaliiivimaalik nimemoond, nagu ka 1563. a nimekirjas.

Kui võrrelda Rõuge 1588. a sagedusloendit H. Palli sagedusloenditega XVI saj keskpaiga Harjumaalt ja Järvamaalt (Palli 1959: 598), siis on näha, et hoolimata Rõuge väikesest materjalist on üldpilt sarnane. Populaarseima kristliku nime *Johannes* mugandused moodustavad ~ 15 % meeste eesnimevarast (Pallil Harjumaal kõrgem, Järvamaal madalam). Suhe levinuma variandi *Hans* (*Ants*) kasuks vähem levinud variandi *Jaan* suhtes on samasugune. Rõuge sageduselt teine nimi *Jüri* (*Juri*) (lääneslaavi > alamsaksa) on vastavuses Harjumaa esikohanimega *Jürgen* (alamsaksa keele sisene areng). Rõuge *Mart* (*Märt*) on veidi levinum kui Järvamaal *Mart* ja Harjumaal *Märten*. Rõuge

Mikk on samuti veidi levinum kui Põhja-Eestis. Rõuge *Mios Bartholomeuse* mugandusena on esileküündivalt arvukas. Põhja-Eesti *Pärtel* (<*Bartholomeus* või *Berthold*) ei ole siin levinud. Tartumaal (aga mitte Rõuges) näitab head levikut ka Bartholomeuse vähem lühenenud kuju *Pertelmis*. Rõuges on juba tõusu- teel XVII saj veel populaarsemaks saanud germanipärase nime *Heinrich* erinevad mugandid. XVI saj keskpaiga Harju- ja Järvamaal pole nendest veel ükski eraldi võttes edetabelisse küün- dinud. Ainult Rõuge edetabelisse kuuluvad Põhja-Eestis suhteli- selt tundmatud eesnimed *Paap*, *Toots* ja *Kallas*.

Hans, *Peep*, *Paap*, *Toots* ja *Kallas* on olnud suurimad tõusjad Rõuges ka võrreldes Rõuge enda nimevaraga 1563. aastast.

Poola mõju Lõuna-Eesti vanale eesnimevarale pole siinani teaduskirjanduses puudutatud. Näib, et mõju ongi väike, kuid siiski olemas, näiteks eesnime *Jaan* populaarsemaks muutumine (vrd poola *Jan*) järgneva XVII saj jooksul. Mitmetele harulda- sematele eesnimedele (tänapäeval on neist saanud perekonnani- med või kohanimed) sobivad poolapärased tõlgendused: poola *Jas* (<*Johannes*) eesti *Jaas* (vrd Rajandi 1966: 87 *Jaas* < *Jaša* < *Jakob*), poola *Marcin* (<*Martinus*) eesti pn *Märtsin*, poola *Misio* [miš'o] (<*Michael*) eesti kohanimi *Mišso*, Poola *Nycz* (<*Nikolaus*) eesti kohanimi *Niitsiku* jm.

Sisserändajate hulgas võib ära tunda lätlasi, kelle nimes või määratluses on kasutatud poola sõna *łotysz* 'lätlane': *Orthoma Lothissow*, *Gawrylko Lothysow*, *Hanns Lotis*, *Lothys na Komorowie*, *Lothys na popowey ziemie*. Harvem eestikeelsena: *Laty Jak*. Revisjonidokumentides leiduvates puhtalt läti asustusega küladest on nimed esmapilgul täiesti teistsugused kui eestlastel. Kuid olukord näib johtuvat sellest, et lätlaste juures on juba 1580. aastatel kirja pandud talunimesid, mitte eesnime ja patronüümi sisaldavaid peremeeste nimesid. Näiteks Valgast kagus, otse praegusel Eesti piiril paiknevas *Sodakula*'s, mis hooli- mata läänemeresoome külanimest oli asustatud lälastega, on 1582 loetletud veidralt läbipaistmatuid nimesid. Samas on need suures osas kokku viidavad tänapäevaste talunimedega, nimed näivad olevat vanad ja valdavalt läti etümolooliiga. Kui on mainitud eesnimesid (*Jurgi*, *Jan*, *Andrys* jt), pole neid võimalik eristada eestlaste eesnimedest.

4. Muutused XVII sajandil

4.1. XVII sajandi alguse rahvastikukatastroof

Vene-Liivimaa sõda 1558–1582 ja Poola aja esimene periood oli täis pöördelisi ajaloosündmusi, kuid Kagu-Eesti rahvaarv ei vähenenud selle aja jooksul, kokkuvõttes see pigem kasvas ja uusi taluperesid tekkis juurde.

Järgnenud Roots-Poola sõda 1600–1611 oli Lõuna-Tartumaa talupoegadest elanikkonnale ilmselt kõige hukatuslikum periood kogu keskaja ja uusaja jooksul. Kohapeal toimunud sõjategevus 1600–1603 ja sellega liituv ikaldus kahel järjestikusel suvel 1601 ning 1602 põhjustas enneolematu näljahäda, massilise surmisse või elukohast lahkumise. Sellele lisandus katk 1603–1604 (Seppel 2014a: 36, 38). Lõuna-Eesti keskses maakonnas Viljandimaal väideti olevat ellu jäänud vaid 1/10 talupoegadest (Fabricius 2010: 295). Sõjategevusest vähem kurnatud Põhja-Eestiski tühjenes vähemalt 1/4 kuni 1/3 kõigist taludest. Kõik need talupered ei pruukinud surnud olla, nad võisid ka äärmuslikult vaesunutena maksukohustuse alt välja langeda (Seppel 2014b: 26–27).

Tartumaa ja selle lõunaosa kohta otsesed ajaloolaste publitseeritud andmed puuduvad. Katkestuse hoomamiseks on kõige lihtsam võrrelda arve 1601 ja 1624/27 rootslaste poolt läbi viidud revisjonide vahel. Nt väga viljaka põllumaaga Antsla mõisa *Säätsla külas pandi 1601 kirja 82 peremeest, kes harisid 40 adramaad, 1627 pandi kirja 9 peremeest 8 adramaal. Antsla mõisa kõige paremini säilinud külas Kobelas oli toimunud vähenemine 28 talupojalt ja 13,25 adramaalt 8 talupojale ja 3,5 adramaale. Lisanimedesid, mis oleksid selles külas samad 1601. ja 1627. a revisjonides, oli kolm. Kujuka literatuurse näitena on senisesse elukohta püsima jäänud ja veel elus taluperemees 1601 *Hullus Pitte Jan* (*Hullus pitäq Jaan*) 'hulluks pidada Jaan', 1627 *Ulli Pet Jan* (*Ullis peet Jaan*) 'hulluks peetud Jaan'. (Roslavlev 1967: 57, Roslavlev 1965: 105–106) See kirjeldav lisanimi näitab vaimukalt, milliseid omadusi oli Eesti talupojal vaja, et XVI saj alguse demograafilisest pudelikaelast läbi päaseda.

Maksualuste peremeeste arv vähenes aastatel 1601–1627 kõigis mõisates mitu korda ja mõnes väiksemas mõisas polnud 1627. a üldse talupoegi, keda revisjonis kirja panna. Kokkuvõttes liituvad siin rahvastikukatastroof 1602–1604, sellele järgnenud aeglase taastumise algus ja väljaränne 1627. a eel. Poola võimu lõpuperiodist enne 1624. aastat, kui Rootsi võim Tartumaale naases, pole praktiliselt mingeid talupoegkonda puudutavaid teateid. Kuid samas on loogiline eeldada, et vähemalt mõned katoliiklikud talupojad reageerisid „väärusuliste“ rootslaste tulemissele katsega mujal parem elukoht leida. Rootslaste võit tõi kaasa paljude vahepeal ära olnud baltisakslaste naasmise ja mõisnike omavoli maksimumi Rootsiga nõrgalt seotud uutel aladel. Venemaal olid näljahäda ja taudid XVII saj algus-aastail tühjendanud suuri alasid ja see lõi väljarändeks soodsad tingimused. 1624/27. a revisjonist võib aimata, et kohati oli ära mindud külade kaupa ja tühjaks jäänud parimad talud olid hõivanud talupojad naaber-mõisatest.

1624. a alates kehtis Tartumaal Rootsri Kuningriigi võim. Sõjas 1656–1661 oli see ala jälle Venemaa käes, siis taas Rootsri käes kuni 1702. aastani Põhjasõja alguses. 1624. aastast asendus katoliku kirik lõplikult luterlikuga. Luterlus tõi kaasa nimevaliku laienemise: Vana Testamendi nimed, saksa keelde tõlgitud heebrea ja vanakreeka nimed (Seibicke 2001: 105–106). Talupoeglikus nimevaras levisid need uued nimed aeglaselt, peamiselt ülike ja linnaelanike eesnimede eeskujuks võtmise kaudu. Osa Vana Testamendi nimedest oli siin ka juba varem tuntud tänu kirikuslaavi kaudu tulnud ortodokssetele eesnimedele.

4.2. Kagu-Eesti talupoegade eesnimede muutumine XVII sajandil

Pärast rahvastikukatastroofi sajandi alguses on dokumentides näidatud taluperemeeste nimede koguhulk pikka aega väike. See põhjustas ka vähenenud vajadust nimevaliku laiendamiseks. Kui näiteks 1638. a revisjonis (1638) on mainitud ka peremehe poegade nimed, ei leidu nende hulgas peaaegu üldse arusaamatuid või väga haruldasi eesnimesid. Samas on revisjonides kirjas pal-

ju taluperemehi ilma ristinimeta, kas lisanimede, hüüdnimedede või (mõnikord, miks mitte) vanade läänemeresoome nimedega:

1627 Võnnu Hammaste *Wanna Pickenn* ('vana Pikne'); Pedaspää *Kottiken*, lätlased *Pudlicken* ja *Uhlenbrock*; Teriketsi *Pummiken*, *Kurwitz* ('kurvits'), *Moytus* (*mōtus* 'metsis'). 1627 Kanepi ja Urvaste *Meddekall* ('mäda kala?'). 1627 Räpina *Poeni Nagel* ('koeranael' või *Pööni Naglōi* 'Pööni ülbe'?), Jõepera *Parrack*, Naha venelane *Packlan*, Kuuksi *Payo Kungast* ('võsakuningas'). 1627 Vastseliina *Puss Puhr* (läti k 'pool vakk'), Kasaritsa *Herrig, ein Fischer* ('Heering, kalamees'); 1638 Sangaste *Tausendt Marck* ('tuhat marka'), Võnnu Kitseküla *Kitz* ('kits'), Põlva *Puckall* ('Pugolast pärit?') ja *Puhsath* ('tohletanud'?), Karula lätlane *Pyllitz*, Puhja *Tetterke* (tatarlane?)

Talupoegade üheosalistes omakeelsetes nimedes võib näha jälgi vanast eelkristlikust nimesüsteemist. Keskajal oli üle minnud kristlikele ristinimedele ja vähemalt eelmiseks (XVI) sajandiks oli nimesüsteem kujunenud kaht nime, lisanime ja ristinime sisaldavaks. Inimeste vähesus võimaldas nüüd, XVII saj algupoolel kasutada jälle ühte nime. Kõige sagedamini võib üheosalistes nimedes ära tunda loomade ja lindude nimetusi. Kuigi lisanime moodi nime kandjal võis olla olemas ka sünniga antud kristlik ristinimi, kasutati taluperemehe kohta vaid lisanime. Alles järgnevates põlvkondades muutus kaheosaline nimesüsteem jälle ainuvaldavaks. Poegade ja pojapoegade nimedes jäi lisanimi samuti tähtsaks komponendiks, see oli nende patronüümiks, kuid isikuid hakati eristama eesnimega.

Uusi eesnimesid tuli piirkonda koos sisserändjatega.

Sangaste 1638 *Adam* Saaremaalt; *Bartell* ja *Bartelt*, lätlased; Karula 1627 *Barteltt*, leedulane; Urvaste 1638 *Brentz*, lätlane; Otepää 1627 *Carll* Kuramaalt; Räpina 1627 *Christoph* Kuramaalt; Räpina 1638 *Olle*, soomlane; 1627 Ahja *Punty* ja Karula *Puntz*, mõlemad Alüksnest; Tõlliste 1638 *Ramuske*, lätlane; Ahja 1638 *Roman*, lätlane; Urvaste Reidle k 1638 *Royle*, lätlane; Hargla 1638 *Sopka* Podooliast; Rõngu 1638 *Vncka* Virumaalt; Räpina 1627 *Woytek* Valgevenest.

Venemaalt või venelasteks nimetatud (osalt veneusulised setod või tagasipöördujad Venemaalt): Valgjärve 1638 *Homma* (Foma); Räpina 1627 *Ingnat*, korduvalt 1638 *Ignats*, korduvalt

1627 ja 1638 *Iwan*, *Jwan*, Põlva 1627 *Lettle Iwassky*, Sangaste 1638 *Jaschke*, korduvalt 1638 *Jeska* (Feška?), Haanja ja Vastseliina 1638 *Köder*, *Küder* (Kodrat), Nõo 1638 *Lewoski* (Oljoški < Aleksei), Vastseliina 1627 *Ortoma Lesska*, Rõuge 1627 *Uttore Luika* (Lukian?), Kanepi Magari 1638 *Lemmost Makur*, Prangli 1627 *Mickita* (Nikita), Rõuge 1638 *Kellameh Olessk* (Oljoška), Otepää 1638 *Onuffer* (Онуфрий), Räpina 1638 *Ramana* (Roman), Rõngu 1638 *Saffka*, Tõlliste 1638 *Schymko*, Puhja 1638 *Syrack*, Varstu 1627 *Zicka Stephan*, Mäksa 1638 *Simusska*, Kambja 1627 *Taross*, 1638 *Tarraszki*, korduvalt 1638 *Timuski*, Nõo 1638 *Troska* (Trofim), Vastseliina 1638 *Vntz* (?), korduvalt *Wasill*, *Wassil*, Hargla ja Rannu 1638 *Wetka*, *Wetke*, Sangaste 1638 *Zobbolt* (?).

Revisjonides märgitakse alati uustulnukaid, sest nendelt ei saanud veel täies mahus koormiseid nõuda. Paljud uute nimede kandjad, sealhulgas venepäraste nimede kandjad, on märgitud pärustalupoegadeks (*Erbbauer*): Kanepi 1638 *Abraham*, Kambja, Räpina 1627 *Cristopher*, Haaslava 1627 *Ebertt*, Hargla 1627 *Fromholt*, Varstu 1638 *Greggull* (isanimeks *Todz*), Piirissaar 1638 *Heska* (Feška), korduvalt 1638 *Jauck* (Jakob), Urvaste 1638 *Karpa*, Karula 1638 *Punt* ja *Puntz*, Haanja Tallima 1638 *Punthall* (Panteleimon), Põlva 1638 *Simka*, Hargla 1638 *Tamme* (< Adam?), Otepää 1638 *Waschel*, Kambja 1638 *Woytka*, Hargla 1627 *Zunzi*.

Venepärased jm slaavipärased nimed hakkasid kohati taandumala lisanimedeks ja lisanimedena teisenema kohalikule kujule:

1627 Ahja *Watzko Peep*, Kasaritsa *Watsa Pali* (Waclaw ~ Vladislav), Räpina *Nasar Pap* (Nazar), Erastvere *Kubba Jack* (Kuba < Jakuba < Jakob), Antsla *Portus kuella* (Bartoš < Bartholomeus), 1638 Kõlleste *Karrasz Tönnis* ja *Kerdt*. Igapäevased sõnad *vatsk* ‘juuretiseta tehtud leib’ ja *karask* ‘hapupiima-odraleib’ on olnud nende lisanimede esmaselt mõistetav tähendus juba sajandeid. Ka nimesid *Nassar*, *Kuuba*, *Pörtuse* jt ei peetaks tänapäeval slaavipärasteks.

Mõningi kord taandusid üksnes lisanimedeks ka germaani nimed alamsaksapärasel kujul. Nt 1627 Urvastes *Tilcka Hanns*, *Martt* ja *Mick ning Kerig Hannss*, Antslas *Willag Jack*. Kohani-

mesid *Tilga*, *Tilgo*, *Kääriku*, *Villaku* jt ei peetaks tänapäeval saksapäraseks.

XVII saj püsis ka vanapäraseid eesnimesid, nendest osa päritolu on tuntud, osa puhul aga jäab see hämaraks:

1627 Sõmerpalu *Wilga Kyss*, Kasaritsas *Moldri Kyrip*, Vastseliina *Toppan Kurwitz*, Ahja *Mollocke Meeke*, Põlva *Lange Mees* ja *Tode*, Võnnu *Tessagk Tents*. 1638 Põlva *Hurmi, Kallasz* ja *Kallus*, Sangaste *Kunder*, Rannu Vehendi *Kuth* ja *Mell*, Põlva *Lillo* ja *Lüillo*, samad nimed Ahjal, Sangaste *Poena*, Rannu *Pyragke*, Nõo *Tielke*.

5. Rõuge talupoegade eesnimed 1684. aastal

45-aastase perioodi jooksul 1638. aasta revisjonist kuni Rootsi riigi poolt läbi viidud maamöödutööde ja koormiste kindlaks määramise dokumentideeni 1680. aastatel kasvas taluperede arv Rõuges mitu korda.

Nimede sageduse arvutamiseks võtsin peremeeste nimekirja 1684. a kaardil (EAA.308.2.178) ja kontrollimiseks kaardile kirjutatud nimekirja aluseks olnud kirjeldusraamatu (EAA.308.6. 316).

Tabel 3. Rõuge kihelkonna talupoegade sagedasemad eesnimed 1684. aastal.

talupoja eesnimi (sulgudes tänapäevakuju)	arv	%	algnimi	%
Jahn (<i>Jaan</i>)	40	6,8	Johannes	17
Peter, Petri, Petter (ee <i>Peeter</i> , vro <i>Piitre</i>)	38	6,4	Peter, Petrus	11,5
Peep, Pepo, Pepp (<i>Peep</i>)	31	5,2	Peter, Petrus	
Thom, Thomas (<i>Toomas</i>)	30	5,1	Thomas	5,1
Rein, Reyn, Reen (<i>Rein</i>)	28	4,7	Rein(hold)	4,7

Tabel 3. Järg

talupoja eesnimi (sulgudes tänapäevakuju)	arv	%	algnimi	%
Hans (<i>Hans, Ants</i>)	25	4,2	Johannes	
Hint, Hindt, Hinto (PN <i>Hint</i> , vro HN <i>Hindu</i>)	25	4,2	Heinrich	10
Mick, Micko (ee <i>Mikk</i> , se <i>Miko</i>)	24	4,1	Michael Миколай	6,1
Andres, Andre, Andris (<i>Andres, Andre</i>)	22	3,7	Andreas	5,5
Hinno, Henno, Hinn (ee <i>Henn</i> , PN <i>Hinno, Henno, Hinn</i> , vro EN <i>Henu</i>)	21	3,5	Heinrich	
Jack, Jaak, Jacko (ee <i>Jaak</i> , vro <i>Jako</i>)	19	3,2	Jakob, Jakobus	5,5
Iwand, Iwan, Ifvan, Ihand (ee PN <i>Ivan</i> , se EN <i>Ivvan, Ivvo</i> , ee EN <i>Ivo</i>)	18	3	Иоанн = Johannes	
Jürrí, Juri, Juri (ee <i>Jüri</i> , vro, se <i>Juri</i>)	15	2,5	Georg, Georgius	4,7
Hindrick, Hindrich (<i>Hendrik, Hindrik</i>)	14	2,3	Heinrich	
Jacob (ee <i>Jakob</i> , vro <i>Jakap</i>)	13	2,2	Jakob, Jakobus	
Johan (<i>Juhan</i>)	13	2,2	Johannes	
Jürgen, Jürg, Jürcko (<i>Jürgen, HN Jürka</i>)	13	2,2	Georg, Georgius	
Kersten, Carsten (PN <i>Kersna, Kärstna</i>)	13	2,2	Christian	2,2
Meus, Meos (PN <i>Meos</i>)	13	2,2	Bartholomeus	2,2

Tabel 3. Järg

talupoja eesnimi (sulgudes tänapäevakuju)	arv	%	algnimi	%
Michell, Mickell, Michall (<i>Mihkel</i> , PN <i>Mikkel</i> , se EN <i>Mihal</i>)	12	2	Michael	
Paap, Pap, Papp (<i>Paap</i>)	12	2	Paulus	2

Tabeli 3 viimases veerus on näidatud samast algnimest pärinevate muganduste osakaal kogu loenduse alla kuulunud nimistus, milles on ca 590 eesnimega talupoega. Johannese mugandustele on siin veel liitetud *Hann*² ja Andrease mugandustele suhteliselt arvukas *Hant*.

Sajandi jooksul, alates 1588. aastast on Johannese muganduste osakaal veel veidi kasvanud, sealhulgas on tugevalt kasvanud muganduse *Jaan* osakaal. Sellepärast on arusaadav, miks 1686. a tartukeelne Wastne Testament kasutab Johannese evangeeliumi ja Johannese ilmutusraamatu tõlkes nimekuju *Jahn*. Johannese järel on teisele kohale tõusnud Peetruse muganduste osakaal. Eriti märgatava tõusu on läbi teinud ja kolmandale kohale tõusnud germaani nime *Heinrich* muganduste osakaal. Ka germaani nimede *Reinhold*, *Reinhard* jt mugandus *Rein* on saanud üheks põhiliseks talupojanimeks Rõuges. Veidi on tõusnud algnimedede *Michael* ja *Thomas* osakaal. Algnimedede *Andreas* ja *Jakob* tase on jäänud samaks, kuid keskaegne ja alamsaksapäärane *Jaak* on loovutamas positsiooni pikemale nimekujule *Jakob*. Samasugust arengut on juba näha ka lühikeste nimekujude *Hinno*, *Hinn*, *Hint* ja pikema *Hindrik* suhetes. Märgatavalalt on vähenenud nimede *Mart*, *Meus*, *Paap* ja *Toots* sagedus. Alamsaksapärätest nimedest teeb hilise tõusu läbi veel Christiani mugandus *Kersten* (*Carsten*). Selle nime populaarsust on ilmselt toetanud rootsi nimede mõju. Tänapäeva Võrumaal on selle eesnime tavalisema mälestise, perekonnanime *Kersna* või *Kärstna* kõrval olemas pe-

² *Hann* võis olla ka Andrease mugandus (Palli 1959: 601–602). H. Palli pidas eesnime *Hann* muinasnime järglaseks, mida on järgnevalt kokku sobitatud mitmete ristinimedega (sammas).

rekonnanimi *Kärssin*, milles võib hoomata tugevamat rootsi mõju.

Venepärastest eesnimedest on 1684. a arvukamad *Iwand*, *Iwan*, *Ifvan*, *Ihand* (18) *Höde*, *Hedo*, *Höder* (8), *Olesk*, *Ållesch*, *Oleets* (6), *Ortum* (4), *Tebban*, *Teppo* (3) ja *Tiemuss*, *Timuss* (3). Veel esineb peremeestel nimesid *Jaask*, *Kussma*, *Ossip*, *Grigull*, *Grisk*, *Illy*, *Klima*, *Omelcka*, *Pahl*, *Savelle*, *Tarrast*, *Troke*, *Wask*.

Mõned uued nimed XVII saj lõpus näitavad Roots'i mõju: *Lenertt* (*Lenardt*, *Leenan*) algnimest Leonhard, *Jöran* (*Göran*) algnimest Georgius, *Chersin* (*Kerstin*) algnimest Christian. Ajalooliselt on Rootsiga seotud ka eesnimena sellel ajal suurimat esinemissagedust saavutav *Punde*, millele võiks olla aluseks legendaarse kartmatu väejuhi Pontus De la Gardie (1520–1585) eesnimi. Tõestusena kokkuuolvusest on XVII saj lõpu kaardil järv *Pontus Siöö* (LVVA.6828.4.467), teisel samaaegsel kaardil juba lühenenult: *Ponty Siö* (EAA.308.2.88). Sama järve juures paiknevad alates XVIII sajandist Punde talud.

Eesnimedest, mis hakkavad moodi minema, võiks nimetada veel *Daniel* ja *Priedik* (< Friedrich). Daniel saab mugandustena *Tannil* ja *Tanño* XVIII saj tihti antavaks nimeks. Teisalt, mõni XVI saj lõpus väga tavalline talupoja nimi leidub XVII saj lõpus vaid paaril korral, nt *Tyd* (Tiit), *Laus* (Klaus), *Pedo*, *Symon*. Algnime Nikolaus mugandusi, nagu *Kallas* ja *Laus* on selleks ajaks Rõuge eesnimevarasse jäänud väga vähe. Kõik see näitab, et nimed on moodi tulnud ja moest läinud ka XVII saj talupoegkonna hulgast.

Raskesti seletatavatest eesnimedest 1684. a nimekirjas võiks mainida kujusid *Jorts*, *Jähts*, *Mehs*, *Pirack*, *Rudde* (*Rudning*), *Tunde*. Seletamata jäävad ka eesnimed, mis esmapilgul tunduvad lätipärased, nagu *Prädull*, *Suns* (*Zuns*), *Unnis*. Ühesilbiline nimi *Tock* (nüüd kohanimi *Toku*, perekonnanimi *Tokko*) on samuti raskesti seletatav. Tundub, et algsest nimist on alles jäänud lõpuosa. Sellisena võib see vastata mitmesugustele saksapäristele, aga miks mitte isegi brittilikele isikunimedele, mis uusajal reformeeritud kirikute nimevaras võisisid levida. *Tock* võib ka vastata *Trofimi* (*Troke*) mugandusele, vrd karjala *Tokki* (*Trofim*). Nimega *Tock* sarnaselt lühike, kuid üsna kindla etüümoloogiaga on

eesnimi *Tix* (*Tiks*: *Tiksi*), Tartu linnast lisanime näitena *Tixa Jak* ehk *Jacob Tix* (Seeb erg-Elverfeld 1932: 121). *Tix* võiks olla lühenenud eesnimemugandusest *Bendix* algnimest *Benedictus*. Raskesti seletatavaks osutub mõnevõrra üllatuslikult 1684. a korduv eesnimi *Tappo*, kaasaegse perekonnanime *Tappo* alus. Võrreldes *Teppoga* (< *Stepan* < *Stefanus*) on siin esisilbi *a*, mis oleks ehk rahuldavalt seletatud rootsipärase allonoomi *Staffan* abil, vrd soome *Tapani* (< *Stefanus*) (Vilkuna 2003: 177).

Kokkuvõte

Artikkel käsitles Rõuges ja Vätseliinas XVI-XVII sajandil levinud meeste eesnimesid. Kõige tavalisemad eesnimed olid siin kogu Eestile tüüpilised kristlike nimede või germaani päritolu nimede alamsaksa keeles kujunenud mugandused. Rõuges ja Vätseliinas kui piirialal leidus küll ka juba 1563. aastal väike valik venepäraseid ja üksikuid baltipäraseid talupoegade nimesid. Äratuntavalт muinasaegseid läänemeresoome nimesid esines XVI saj veel talupoegade isanimedena, XVII saj lisanimede ja kohanimedena.

Kuigi uuritud nimistu põhiosa on alamsaksapärane, leidub lähemal vaatlusel märgatavaid lahknevusi Põhja- ja Lääne-Eesti vastavast materjalist. Huvitav fakt on näiteks puhtalt alamsakslise nime *Jürgen* vähesus ja lääneslaavlastelt alamsaksa keelde üle võetud *Juri* (hiljem *Jüri*) suurem osakaal. Üksikute näidetena leidub kogu Kagu-Eesti alal väga mitmesuguseid vanade germaanlaste nimedest saadud alamsaksa nimesid. Siiski, kõige populaarsemad talupojanimed on seotud katoliikluses tähtsal kohal olevate pühakutega: *Johannes, Peetrus, Georgius, Martinus, Jakob, Andreas, Thomas, Antonius*. Nii oli see ka Rõuges ja Vätseliinas. Erandlikult populaarne germaani päritolu nimi Kagu-Eestis on olnud Heinrich, vähemal määral Theoderich. XVII saj Heinrichi muganduste (*Hindrick, Hint, Henno* jpt) arv üha kasvas, kuid Theoderichi muganduste (*Tiit, Tilk, Tielke*) arv vähenes marginaalseks. Populaarseks germaani päritolu nimeks tõusis XVII saj lõpuks veel *Rein*.

Osa pühakunimesid on talupoegade nimedes tänapäevani uurijate jaoks varjatuks jäänud. Siin on oluline märgata Kagu-Eestile iseloomulikku nimede mugandumise või laenatud mugandite valimise seaduspärasusi. Võrreldes Põhja-Eestiga on siin tihti eelistatud kõige lühema silbistruktuuriga nimesid, kus vähgi võimalik: *Laur*, mitte *Laurits*. Eriti produktiivseteks on osutunud lähtenime pearõhuliset silbist algavad nimemuganded. Kuigi see ei ole võõras ei alamsaksale (*Hans, Klaus, Tönnies*) ega ka Põhja-Eestile, on Kagu-Eestis selliseid mugandusi kõige populaarsemate nimede hulgas rohkem: *Bartholomeus* > *Meus*, minu poolt pakutud seletuse järgi ka *Nikolaus* > *Kallas*, Marja Kallasmaa pakutud seletuse järgi *Theodotus* > *Toots* (Saar, Evar 2016).

See, et läänemereresoome nimemugandused kasutavad lähtenimede silpe alates pearõhulisest silbist, on juba varasemas uurimus esile tulnud tösi. Viimati kujutas seda tendentsi heade näidetega isurite, vadjalaste ja setode XX saj nimedest Eva Saar (2016). Kuid on raske vastata küsimusele, kus see pearõhk on asunud, kui lähtenimi ise on olnud juba kanoonilise nime mugand. Nii näiteks on lähtenime *Bendix* vasteks Kagu-Eestis kujunenud *Tiks*. See näitab, et algnime *Benedictus* röhustruktuur on kohaliku muganduse tekkimisel jätkuvalt tähtsust omanud. Väga lühikeste eesnimede körval on olnud käibel ka kolmesilbilisi nimesid (*Pertelmis, Tylokien*). Alamsaksa, ladina ja kirikuslaavi nimekujude körvuti kasutamine on arvatavasti andnud aluse omapäraste, naabrite juures mitte kohatavate nimemuganduste tekkimiseks.

Populaarsemate eesnimede esile kerkimine rohkem kui saja aasta jooksul on olnud vahelduv. 1563 oli Johannesest kujunenud nimedest kirja pandute hulgas rohkem nime Jaan ja veidi vähem nime Hans (Ants). 1588 olid Hansu variandid märgatavas ülekaalus. Sajand hiljem, 1684. a oli Jaanist saanud üldse kõige populaarem mehenimi. Kogu selle aja püsis Johannese erinevate muganduste osakaal meeste nimevara hulgas 15 % lähedal. Peetruse erinevate muganduste osakaal muutus vastavalt 12 % > 7,5 % > 11 %. Andrease muganduste osakaal langes juba perioodi alguses: 12 % > 5,5 % > 5,5 %. Georgiuse *Juri-* ja *Jurg-*

alguliste muganduste osakaal langes perioodi teises pooles: 9 % > 8 % > 5 %.

Venelaste poolt kasutatava kirikuslaavi onomastikoni mõju Rõuges ja Vastseliinas on olnud ootuspäraselt suur. Kirikuslaavi nimede mugandusi on nimevarasse lisandunud kogu selle perioodi jooksul. Nimevara on rikastanud ränne, seda veel ka XVII saj. Dokumentides harva esinevad täiesti võõrapärased nimed langevad tihti kokku valgevene ja ukraina nimedega, otsest poolapärasust leidub vähem. Kohalike talupoegade poolt üle võetud venepäraste, kirikuslaavi päraste nimede hulgas osutus kõige populaarsemaks *Ivan*. Kirjalikud variandid *Ihand* jms näitavad, et selles nimes võidi tajuda lähedust *iha-alguliste muinasnime-dega.

XVII saj algus, mis töi kaasa rahvastiku drastilise vähenemise, talupoegade armetu olukorra ja ühiskondliku kontrolli nõrgenemise, tekitas ka talupoegade nimekasutuses arhailisi tendentsi: peremeeste nimesid kirja pannes kasutati taas loomanimetustest saadud ainunimesid (hüüdnimedena?), suurema populaarsuse saavutasid nimed, mis meenutasid vanu läänemeresoome isikunimesid, nagu *Ivan*, *Toots* jt.

Kokkuvõtlikult on kagupoolse Võrumaa talupoegade eesnimevara XVI saj katoliiklik, pühakute austamisel põhinev nimevara. Vene ja lõunapoolsetete mõjudele avatuna on see siiski üllataval mitmekesine. XVII saj ei kao sellest mitmekesisusest ka midagi olulist ära – venepärased nimed muganduvad, kirik näh-tavasti ei tõrju venepäraste nimede panemist lastele, kasutusele tuleb protestantliku kiriku poolt soositud Vana Testamendi nimesid, tuleb ka uuemaid saksa nimesid. Kergeid jälgi jätabad eesnimemoele omas ajas nii Poola kui ka Roots. Alles järgnev XVIII sajand paistab silma talupoegade eesnimevaliku kitsenemisega.

Lühendid

asks – (kesk)alamakska

EAA – Eesti Ajalooarhiiv. Kõik materjalid viite lühendiga EAA on kätesaadavad Eesti Rahvusarhiivi koduleheküljel (Saaga või Kaartide infosüsteem)

Ee – eesti keel, eesti nimi
EN – eesnimi
HN – hüüdnimi (suuline eesnimemugandus)
KN – kohanimi
lt – läti keel, läti nimi
LVVA – Latvijas Valsts vēstures arhīvs 'Läti riigi ajalooarhiiv'.
Viidatud kaart on kätesaadav Eesti Rahvusarhiivi kodulehe-
küljel (Kaartide infosüsteem)
pl – poola keel, poola nimi
PN – perekonnanimi
se – seto keel, seto nimi
ukr – ukraina keel, ukraina nimi
vn – vene keel, vene nimi
vro – võru keel, võru nimi

Kirjandus

1627 = Roslavlev, Oleg 1965.

1638 = Liivimaa 1638. a. maarevisjon. Eesti asustusala I. Ka-
guosa. ENSV Riigi Keskarhiivi Tartu Osakonna Toimetised
nr. 1 (7), Tartu 1941.

Bystroń, Jan Stanisław 1993 [1936]: Nazwiska polskie.
Książka i Wiedza, Warszawa.

Eisen, Matthias Johann 1923: Risti- ja sugunimed Tartu-Võru
maakonnas a. 1582. – *Eesti Keel* 1, lk 4–10.

Fabricius, Dionysius 2010: *Dionysius Fabriciuse, Viljandi kiri-*
ku praostii Liivimaa ajaloo lühiülevaade neljas osas aastast
tuhat ükssada viiskümmend kaheksa kuni aastani 1610 =
Dionysii Fabricii, Praepositi pontificii Felinensis, Livonicae
historiae compendiosa series in quatuor digesta partes ab
anno millesimo centesimo quinquagesimo octavo usque ad
annum MDCX / Johannes Esto Ühing, Tartumaa.

Kobolt, Erich 1933: Vanemaid isiku- ja kohanimesid. – *Eesti*
Keel 2, lk 50–54.

Kohlheim, Volker 2001: Mittelalterliche und gegenwärtige
Vornamengebung: ein Vergleich. – *Name und Gesellschaft.*
Soziale und historische Aspekte der Namengebung und

- Namenentwicklung. Duden. Thema Deutsch. Band 2.* Herausgegeben von Jürgen Eichhoff, Wilfried Seibicke und Michael Wolffsohn. Dudenverlag. Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich. lk 88–103.
- Mikkonen, Pirjo & Sirkka Paikkala 1992:** *Sukunimet.* Toinen painos. Helsinki, Otava.
- Mägiste, Julius 1929:** *Eestipäraseid isikunimesid. Akadeemilise Emakeele Seltsi toimetused XVIII.* Akadeemilise Emakeele Seltsi kirjastus, Tartu.
- Mägiste, Julius 1936:** *Eestipäraseid eesnimesid.* Toimetanud J. Mägiste. *Akadeemilise Emakeele Seltsi toimetised XXVIII.* Nimede Eestistamise Liidu kirjastus, Tartu.
- Palli, Heldur 1959:** Eesti isikunimedest Harju- ja Järvamaal XVI sajandil. – *Keel ja Kirjandus* 10, lk 595–608.
- Petrovski, Nikandr 2000 [1966]** = *Петровский Н. А. Словарь русских личных имен.* Более 3000 единиц. 6-е издание, стереотипное. Москва, Русские словари, Астрель.
- Rajandi, Edgar 1963:** Paabu päritolu. – *Keel ja Kirjandus* 9, lk 556–557.
- Rajandi & Toom 1963:** E. Rajandi, H. Toom. Tiiu ja Tiit. – *Keel ja Kirjandus* 7, lk 435–436.
- Rajandi, Edgar 1966:** *Raamat nimedest.* Tallinn, Eesti Raamat.
- Rajandi, Edgar 1967:** Koort < Gotthard või Konrad? – *Keel ja Kirjandus* 1967, nr 8, lk 502.
- Roslavlev, Oleg 1965:** *Das Dorpater Land 1624/27.* Hrsg. O. Roslavlev. Hefte zur Landeskunde Estlands. Heft 1. Wolfratshausen-Waldram.
- Roslavlev, Oleg 1967:** *Die Revision Livlands 1601. Estnisches Siedlungsgebiet.* Hrsg. O. Roslavlev. Hefte zur Landeskunde Estlands. Heft 3. Wolfratshausen-Waldram.
- Roslavlev, Oleg 1970:** *Polnische Akten I. 1582–1591.* Hrsg. Oleg Roslavlev. Hefte zur Landeskunde Estlands. Heft 5. München.
- Roslavlev, Oleg 1973a:** *Polnische Akten II. 1586–1616.* Hrsg. Oleg Roslavlev. Hefte zur Landeskunde Estlands. Heft 7. München.

- Roslavlev, Oleg 1973b:** *Polnische Akten IV. 1583–1590.* Hrsg. Oleg Roslavlev. Hefte zur Landeskunde Estlands. Heft 6. München.
- Rätsep, Huno 2011:** Kolumbus Krisostomus. Kolumbuse-aegsete eesti pojsslaste meelisnimedest ja nende päritolust. – Oma Keel 2, lk 17–26.
- Rätsep, Huno 2012:** Kolumbus Krisostomus. Kolumbuse-aegsete eesti pojsslaste meelisnimedest ja nende päritolust II. – Oma Keel 1, lk 5–18.
- Saar, Eva 2016:** Vene õigeusu eesnimed vadja, isuri ja seto keeltes. – *Emakeele Seltsi Aastaraamat* 61 (2015). Teaduste Akadeemia Kirjastus, Tallinn, lk 167–186.
- Saar, Evar 2016:** Forenames in 16th and 17th century southeastern Estonia. – *Uralica Helsingiensia* 10 (ilmumas).
- Saareste, Albert 1923** = Saareste, A(lbert). 400-a. vanune keeleline leid Eestis. – *Eesti Keel* 4, 5–6, lk 97–104, 136–149.
- Saareste, Andrus 1935:** *Eesti liignimedest varemalt, nüüd ja tulevikus.* Nimede eestistamise toimkonna kirjastus, Tallinn.
- Seeberg-Elverfeldt, Roland 1932:** Tartu perekonnanimed 17. sajandi esimesel poolel. – *Eesti Keel* 4, lk 119–126.
- Seibicke, Wilfried 2001:** Pietistische und andere christliche Namen: Zum Verhältnis von Vornamengebung und Religion. – *Name und Gesellschaft. Soziale und historische Aspekte der Namengebung und Namenentwicklung. Duden. Thema Deutsch. Band 2.* Herausgegeben von Jürgen Eichhoff, Wilfried Seibicke und Michael Wolffsohn. Dudenverlag. Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich. lk 104–112.
- Selart, Anti 2016:** *The Pskovo-Pechersky Monastery During the Livonian War (1558–1582). Holdings in Estonia. Псково-Печерский монастырь во время Ливонской войны (1558–1582 гг.). Землевладение в Эстонии.* Verlag Dr. Kovač, Hamburg.
- Seppel, Marten 2014a:** 1601.–1603. aasta näljahäda Eestimaal, I: kronoloogia, ikalduse ulatus ja sissetulekute langus. – *Tuna. Ajalookultuuri ajakiri* 2, lk 33–49.
- Seppel, Marten 2014b:** 1601.–1603. aasta näljahäda Eestimaal, II: asustuse vähenemine, näljaabi ja kannibalism. – *Tuna. Ajalookultuuri ajakiri* 3, lk 25–43.

Stoebke, Detlef-Eckhard 1964: *Die alten ostseefinnischen Personennamen im Rahmen eines urfinnischen Namensystems.* Nord- und osteuropäische Geschichtsstudien. Band IV. Leibniz-Verlag, Hamburg.

Truuusmann, Jüri 1897 = Трусмань, Ю. Ю. О происхождении псково-печорскихъ полувѣрцевъ. – *Живая Старина* 7/1. С.-Петербургъ, lk 37–47.

Tupikov, Nikolai 1903 = *Словарь древнерусских личных собственных имен.* Труд Н. М. Тупикова. С.-Петербургъ.

Vilkuna, Kustaa 2003 [1976]: *Etunimet.* Helsinki, Otava.

Lisa 1. Kogu Tartumaal 1582–1588 sagedamini korduvad talupoegade eesnimed. Materjal on kogutud Polnische Akten I köitest (Roslavlev 1970).

talupoja eesnimi (+ tänapäeva kirjakuju)	(alam)saksa või vene lähtenimi	algnimi
Hans, Hanns, Hants, Hanc, Hancz, Anc, Ans (<i>Hans ja Anis</i>)	Hans, Hantzi	Johannes
Jak, Iak (<i>Jaak</i>)	Jaco, Jack	Jakob, Jakobus
Pet, Pedro, Pido, Piado, Pedy, Pep, Pepo, Piep, Pip (<i>Peet ja Peep</i> ³)	Piet, Peto, Pete	Peter, Petrus
Juri, Jury, Jurgi, Jurgien, Jurko (<i>Jüri ja Jürgen, vro Juri</i>)	Juri, Jurge, Jürgen+ (<i>vn Юрий</i>)	Georg, Georgius
Jan, Jani, Ian (<i>Jaan</i>)	Jahn	Johannes
Andrus, Andrys (<i>Andrus, lt Andris</i>)	Andres (slaavi mõjul -u-?)	Andreas
Thomas, Tomas (<i>Toomas</i>)	Thomas	Thomas

³ *Peep, Pepo, Piep ja Pip* on peetud Peet-Piit-nimepesa Eesti eriarenanguks. Seda on näidanud samade isikute nimevariantide *Peter* ja *Pep* võrdlemine. Romaani keeltes ja ülemsaksa traditsioonis on *Pepe* või *Beppo* hoopis nime *Joseph* muganduseks.

Lisa 1. Järg

talupoja eesnimi (+ tänapäeva kirjakuju)	(alam)saksa või vene lähtenimi	algnimi
Mik (<i>Mikk</i>)	Mick vn Миколай?	Michael Nikolaus?
Marth, Mart, Merth, Merten (<i>Mart, Märt, Märtens</i>)	Mart, Mert, Merten, Märtu	Martinus
Tyn, Thyn, Thyno, Thynu, Teno, Theno, Thon, Tonno, Denis ⁴ (<i>Tõnn, Tõnu, Tõnis</i>)	Tönnies, Tönne	Antonius
Hanus, Hannus (PN <i>Hannus</i>)	Hannes	Johannes
Symon, Simun, Sym, Syme (<i>Siim, PN Siimon, Siiman</i>)	Simon	Simeon
Toc, Thoc, Thocz (PN <i>Toots</i>)	?	Theodotus?
Rein, Riin (<i>Rein</i>)	Reinke, Reineke	Reinhold, Reinhard
Peter, Piotr, Pietr, Pieter ⁵ (<i>Peeter</i>)		Peter, Petrus
Kiersten, Kierszten, Karsten, Karsthen, Kiarsnia, Kersthin, Karsthyn (PN <i>Kersna, Kärstma</i>)	Kersten, Carsten	Christian
Matyz, Matys, Mady (<i>Madis</i>)	Mattis	Matthias; Matteus
Mac, Macz, Mat, Math (<i>Mats</i>)	Mats, Matt	Matthias; Matteus
Laur, Lauryc, Lawryc, Liaurenc (<i>Laur, PN Laurits, Lorents</i>)	Laurids, vn Лавр	Laurentius

⁴ Tänase eesti nime Tõnis vastet on kirjutatud ainult *Denis*, alamsaksapärasest *t*-list varianti *Tönnies* pole kasutatud.

⁵ Mõnes ringkonnas (folwarkis) on kasutatud palju nimekuju *Peter*, teisal *Piotr*.

Lisa 1. Järg

talupoja eesnimi (+ tänapäeva kirjakuju)	(alam)saksa või vene lähtenimi	algnimi
Pap (<i>Paap</i>)	*Fabi?	Paulus (<i>mitte Fabian</i>)
Hin, Hinn, Hinth, Hinc, Hen, Heno, Henu, Hent, Hend, Henc, Henthö, Hein, Hendrik, Henrych, Hendrych, Indrik (<i>Henn, Heno, Hindrik, PN Hinn, Hint</i>)	Hinke, Hinze, Hinrich	Heinrich
Markus (<i>Markus</i>)	Markus, Marcus	Markus
Tit, Tyth, Thyd, Thyth, Tyto (<i>Tiit</i>)	Diet, Tiet	Theoderich

Lisa 2. Vähem korduvad alamsaksapärased eesnimed Tartumaal 1582–1588. Materjal on kogutud Polnische Akten I köitest (Roslavlev 1970).

talupoja eesnimi (+ tänapäeva kirjakuju)	(alam)saksa lähtenimi	algnimi
Arnik (KN <i>Aarniku</i>)	Arnike?	Arn; Arnold
Armik		Armin, Arminius
Asmus	Asmus	Erasmus
Bendix, Pintens ⁶ (KN <i>Pindi</i> , PN <i>Pindis</i>)	Bendix	Benedikt
Balcer, Balczer (PN <i>Paltser</i>)	Balzer	Balthasar
Barth	Bartel	Bartholomeus

⁶ Pintensi aluseks võib vähem usutavalt pidada ka teist nime: vene *Пентелеймон*. Vrd seto *Pindo* < *Пентелей*.

Lisa 2. Järg

talupoja eesnimi (+ tänapäeva kirjakuju)	(alam)saksa lähtenimi	algnimi
Casper, Kasper (<i>Kasper</i>)	Casper	Caspar, Kaspar
Erenst		Ernst < *Ernust
Han, Hano, Hani (PN <i>Hanni</i>)	Hanke, Hanno	Johannes
Hanth, Hant, Hand, Anth (PN <i>Ant</i>)		Andreas Antonius
Helmok, Helmus	Helmo, Helmke	Helmut
Herm, Herme (PN <i>Härm</i>)	Harm (<i>friisi k</i>), Herm?	Hermann
Herman (<i>Herman</i>)	Herman	Hermann
Ianus, Janusz (<i>Jaanus</i>)	Jhanus	Johannes
Iosth, Jost (PN <i>Joost</i>)	Jost	Justus Jodocus
Jakob (<i>Jakob</i>)	Jacob	Jakob, Jakobus
Jus, Jusa (KN <i>Juusa</i>)	Jus vōi IOca?	Justus = IOcr
Jux (PN <i>Juks</i>)		Johannes
Kieryk, Keryg, Gieryk Giergi? (PN <i>Käärik</i>)	Gerecke	Gerhard, *Ger-
Kierth (PN <i>Käärt</i>)		Gerhard, *Ger-
Kil, Kilipoik (PN <i>Kiilo, Kiil?</i>)		Kilian?
Kliaus, Claus, Klaus, Lans (= Laus?)	Clawes, Claus, Klaus	Nikolaus
Kort, Korth (PN <i>Koort</i>)	Cord	Konrad
Krysthoff, Christoff	Christoph	Christophorus

Lisa 2. Järg

talupoja eesnimi (+ tänapäeva kirjakuju)	(alam)saksa lähtenimi	algnimi
Lody (HN <i>Ludi</i>)		Ludwig (M. J. Eisen)
Ludik (PN <i>Lüüdik</i>)		Ludwig
Marx, Marko (<i>Marko</i> , HN <i>Marks</i>)	Marx	Markus
Matusz, Matus (PN <i>Mattus</i>)		Matteus
Meus, Mios, Meos, Methos, Mihus (PN <i>Meos</i> , <i>Meus</i>)		Bartholomeus
Michel, Michal (<i>Mihkel</i>)	Michel [mikkel]	Michael
Paul (<i>Paul</i>)		Paulus
Pert, Perto, Pers, Bartel (<i>Pärt</i> , <i>Pärtel</i>)	Berti, Bertl	Berthold, Bartholomeus
Pertemis, Perthimis, Pirtemis, Partemis, Pertemes, Bartolomeus, Bartolomeus, Bartolomiey ⁷		Bartholomeus Варфоломей
Pranc (PN <i>Prants</i>)		Franz, Franciscus
Reinold, Reyno (PN <i>Reinhold</i>)		Reinhold
Rykant, Ryko (PN <i>Rikand</i>)		Richard
Nan (PN <i>Naan</i>)	Natan vōi Jahn ⁸	Nathanael Johannes

⁷ Mõnes folwarkis on kirja pandud *b*-line *Bartolomeus*, teisal üksnes *Pertelmis* jms variandid.

⁸ Varieerumist Jaan ~ Naan on näiteks toonud H. Palli Padisel 1567/68 (1959: 597).

Lisa 2. Järg

talupoja eesnimi (+ tänapäeva kirjakuju)	(alam)saksa lähtenimi	algnimi
Niclus, Nyckle, Nigi, Nikus (PN <i>Niklus</i>)	Nicolas, Niggel?	Nikolaus
Ramul (PN <i>Rammul</i> , vrd ka PN <i>Rumvolt</i>)		Fromhold? <i>turgi Ramil?</i> <i>läti nimi?</i>
Sak (PN <i>Sakk</i>)	Zac, Zach	Zacharias
Sytik (PN <i>Sitik</i>)	Sittig	Sittig?
Theiof		Theofilus
Thyl, Thilk, Thylk, Thylko, Tylik, Thilik, Tylokien (PN <i>Tiilik</i> , <i>Tilk</i> , <i>Till</i>)	Till, Thilo, Tilke, Tyle	Theoderich, Till(mann)
Thylman (PN <i>Tillmann</i>)		Tillmann <*Piuda+*m.
Tedrych, Thydrych, Dytrych, Dyrych, Thydra (PN <i>Tiirk</i> , KN <i>Tiüra</i>)	Dittrich	Dietrich, Theoderich
Tydman, Dythman (KN <i>Tüütsmanni</i>)	vrd Tillman	*Piuda + *mann
Tym, Thym (PN <i>Timm</i>)		Dietmar
Wil, Wili, Wilik, Wilem, Wilhelm (KN <i>Villike</i>)	Wilke, Wilken	Wilhelm, *Willio-
Wolmer (PN <i>Volmer</i>)		Woldemar

Lisa 3. Idamõjulised eesnimed Tartumaal 1582–1588. Materjal on kogutud Polnische Akten I köitest (Roslavlev 1970).

Venepärasust, valgevenepärasust ja poolapärasust ei ole hakatud täiesti eraldi liigitama, sest poola taustaga kirjutajad on siin loendanud piiriala talupoegi, kellest teatav osa on idaslaavi taustaga. Poolaga liitriki moodustavas Leedus kasutati kirjakeelena kirikuslaavi keelt ja valitseti tänase Valgevene alasid, kust oli pärit ka Liivimaale siirdunud talupoegi. Eesnimekujudes leidub kas kirikuslaavile või Loode-Venemaa eesnimevarale omaseid häälikuarenguid, aga juba ka häälikuarenguid, mis on tekkinud õigeusu nimede üle võtmisega läänemeresoome keelekujule. Kui eesnime võib pidada otsest poolapäraseks (lääneslaavi) eesnimeks, on selle lähtenimi antud ladina tähestikus.

talupoja eesnimi (+ tänapäeva kirjakuju)	vene või poola lähtenimi	algnimi
Andrik, Andryk, Andrey, Andrzej, Andrzej (Andre, Andri)	Андрик, Андрей, Andrzej	Andreas = Андрей
Antosz	Антоша	Антон = Antonius
Barkul	Баркул?	<i>turgi nimi?</i>
Boris, Borys	Борис	Борис
Chariton	Харитон	Харитон = Chariton
Chomka (se <i>Hoomka</i>)	Фомка	Фома = Thomas
Chwiedor, Chwiedorko	Chwiedor	Theodor = Феодор
Czebulia	<i>pl PN Cebula, ukr</i> цебуля	'sibul'
Danil (vro <i>Tannil</i>)	Данил	Даниил = Daniel
Dawid	Давид, Dawid	Давид = David
Denis (<i>Tõnis</i>)	Денис Tönnies	Dionysius Antonius

Lisa 3. Järg

talupoja eesnimi (+ tänapäeva kirjakuju)	vene või poola lähtenimi	algnimi
Gawrylko	Гаврилко, Gawryłko	Гавриил = Gabriel
Giergi, Hanagirgi	ukr Гиергий? asks Giercke?	Георгий Gerhard? <i>M. J. Eisen:</i> Cyriacus
Grygier (PN <i>Kriiger</i>)	ukr Григорій	Григорий = Gregorius
Gryssa, Grys (PN <i>Kriissa, Kriis</i>)	Гриша	Григорий = Gregorius
Hemo Hemin?	?	Фемелий = Themelios? Фемистокл = Themistokeles?
Hliebo	pl PN Chleb? ⁹	Глеб?
Hrechory Niekrasz	valgevene Хрехорий	Григорий = Gregorius
Iachno	ukr PN Яхно	
Iakub, Jakub	pl Jakub	Jakobus
Ianko, Janko	pl Janko, Janek	Johannes
Ik Swinin	Isaak?	
Isak (PN <i>Iisak, Issak</i>)		Isaak = Исаак
Iwasko, Iwaszko, Iwan (PN <i>Vaask, Vaska ja Ivvan</i>)	Ивашко, Иван, pl Iwaszko	Иван /Иоанн = Johannes
Jas, Jaz, Jasha (PN <i>Jaas</i>)	pl Jas = Jan vn Яша	Johannes Яков = Jakob

⁹ Poola perekonnanimi *Chleb* tajutakse tänapäeval päritolult appellatiivsena 'leib', kuid ka see võib olla lähtunud slaavi isikunimest Gleb.

Lisa 3. Järg

talupoja eesnimi (+ tänapäeva kirjakuju)	vene või poola lähtenimi	algnimi
Jendrzey	Jendrzej	Andreas = Андрей
Jowkow		Яков = Jakob
Jurik, Iurik, Iuri, Juri, Jurek (<i>Jüri</i> , PN <i>Juurik</i>)	Юрий, Юрик, pl Jurek	Юрий = Jerzy = Georg(ius)
Jus, Jusa (KN <i>Juusa</i>)	Юса	Юст = Justus
Karnouch	Карнуша	Корнилий = Cornelius
Kaucy (PN <i>Kauts</i>)	Гаврила	Гавриил = Gabriel
Kipka	кипка?	‘pundar, kuhi, hun- nik, virn’ (hüüdnimi?)
Kir, Kirr Kirbyk?		Кир = Cyrus Cyriacus
Kiriap, Kirbyk, Kirk, Gieryk? (PN <i>Kirk</i>)	Кириак	Кириак = Cyriacus
Konosko	ukr PN Коношко	
Lariwosko	Ларион?	Илларион = Hilarion
Lassuk	Wlasuk~Wlasek? Влас? Улас?	Влас = Blasius
Lazarko	ukr PN Лазарко	Лазарь = Lazarus
Lawro, Laurik, Lawrik, Lawryk ! Lawnik – pl <i>tawnik</i> ‘künnik, kubjas’	ukr PN Лавро, Лаврик	Лаврентий = Laurentius
Maciusz	Maciuś, Mateusz,	Matthæus = Матфий
Marcin, Marczyn (PN <i>Märtsin</i>)	Marcin	Martin(us)

Lisa 3. Järg

talupoja eesnimi (+ tänapäeva kirjakuju)	vene või poola lähtenimi	algnimi
Marke Sidorof (PN <i>Mark</i>)	Марк, <i>ukr</i> Марко	Markus = Марк
Maciei, Macak, Matsiey, Matwiesko	Maciej, <i>vn</i> Матвей	Matthias = Матфий
Martosz	Martosz, <i>vn</i> Мартюша	Martin = Мартин
Maxim	Максим	Maximilian
Melian		Емельян = Emilian
Mieliech	Мелех	Мелентий
Mikita, Miki (PN <i>Mikita</i> , se EN <i>Miki</i>)	Микита	Никита = Niketas
Miklusz, Miklasz, Miklass, Mikolai	Mikotaj, Miklas, <i>un-</i> <i>gari</i> Miklós	Nikolaus
Minio	<i>vale ümberkirjutus? pl</i> Misio < Michael	Минеон? Michael?
Miso (KN <i>Misso</i>)	<i>pol</i> Misio, Миша	Michael = Михаил
Mosiey		Моисей = Mooses
Naum		Наум = Naum
Nikipor		Никифор
Omelian (PN <i>Ummelk</i>)	Омельян	Емельян = Emilian
Orthoma (KN <i>Ortuma</i>)	Ортём	Артемий = Artemis
Osip (PN <i>Ossip</i>)	Осип	Иосиф = Joseph
Ostra (PN <i>Ostrat</i>)	Овстрат	Евстратий

Lisa 3. Järg

talupoja eesnimi (+ tänapäeva kirjakuju)	vene või poola lähtenimi	algnimi
Ozimi Kusik	озима 'таливили'? ¹⁰	?
Papko	valgevene PN Папко	Vt lisa 1 (Paap)
Patuta	ukr Патута	Ипатий
Pawlik, Pawel, Pauel	Павлик, Павел	Павел = Paulus
Piec, Piecz (ee PN <i>Peets</i> , vro HN <i>Peedšo</i>)	pl Piech, vn Петя	Petrus
Piepko, Pipko (PN <i>Piip</i> ?)	ukr PN Пипко	Petrus
Pietrussa, Pietrik, Petryk, Piotr	Петруша, pl Pietrik	Пётр = Piotr = Petrus
Prosko	Прошка ee Proos?	Прохор Ambrosius
Samps		Самсон = Simson
Sidorko, Sydre Hans (PN <i>Siidra</i>)	Сидор	Исидор
Sobol		соболь 'soobel'?
Spir	Спир	Спиридон
Staszek	Staszek	Stanisław = Станислав
Stepan	Степан	Стефан = Stefanus
Stehno	ukr PN Стехно	Стефан = Stefanus?

¹⁰ Olen tõlgendanud *Ozimi* eesnimeks ja *Kusik* eestipäraseks lisanimeks 'kuusik'. Võib ka siiski olla, et *Ozimi*, mis sobib semantikalt lisanimeks, ongi lisanimi ja *Kusik* deminutiivne slaavipärane eesnimi.

Lisa 3. Järg

talupoja eesnimi (+ tänapäeva kirjakuju)	vene või poola lähtenimi	algnimi
Sthanislaw	Stanisław	Stanisław = Станислав
Supron	<i>pl</i> PN Supron, <i>valge-vene</i> PN Супрун	
Terech	Terex	Терентий
Thomasko	Tomaszko	Thomas
Vlas		Влас = Blasius
Vlechen	<i>Pihkvamaa</i> KN Улеха	
Vlimow Drugi (KN <i>Ülimänöna</i> , neem)	<i>vn</i> PN Улимов, <i>pl</i> KN Ulim	
Wasil, Waszyl (PN <i>Vassil, Vassel</i>)	<i>valgevene</i> Василь, <i>pl</i> Wasyl	Василий = Basilius
Wasko (PN <i>Vaask,</i> <i>Vaska</i> , mille aluseks võib olla ka <i>Иващко</i>)	<i>pl</i> Waszko	Василий = Basilius
Wastyan		Севастьян = Sebastian
Wojciech	Wojciech	Wojciech
Zdanek	Zdanek? PN Жданок?	Ждан

Evar Saar: Rõugõ ja Vahtsõliina talopoigõ edenimeq XVI ja XVII aastagasaal

Võrdlõ artiklin Võromaa kõgõ lõunõhummogupuulsõmba nuka talopoigõ edenimmi kolmõ eri ao nimekirju päält: 1563. a vinnekeeline tokustaat Petseri kluustrõ maavalduisi kottalõ (Rõugõ ja

Vahtsõliina), 1588. a Poola revisjuun ja 1684. a kaardi ni kaardi-selletüisi raamadu perremiihi nimeq. Kats viimäst vällävõtöt ommaq tettü õnnõ Rõugõ kihlkunna piiren. Lisas kolmõlõ tabõli kujol antulõ ja kommõnteeritüle ülekaetusõlõ kae artilin ka tuud, kuis tulõvaq vahtsõndusõq edenimmi valikuhe XVII aastagasaa joosul (1627. ja 1638. a revisjuun). Artiklilõ ommaq mano pantuq tabõliq, miä seletäseq vallalõ kõgõ Lõuna-Tartomaa edenimmi Poola revisjoonõ 1582–1588.

Kukki suurõmb osa uurituist nimist om alambšaksa peritollo, nigu iks tuuaolidsõn Eestin, sõs lähembä kaemisõ man tulõ välli ka asjo, miä ommaq töistmuudu ku Põha- ja Œdagu-Eesti sama-aolinõ nimevara. Huvitav fakt om näütuses puhtalõ alambšaksa nime *Jürgen* harvus ja õdaguslaavlaisi mant alambšaksa kiilde üle võedu *Juri* (ildampa *Jüri*) suurõmb osakaal. Ütsikit edenimmi, miä ommaq vanno germaanlaisi nimist saaduq alambšaksa nimeq, lövvüs egäl puul Lõunõhummogu-Eestin. A kõgõ populaarsõmbaq talopoigõ nimeq ommaq köüdedüq katoliiklusoñ tähtsä kotussõ pääl olõjidõ pühämiihiga: *Johannes, Peetrus, Georgius (Jüri), Martinus, Jakob, Andreas, Toomas, Antonius*. Nii ol' tuu ka Rõugõn ja Vahtsõliinan. Pia ainukõnõ populaarnõ germaani nimi Lõunõhummogu-Eestin om olnuq *Heinrich*, veidemb *Theoderich*. XVII aastagasaa joosul Heinrichi muganduisi arv kasvi (*Hindrick, Hint, Henno* jt), a *Theoderichi* (Dietrich) muganduisi (*Tiit, Tilk, Tielke*) arv sattõ peris väikeses. Populaarsõs germaani peritollo nimes nõssi XVII aastagasaa lõpus viil *Rein*.

Osa pühämiihhi nimmi ja talopoigõ edenimmi umavaihõliidsi köödüssit om uurjidõ jaos täämbädse päeväni hämärä vafon. Tan või ollaq abis, ku pandaq tähele Lõunõhummogu-Eesti ummi säädüsperäsüisi, kuis võõrit nimmi om lainat ja mugandõt. Ku kõrvutaq Põha-Eestiga, om tan sakõstõ pruugit kõgõ lühkümbä silbiarvoga nimmi, kon vähagi võimalik: *Laur*, mitte *Laurits*. Esiqueränis pallo om lättes olõja nime päärõhulidsõst silbist alos-tavit muganduisi. Seo olõ-i võõras ka alambšaksalõ (*Hans, Klaus, Tönnies*), muisamatõ Põha-Eestile, a Lõunõhummogu-Eestin om säantsit muganduisi rohkõmb: *Bartholomeus* > *Meus*, mino pakudu seletüse perrä ka Nikolaus > *Kallas*, Marja Kal-

lasmama pakudu seletüse perrä *Theodotus* > *Toots* (> *Tuuts*) (Saar, Evar 2016).

Tuu, et õdagumeresoomõ nimemugandusõq pruuksaq lättenimmi silpe päärõhulidsõst silbist alostõn, om ka innemb häste teedäq olnuq. Viimäte kirof tuust Eva Saar (2016), andõn häid näütit isuridõ, vadilaisi ja setoköisi nimist XX aastagasaal. A rassõ om ärq nätäq, kon tuu päärõhk om olnuq, ku lättenimi esiq om joba kanoonilidsõ nime mugandus. Näütuses om lättenime *Bendix* vastussõs Lõunõhummogu-Eestin *Tiks*. Tuu tähendäs, et alosnime *Benedictus* röhustruktuur om iks võrdlõmisõs kõrval olnuq. Väega lühkeisi nimmi kõrval om pruugit ka kolmõsilbilisdi (*Pertelmis, Tylokien*). Ku om kõrvuisi pruugit alambšaksa, ladina ja keriguslaavi nimekujjõ, sös tuu om arvadaq andnugi alost umaperätside nimemuganduisi tegünemises, määntsit naabridõ man olõ eq.

Vindläisi pruugituidõ keriguslaavi alosnimmi mõotus Rõugõn ja Vahtsõliinan om teedäki suur. Keriguslaavi nimmi muganduisi om paigapäälitsehe pruuksi mano tulnuq kõgõ uuridu perioodi joosul, mitte õnnõ Vinnemaa ja Petseri kluustri valitsõmisõ all aastil 1560–1582. Nimevarra om mano kandnuq inemiisi liikminõ üle piire, miä käve edesi ka XVII aastagasaal. Tokustaadõst löötüq tävveste võõraperädseq nimeq lääväq sakõstõ kokko valgõvinne ja ukraina nimmiga. Ka poolaperätsit nimmi lövvüs, kukki veidemb. Paiga pääl umas võetuist vinne nimist kõgõ populaarsõmbas sai *Ivan*. Kirjä pantuq variandiq nigu *Ihand* jms näütäseq, et seo nimi võisõ miilde tulõtaq *iha- algusõga muinasaisgit inemisenimmi.

Kokkovõttõn ommaq lõunõhummogupoolidsõ Võromaa talopoigõ edenimeq XVI aastagasaal olnuq päämidelt katoliikliguq, pühämiiihhi avvostamisõga köüdedüq nimeq. Seo maa om olnuq vallalõ mõotuisilõ Vinnemaa puult ja lõunõ puult, noist mõotuisist om nimevara immespantavalt kirriv. XVII aastagasaal ei kaoq ka midägi seost kirivüest ärq – vinne muudu nimeq mugandõdasõq umatsõs, kerik olõ-i kah vinne muudu nimmi latsilõ pandmisõ vasta. Pruuksa naatas Lutõrusõ kerigu puult hääas kitetüid Vana Tõstamendi nimmi (nimemuganduisi), rahva hulka tulõ ka vahtsõmbit šaksa nimmi. Kergit jälgvi jätväq edenime-moodulõ uman aon nii Poola ku Roodsi. Viil õnnõ järgmädsel,

XVIII aastagasaal muutus talopoigõ edenimmi valik hulga kitsambas.

Tähüssõnaq: nimetiidüs, inemisenimeq, edenimeq, Vana Liivimaa, katoliiklus, alambahsaksa nimeq, vinne uso nimeq

Märksõnad: onomastika, isikunimed, eesnimed, Vana Liivimaa, katoliiklus, alamsaksa nimed, ortodoksi nimed

Evar Saar: Peasants' forenames in 16th and 17th century Rõuge and Västseliina parishes

In this article, I have compared the forenames of peasants from the most southeastern corner of Võrumaa on the basis of three lists from different periods of time: description of the Pskovo-Pechersky Monastery landed estate in 1563 (in Russian), Polish inspection of 1588, and farmers' names on a map from the year 1684 and in the book describing the map concerned. Two later extracts are limited to Rõuge parish only. In addition to three overviews presented in the form of tables, I have also monitored renewals in the choice of forenames following the inspections of the 17th century (1627 and 1638). Tables providing analyses of forenames of the entire southern Tartu county in Polish inspections 1582–1588 have been attached to the article on the forenames of the southeastern corner of Võrumaa.

The most common forenames were Low German adaptations of Christian or Germanic names, typical to all of Estonia. Upon closer inspection, however, there are substantial divergences between these names and those found in northern and western Estonia. One interesting fact, for example, is the rarity of the purely Low German name *Jürgen* and the greater frequency of the name *Juri*, brought into Low German from Western Slavic. There are isolated examples of various Low German names derived from old Germanic names, but the most popular peasants' names are related to the Low German adaptations of the names of some of the most important saints in Catholicism: John, Peter, George, Martin, Jacob, Andrew, Thomas and Anthony. One ex-

ception is the Germanic name *Heinrich*, which was popular in southeastern Estonia; the same is true, to a lesser extent, of the name *Dietrich*. In the 17th century, adaptations of *Heinrich* grew more popular, while those of *Dietrich* became marginal. Another Germanic name that became popular at the end of the 17th century is *Rein*.

The saint-related origins of some peasants' names have remained hidden from researchers to this day. It is important to note the typical southeastern Estonian mechanism for adapting names and choosing between candidate adaptations. Unlike northern Estonia, the preferred forms in southeastern Estonia were often those with the least amount of syllables, shortening wherever possible: *Laur*, not *Laurits*. Adaptations beginning with the primary-stressed syllable of the source name were particularly productive. Although this pattern is not foreign to Low German (*Hans*, *Klaus*, *Tönnies*) or to northern Estonia, such adaptations are more prominent among the most popular names in southeastern Estonian: *Bartholomeus* > *Meus*, as well as, according to the etymologies I have offered herein, *Nikolaus* > *Kallas*, *Theodotus* > *Toots* (the last one is an idea by Marja Kallasmaa).

The typical Finnic pattern of adapting names by beginning from a primary-stressed syllable has emerged in previous studies as well (most recently by Eva Saar (2016), with good examples from 20th century Ingrian, Votic and Seto names). However, it is difficult to know where the primary stress fell in cases where the source name itself is an adaptation of a canonical name. For instance, the southeastern Estonian adaptation of the source name *Bendix* was *Tiks*. This shows that the stress structure of the original name *Bened`ictus* was important for local adaptation. In addition to very short forenames, there were also some trisyllabic names in use (*Pertelmis*, *Tylokien*). The parallel use of Low German, Latin and Church Slavic name forms presumably served as the basis for the emergence of unconventional adaptations not found in the neighboring regions.

As expected, Church Slavic names used by Russians have had a substantial impact on naming practices in southeastern Estonia. The names were also enriched by migration, continuing into the 17th century. Entirely foreign names, appearing rarely in

documents, often show Belarusian or Ukrainian origins, while there were very few clearly Polish names recorded. The most popular among typical Russian Church Slavic names used by peasants during this period was *Ivan*. Written variants such as *Ihand* indicate that this name was perceived as similar to ancient names beginning with **iha-*, which were found in this region during the 16th century as patronyms and in the 17th century as bynames and toponyms.

To conclude, the forenames of southeastern Estonian peasants in the 16th century were predominantly Catholic names honoring saints. However, due to Russian and southern influences, the names are surprisingly diverse. This diversity continued into the 17th century as well: typical Russian names were adapted, the Church apparently did not reject the giving of typical Russian names to children, Old Testament names favored by the Protestant Church came into use, newer German names appeared, and there was some small Polish and Swedish influence as well. Only in the 18th century the peasant name stock began to shrink significantly.

Keywords: onomastics, personal names, forenames, Old Livonia, Catholicism, Low German names, Orthodox names

Evar Saar
Helsingi Ülikool / Võru Instituut
Tarto huulits 48, 65609 Võro
saareevar@gmail.com

MIDÄ MÄLETÄSEQ EMÄJYY SUURÕSUU SUUSAARI NIMEQ

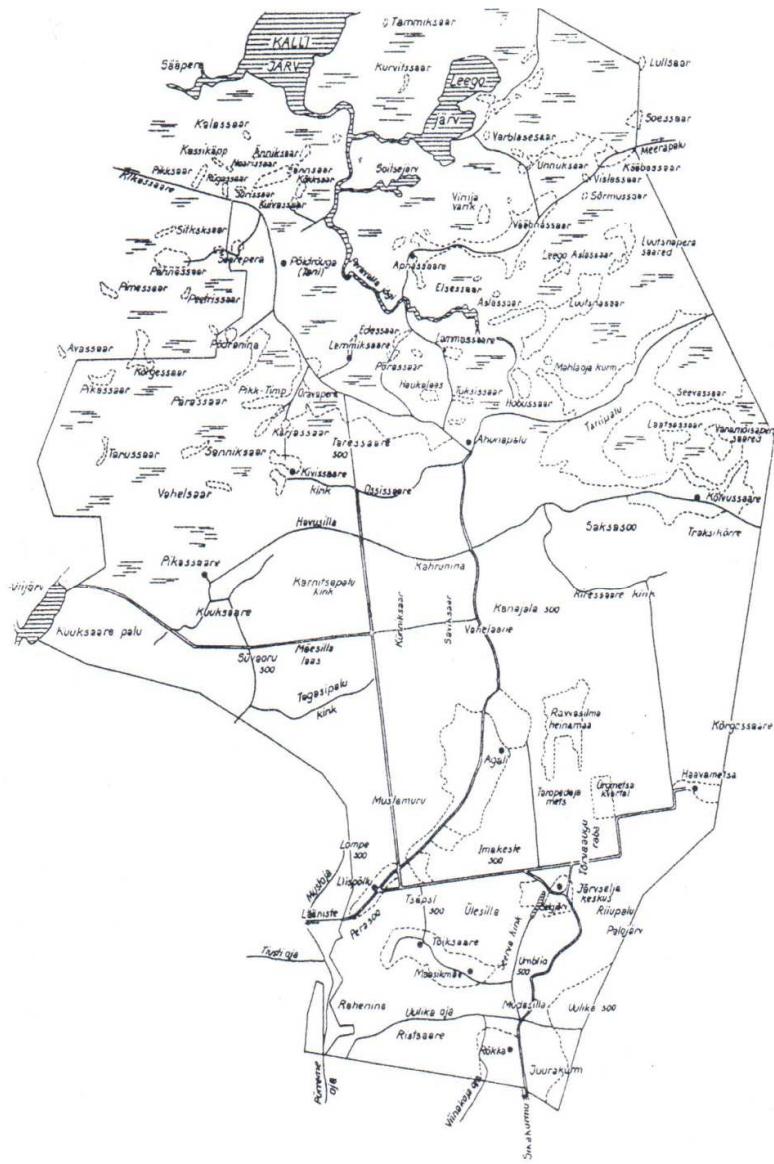
URMAS KALLA

Emäjyy Suurõnsuun om Emäjjyst lõuna puul ulka suusaari, ENE perrä kokko 116. Egälütel näist om nimi, tõõnekõrd ka üts nimi mitma päale. Tuu näütas, ku tähtsä om sii kanf olluq inemiisi elon. Suurõmbide suusaari pääl ja jõki veeren om eletü joba tuhandit aaštit. Suust käheväq üle talvõtiiq ja siin omaq olluq palłodõ mõiside aahamaaq, kohe rahvas kavvõst kokko tull. Põrõhõllaq jääse kyik tuu maa Peipsiveere luuduskaitsõala sisse. Varrõmb om suurõmb jago tollõst olluq Võnnu kihkonnan (Tartomaa), vähämb jago Räpinä kihkonnan (Võromaa). Emäjjyst põha puul küünduväq Suurõsuu sisse Tarto-Maarja kihkond ja Kõdavere kihkonna Kavastu vald. Tuu tähendäs, et terveq taa maa om olluq lõunaestikiilne, selge ommoguesti (e. k. *idamurre*) mõoga.

Artikli kiił taht ollaq Perävalla (tt. Võnnu kihkonna jao) keele muudo, mis tähendäs nii võro ku tarto keele tunnismärke, aga võro keele ülekaaluga (kakkõelü, vabaelküunköla, võro muudo pehmehüs).

Emäjyy Suursuu om ommamuudo tollõ poolõst, et kevädidse suurõvii aigo jääse suurõmb jago suud vii ala, nii et suusaarõq küünüsseq viist vällä nigu peris saarõq. Võit üteldäq, et nii, nigu Peipsin ja Peipsi veeren omaq saarõq ja nynaq, nii omaq nä olõman ka Emäjyy Suurõnsuun. Suurõvii aigo saavaq näist "peris" saarõq ja nynaq. Nyna om maisamaa vai mynõ suurõmba suusaarõ terävämb nukakõnõ, mis küünüs suuho sisse. Ka noode nynno nimeq omaq siin artiklin arvatuq saarõnimmi ulka.

Uuŕmisalotsõ maa lõunapiirist om võetu suu ja maisamaa piir, mis lätt Meerapalo tiist õdagu puul inämb-vähämb kokko Peipsiveere kaitsõala lõunapiiriga. Tiist ommogu puul küünüs maisamaa Saksa talost veetse põha poolõ ja säält edesi Lämmi-järveniq Saksa lahe kottal.

Kaart 1. Emäjyy Suurõsuu kotussõnimeq Järvsälä Opi- ja Proomimõtskonna jao pääl (JM).

Tüühü omaq sisse võetuq kyič suusaari nimeq, mis omaq uuŕmisalotsõ maa kottalõ lövvetüq. Nimmi tähendüisi jaotus om tettüq V. Palli artikli "Liitsõnalistest kohanimedest põhisõnaga *saar*" (1960) perrä. Tuu jaotus, kos timäl "täiendsõna on rohkem juhuslikku laadi", om siin kül saanuq nime "Lugu", selle et särtside ummamuudo nimmi (nigu *Vadsakott*, *Ullussaar*) mano kääse sakostõ mõni rahvasuust peri seletüs vai kotussõjutt. Tuu või ollaq jäänüq kül üles tähendämädäq, a nimest indäst om näätäq, et tä särast seletüst nõud.

Ku nimi või tähendüse poolõst sunddüdäq mitmõhe jaotustõ, sys om tä ärq tuudu kyygi särtside jaotuisi all. Täüsmahun märksynaartikli om antu syski ynnõ uten jaotusõn – sääl, kohe tä muq arust kygõ paŕombide passis. Muial om nimi antu liuhkakirän ja timä man om juhatus tävelidse artikli mano.

Märksynaartikli osaq järekõrran: mu indä soovitõduq nimekujo vai -kujoq – paksu kiräga (tärniga omaq märgitüq äaldüs-säädüisi perrä rekonstrueritüq kujoq); nime rahvakiilseq äaldüsseq (lihtsämbän transkriptsioonin); nimekujoq vanno kaarfe päält (iin aaštanummõf); nimekujoq kirändüslättist ja nimeuurjalt Jaak Simmult; varratsõmbaq nimeseletuseq; mu indä pakutuq seletuseq.

Välläütlemist (häaldüst) näütävide nimekujodõ man omaq ärq jätetüq kolmanda pikkusõ märgiq (‘), selle et EKI kartoteegist paistus, nigu ei olössi näid alati õigõst tarvitõduq. Kül omaq nuuq märgiq antuq soovitõdu nimekujo man, et lugõjat juhatadaq särtsse äalduse mano, miä piässi Emäjyy Suurõsuu kandi keelega kygõ paŕombide kokko minemä.

Üts ja sama nimi om töönekörd mitmal saarõl, a ma ei olõq näist egäute kottalõ eräle märksynaartiklit tennüq, ka tollõperäst, et rassõ om egä kõrd vahet tetäq (ku viil kaarti kah ei olõq), ni-melt märtsest saarõst uten vai töösõn lätten jutt kääse. Pääle tollõ tulõ ette nimmi segijamist eri kaarfe pääl (näütüsest Kahrusaaf ja Piirakusaaf). Tuu kyič olössi omaette uuŕmise asi. Selle tüü jaost siin om tähtsä, et ütskyič kuis naaq nimeq kaardi pääl nihkusõq – nä omaq olnuq tarvituso ja omaq kostki tulnuq.

Vanost kirjapanõkist om löüdäq ka särtsit saarõnimmi, midä ei mõistaki kaardi pääl paika pandaq. A ku om kinmäs, et

sellinenimelidseq saarõq omaq olluq Suurõsuu jao pääl, sys omaq nuuq nimeq ka siiäq tüühü sisse võetuq.

Ligembält om varrõmb uuritu noidõ saari nimmi, miä jäväq Järvsälä Opi- ja Proomimõtskonna maa päale. Tuu kottalõ omaq kirotanuq artiklit H. Rebane ja J. Simm. Paistus, et H. Rebane om pidänüq loomulikust s-i geminiirümist synan *saar* egäl puul, kos tuu om kotussõnime põhisyna. EKI kotussõnimekartoteegi kirjapanõkiq näütäseq syski, et toda geminatsiuuni ei saaq säädüsest pitäq. Samamuudo ei saaq õigõst pitäq toda arvamist, et noil suusaaril, kos pääl eletas (vai om eletü), om kotussõnime põhisyna alati umakäännüssten. Umakäännüs näütas iks talonimme, mitte saarõnimme. Selle omaq siin artiklin kyik nimeq antuq nimikäännüssten.

Ulka nimmi omaq Ilse ja Lemming Rootsmäe kokko koðanuq omma käsikirja "Võnnu kihelkonna kohanimed ja minevik". Osa näist nimmist paistussõq kiräkiilsembäq ku rahvasuun, a või ollaq, et võõralõ küsüjale üteldigi näid niimuudu ette. Järvsälä kottalõ käväq raamatatuq ja artikliq tarvitasõq inämbusi kiräkiilsembäst muudõtuisi nimekujosid, kygõ täpsembält anvaq paaga-päälset vanõmbat keeletarvitust edesi EKI kotussõnimekartoteegi kirjapanõkiq inne 1960. a. Illatsõmbaq J. Simmu kirjapanõkiq omaq sakõstõ esti kiräkeele mõoga (vai mynõst kirälikust lättest peri?) ja tollõperäst omaq näq märksynaartikliden eräle välli tuuduq (üten lühendüsega JS).

Räpinä kihkonna suusaari nimmi om tarvitõdu Evar Saarõ doktoritüün "Võrumaa kohanimede analüüs enamlevinud nimeosade põhjal ja traditsioonilise kogukonna nimesüsteem".

Kinmähe om viil läbiuufmadaq lätit, kost või saiaq vahtsit nimekujosit ja nimeseletüisi. Üts särne olõssi Esti Rahvaluulõ- arhiiv. Ka omaq alalõ Suurõsuu mail eläväq vai säält peri inemiseq, niisamatõ ka nuuq, kelle elo om tollõ kandiga tihtsäde köödetü, nigu mafaliseq ja kalamcheq.

Suusaarõq omaq iks viil suu pääl näätäq ja teno tollõ püsüsseq viil rahval meelen ka näade nimeq. Näütüsest vanaq aańamaaq jõki veeren ja nurmõq suusaari pääl omaq kaonuq ja nii om rassõ ka näade nimmi elon oitaq. Nimeq mäletäseq tõõnekõrd ka toda, märne om saaf innembä olluq. Üts Tammiksaarist olf joba

mõisaaiugu oobis nurmí, a Naarissaaf ja Rügässaaf omaq põrõ-hõllaq mõtsa all.

Selle tüuga tahassigi tõstaq Emäjyy Suurõsuu saari vahtsõhe valgustõ ja näädätäq, midä nääde nimeq võõvaq meeble kynöldaq. Tüü või abist ollaq kotussõnimeuurjile, kaitsõala kõrralda-jile, suun roitjilõ ja roitjidõ iistvidäjile.

Suusaari nimeq

Loomus (kujo, suurus, maa)

*Avassaaŕ kq *Aavassaaŕ (Kasvoq).*

***Apnassaár** *apnassaár, apnassaare, apnasaare KN, hapnassaár* UK, 1841, 1857 *Apnesaar, 1860/65, 1865, 1874 Apnasaar,* Apnasaare TÜ, Apnasaare JS, Apnassaare EL JM, Apnasaar R EP. < *apu : 'apna* T 'hapu'; *hapumaa* 'halb maa, "külmä põhjaga (allikane) põllumaa"'; *tah 'hapna liiva pääl no midä kasuss* Plv (EMS).

Kivessaár *kivissaár, kivissaare mets, kivessaár* KN, 1841, 1857 *Kiwwisaar, 1865 Kiwwisaar, 1860/65, 1874 Kiwwisaar, Kivi-saare mtsk* TÜ, Kivessaar R, Kivissaare mets, Kivissaar, Kivessaar JS, Kivissaare kink JM, Kivissaare EL EP.

Kuivassaár (*Kuuvassaár) *kuivassaár, kuivassaár* KN, Kuivassaar, Kuivsaar R, Kuivasaar TÜ, Kuivassaar JS, EL, JM, EP. Võn keelen tarvitadas ka umakäänsse vormi *kuuúa* (EMS).

***Kuupasaár** *kuupazaarõ* KN, Kuupasaar EP. < *kuup : kooba*. Lõunaesti keelen olõssi loomulik vorrní *Kooba(s)saaŕ* vai *Kuupõsaaŕ*. Ka nime seletäjä (KN) tarvitab synna *kuup* ("kuupõ ei olõq sääl midägi"). Kas siin om esti kiräkeele mõõ vai tulõ kotussõ nimi märtsestki muust synast, näütüsest inemisenimest?

***Kuurma(s)saaŕ** kq Inemise tegemiseq.

***Kõrgõssaár (*Korgõssaár)** *kõrgõsaaŕ, kõrgessaár* KN, Kõrgessaar, Korgessaar R, 1865, 1860/65 *Körge Saar, Kõrgesaar* TÜ, Kõrgessaar EL JM EP.

Kääbässaaŕ, *Leego kääbässaaŕ, kääbassaaŕ KN, 1865 *Käbas Saar*, 1860/65 *KabasSaar*, Leego-Kääbassaar R, Kääbassaar TÜ JS EL JM, Kääbässaaŕ EP. Saarõ pääl omaq muśitsõq kääpäq (KN). Saaŕ om Leego talolõ ja järvele ligembäl ku Meerapalo Kääbässaaŕ (kq).

Kääbässaaŕ, Meerapalo kääbässaaŕ KN, *meera(p)palo kääbässaaŕ* UK, 1895 *Ges. Käba saar*, Kääbassaar R, Kääbässaaŕ EP. Saarõ pääl om kääbäs (KN). Saaŕ om Meerapalo külale ligembäl ku tõõne Kääbässaaŕ.

Palanunya palanunyna KN, Palanuniina R.

Palksaŕ kq Millegi muudo olõmine.

Pikktimp pikktimp KN, 1865 *Pik Timp*, 1860/65 *Pik Tömp*, Pikktimp (gen. Pikä timbu), Oravaperä Pikktimp R, Pikk-Timp TÜ JM, Pikktimp EP. "Sõna võimalikule päritolule võiks viidata *timp* 'mõrra pära' Ran Võn Räp (VMS); *timp* võib tähendada ka üldisemalt 'tipp', nagu sõnas *timpsai*" (R: 240).

Pikässaár (Pikksaár) pikässaár, pikassaár KN, 1865, 1860/65 *Pikka saar*, *Pik Saar*, 1874 *Piksaar*, Pikasaar TÜ, Pikksaar, Pikasaare, Pikässaar, Pikassaar R, Pikassaar JS EL JM EP, Pikksaar JM, Pikässaar EP.

***Pikätimbu saarõq** Pikatimbu saared R. Kq Pikktimp.

Pimmessaaŕ pimmessaaŕ KN, 1865, 1860/65 *Pimme Saar*, Pi-mesaar TÜ, Pimessaar, Pimessaar R, Pimessaar EL JM EP.

Ridassaár ridassaár, ridassaar KN, 1860/65, 1865 *Ridda Saar*, 1874, 1900 *Riddasaar*, Ridassaar R EP. Selle nimega kitsaq saarõq juuskvaq pikält läbi suu. Pedäspää-puulsõ Ridassaarõ nimel om ka tõõne seletüs: vanast olluq suur sõda, mehi olluq ridastikku maan (KN).

Suursaaŕ suurzaár KN.

Suur-Saarik Suur-Saar(i)k R. "(VNg, Lüg, Kod, KsI, Plt, KJn, Krk, Ran, San) saarik 'väike saar, metsatukk'" (PTK I: 214).

Tsõõriksaaŕ Tsõõriksaar, Tsõõrksaar R.

Ummassaár kq Inemisenimeq.

'Väike Rebässaaŕ ('Väikesaar) 1860/65 *Wäike Rebbasesaar*, Väikesaar R, Väike Rebässaaŕ EP. Kq. ka Rebässaaŕ.

Väike-Saarik Väike-Saar(i)k R. Kqk Suur-Saarik.

Kotus (vahekõrraq ruumin)

- Ahijärve palo** Ahijärve palo R. "Ahijärve läheduses" (R: 188);
 või-ollaq sama, mis Kuuksaarõ palo (kq).
- Ede(s)saar** *edezhaar* KN, Edesaar, Edessaar R EP.
- Ede-Saarik** Ede-Saar(i)k R. Kqk Suur-Saarik (**Loomus**).
- Kallissaar** kq **Vallalidse tähendüsega**
- Kerikusaar** Kerikusaar R. Näist üte saarõ kottalõ om seletüs:
 "...vanasti läinud siit üle purdetee, mida kaudu Võnnu kiri-kusse käidud." (R: 210).
- Kesksaar** *kesksaar* KN, Kesksaar R.
- '**Keskmäne saar** (**Keskmaassaař**) *keskmäne saar* KN, Kesk-mässaař EP.
- Leego** ()**Aslassaar** kq ()**Aslassaar**, Leego (**Vallalidse tähendüsega**).
- Leego Kääbässaař** kq **Kääbässaař**, Leego (**Loomus**).
- '**Luutsna** (**Luutnsasaar**) *luutsna* KN, 1860/65 *Lutzna-Saar*, Luutsna saar TÜ, Luutsna saar, Luutsna-Edesaar R, Luutsna-saar EL JM EP. "Luutsna tsoll – Peravalla jõe parem tüma põhjaga haruke..., mille taga asub Luutsna saar (too saanud endale tsolli järgi nime). ... 'luutsna nimi on üle kandunud saarele. Vt. Võn Kam Plv Räp 'luusna, 'luuts(k)na 1. '(kinni-kasvanud) jõekääär; endine jõesäng'; 2. '(sügavam) veelomp' (EMS)" (R: 227).
- *'**Luutsnaperä saarõq** Luutnsna-Peräsaar R, Luutsnapera saared TÜ JM EP. Kq Luutsna (saar).
- Meerapalo** *Kääbässaař* kq **Kääbässaař**, Meerapalo (**Loomus**).
- *'**Ojaperä saarõq** *ojaperä* KN, Ojapera mets R, Ojapera saared TÜ, Ojapera JS.
- Perämäne Peräpass** *perämäne peräbaš* KN, Perämäne Peräpass EP. Kqk **Peräpass** (**Vallalidse tähendüsega**).
- Peräpass** kq **Vallalidse tähendüsega**.
- Perä(s)saar** *peräsaar*, *peräzaar* KN, Pärasaar TÜ, Pärasaar, Perässaar R, Pärassaar JM, Perasaar, Perässaared EP.
- *'**Saarõoja** Saareoja R. Suusaaf, kos kõõvoq pääl kasussõq; saanuq nime innembädse oja perrä (R: 251).
- Saarõoperä** *saarõoperä*, *saareberä* *nurm* KN, Saarepera JM, Saareperä R EP.
- Taga-Saarik** Taga-Saar(i)k R. Kqk Suur-Saarik (**Loomus**).

- ***Vaeliksaar** (**Vaheliksaar**) *vaeliksaar*, *vahelik saar* KN, 1874
Wahheliksaar, 1900 *Waheliksaar*; Vaheliksaar R EP.
- ***Vahelasõsaar?** 1865 *Wahhelasse saar*, 1860/65 *Wahhelose?*
Saar, Vahelasesaar R.
- Vahelsaar** Vahelsaar JM, EP.
- ***Vana`mõisaperä saarõq** *vanamõisaperä saarõq*, *vanamõisa-berä mõts* KN, 1841, 1857 *Wannamoisaperra*, Vanamõisa perasaared R, Vanamõisapera saared TÜ JM, Vanamõisapera EP. Arvatas, et sääl om vanast mõisa olnuq (R: 266). Või-ollaq om tollõga mõtold roodsiaigset Parrapalo mõisat (Eesti kohanimeraamat).
- ***Vana`mõisaperä vahesaar** Vanamõisapera vahesaar TÜ. Kq *Vanamõisaperä saarõq*.
- ***Üleminyna** (***Üleminyna nurm**, **Ülimäynä**) *üleminyna nurm*, *ülimenina* KN, Üleminina nurm R, Ülimenina TÜ, Ülemäenina JS, Ülimenina (Ülemäenina) EL, Ülimänöna EP.
- ***Üleojaasar** 1865 *ülle oja saar*.

Millegi muudo olõmine

- ***Astlasaar** kq (*)**Aslassaar** (Vallalidse tähindusega).
- Kuianyna** kq **Vallalidse tähindusega**.
- Kõkksaar** kq **Vallalidse tähindusega**.
- ***Palksaar** *palksaar*, *palksaar* KN, Palksaar R EP. Nimi arvatas olõvat saadu saarõ palgitaolidsest kujost. Syski and KN ka tõõsõ seletuse: "Kingul kasvanud varem saledad ja pikad männid – ilus palgimets."
- Piirkusaaar** *piirkusaar* KN, 1874, 1900 *Pirakosaar*, *Piiraku-saar*, Pirukasaar R, Piirkusaar EP.
- ***Siirva(s)saar** *seevassaar* KN, 1865 *Sirwasaar*, Seervasaar, Siirvasaar R, Seevasaar TÜ EL JM, Siirvääsar EP. J. Simm (EL): "Isikunimelist päritolu võiks olla veel Seevassaar < vn Сева, deminutiv paljudest eesnimedest (Всеволод, Евсе-вий, Севастьян jne.)" Loomulikumb olõssi köötäq saarõ nimme üte Peipsi-viirse synaga (üteliisi kotussõnimega), mida üteldas vällä mitond muudo (näüteq KN perrä): *Siirve* 'Pedaspää maanina (neeme) nurk'; *Siirme* 'Peipsi ääres Uhti-

ninast põhja poole on luhabeinamaade sees pikad kitsad liivakingud, millist ala kutsutakse Siirmeks'; *Siirmäots* 'kallas Meerapalu küla all Perajärve ääres (liivane kallas, lained uhtnud järvepõhja liiva maale liivalainetena)'. v-helü tulökit *m-i* asõmõlõ and keelelidiselt seletädäq ja kujo poolost näütas suusaaf tõtõst väljä nigu Peipsi-viirseq liivalaineq.

Sõrmussaar *sõrmussaar* KN, 1860/65, 1865 *Sõrmus Saar*, Sõrmussaar R TÜ EL JM EP.

Inemise tegemiseq

Karjassaaŕ *karjassaaŕ* KN, Karjasaar TÜ, Karjassaar R EL JM EP.

'**Kuurma(s)saar**' *kuurmasaar* KN, 1865 *Koorma saar*, 1865 *Korma Saar*, Koormasaar TÜ R, Koormassaar EL EP. Tõist tähendüst nimele pakk *kuurma* ja *kurm* vaeldumine Räp ja Plv kotussõnim: "E. Saar püüab ühendada *kurm* ja 'kuurma' ning arvab, et 'kuurma' on üks variant sõnast *kurm*, sest mõnda kohta kutsutakse kahe nimega, nt *Indsikurm* ~ *Itsi-kurma* (Plv), *Kallekurm* ~ *Kallekuurma* (metsasaar) (Räp)" (Faster 2005). Ka Kuurmassaar om nigu umaette nukk vai *kurm* Oravaperä külen.

Küti(s)saar 1865 *Küttisaar*. Tuusama, mis Vanamõisaperä vahesaaáf (kq). Ku meelen pitäq, et vanast oll pallo suusaari pöllust tettü, sys või nime seletüsest kõlvataq ka syna *kütis* ~ *kütüs* 'mätastega kaetud puude ummuksis põletamine' (EMS).

Nussusaar Nussusaar, Saksa Nussusaar R. R perrä vidänüväq saksaq sinnäq talotütrikke. Sama, mis Aabsaaáf (kq).

'**Rüüvlisaar**' Röövlisaar, Röövlipalu R. Sama, mis Eppenyna (kq).

Sannsaar *sannsaar* ("1865. a. kaardil *Zannsaar*") KN, 1865 *Sannik Saar*, Sannsaar JS R JM EP. JS ei nimetäq Sannikaart, nii et või-ollaq omaq täl nuuq katś saart segi actuq. Sama või ollaq johtunuq ka üte 1865. a. mõisakaardi pääl. Aga või ka ollaq, et joba rahva siän om mõlõmbat saart kutsutuq mõlõmbat muudo ja Sannsaaf om ynnõ lühendüs nimest *Sanniksaar* (kq **Vallalidse tähendüsega**). Muudo and

Sannsaarõ nimme tulõtadaq synast *sann*, mis või tähendädäq ka väikest elohoonõt.

Tarossaar (**Tarōssaár*) 1865 *Tarro Saar*, 1860/65 *Tarre?*
Saar, Taressaar, Tarossaar, Tarussaar R, Tarussaar JM, Tarossaar EP. Või ollaq omaq katõ esiq saarõ nimeq joba ammuq segi lännüq (mõlõmbaq kotussõq piäväq olõma Kivessaarõ kandin) ja mõlõmbit om naatu kutsma kattõ muudo.

Vainussaar Vainussaar EP.

Lugu (kotussõjutt)

Jõmmsaar kq **Inemisenimeq**.

Kohisaar Kohisaar R.

Marransaaŕ kq **Kasvoq**.

Rahassaaŕ *rahassaaŕ* KN, Rahassaar JS. "Vähemalt osalt peaksid nimed olema siiski tuletatud apellatiivist *rakh : raha* (eriti tähenduses 'kivine, kruusane maa; kivipuru')" (PTK I: 199). VMS perrä om *rakh* tollõn tähendüsén küländ põhaestiline syna: lõunaesti keelen om tutva ynnõ Mulgimaal, Peipsi viirt pite tulõ Kõdavereniq.

Ridassaaŕ kq **Loomus**.

Tondisaar Tondisaar R. Kq ka Jõmmsaar (Tondisaaf om sääl lähiksen).

Ullussaaŕ Pikässaar (Ullussaar) EP, Ullusaar (Hullusaar, Hullussaar) JPR. "Nimi pärib 1960. aastate lõpust, mil Piirisaarelt pärit Arnold Karila põgenes Tartust psühhaatriakliinikust ning elas seal saarel tükk aega." (JPR: 53).

***Vaańussaar**? Vaenussaar R.

Vadsakott *vadzakott* KN, Vadsakott EP. Saarõ ümbre om Vadsakoti suu (Vatsakoti soo R EL), milles om kynõld: "vannasti murdnud selle soo peal hundid naise, kel olnud vatsad kotiga kaasas; naine söödud, vatsakott aga jäänud alles" (R: 267). Samma juttu om mullõ kynõldu saarõ indä kottalõ.

Kasvoq

***Aabsaar** Haabsaare kenk R, Haabsaar EP.

***Aavassaar** 1865, 1860/6 *Awa Saar*, Avasaar TÜ, Haavassaar R, Avassaar EL JM EP, Haavassaar EP. H. Rebane (EL) om arvanuq, et nimmil, nigu *Pimessaar*, *Avassaar*, *Kuivassaar* (jne.), om nime põhast olnuq myni "iseloomustav tunnus". Paistus, et tä om selle saarõ nime köötnüq tüvega *ava-* (näütüsest synon *avalik*, *avaus*). Tõõne saaf sääl kõrval om Pimessaaf, nii et *Avassaar* võissi tähendädäq "valgõt saart" (nigu tä täämbätSEL päeväl ka vällä näütäas). Muialt kirändüstest särtsel arvamisele tukõ ei lövväq. Paistus loomulikumb, et *Avassaar* om ynnõ lühendüs (vai vanan kiräviien üleskirotus) nimest *Aavassaar*, kos *aavas-* nimetädäs puusorti. Sedä arvamist tugõvaq ka Rootsmaeq, kel om nimetedüq ynnõ *Haavassaar* (Jõmmsuun). EP pääl om näädätüq eräle *Avassaar* ja *Haavassaar*. Mõlõmbaq saarõq omaq pikäst saarõriast välänpuul ja nääde pääl kasus lehepuumöts. Tollõperäst või arvataq, et kaarditegijä om jätnüq putmadaq nime *Avassaar*, mis om paika pantu varratsõmbide kaarfe pääl, ja om inciisi käest kuultu nimega (*H*)*aaavassaar* märknüq tõist sarnast saart, miä periselt või ollaq *Marransaar* (kq).

Haavassaar *haavassaar* KN. Saař om Räpinä khk jao pääl, tollõperäst või sõna alostušõn ollaq *h*.

Kassikäpp 1865 *Kassi,käppä*, 1860/65 *Kassi käppa*, Kassikäpp R JM EP. Perävalla kuivi suusaari pääl om lövvetü nii perüs kassikäppä (*Antennaria dioica*) ku ka timä sugulast *Helichrysum arenarium* (kõllatside äitsmidega, talina kiräkeelen „harilik käokuld“), midä kah om Lõuna-Estin kassikäpast kutsutu.

Kuku(s)saař kq **Kuksaar** (*Eläjäq*).

***Kõõvossaar** *kõivossaar*, *kõivossaare* KN, *kõõvossaarõ* UK, 1841 *Dorf Koiwosaar*, 1857 *Dorf Köiwosaar*, 1865 *Köiwissaar*, Kõivusaare TÜ R, Kõivussaare JS EL JM, Kõivossaare EP.

***Lehiksaar** Lehissaar R. R järgi: "1865 *Lehhiksaar* – Agali k. talude heinamaa". < *lehikhain* 'lehthein' Kam, *lehikäne* '(peene)leheline' Nõo Urv (EMS).

***Lepä(s)saař** Lepasaar R.

- Lõhmussaar** Lõhmussaar R.
Marja(s)saar *marjasaar* KN, Marjassaar R.
***Marransaar?** (*Maransaar?*, **Marrassaar?*) 1865, 1860/65
Marran Saar, Marrasaar, Maransaar R. < ? *marrań* 'madar' (EVS); *mar(r)an* 'rohttaim' (Potentilla) (EMS). Syski kqk *mar(r)an*, *marrań* 'sipelgas' Plv Vas Se; *marras* a. 'mardus', b. 'hirmutis, koletis', c. 'luupainaja' Kuu VNig Lüg Jõh Vai (EMS).
Naarissaar, *naarissaar* KN, 1841, 1857 *Naarissaar*, 1865, 1860/65 *Nari Saar*, Naerissaar JS, Naarissaar R JM EP.
***Pajo(s)saar** 1865, 1860/65 *Pajo Saar*, Pajosaar, Pajusaar R.
Pähnässaar *pähnassaar*, *pähnassaare*, *pähnässaarō* KN, 1865, 1860/65 *Pähna Saar*, 1874, 1908 *Pähnasaar*, Pähnasaar TÜ, Pähnassaar, Pähnässaar R, Pähnassaare JS, Pähnassaar EL JM, Pähnässaar EP.
***Ruukötsi saar** Ruuketsi saar R. < *ruukōnō* 'roostik' (EVS).
Rügässaar *rügässaar*, *rügassaaŕ* KN, 1841, 1857 *Rüggassaar*, 1865 *Rüggä Saar*, Ruggasaar, 1860/65 *Rügga Saar*, Rügasaar JS, JM, Rügässaar R EP.
***Sitksaar** 1865, 1860/65 *Sitk Saar*, Sitksaar R, Sitksaar JM EP. < *sitik* '(must) sõstar' (EVS).
Tammiksaar tammiksaaf, 1841, 1857 *Tammiksaar*, Tammiksaar, Tammiksaare kenk R, Tammiksaar JS 69, Tammiksaar TÜ EL JM EP.
***Virnjavarik** *virnjavarik* KN, 1865 *Wirnga Warrik*, *Wirnga saar*, 1860/65 *Wirnga Warrik*, Virnja Varik TÜ, Virnja varik R EL JM, Virnjavarik EP. < *virn*, *virnas*, *virn(as)hain*, *võrn* 'roomav madar'; *niidivirnahain* 'rabamadar' (EVS); *varik* 'mets, laas; noorendik; metsatukk' (EVS).
***Virvissaar** *virvissaar* KN, *virvessaar* UK, 1874, 1900 *Wirwi-saar*, Virvissaar R, Virvissaare EP. < ? *virb* 'noor kasv, võsu, väike haljas oks' (EKSS), VMS perrä *virb* (*virv virve(s)*) S Plv Lut; kahtlasõmb om *virve* 'väga väike laine(tus), vetevarin, virvendus veepinnal; kerge, kiire, värisev liikumine, värelus' (EKSS), VMS perrä Var Kod Puh Urv. Synast *virb* tulõ rahvalaalõn arilik ellänimi *virvi*, *virve(kene)* (ka üle Tarto- ja Võromaa). "Eesti regilaulude andmebaas" Internetin and viil syna *virvik* – paralliiõvärsin synnoka, nigu *kaasik*, *võsu*. Tollõ

synaga laaluq omaq pia kyik peri Saarõmaalt, a üts ka Tartost
(värssega *sõna võttijad vōsussa / hääle vijad virvikussa*).
Visla(s)saar kq **Inemisenimeq**.

Eläjäq

- ***Aukalaas** Aukalaas TÜ, Haukalaas JM, Aukalaan R EP.
< *haugas* : *hauka 'kull'* (EVS).
- ***Kahrusaar** kahruzaar KN, 1874, 1900 *Kahrosaar*, Kahrusaar R.
- Kajaksaar** kaeksare vari 'Ahja jõel', *kajaksaar* KN, 1861
Kaaksaar, 1864 *Kaaksar*, 1865 *Kajak Saar*, Kajaksaar R JS EP.
- Kala(s)saar** *kalasaar*, *kalassaař* KN, 1865, 1860/65 *Kalla Saar*,
Kalasaar R, Kalassaar JM, EP.
- ***Kassi(s)saar** *kassisaař* KN, Kassisaar R JS EP.
- Kikkasaar (Kikkasiir)** *kikkasiir*, *kikkasaar* KN, 1840 *Kikka-saar*, 1865, 1860/65 *Kikkasseere Krug*, 1860/65 *Kikkasseere*,
Kikassaar (aga: Kikkasoo) R, Kikkasaare (soo) JS, Kikassaa-re EP. Kikkasaar om kül õdagu puul Ahja jõkõ, aga sääl oll parvõkotus Perävalla tii pääl, nii et tedä või kaiaq üten Perä-valla kotussõnimmiga. *Kikassaar* paistus olõvat illanõ kirä-kiilne vorm, midä rahvasuu ei olõq viimätseniq aoniq omast võtnuq. Või-ollaq om -siir vanõmb põhisyna ja tollõperäst om *Kikka-* jäänüq umakääänüssehe. Kotussõ nimi või tulla tedrekikkist. *Suukikas* tähendüslen 'sookail' ei tulõq Emäjyy Suurõlõsuulõ ligembale Ote-Urv-Vas-Se joonõst (tollõ asõ-mõl om Suurõsuu puul *suukaelm* jt).
- Kurvitssaar** *kurvitssaar* KN, 1865, 1860/65 *Kurwitsa Saar*,
Kurvitssaar TÜ R EL JM EP.
- ***Kurõssaař (*Kurõ`valdmik)**, Kuressaar, Kurevaldmik R,
Kuressaar EP.
- Kuuksaar** *kuuksaar* KN, 1841, 1857 *Kuussaar*, 1865, 1860/65
Kuksaar, Kuuksaar JS, Kuuksaare TÜ EL JM, Kuuksaar R EP. "1805. a. revisjonis on Ahunapalu küla alla märgitud *Kuckusare Jahn*, 1811. a. Agali külla kuuluvaks *Kukusaar Johann*, 1817 *Kukke-Saare Jahn*, 1826 *Kukusare*, 1865 *Kuk-*

saare talu. Kohanime vanad kirjapanekud viitavad, et esimese komponendi lähtekohtadeks võivad olla *kukk* : *kuke*, sm *kukko* (oletatav isikunimi **Kukkoi*) ja lõunaestesti sõna *kukk* : *kuku* 'käbi' (vrd. *pedäjäkukk*, *kuusekukk*). Tänapäeval kasutatav vorm räägib aga teist. Vrd.: 1) *kook*, -gu, lõunaesti *kuuk*; 2) *kuukulind* 'kägu'." (EL). *Kukusaarõ* või ollaq ka oobis tõosõ kotussõ nimi (1841, 1857 kaarte pääl om *Kukusaare* talo Ahunapalo külän). Täämbädse päevä nimekujjo and äste kokko viijäq synaga *kuukma* 'kukkuma (käost)' Võn V (EMS). Ka Ahja jyyst õdagu puul om *Kuuksaarõ* talo – innembänne mõtsatülliisi maja. Tollõ nimi olõvat tulluq käo kuukmisest (R: 315). Peris Ahijärve veeren om ka koton nimega *Käokenk* (R: 220).

***Kuuksaarõ palo** 1865, 1860/65 *Kuksaare Pallo*, Kuuksaare palu EL JM, Kuuksaare palo EP. Kq Kuuksaaf.

Lammassaar *lammassaar*, *lammassaare* KN, 1841 *Lambasaar*, 1865, 1874 *Lambasaar*, 1908 *Lammasaar*, Lammasaare JM, Lammassaar R JS EP.

Marransaar kq **Kasvoq**.

Obussaar *obussaar* KN, 1857 *Obussaar*, Hobussaar JS JM, Obussaar R EP. "Vanasti käidud siin hobustega õitsil" (KN).

Oravaperä *oravaperä*, *oravaberä* KN, 1865 *Orrawa Saar*, *Orrawasaar*, Oravapera TÜ EL JM, Oravaperä R EP. Või ollaq, et edimält om eläjänime asõmõl olnuq vana syna *ora* 'oja' (EVS; Ahunapalo külä puult kaiaq om saaf Perävalla jyy üte aro takan).

***Põdranya** 1865 *Pödra Ninna*, Põdranina EL JM, Põdranõna R EP.

***Põdra(s)saar** *põdrazaar* KN, Põdrasaar R, Põdrassaar EP.

Rebässaar *rebässaaar*, *rebassaare* KN, 1841, 1857 *Rebbasse Saar*, 1865 *Suur Rebbasse Saar*, 1860/65 *Suur Rebbasesaar*, 1860/65 *Rebbasse*, 1919 *Rebase saar*, Rebässaar R, Rebässaare EP.

***Sika(s)saar** Sikasaar R.

Siugsaar *siugsaar* KN, Siugsaar R. "Kevadel olevat seal palju siugi" (KN).

Soenyna *soenynna* KN, Soenõna EP.

Soe(s)saar soesaar KN, 1860/65, 1865 *Soe Saar*, Soesaar TÜ R EL, Soessaar JM.

Tedressaar tedressaar KN, Tedresaared TÜ, Tedressaared EL, Tedressaar R JS EP.

Tsiasaaŕ tsiazaar, tsiasaar KN, Tsiasaar EP. Vanast olluq tsiaq sääl koplin söömän (KN).

Tuksi(s)saar tuksisaar, tuksissaar KN, Tuksisaar TÜ, Tuksisaar R JS EL JM EP. Räpinä khk. om teedäq Tuksi talo (Jyypärä k.) ja Tuksisaaf (Vilustõ k.). Mõlõmbaq nimeq olõvat pantuq pinne perrä, kiä olõvat sinnäq matõtuq (KN).

***Varblasõsaar** varblasõsaar KN, 1865 *Warblasse Saar*, Varblasõsaared R, Varblasesaar TÜ EL JM EP. Pääle peris varblasõ (Passer) või varblanõ märkiq ka mynt muud tsirku, näütüsest ruutsvarblast (kuldnokk = *Sturnus vulgaris*). Nimi või ollaq pantu ka oobis tollõperäst, et saarõq omaq tsillfokõsõq.

***Varõssaar** Varessaar R.

Inemisenimeq

***()Andrenyna** andrenyna KN, Andrenina TÜ R EL, Andrenõna EP. < *Andre* < *Andrei* ~ *Andreas* (RN).

***Andrõssaar** 1841, 1857 *Andressaar*.

()Aslassaaŕ kq *Vallalidse tähendüsega*.

Eevassaar Eevassaar R.

Elsessaar elsessaar KN, Helsessaar R, Elsesaar TÜ JM, Elsesaar EP. < *Els* ~ *Elsa* ~ *Else* < *Elisabeth* (RN).

Eppenyna eppenyna KN, Ebenina R. < *Ebe* vai *Epp*; viimäne om olluq ka mehenimi (RN).

Jutšosaar Jutšosaar EP. < *Jutšo* < *Juhan*. Räpinä khk. Miaksi v. Saarõkülän oll Jutšo talo (rahvakiilne nimi), mille nimme seletedi nii: vanalesäl oll Juhana nimi, a toda käaneti Jutšo, mis oll nigu latsõ hellänimi (KN).

Jõmmsaar 1865 *Jõmmsoosaar*, Jõmmsaar R. Ääldüse kottalõ kq. *jõmmsuu* (KN). "Nimi tulevat kellestki moonakast Jõmm-Jürist: kord mindud puuvooriga läbi soo mõisa, Jõmm-Jüri olnud viimasel reel; teel olnud mehed vastas, Jõmm-Jüri tõm-

matud maha ning pekstud oimetuks; rahva arvates olevat peksjateks olnud tondid." (R: 196).

Jüri(s)saar *jürisaar*, *jürissaar* KN, 1841, 1857 *Jürrissaar*, Jürissaar R JS EP.

Kallissaar kq **Vallalidse tähendüsega**.

Kolatškinyna *kolačkinyna* KN, Kolatski nukk R, Kolatskinõna EP. < In, kqk Kod *kolatsk*; Plv Räp Se *kulačsk* 'rõngassai, baranka' (PTK I: 79). Või viil pakkuq, et in *Kolačsk* < ? *Nikolai, Agrikola*.

Kurdla nyna Kurdla nõna R. Ahunapalost om kirja pantu viil kotus nimega *Kurdla kaal (kurdlagaal)* (KN). -la või ollaq inemisenimele mano tulluq sufiks (PTK II: 93). < ? *Kurt* < *Konrad* (RN).

Kuuksaar kq **Eläjäq**.

Kõkksaar kq **Vallalidse tähendüsega**.

Kärdonyna *kärdonõna* KN, Kärdonõna R. < *Kärt* < *Gerda* või *Gerd (Gerhard)* (RN). "Ennem elanud sääl Kärt'i nimeline mees" (KN).

Laadsassaar *laadsassaar* KN, Laatsasaar TÜ, Laatsassaar JM. < ? in. Kqk priinimi *Laats* < ? *Laarits, Laarts* < *Laurentius* (PTK I: 110, RN).

Lemmixsaar *lemmixsaar* KN, 1865 *Lemmik Saar*, 1860/65 *Lennik Saar*, 1874, 1908 *Lemmixsaar*, Lemmixsaare EL JM, Lemmixsaar R EP. < in *Lemmik* ~ *Lemmixko* (RN). Kqk *Lemmetenurm* – nurm Meerapalo Kääbässhaarõ (kq) pääl. < ? in *Lemmet* (sugulanõ nimmile *Lemmix, Lembitu*).

Lullsaar *lullsaar* KN, 1860/65, 1865 *Lull Saar*, Lullsaar, Lullissaar R, Lullaar JM EP. "< ? *Lull*, -i, vrd. Stoebke: 47 *Lullie* (e) 15. as. < *Ludolf, Luloff?*" (PTK I: 128).

Miimsaar *suur miimsaar*, *väike miimsaar* KN, 1865 *Mim saar*, 1860/65 *Mim Saar*, Suur Miimsaar, V Miimsaar TÜ, Miimsaar, Miimissaar R, Suur Miimsaar, Väike Miimsaar EP. < ? in *Meeme* (RN).

Mikitsaar *mikitsaar* KN, 1874, 1900 *Mikkitsaar*, Mikitsaar R EP. < in *Mikit* < *Nikita* ~ *Mikita* (RN).

Otossaar *otossaar* KN, Otosaar TÜ, Otossaar, Otusaar R, Otossaar EL EP. < in *Oto* ~ *Ott* < sks *Otto*; *ott* : *oto, ote, oti* 'karu' (EL).

- Paabussaar** *paabussaar'* KN, Paabusbaar TÜ, Paabussaar R EL EP. < in *Paap, -bu* < *Fabian* (RN).
- ***Piidre(s)saar** 1860/65 *Pidre Saar*, 1865 *Petre Saar*, Peetri-saar, Piitresaar R, Peetrissaar JM, Peetrisaar EP. < in *Piidre Võn* (Keem 1970: 283; Keem, Käsi 2002: 121) < *Peeter*.
- Reinossaar** *reinossaar'* KN, 1865 *Reino Saar*, Reinosaar, 1860/65 *Reino Saar*, Reinosaar TÜ, Reinussaar R, Reinosaar EP. < in *Rein ~ Reino* < *Reinhold* (RN).
- Sanniksaar** kq **Vallalidse tähendüsega**.
- Seevassaaŕ** kq **`Siirva(s)saar (Millegi muudo olōmine)**. Inemisenimi *Cesa* ei saaq siski ollaq selle kotussõnime lätt-test.
- Tanipalo** *tanipalo, taní palo, tańibalo* KN, 1865 *Tannipallo*, Tani palu JS, Tanipalu TÜ R EL JM, Tanipalo EP. Nimi antuq Tani t. perrä. < in. *Tani* < *Daniel* (RN).
- ***Tasasaar** 1841, 1857 *Tassasaar*. Nime piät saaf (põrõla Päh-nässaaaf) olōma saanuq Tasa talo perrä. *Tassa* nimme umakõrda või köötäq inemisenimega *Anastasius* (PTK I: 236).
- Träksissaar** (***Traksi(s)saar**) Träksissaar, Traksisaar R. Sele-tüisist ei tulõq vällä, kas naaq omaq katš esiq saart vai ütš ja sama. Üte kottalõ om üteldü, et nimi om pantu saarõ edimä-dse eloniku Traksi Juhani (Juhani Tompson) perrä. Kq kõrvalõ *Traksikõrrõ* mõts KN – vana pedästik Miixi valla piiri pääl, Parrapalo tiist 0,25–0,5 km põha puul. < sks pn *Drechsler, Drexler – Träxler, Trexler* (PTK I: 246).
- Ummassaar** *ummarsaar'* KN, *ummassaar'* UK, Hummarsaar R, Ummarsaare EP. R perrä võissi saarõ nimi tullaq timä ümärikust kujost. A mitte ütš nimekujo ei olõq ü-line. Selle artikli kirotaja om kuuluq ynnõ nimekujo *ummassaar*. Ei olõq üttegi umahüssynna, mis nime seletüsest äste sünnüssi. Kül aga om J. Simm lõüdnüq Perävalla lähikest Kõnnu küläst (Võn) *Humma-nimeliidi* inemiisi (Simm 1975: 199).
- Unnuksaar** (***Unnukõnõ**) *unnukeste, unnuksaar'* KN, *unnukõsõ* UK, 1860/65, 1865 *Unnuk Saar*, Unnuksaar, Unnukene, Unnuketi R, Unnuksaar TÜ EL JM EP. < ? in. (Joalaid: 65–68). Kqk esti priinimme *Unnuk* (Eesti Isikulooline Indeks).
- ***Viitnasaar** *viitna saar'* KN. < in. *Viitin* (um. *Viitina*) < *Wido* (RN).

Vislasaar 1860/65, 1865 *Wisla Saar*, Vislasaar TÜ, Vislasaar, Vistlasaar R, Vislassaar JM EP. Nime edeots tulõtas kül miilde synaq *vislapuu*, *vissel* (um. *viselü*) 'kirsipuu' (EVS), a saaf esiq om elotuisist kavvõn suu sisen, nii et võissi kõrvalõ kaiaq ka J. Simmu pakutut seletüst *Viisli* külä (Võn) nimele: 1758 *Dorff Wisla*, 1805 *Wiesla Dorf* < **Visula* < **Visoi* < sm *visa*, lv *viza*. **Visoi* olõssi sys vana inemisenimi (Simm 1977: 122).

***Vääbnä** (**Vääbnässaař**) vääbnässaař KN, vääbnä UK, 1860/65, 1865 *Wabna Saar*, Väbnasaar TÜ, Vääbnasaar R, Väbnassaar EL JM, Vääbnässaař EP. < ? *Vaabian*, *Vaabo* < *Fabian*. Peräots -na om sakõstõ mano tulluq lainnimmile (PTK II: 108).

Änniksaar äniksaar ("1865. a. kaardil *Enniksaar*") KN, Äniksaar JS, Änniksaar R JM EP. Saarõ lähiksle küünüs ka *Änniktsoll* (KN) – Perävalla jyy aro. in. < *Ennik* < alamsks *Henning* < *Heinrich* (RN). Kqk *Änningemägi* (*Änningumägi*, *Ännimägi*) – Ahja jyy veeren Plv ja Võn piiri pääl (R). Niisamatõ kq *Änkküla* nime seletüsi (PTK I: 287).

Vallalidse tähendüsega

(')Aslassaař (`Astla(s)saař?) *aslassaař*, *astlasaar* KN, *astlassaař* UK, 1865 *Asla saar*, Aslasaar TÜ, Aslasaar, Astlasaar, Aaslassaar R, Astlasaar JS, Aslassaar EL JM, Astlassaar EP. "Võrdle *astel* : *astla* 'okas, teravik' Ehk on soosaar oma nime saanud kuju järgi." (EL). Tuu syna om teedäq KiR, S, Kad, KJn, Vil, nii et oobis kavvõst. Ku otsiq sarnast inemisenimme, sys tulõ ette vananorra *Áslæikr* (vanarooodsi ja -taani *Áslákri*) (Peterson: 31). Võnnu kihkonna kotussõnimist om sarnanõ viil *Aaslavva* (Haaslava) mõisa nimi (KN). Toda tasos tähele pandaq, selle et kavvõmbil Võnnu kihkonna mõisil oll Emäjyy Suurõnsuun aańamaid.

(')Aslassaař, Leego (`Astla(s)saař, Leego?) *leego-aslassaař* KN, 1860/65 *Assla*, Leego Aslasaar TÜ, Leego-Aslasaar R, Leego Aslassaar JM, Leego Astlassaar EP. *Leego* nimi om pantuq Leego talo ja järve perrä, et tetäq vahet tõõsõ Aslas-

saarõga (kq), mis om noist kavvõmban. Kqk **Kääbässaaŕ, Leego.**

Kallissaar Kallissaar R; Kqk *kallijärv, kalligõrts* KN, 1841, 1847, 1857, 1865, 1860/65 *Kalli Krug*, Kalli kõrts JS, Kalli EP. <? in, kqk näütüsest liitsynalist nimme *Kallimeel* Mägis-te EI vai ka sm *Kallela* (PTK I: 52, Joalaid: 59–61). Vai sis om *kal(I)i* myni kaonu tähendusega syna, midä vanno kotussõnimmeli sisen ette tulõ.

Kuianyna *kuianõna* KN, Kuianõna R. <? *kuia Pil Ran, kui Ran 'peenis'* (EMS).

Kõksaar 1841, 1857 *Kööksaar*, 1865 *Kõk Saar*, 1860/65 *Koik Saar*, Kõksaar R JM, Kõksaar EP. <? kutsunimi, kqk Kod *kõks, -i* 'käbe, tragi'; Krk 'väike, vilets hobune'; Juu Kod 'ini-mese sõimunimi' (PTK I: 98). Viil kqk *kökk, köki* 'väike (heina)hunnik', sm *kökkä* 'kuhelik, hakk' (Pall, 1960: 42); *kõks* 'väike hunnik, saad, kuhi, koorem (EMS); in. *Koick, Koyka*, lv *Koicke* (PTK I: 77).

Peräpass *peräbass* KN, Peräpass EP. <? in *Parnabas* (RN).

Peräpass, Perämäne kq Perämäne Peräpass (**Kotus**).

***Praama(s)saaŕ** 1865 *Prahma Saar*, 1860/65 *Rahma Saar*. Üte Tammiksaarõ (kq **Kasvoq**) vana nimi.

Sanniksaar 1865, 1860/65 *Sannik Saar*, Sanniksaar R EL JM EP. "Eesti rannikumurdes *sannik* 'vesine sooheinamaa' ja *saanik* 'raiestik'" (EL). Lõunaesti keelealalt om teedäq syna *sannik* 'saunik' Nõo Krl Plv (VMS). Võissi kõrvalõ kaiaq ka inemisenimmi *Sannu* < *Aleksander* ja *Sanna* < *Susanna*. *Sannik* om ka esti priinimi, aga inämbide Saarõmaal (Eesti Isikulooline Indeks). Kqk viil *Saanikosaar* Räp (Veriora v.): väikene mõtsasaaf, säälSAMAN om oja viir ja haańamaa, kut-sutas *Saanikosaar* (KN).

Ütsütämänyna *ütsütämänyna* KN. "põllumaa, mis poolsaarena paikneb soo ääres" (KN).

Kokkovõtõq

Kokko sai uuritus 139 suusaarõnimme, millest egäüte kottalõ om äräq tuudu omaette märksynaartikli. Suusaari nimmi jaotus V. Palli artiklin "Liitsõnalistest kohanimedest põhisõnaga *saar*"

ärgif edesi märkmä, et märne süsterń võissi viil pafemb olla. Edekomponente etümoloogia seletämise man sōski ollivaq särtsaq jaotusõq küländ ääq, ynnõ näade nimmi sai veetse muudotus.

Kotussõnimeq anvaq meebleedust nii Suurōsuu aoluu ku selle kandi vanno inemisenimmi kottalõ. Mitmalõ seeniq vallalidse tähendusega nimele om pakutu omapuulsit seletüisi. Kygõ inämb näütäsegiq ommamuudo välli nuuq suusaari nimeq, kohe om sisse käkitü myni inemisenimi. Uufrmistüü tegemise man tull välli uutmadaq asjo, innekyykkö särtsid inemisenimmi ja näade muutumiisi, midä varrõmb es mõistaq kotussõnimmiga kokko viääq. Näütüest võissivaq inemisenimeq ollaq käkitüq ka särtside suusaari nimmi sisse, nigu Tas(s)asaaf < *Anastasius*, Lullsaař < *Lull*, -i < *Ludolf*, Laadsassaaf < *Laarits*, *Laarts* < *Laurentius*, Träksissaaf < sks pn *Drechsler*, *Drexler*. Tähelepanmissevärt omavaq saarõnimeq, kos sisen näütäseq olõvat risitusust vanõmbaq inemisenimeq, näütüest: Lemmiksaaf < *Lemmik* ~ *Lemmiko*, Miimsaař < *Meeme*. Om ka ämäärast jäävä tähendusega nimmi, mis uutvaq laemba tagapõhatunmisega uuřjat.

Lühendüseq

- as. – aaštasada
- c. k. – esti (kirä)keeli
- EKI – Esti Keele Instituut
- in – inemisenimi
- jne. – ja nii edesi
- k. – külä
- KiR – põhahummogu- ja rannakiiř
- kq – kaeq
- kqk – kaeq kõrvutõ
- ln – lisanimi
- lv – liivi kiiř
- pn – priinimi
- S – saari kiiř
- sks – saksa kiiř

sm – soomõ kiił
T – tarto kiił
tt. – tuu tähendäs
um. – umakääänüs
v. – vald

Kihkondõ ja keelepruuke lühendüseq

Juu – Juuru
Jõh – Jõhvi
Kad – Kadrina
Kam – Kamja
Kod – Kõdavere
KJn – Kolga-Jaani
Krk – Karksi
Krl – Karula
Ksi – Kursi
Lut – Lutsi
Lüg – Lügänüse
Nõo – Nõo
Ote – Otõmpää
Pil – Pilstvere
Plt – Põltsamaa
Plv – Põlva
Puh – Puhja
Ran – Rannu
Räp – Räpinä
San – Sangastõ
Se – Seto
Urv – Urvastõ
Vai – Vaivara
Var – Varbla
Vas – Vahtsõliina
Vil – Villändi
VNg – Viro-Nigula
Võn – Võnnu

Lätteq

- EAA** = Eesti Ajalooarhiiv. Maakaardiq: 1411.1.1,
1411.1.110, 1411.1.110a, 1411.1.113, 2059.1.2621,
2072.9.411, 2072.9.414, 2072.9.417, 2072.9.418,
2072.9.425, 2072.9.429, 2072.5.543, 2072.5.559,
2072.5.683, 3724.5.2698.
- EII** = *Eesti Isikulooline Indeks*. MTÜ Eesti Isikulooline Indeks –
<http://nimed.ee/>.
- EK** = *Eesti kohanimeraamat*. Käsikiri.
- EL** = **Rebane, Harald, Simm, Jaak 1971:** Peravalla kohanime-
sid koha ja mineviku kajastajana. – *Eesti Loodus*, nr. 2, lk.
102–104.
- EMS** = *Eesti murrete sõnaraamat I–V*. Tallinn: Eesti Keele Ins-
tituut, 1994–2013. Eesti murrete sõnaraamatu 24.–26. vihik
(lõpetis–mussis). – <http://www.eki.ee/dict/ems/>.
- ENE** = *Eesti Nõukogude Entsüklopeedia*. 2. köide: *CERA–FILL*.
Tallinn: Valgus, 1987.
- EKSS** = *Eesti keele seletav sõnaraamat 1–6*. Tallinn Eesti Keele
Sihtasutus, 2009. – <http://www.eki.ee/dict/ekss/>.
- EP** = Eesti Põhikaaart 1 : 20 000. 1994 – . Maa-amet.
- EVS** = **Faster, Mariko jt. (koost.) 2014:** *Eesti-võro sõnaraamat*
= *Eesti-võru sõnaraamat*. [Võru]: Võro Instituut.
- Faster, Mariko 2005:** Võru- ja Setumaa kohanimedete determi-
nandid. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool, eesti keele ajaloo
ja murrete õppetool.
- JM** = **Rebane, Harald 1998:** Järvelja-Peravalla kohanimed. –
Järvelja metsades III. Akadeemilise Metsaseltsi toimetised
VIII. Tartu: EPMÜ Metsandusteaduskond & Akadeemiline
Metsaselts, lk. 13–18.
- Joalaid, Marje 2013:** Eesti kohanimed läänemeresoome ruu-
mis. – *Kiili rikkus ja elojoud = Keelte paljusus ja elujõud*.
Võro Instituudi toimõndusõq = Publications of Võro Institute
27. Võro: Võro Instituut, lk. 55–76.
- JPR** = **Süim, Kersti, Kangur, Ahto (koost.) 2013:** *Järvelja*
pärandkultuuri radadel. EMÜ metsandus- ja maaehitusinsti-
tuudi toimetised nr 39. Tartu: SA Järvelja Õppe- ja Katse-
metskond.

- JS** = Eesti Keele Instituudi kohanimekartoteek (J. Simmu matõrjaliq).
- Keem, Hella 1970:** *Tartu murde tekstid. Eesti murded III.* Tallinn: Valgus.
- Keem, Hella, Inge Käsi 2002:** *Võru murde tekstid. Eesti murded VI.* Tallinn: [Eesti Keele Sihtasutus].
- KN** = Eesti Keele Instituudi kohanimekartoteek (v. a. J. Simmu matõrjaliq).
- LVVA.6828.4.417
- Oras, Janika jt. (koost.) 2003–2016:** *Eesti regilaulude andmebaas = Estonian Runic Songs' Database.* Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiiv – <http://www.folklore.ee/regilaul/andmebaas>.
- Pall, Valdek 1960:** Liitsõnalistest kohanimedest põhisõnaga *saar*. – *Emakeele Seltsi aastaraamat 6.* Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, lk. 39–47.
- Peterson, Lena 2007:** Nordiskt runnamnslexikon. Uppsala: Institutet för språk och folkminnen.
- PTK I = Pall, Valdek 1969:** *Põhja-Tartumaa kohanimed I.* Tallinn: Valgus.
- PTK II = Pall, Valdek 1977:** *Põhja-Tartumaa kohanimed II.* Tallinn: Valgus.
- R = Rootsmäe, Ilse, Rootsmäe, Lemming 2016:** *Võnnu kihelkonna kohanimed ja minevik. Eesti Rahvaluule Arhiivi toimetused 34.* Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus.
- RN = Rajandi, Edgar 2011:** *Raamat nimedest [A–Y]. Niemeeadus.* [Tallinn]: Tammerraamat.
- Simm, Jaak 1975:** Isikunimedest tulenenud Võnnu asulanimesid. – *Emakeele Seltsi aastaraamat 19–20* (1973–1974). Tallinn: Eesti Raamat, lk. 179–204.
- Simm, Jaak 1977:** Võnnu külanimesid. – *Emakeele Seltsi aastaraamat 22* (1976). Tallinn: Eesti Raamat, lk. 109–126.
- TÜ = Mathiesen, Andres 1927:** *Ülikooli õppemetskond. Tartu Ülikooli Metsaosakonna toimetused nr. 11.* Tartu: Ülikooli õppemetskonna väljaanne.
- UK** = Urmas Kalla (indä kuultuq nimikujoq)
- VMS** = Väike murdesõnastik 1–2. Toim. Valdek Pall. Tallinn: Valgus, 1982, 1989.

Urmas Kalla: Mida mäletavad Emajõe-Suursoo soosaarte nimed

Artiklis on uuritud 139 soosaarenime, millest igaühe kohta on ära toodud omaette märksõnaartikkeli. Soosaarte nimede jaotus V. Palli artiklis "Liitsõnalistest kohanimedest põhisõnaga *saar*" ärgitas edasi mõtlema, milline süsteem võiks sellest veel parem olla. Nimede esikomponentide etümoloogia selgitamise juures olid siiski jaotused küllaltki sobivad, ainult nende nimesid pidi veidi muutma.

Kohanimed annavad meile teadmisi nii Suursoo ajaloo kui kohalike isikunimedesse kohta. Mitmele seni lahtise tähendusega nimel on pakutud omapoolseid seletusi. Köige omapärasemad paistavadki olevat need soosaarte nimed, kus peitub mõni isikunimi. Uurimise käigus tuli välja ootamatusi, ennekõike selliseid isikunimesid ja nende muutumisi, mida varem pole osatud kohanimedega kokku viia. Näiteks võivad isikunimed peituda ka selistes soosaarenimedes nagu *Tas(s)asaaf* < *Anastasius*, *Lullsaaaf* < *Lull*, -*i* < *Ludolf*, *Laadsassaaaf* < *Laarits*, *Laarts* < *Laurentius*, *Träksissaaf* < sks pn *Drechsler*, *Drexler*. Tähelepanuväärsed on saarenimed, kus näivad peituvaat ristiusueelsed isikunimed, näiteks *Lemmiksaaf* < *Lemmik* ~ *Lemmiko*, *Miimsaaaf* < *Meeme*. On ka hämaraks jääva tähendusega nimesid, mis ootavad laiemate taustateadmistega urijat.

Märksõnad: onomastika, kohanimed, isikunimed, võru keel, tartu keel, lõunaeesti keel

Tähüssõnaq: nimetiidüs, kotusõnimeq, inemisenimeq, võro kiil, tarto kiil, lõunõeesti kiil

Urmas Kalla: Memories of the names of Emajõe-Suursoo bog islands

In this article, 139 names of bog islands have been studied. For each, a separate head-word article has been provided. Division of the names of bog islands in V. Pall's article "Of compound

place names having “island” as the primary word” encourages to think what kind of system could be even better. Upon explaining the etymology of the first components of names, the divisions were quite suitable, however, only their titles needed some changes.

Place names provide us with knowledge on both the history of Suursoo as well on local personal names. Explanations have been offered for many names that had an open meaning so far. Those names of bog islands which hide a personal name seem to be most unconventional. In the course of research, some surprises occurred – primarily such personal names and their transformations which had not been linked with place names before. For example, personal names may be hidden in such bog islands’ names as Tas(s)asaaf < *Anastasius*, Lullsaaaf < *Lull*, -i < *Ludolf*, Laadsassaaaf < *Laarits*, *Laarts* < *Laurentius*, Träksissaaf < sks pn *Drechsler*, *Drexler*. Those names of islands where pre-Christian names seem to be hidden are notable, e.g Lemmiksaaf < *Lemmik* ~ *Lemmiko*, Miimsaaaf < *Meeme*. There are also names with vague meanings waiting for a researcher with more background knowledge.

Keywords: onomastics, place names, personal names, Võro language, Tartu language, South Estonian

Urmas Kalla
Võro Instituut
Tarto huulits 48, 65609 Võro
urmas.kalla@mail.ee

EESTI-INGERI ISIKUNIMEDEST XV–XVII SAJANDIL

ENN ERNITS

1. Sissejuhatuseks

Tartu rahulepingu põhjal liideti Eesti Vabariigiga Narva jõe paremal kaldal asuvaid maid ehk osa Narvatagusest (vn *Занаровье*), mis seni oli kuulunud Peterburi kubermangu. Seal moodustati 1920. aastal kolm valda: Naroova (pärastpoolte sai nimeks Narva), Kose (1939–1945 Piiri) ja Skarjatina (ka Karjati, 1939–1945 Raja). Narva vald oli killuke ajaloolisest Ingerimaaist, mistõttu seda nimetatakse ka Eesti-Ingeriks. Seal elasid kahe maailmasõja vahel põhiliselt venelased, isurid ja ingerisoomlased (vt Ernits 2016). Aastatel 1945–1946 viidi kõnealune ala taas Venemaa kootseisu.

Käesolevas kirjutises tehakse sissevaade Eesti-Ingeri elanikonna hulgas käibinud isikunimedesse alates XV sajandi lõpu-aastatest kuni XVII sajandi esimese veerandini. Põhilisteks uurimisallikateks olid järgmised publitseeritud ürikud: 1) Novgorodimaa Šeloni viendiku maksukataster (POK) XVI sajandi algusest kajastab eelnenuud aastasaja lõpu seisundit, 2) Šeloni viendiku kontrolliraamat (PKŠ) XVI sajandi teisest pooltest, 3) siinkirjutaja poolt osaliselt kasutatud samaaegne Ivangorodi kindluseümburuse obrokiraamat (Jemeljanov-Jõgi 2011: 52–53 järgi), 4) Ingerimaa maaraamatud (JbI) aastatest 1618–1623.

Päritolu järgi saab Eesti-Ingeri isikunimed jagada läänemeresoome- ja venepärasteks. Viimased lähtusid õigeusukiriku kanoonilistest eesnimedest, mis olid enamasti heebrea ja kreeka, harvem ladina algupära. XV–XVII sajandi läänemeresoome nimised sealkandis ei saa etniliselt diferentseerida. Kui isikul oli läänemeresoome nimi, siis oli tegu läänemeresoome rahva esindajaga, kui aga vene nimi, siis pole selge, kas läänemeresoomlaste või venelasega.

2. Eesti-Ingeri asustuse ajaloost

Narva jõe mõlemal kaldal elati juba hämaral esiajal. Ingerimaa lääneosa asustati mandrijää taganemise järel mesoliitikumis ehk keskmisel kiviajal (9600–5000 a eKr). Sellega annab tunnistust endise Tõrvala küla servast leitud põdrasarvest valmistatud rästikukuju. Asustus jätkus neoliitikumis ehk nooremal kiviajal (5000–1800 a eKr), mille varasemast perioodist pärinevad potikillud Väikülast viis kilomeetrit lõuna poole paiknevad, tänapäevaks vee alla jäändud asulakohad. Leiud esindavad Narva kultuuri, mis hõlmas peale Eesti ka Lätia ja Leedu (Kriiska, Tvaari 2002: 36, 47). Noorema kiviaja hilisemast ajajärgust on avastatud lohkammkeraamikat Lauga lisajõe Lommi kaldalt, Eesti-Ingeri naabruses on elatud ka muinasaja lõpu poole (Lapšin 1990: 106). Usutavasti oli uuritaval maa-alal muinasajal elanud rahvas vadjalaste ja/või isurite esivanemad. Juhul kui tegu oli vadjalaste eellastega, siis on nad aja jooksul isuristunud. Eesti-Ingeri alal kõneldi viimase ajani isuri keele alamlauga murret, mis oli aja jooksul omandanud rohkesti vadjapärasusi, murdel on ühisjooni kohalike ingerisoome murretega (Laanest 1966: 150).

X sajandil sattus Ingerimaa läänemeresoome elanikkond ida-slaavi hõimude krivitsite ja sloveenide järjest tugevneva mõju alla. Läänemeresoomlased formeeriti Novgorodi vürstiriigi kootseisu. Riigi territoorium jagati viieks osaks. Hilisem Eesti-Ingeri jäi Šeloni pjatiinasse ehk viiendikku, täpsemini Ivan gorodi kindluseümbruse piirkonda. Veerand sajandit väldanud Vene-Rootsi sõja käigus läks Ingerimaa Stolbovo rahulepingu (1617) alusel Rootsi võimu alla. Eesti-Ingeri ala kuulus sellal Ivangorodi lääni. Juba sõjapäevil hakkas asustuspilt muutuma. Isuri küladesse asus elama põgenikke Eestist ja Ingerimaa teistest osadest, samuti soomlasti Soome lahe saartelt. Näiteks moodustasid XVI sajandi esimesel veerandil Väiküla 16 taluperemehest ja 7 popsist sisserändnanud üle poole (arvult 13 ehk 56,5 %), sh 10 peret olid pärit Ingerimaa teistest osadest, peamiselt Kabrio läänist, ning 3 peret Eestist (JbI 205 põhjal).

Õigeusku ristitud kohalik rahvas oli Rootsi ajal sunnitud vastu võtma luteri usu, mistõttu paljud põgenesid Vene aladele. Kui Venemaa sai aastatel 1656–1658 sõjas ajutiselt ülekaalu, küüdi-

tas ta osa talupoegi (Ivangerodi läänist 176) mitmele poole Venemaale. Rootsriik soodustas külade tühjenemise ja põllumajanduse allakäigu peatamiseks Ingerimaa koloniseerimist Soome talupoegadega (Saloheimo 1991: 76). Kui 1623. aastal elas Ivangerodi läänis 221 õigeusklikku ja 12 luterlast, siis 1675. aastal loendati seal 218 õigeuskliku kohta juba 100 luterlast (Saloheimo 1991: 72). Osa põliseid isuri külasid (nt Kullaküla) soomestus, ent ilmselt tekkis ka päris uusi soome külasid.

Põhjasõja tulemusel liideti Ingerimaa taas Vene impeeriimiga, mille rüpes õigeusklikud vadjalased ja isurid üha kiirenevas tempsos keeleliselt ja kultuuriliselt venestusid. XIX sajandi keskpaiku loendas Ingerimaa mittevene elanikkonda Peterburi akadeemik Peter Köppen. Kõik Eesti-Ingeri ala soomlased on arusaamatul põhjusel registreeritud savakotena, st Savo kihelkonnast päritolevatena. P. Köppeni andmeil elas Eesti-Ingeri territooriumil Narva kreisi Haavikko kihelkonda kuuluvas Vanakülas 127 isurit ja 41 savakot ning Kalliveris 55 isurit. Teised külad olid kas emakülastest eraldumata või üldse tekkimata. P. Köppeni järgi ei olnud isuri külad ei Saar- ega Väiküla,¹ kus olevat elanud üksnes savakod ja venelased (Köppen 1867: 40, 135, 136). Kas töesti pidasid nimetatud külade elanikud end juba toona venelasteks? Osa külasid oli algusest peale asustatud venelastega, nagu näiteks Dolgaja Niva ja Karstula.

3. Isikunimed XV sajandi lõpul

Kõige vanemad teated Eesti-Ingeri talupoegade nimedest pärinevad Novgorodimaa Šeloni viiendiku maksukatastrist (*нучковая книга*), mille on koostanud kirjutaja Matvei Valujev aastatel 1497–1498 ja täiendanud seda 1499. aastani. Eesti-Ingeri alalt vaatleb kataster Ivangerodi possaadi (linna kaubandus- ja käsitööpiirkond) ning kolme küla: Väiküla (katastris *село Наровское*, pärastpoole *Наровское*, sõnast *Нарва* 'Narva'),

¹Muid, P. Köppen eristas kaht küla: Narva kihelkonda kuuluvat *Waikylä* (vn *Наровская*) ja Narvusi kihelkonda jäätvat *Wena* küla (vn *Венкуль*). Esimeses neist olevat elanud savakod ja venelased, teises ainuüksi savakod.

Zahhonje (katastris *Захание*) ja ammugi hävinud Täüsünä (*Тязино*) (vt POK 228–232).²

Lihtrahva hulgas on palju kreeka, heebrea ja ladina päritolu venepärastatud nimesid. Toonaste isikunimedest kirjapanekud on enamasti kaheosalised, nt Ivg *Остахно Селиверстов, Палка Яхнов; Вäи Савка Ивашиков, Степанко Иванков, Васко Петков; Zah Ондрейко Ипатов; Тäü Яхно Федков, Захар Фомин* jt (NPK 229, 230, 232). Enamik nimesid koosnes ees- ja isanimest. Vaid üksikute majapidamiste peremehed olid ühe nimega, nagu Ivg *Бориско, Гришка* jt.

Toona polnud alamal seisusel perekonnanimedesid, küll aga ilmnevad maksukatastrist mõned venekeelsed hüüdnimed ja muidki lisanimedesid, nagu nt Väi *Ивашико Галкин* (vrd *vn галка 'hakk' linnunumetusena*); Ivg *Ионка Лисица* ('rebane'), *Ивашико Дурной* ('halb, paha'), *Фомка Сыромяслов* ('сырое мясо 'toores liha'), Täü *Федко Белой* ('белый 'valge'). Nime *Яхно Дубонос* liitsõnaline osis tähistab suurt nina (SRN VIII 239, vrd *дуб 'тамм', нос 'нина'*).

Ilmselt tohib lisanimedena käsitleda ka possaadlaste elukutsenimetusi, kuigi elukutse on eesnimele lisatud peale ühe erandi väikese algustähuga, nt *Гришка колачник* ('колачник 'rõngas-saiade tegija' <*колач*' 'kalatš, rõngassai'; MSD I 1249'), *Митя учянник* ('јојелаеваде еhitaja'; Kočin 1960: 456), *Ондрейко Дрягиль* ('кандja', MSD I 736), *Самсонко плотник* ('руissepp'), *Сенка Бык огородник* ('бык 'härg', огородник aiapida-ja'), *Улянко банник* ('saunamees, ka suurtükitoru puhastushari') ja *Степанидка проскурница* ('армулауалебаде күпsetaja'; MSD III 1570).

Lisanimena on mõnel juhul kasutatud ka rahvanimetust. Lää-nemeresooome seisukohast pakuvad huvi Ivg *Данилко* ja *Игалко Чюдин* (vrd *чудь ~ чюдь 'tšuud'*, mis võis märkida eestlast või vadjalast) ning Täü *Васко Ижерянин* (*ижерянин 'isur'*). Mitmel juhul täiendas nime kaugema paiga elanikku tähistav sõna (*Москвитин* 'moskvalane', *Ноугородец* 'novgorodlane', *Пско-*

² Täysinä küla asus Narva jõe ääres Ivangorodist põhja pool (Andrijašev 1914: 446). Nii keelelisest kui ka topograafilisest seisukohast on vähem usutav oletus, et Täysinä (kasutatakse ka keelekuju *Täyssinä*) on praegune Teesuu (*Извоз*).

витин 'pihkvalane'), mis välistab selle kandja läänemeresoome-lise kuuluvuse.

Rääkigem nüüd eesnimedest. Lihtrahva puhul kasutati, nagu Venemaal oli tavaks, peamiselt vähendusliitega eesnimesid (hüüdnimed). Näiteks eespool mainitud nimede *Савка Исааков* ja *Степанко Иванков* puhul oleks täisnimi tõlkes 'Ivani poeg Savvati ja Ivani poeg Stepan'. Isikunimedes kasutasid katastrikoostajad vene liiteid -ка (nt *Еска < Йосиф*), -ко (*Ондрейко < Андрей*), -хно (*Стехно < Степан*), -ши (*Якуш < Яков*), -шка (*Гришка < Григорий*), -шко (*Ивашко < Иван*), kusjuures sageli lühenes ka nime põhiosa (vt ka Bækklund 1959: 70 jj).

Vene ees- ja isanimede hulgas pole alati olnud kasutusel üksnes kanoonilised nimekujud, vaid sageli ka rahvapärased, sh murdelised vormid, sh Ivg *Яхно Олисов* (*Яхно < Яков, Олис < Александр*), *Юхно* (< *Юрий*), *Нефедов* (< *Мефодий*), *Мелех* (< *Емельян*), Väi *Овсейко* (< *Евсевий*) jt.

XV sajandi lõpul esines veel läänemeresoome ees- ja hüüdnimesid, kuid suhteliselt vähe. Väikülas elasid *Сенка Репуй*, *Федко Репуев сын*, *Тойвот Июдин*, *Стехно Лембеев*, *Игалко Микитин*, *Игалко Ондрейков* jt. Neid nimeosi saab kõrvutada vastavalt soome üldsonadega *repo* 'rebane' (muinasjuttudes; vrd ka ee *Jacob Rebben* XVI sajandist ja eespool mainitud *Ионка Лисица*), *toivotu* 'soovitud', *lemp* 'armastus' ja *ihala* 'veetlev; selge' (vt Stoebke 1964: 64, 136–140). Samad apellatiivitüved esinevad tänini ka isuri keeles. Rohkem läänemeresoome nimesid leidub patronüümide hulgas, nende suhe eesnimedega oli possaadis 1 : 3–4, Väikülas 4 : 8–10. See osutab nende häübume tendentsile aja jooksul.

Eesnimi *Игалко* sisaldab vn *ko*-sufiksit. Mitmes eesnimes esineb liide -у́й (< *-о́и ~ -о́и). See on üks sagedadasmaid ja töenäoliselt vanimaid läänemeresoome nimesufikseid, mis esialgu väljendas deminutiivilust (Joalaid 2009: 533). Asjaomase nime-liitega olid Ivg *Еска Какуев*, *Гришка Кигу́й*, *Федко Микуй* ning Väi *Овсейко Момуев*, *Мосейко Нермуев* ning kaks algse nimekujuga **Repoi* ühendatavat isikut. Neist on tänapäeva isuri keeles vasted olemas eesnimel *KiGoi* (< *Grigori*, IMS 164) ja *MiGoi* (< *Mikhail*, IMS 309). Kolmeosalise nime *Никитко*

Артемов Галу́й viimast osa saab kõrvutada XV sajandist tuntud soome antroponüümiga *Haloi* (vrd sm, is *halu* 'soov', SSN 43).

Patronüümis *Kakyeē* (Pos) sisalduv eesnimi võib olla **Kakkoi* (vrd Viiburi kandi 1631 *Haurilka Kackoj*, SSN 368). Võimalik on ka **Kokkoi*, mis esines näiteks Soomes juba XIV sajandil (Stoebke 1964: 165; vrd ka is *kokkoi* 'kotkas', IMS 186). Uuritav nimi pole tingimata **oi*-line. Siinpuhul võiks kõne alla tulla läänemeresoome küsimärgiline **Kakko ~ *Kako ~ *Kaku* (Stoebke 1964: 88, 138) või isegi hüüdnimi **Kakku* (vrd is *kakku* 'kakk küpsetisena', IMS 125). *Oi*- või *u*-liitega eesnimi **Matoi* või **Matu* sisaldub isanimes *Momyeē* (Väi) ja on kristliku nime *Matvei* deminutiv (vrd is *Mat'u*, Joalaid 2009: 536). **Nermoi* sisu jäab praegu arusaamatuks, sest siinkirjutajal pole paraku andmeid töenäoliselt sama päritolu haruldase soome nime *Nermonen* kohta (vrd ka sks *Nermerich*).

Peale **Ihala* esineb sufiks *-la* veel eesnimes **Uskala*, mis sisaldub Ivg *Ивашко Ускалов*'i isanimes (vrd 1500 Ilomantsi *Fedotko Uskalov*, 1500 Salmi *Uskal Ivaškov*). Usutavasti tuletub kõnesolev antroponüüm *usk*-tüvelisest appellatiivist. Uurijad on muistse isikunime ühendatud soome sõnadega *uskaltaa* ' julgeda', *uskalikko* 'hulljulge', *uskalias* ' julge; hulljulge' jt (SSN 826), vrd ka XVI saj Ingerimaa ja Karjala nime *Uskoi*; Lääne-meresoomlastel oli kasutusel teisigi *la*-liitelisi isikunimesid, nt **Ikala ~ *Ikkala, *Kaukala ~ *Kaukola* (Stoebke 73, 121, 173).

Eesnimi *Игам* (Väi) on vene keeles kirja pandud lühendatult nagu teisedki pikemad nimed. See võib lähtuda kas täielikust nimekujust **Ihama, *Ihamas* või **Ihameeli* (vt Stoebke 1964: 84, 85; SSN 335). Kolmeosalise Väi *Имомеў Heyeъ Нефедков* eesnimi võib seonduda muistsete läänemeresoome *himu*-tüve-liste isikunimedega, vrd ee *Immotu, Himmot*, lv *Ymmotu*, sm *Himatoinen*; teisalt pole võimatu, et *i*-algulised nimed on germani päritolu, vrd vanasaksa *Immod, Immeto, Ymmad* (Stoebke 1964: 20, 32, 153). Uuritava liitnime teist komponenti saab ehk tuletada appellatiivist *neuvo* 'nõuanne, isuri keeles ka: kalapüügivahend (IMS 339), vrd läänemeresoome **Neuvo, *Hyväneuvo* 'hea nõu' ja **Kylläneuvo* 'rikas nõuannete poolest', 1554 Soomes *michel newoin* (Stoebke 1964: 139, 142). Teisalt saaks asjamat nimede seostada appellatiiviga *neva*, mis Soomes tähendab

lagedat sood, Karjalas aga veekogu, vrd 1487 Soomes *olaff martinpojca neva* (SSN 562). Huvipakkuv on nime *Якуш Bumoemos* patronüümne osa, mis on ilmelt läänemeresoomeline, kuid vajaks täpsustamiseks lisamaterjali. Isanimi võib ka jastada mingit Vit-tüvelist isikunime, vrd lv *Vitto*, sm *Vidhiattola* jmt, ent teisalt pole käsitletavat patronüümi võimatu ühendada Viht-tüveliste nimedega, nagu nt krj *Vichtuj* (Stoebke 1964: 76, 81).

Väi *Клиника Кин* järelosist on ühelt poolt võimalik ühendada XIV sajandi kirjapanekus sisalduva eesti nime *Henneke Kynnen-sone* paronüümi algusosaga *Kynne* (Stoebke 1964: 38), teisalt aga õigeusu ristinime *Logini* lühendiga *Kina*, vrd soome perekonnanimi *Kinanen* (SSN 402–403).

Kahe nime kirjapanekus esineb konsonantihend *vz*, mis on tuletatav läänemeresoome häälikujärgnevusest *us*: Väi *Иван Навзееев* ja Väi *Смехно Мовзин*. Esimene isanimi on laialt tunnud. Näiteks ilmneb see ühes Novgorodi tohtkirjas, korduvalt Ingerimaa maksukatastris, Soome perekonnanimes *Nousiainen* jm ning lähtub üldnimist *nousija* 'tõusma' (SSN 569; Helimskij 2000: 347–348). Seevastu **Mousa ~ Mousia* etümoloolgia jäab esialgu häamaraks, ehkki Soomes esineb veebi andmeil perekonnanimi *Mousinen* (Fapian).

Antropönüümi päritolu määratlemine on raskendatud kahel juhul. Võimalik, et talupoja nimi Ivg *Янко Pynoc* sisaldab juba vanavene keele allikatest tundud sõna *pynoc* 'ribaraud'. See esineb ka ühe XV sajandi lõpu mõisniku nime koostises, samuti Vologda oblasti kohanimes *Pynocovo* (SDL 311–312; Čajkina 1988). Beloozerski kandis on XV sajandi teisel poolel elanud talupoeg nimega *Pynoc Иванов*, mis osutab, et tegu võiks olla eesnimega. ESR III 531 peab vene apellatiivi tundmata päritolu sõnaks. Teisal ühendatakse asjaomane nimi vene murdesõnaga *ponac ~ pynac* 'rämps; jääkuhjatis; järsk jõekallas', mis tuletatakse vepsa sõnast *roppaz* 'jääkuhjatis; külmunud lumekamakad' (Čajkina 1988). Myznikov 2003: 333–334 peab millegipäras tõigeks seostada vene dialektismid soome, karjala ja lüüdi vastetega, vrd nt sm *ruopas* 'kivihunnik', krj *ruopaš* 'jääkuhi'. Mainitud vene apellatiivi tuletamine läänemeresoome keeltest tundub olevat usutav, kuid antropönüümi algupära selgitamiseks

ei sobi semantiliselt ei vene ega läänemeresoome etümololoogia. Raske oleks ühendada ka tähendusi 'ribaraud' ja 'mingi kuhjas'.¹

Ivangorodi possaadi nimede hulgas leidub *Мантур мясник* 'M. lihunik'. Asjaomane eesnimi oli Venemaal mitmel pool levinud. N. M. Tupikov sidus selle nime, mis on esinenud ka kujul *Мантурей*, kahtlemisi antroponüümiga *Мартурий* (SDL 244), ent see pole vähemalgi määral usutav.

4. Isikunimed XVI sajandi teisel poolel

1571.–1572. aastast on Ivangorodi ümbruse kohta säilinud kontrolli- ja obrokiraamat. Kontrolliraamat (*дозорная книга*) sisaldaab peale Ivangorodi possaadi andmeid järgmistest küladest: Molokotka (*Молокотка*, PKŠ 135), Rosona (*в Росоне*, 146) Saarküla? (*Нижний Остров* 'Alumine saar', *Середний Остров* 'Keskmine saar', *Верхний Остров* 'Ülemine Saar', 145), Slobotka (*Слоботка*, 135), Zahhonje (*Захонье*, 135), Täüsina (*Тязвино*, 135) ja Väiküla (*село Наровское*, 136–137). Kõik peale viimase on väikekülad (*деревни*). Kontrolliraamatus mainitakse ka **Notea*'t, kuid ainult ühe välja asukoha seletamisel (*под Homeeи*, 137). *Dolgaja Niva* polnud toona veel küla, vaid seda on korduvalt nimetatud väljana (*Долгая нива*, 138 jj). Obrokiraamatus (*оброчная книга*) sisalduvast andmestikust oli siinkirjutajale kättesaadav üksnes Väiküla taluperemeeste nimekiri (Jemeljanov-Jõgi 2011: 52–53).

Ürikutes mainitud isikunimed on peale ühe erandi peaaegu kõik vene ning mõned üksikud ka turgi või muud seni selgิตata päritolu, nagu *Андалан Тушин*, *Иван Губце* ja *Исупов* (vrd Юсупов, Unbegaun 1989: 295). Lääänemeresoome eesnime kannab vaid *Игалка Васильев* Alumiselt saarelt. Etnilisele päritolule võib viidata ehk lisanimi *Чюткин* (< чудь 'tšuud'), nagu *Федко Яковлев Чюткин* ja *Падорка Михайлов сын Чюткин* Ivangorodi possaadist.

Mõningast huvi pakuvad possaadiinimiste kohta märkivad lisanimed, nagu *Иванко Ругодивский*, *Звяга Войносоловский* ~ *Звяга Войносовский*, *Степан Григорьев сын Крокольский*,

Сенка Калмацкий. *Rugodiv* on Narva toonane nimi (Vasmer 1920: 197). Kaks lisanime tulenevad Toldoga pogostis vadjalast te alal asuvate külade Krakolje ja Voinosolovo (< **Vainio-salo* 'vainusalu') nimest. *Калмацкий* viitab Kalmotka külale Jamburgi lächedal ja võib lähtuda mitmuslikust apellatiivist **kalmad* 'kalmistu', vrd vdj *kalma ~ kalmo* 'kalm; kalmistu', is *kalmaD* 'kalmistu' (IMS 128; VKS 372). Venepärased isikunimed on kas kahe- või harvem kolmeosalised. Seega etnilisele päritolule ja lähepaigale viitavad lisanimed esinevad üksnes possaadielanikel, kus enamik oli arvatavasti venelasi; seevastu külades elas põlisrahvas.

5. Isikunimed Rootsiajal alguses

Eesti-Ingeri ala isikunimedega kohta XVI sajandi esimesel veerandil leidub teavet Ingerimaa 1618–1623. aasta maaraamatutes, kus on eraldi kirjas nii taluperemehed kui ka popsid. Sõdade jm tõttu on külades etniline olukord põhjalikult muutunud. Elanikkonna hulgas leidub küll põliseid talupoegi, kuid rohkem on muult Ingerimaalt saabunuid, samuti ka Liivimaalt tulnud peresid. Eesti-Ingeri alla jäävatest asulatest on asjaomases ürikus kirjas kõige suurema talude arvuga Väiküla (*Narofsci By*) 16 taluperemehe ja 7 popsgiga, kes kannavad koos laste ja teiste omastega ühtekokku 34 isikunime (JbI 205–206). Teises Rossona külas (*Ftoroia Rossona by*), mille nimi seostub Rossona jõega, oli juba poole vähem talusid ja ainult kaks popskohta (sealsamas, 203–204). *Narofschoi Ostrof by* (206) on väga tõenäoliselt tänane Saarküla, kus elas kuus taluperemeest. Neist vaid ühel oli soomeperane nimi *Kärnyinen*, kuid teda peeti põliselanikuks. Ka Täüsünäs (*Täysina by*) on üles kirjutatud kuus taluperemeest (207). Tõenäoliselt Eesti-Ingeri alale jäi Pustovski küla (*Pustofschi by*), milles oli viis talu ja kaks popskohta; maakirjas oli küla paigutatud Vana- ja Väiküla vahelle (204–205). Kullaküla (*Mertuitza By*) koosnes neljast talust ja ühest popsimajapidamisest (203). Vanakülas (*Ilkina By*) elas viis peremeest, neist kaks põlist (204). Molokotkas pole talupoegi näidatud (207). Zahhonje (*Sahonie Ödhe*) ja vahepeal tekkinud Dolgaja Niva (Dolgaia Niua) olid elanikest tühjad (185, 187). Teise Rossona

küla, Pustovski ja Molokotka asukoht jäab identifitseerimata. Mõne mainimata küla puhul pole selge, kas ta paiknes hilisema Eesti-Ingeri alal või mitte.

Rootsi ajal leidus Eesti-Ingeri ala talupoegadel nii vene kui ka läänemeresoome päritolu nimesid või nende osi. Läänenemeresoome antroponüüme esineb siiski ainult lisanimede näol, erandiks on Väikülas lähedasest pogostist venepärase nimega sisserändanu üks poegadest *Ihalka*; teised kaks poega on vene nimega (*Dmiterko, Timoscha*). See annab ühelt poolt tunnistust, et tegu oli õigeuskliku läänemeresoomlase perega, teisalt aga esimesena mainitud poeg võis olla kõige vanem ja sai läänemeresoomepärase nime, teised aga enam mitte. Nii puht vene kui seganimed võivad olla kahe- või kolmeosalised.

5.1. Teine lisanimi

Kõige rohkem kolmeosalise nimega talumehi leidub Väikülas ja Saarkülas, viimases isegi kuuest peremehest neljal: *Iwanko Feodorof Kärnyinen, Dmiterko Jakoflef Barbassa, Sacharka Michailof Torsin, Wascha Borisof Belenin*. Väikuла peremeeste hulgas saab loetleda kahekso kolmeosalist nime: *Wascha Feodorof Dubofskoi, Iwanko Timoschin Telesnik, Phomka Grigorief Dollgoi, Wascha Mustuief Kissloj, Grischa Wasilief Kuhin, Kusimka Lariwonof Kaibalschoi, Maximko Mikitin Pollyief ja Martinko Dementief Tzetueretz*. Väiküla popsidest on kolmeosalise nimega *Timoscha Feodorof Tockoi, Åntonko Feodorof Dudorouetz ja Lewuscha Wasilief Hannief*. Samasugune nimi on registreeritud ka kahel Teise Rossona küla põlisperemehel (*Åfonka Semenof Packoi ja Iwanko Lewontief Saltikof*) ning kahel popsil (*Iwascha Iwanof Packainen ja Kusemka Iwanof Packainen*). Popse on käsitletud seoses ühe ja sama majapidamisega ning identne isanimi näitab, et tegu on ilmselt vendadega. Täüsünast on kirjas vaid üks kolmeosalise nimega isik, nimelt *Senka Gordief Gortzesnik* ja Pustovskist pops nimega *Mattfeiko Trofimof Kusnetz*. Vanakuła kirjas pole mainitud ühtegi kolmeosalise nimega talupoega. Esimesel kohal on talupoja eesnimi ja teisel kohal isa nimi. Pole alati selge, kelle nime juurde kuulub teine lisanimi, kas on see vanaisa nimi või midagi muud.

Viimane nimeosa väljendab paaril-kolmel juhul päritolu, seda küll ainult Väikülas, nt *Dubofskoi* on pärit seal mitte kaugel asuvast Dubovje külast. Samasse rühma kuuluvad ka *Kai-balschoi* ja *Dudorouetz*, kes on saabunud vastavalt Kaipalast (vn *Кайболово*) ja Tuutarist (vn *Дудорово*). Seevastu lisanimi *Tzetueretz* kätkeb appellatiivi *четверец*, mis seostub küll arvõnaga *четыре* 'neli', kuid mille täpsem tähendus jäääb mõistatuseks. Teine lisanimi võib mõnikord väljendada elukutset, nagu *Gortzesnik*, *Telesnik* ja *Kusnetz*. Esimese neist saab rekonstrueerida kujul **Гориечник* 'potitegija; potikaupmees' (MSD D 77; SRJ IV 97). Nimekujas *Telesnik* peegeldub vene sõna *тележник* 'vankrite tegija ja parandaja' (SRJ XXIX 269). Viimasel juhul on tegu lisanimega, mis viitab sepatööga tegelevale mehele, vrd vn *кузнец* 'sepp'. Kahel puhul märgib teine Rootsiaegne lisanimi isikuomadust: *Dollgoi* (долгий <'pikk'), *Kissloi* (кус-лый <'hapu').

Teine lisanimi võib tähistada isa- või hüüdnime, sh *Barbassa*, *Belenin*, *Hannief*, *Kärnyinen*, *Packainen*, *Packoi*, *Pollyief*, *Saltikof*, *Tockoi*, *Torsin*. Kirjapanek *Barbassa* võib ehk rekonstrueerida kujul **Parpaša*, arvestades töika, et klusiilide muutused ($p > B$, b ; $f > p$ on tingitud vene murdelisest ja läänemeresoome mõjust. Deminutiivse sufiksiga nime saab kõige töenäolisemalt ühendada kreeka päritolu vene eesnimega *Парфений* (vrd sm *Parpala*, SSN 598; SRL 162). Popsist põliselaniku nimeosa *Hannief* näib lähtuvat mitteortodokssest eesnimest *Johannes*, mille üks lühendeid on *Hanni*, vrd Viiburi 1544 *Hans Hannin* (SSN 293). *Belenin* lähtub ilmselt vene sõnast *белена*, mis tähistab murretes mitmesuguseid heledate varte või lehtedega taimi, heledat lõuendit ja valget värvit (SRN II 209).

Isikunimed *Kärnyinen* ja *Packainen* on kahtlemata soome-pärased. Viimasega seltsib samas külas elanud isiku nimi *Packoi*. Nime õige kuju oleks ilmselt **Paakkoi*, sugunimel aga **Paakkoinen*. Selle töenäoliseks lähteeks peetakse vene antroponüümi *Павел*, vrd 1543 Viiburi khk *Mattz Packonpoica*, 1559 Lääne-Soome *Madz paackoi* (SSN 229). Väiküla *Kärnyinen* seondub soome perekonnanimega *Kärnä* ja karjala *Kärnäinen*, vrd 1568 *Morthenn Kärnäinenn* (SSN 452). Nime päritolu pole päris selge. SSN peab eeldusel, kui nimi on alguse saanud Hä-

mest, lähteks sealset murdesõna *kärnä* 'riidleja'. Ingerimaa nime kohta see tõenäoliselt ei kehti. Teisal tuletatakse see rootsi kesk-aegsest isikunimest *Kärna* ~ *Kärne*. Siinkirjutajale tundub kõige tõenäosem ühendada kõnesolev isikunimi soome-ugri algupära apellatiiviga *kärn*, mis võiks seostuda näiteks nimesaanu krobelise nahaga (vt ka EES 208).

Lisanimele *Tockoi* on vasteid Soome isiku- ja talunimedest, nt XVI saj *Tokoin* *talo* peremees *Niilo Juhonpoika Tokoi*, tänapäevased perekonnanimed *Tokka*, *Tokko*, *Tokkonen*. SSN 793–794 järgi on võimalik, et see seondub kas skandinaavia nime *Thorkel* lühikujudega *Toke*, *Tuke* ja *Tyke* või eesnime *Tuomas* rahvapärase vormiga *Tokko*. Väikülas kandis **Tokoi*- ~ **Tokkoi*- osisega kolmeosalist nime üks pops, kes oli seal elanud juba 20 aastat. Seepärast ei pea tingimata lähtuma õigeusu isikunimest. Ka eestlaste ja liivlaste aladel oli samalaadne nimi XVI sajandil kasutusel (vrd ee *Toke Han*, lv *Hermen Tocke*, Stoebke 1964: 39). *Torsin* võib tõenäoliselt olla omadussõnaline lühend vene kreekalähelisest eesnimist *Дорофей*, vrd sm 1845 Anna *Torssoin*, tänapäeva perekonnanimi *Torssonen* (SSN 801; SRL 99).

Pollyief on tuletatava hüpoteetilise eesnime **Polli* ~ **Palli* päritolu jäab praegu ebaselgeks. Üheks võimaluseks jäab selle ühendamine Roots'i keskaegsete nimevariantidega *Balle* või *Bolle* (vt SSN 624), teisalt tuleb kõne alla mõnest õigeusklikust ristinimest, nagu *Павел*, *Паламон*, *Палладий*, *Полактия*, *Полуй* vmt tekinud lühikuju *Паля* või *Поля* (SRL 171–173, 180, 181).

Teistest erinev on lisanimi *Kuhin*. Juhul, kui see on läänemeresoome nimi, saab selle tuletada kalanimetusest, vrd is *kuha* 'koha', sm perekonnanimed *Kuha* (1490 *gregorius kwha*) ja *Kuhanen* (IMS 212; SSN 433).

Saltikof vastab vene perekonnanimele *Салтыков*, mis lähtub hüüdnimest *Салтык*. Viimane on kahtlemata turgi algupära, kuid selle esialgne tähendus pole veel selge, sest seda saab ühendada mitme homonüümse apellatiiviga, vrd uiguuri *saltyk* 'andam', kasahhi *saltyk* 'lonkur', samuti *satyq* ~ *satuq* 'müüdud' (Unbegaun 1989: 293; ESR III 551).

5.2. Esimene või ainuke lisanimi

Eesti-Ingeri kolmeosaliste nimede esimene lisanimi kujutab endast peaaegu alati vene kristliku nime varianti, v.a Väi *Wascha Mustuief Kissloj*. **Mustoi*, mis lähtub appellatiivist **musta*, oli toona läänemeresoomlastel üsna laialt kasutusel, nt lv **Mustoikka*, vps **Mustoi*, vdj *Musta Oleksei* (Ernits 2014: 19–20; Joalaid 2009: 534; Krjukov 2007: 129).

Kaheosaliste isikunimedesse leidub samuti palju vene eesja lisanimeste koosnevaid antroponüüme, nt Kul *Gafrikha Wasilief*, Van *Pafuelko Iwanof*, Saa *Isatscho Wasilief* ja Täü *Dmiterko Jakoflef*. Mõned lisanimed viitavad päritolule või (?) rahvale: Van *Martischo Latiss* (< латыш 'lätlane’), Van *Trofimko Koporetschoi* (< Копорье), Saa *Grischa Dudorowetz* ja Täü *Feodorko Dudorouetz*. Nimeuurija Boris Unbegaun ei välista siiski võimalust, et латыш (< латы 'raudrüü') võis tähendada ka relvastatud sõjameest. Vaevalt küll see sobiks talupoja lisanimeks. Siiski võib kõne alla tulla appellatiivi *латыш sekundaarne tähendus 'ebaselgelt rääkija'* (Unbegaun 1989: 113, 334). Paraku pole aga tähendusnihke aeg teada.

Väi *Ignascha Seuetz* teises osises peitub vn *ceveč* 'külvaja'. Vene nimega Väikiula talumehel *Wascha Tararigin’il* (= Тара́рыгин), kes oli Ingerimaale rännanud Eestist, on pojad *Herman* ja *Hans*. Mainitud nimed näivad osutavat õigeusklikule isale ja luterlikule või katoliiklikule emale. Isikunimi *Тара́рыгин* on ilmselt suguluses vanavene sõnaga *тарару́й* 'lobiseja' ja kuulub ilmselt kokku sama päritolu perekonnanimiga *Тара́рыкин*, mis on isanime vahendusel tekkinud hüüdnimest *тарары́ка* 'kiiresti ja ühtesoodu rääkija' (SRJ XXIX 217; SRF 128). Ka Ros *Timoscha Netzaief* (= Нечай) nimeline talupoeg polnud kohalik. Tema nimi päri neeb nimeraamatute põhjal eesnimest *Нечай*, mis pidavat tähendama last, kelle sündi pole oodatud (SRF 82; Unbegaun 1989: 164), ent vanavene sõnastikud annavad *нечай* tähinduseks ainult 'kahtlus, meeletehine' (MSD II 440; SRJ XI 347). Väi *Maximko Kolltir’i* järelösise saab ehk ühendada vanavene lekseemiga *колтырь* 'kalevi liik' (VST I 1259; SRJ VII 1980), mis on tõenäoliselt laenatud ülemsaksa keelest, vrd kesk-ülemsaksa *kolter*, uusülemsaksa *Kolter* 'tepidut tekk voodriga'

(ESR II 298), vrd ka 1534 Moskva djaki nime *Колтыр Раков* (SDL 1903: 191).³

Mõned nimed on säilinud läänemeresoome *oi-* ~ *öi*-liitega. Väi *Demischa Jessui* peegeldab eesnime **Jessoi* lühendit ortodokssest eesnimest *Ефим*, vrd krj *Jessu* (*u*-sufiksiga; SRL 113; Joalaid 2009: 536). Lisanimi *Wuttui* võiks tuleneda õigeusu eesnimist *Фадей*, vrd 1552 Jääski *pol watto*, Sortavala *Wottojeff* (SSN 865). Teisalt võiks oletada lühendit mõnest iidsest läänemeresoome isikunimest, vrd 1217 Sakala maavanem *Wottale* (Stoebke 1964: 81; vt ka Rajandi 2011: 177–178). Üks Pustovski talupoeg kandis nime *Feodotko Pentilief*, mis on ilmselt sama päritolu nagu *Pentoscha* (vt 5.3). Kaheosaliste nimede hulka on arvatud ka *Kul Jyrgi Iwanan poika*, kellel oli vend *Reino*. Usutavasti on siinpuhul tegu soome juuri omava talupojaga. Väi *Philipko Jesperin poika* oli saabunud Liivimaalt nagu ka *Pus Jesper Simonsson*. Kuju *Jesper* peetakse eesnime *Caspar* skandinaavia- või inglispäraseks variandiks (Jesper; SSN 94).

5.3. Eesnimi

XVII sajandi maakirjas esineb nii kahe- kui ka kolmeosalise nimega isikuil (v.a soomlastel ja liivimaalastel) eranditult deminutiivsufiksiga vene-õigeusklik eesnimi, nt Saa *Isatscho Wasilief*, Väi *Wascha [= Bacя] Feodorof Dubofskoi* jt. Üksnes eesnimi on kirja pandud ainult peremehe või popsi lastel, näiteks Täü *Pentoscha*, mis lähtub kreekapärasest vene nimest *Пантелеimon*, mille lühendeid on registreeritud Karjalast, nt 1549 *bentt bento*, 1640 *Pentko Ifuanoff* (SRL 174; SSN 607). Läänemeresoome nimedest esineb üksnes peremehe poja üheosaline eesnimi Väi *Ihalka*. Lisaks võib leida popsi poja kristliku venepärase eesnime, millele on liitetud läänemeresoome *oi-/öi*-sufiks, nimelt Väi *Jeruiko* (<*Еремей*; SRL 111), vrd ka venepärane Täü *Jeremka Ånanief*.

³ Seda kalevisorti mainitaksegi vanavene kirjasõnas seoses Narvast os-tuga (MSD I 1259), seega siis saksa kaupmeestelt.

Lõpetuseks

Eesti-Ingeri XV–XVII sajandi nimede hulgas leidub jäänukina huvitavaid läänemeresoomelisi nimesid, mida tuleks edaspidi uurida kõigepealt kogu Ingerimaa, seejärel kogu kunagise läänemeresoomlastega asustatud ala isikunimedete kontekstis, liati kui pidada silmas töika, et Detlef-Eckhard Stoebke (1964) on idapoolsete alade ürikuid kasutanud ebapiisavalt.

Lühendid

ee – eesti
is – isuri
Ivg – Ivangorodi possaad
krj – karjala
Kul – Kullaküla
lv – liivi
Pus – Pustovski
Ros – Teine Rosona
Saa – Saarküla
sks – saksa
sm – soome
Zah – Zahhonje
Täü – Täüsina
vdj – vadja
vn – vene
Väi – Väiküla

Kirjandus ja veebimaterjalid

Andrijašev 1914 = Андрияшев, А. М. *Материалы по исторической географии Новгородской земли. Шелонская пятина по писцовым книгам 1498–1576. 1. Списки селений.* Москва: Императорское Общество Истории и Древностей Российских при Московском Университете.

Bæcklund, Astrid 1959: *Personal Names in Medieval Velikij Novgorod I. Common Names*. Acta Universitatis Stockholmensis. Études de philologie slave. Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Čajkina 1988 = Чайкина, Ю. И. *Географические названия Вологодской области. Этимологический словарь*. Архангельск: Северо-Западное книжное издательство (http://vologda_toponyms.academic.ru; 5.03.2016).

EES = Iris Metsmägi, Meeli Sedrik, Sven-Erik Soosaar 2012. *Eesti etümoloolgiasõnaraamat*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Ernits, Enn 2014: Personal names and denomination of Livonians in early written sources. *Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics 5-1*, 15–26.

Ernits, Enn 2016: Uutest perekonnanimedest Eesti-Ingeris ja nende panekust 1922. aastal. – *Emakeele Seltsi aastaraamat 61*. Ilmumas.

ESR I-IV = Фасмер, Макс 1986–1987. *Этимологический словарь русского языка 1–4*. Москва: Прогресс.

Fapian = *Fapian Mousinen in the 1940 census* (http://www.ancestry.com/1940-census/usa/Washington/Fapian-Mousinen_2c0m4d; 5.03.2016).

Helimskij 2000 = Хелимский, Е. А. *Компаративистика, уралistica. Лекции и статьи*. Москва: Языки русской культуры.

IMS = *Inkerioismurteiden sanakirja*. Toimittanut R. E. Nirvi. Lexica Societatis Fenno-Ugricae 18. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura, 1971.

Jesper = *Jesper* (<http://fi.wikipedia.org/wiki/Jesper>; 9.03.2016).

Joalaid, Marje 2009: Balto-Finnic Personal Names Suffixes. – *Names in Multi-Lingual, Multi-Cultural and Multi-Ethnic Contact. Proceedings of the 23nd International Congress of Onomastic Sciences, August 17–22.2008*. Edited by Wolfgang Ahrens, Sheila Embleton, André Lapierre with the assistance of Grant Smith, Maria Figueiredo. York University, Toronto, Canada. Toronto: York University, 532–541.

- JbI** = *Jordeböcker öfver Ingermanland. Писцовые книги Ижорской земли 1-2. Годы 1618–1623.* Санкт-Петербург, 1862.
- Kočin 1960** = Кочин, Г. Е. *Сельское хозяйство на Руси в период образования Русского централизованного государства.* Москва, Ленинград: Наука.
- Kriiska, Aivar, Andres Tvaauri 2002:** *Eesti muinasaed.* [Tartu:] Avita.
- Krjukov 2007** = Крюков, А. В. О фамилиях води и ижор. – *Финно-угорская топонимия в ареальном аспекте. Материалы научного симпозиума.* Петрозаводск: Карельский научный центр РАН, 122–142.
- Köppen, Peter v. 1867:** *Erklärender Text zu der ethnographischen Karte St.-Petersburger Gouvernements.* St.-Petersburg.
- Laanest 1966** = Лаанест, Арво 1966. *Ижорские диалекты. Лингвогеографическое исследование.* Таллин: Академия наук Эстонской ССР.
- Lapšin 1990** = Лапшин, В. А. *Археологическая карта Ленинградской области 1. Западные районы.* Ленинград: ЛВВИСУ.
- MSD I–III, D** = Срезневский, И. И. 1893–1912. *Материалы для словаря древнерусского языка 1–3, Дополнения.* Санкт-Петербург.
- Myznikov 2003** = Мызников, С. А. 2003. *Русские говоры Обонежья. Ареально-этимологическое исследование лексики прибалтийско-русского происхождения.* Санкт-Петербург: Наука.
- POK** = *Новгородские писцовые книги, изданные Археографическою комиссию 4. Переписные оброчные книги Шелонской пятини.* Санкт-Петербург, 1886.
- PKŠ** = *Писцовые книги Новгородской земли 6. Писцовые книги Шелонской пятини XVI века.* Составитель К. В. Баранов. Москва: Памятники исторической мысли, 2009.
- Rajandi, Edgar 2011:** *Raamat nimedest.* Nimeseadus. 3. tr. [Tallinn]: Tammerraamat.
- Saloheimo, Veijo 1991:** *Inkerinmaan asutus ja väestö. – Inkeri. Historia, kansa, kulttuuri.* Toimittaneet Pekka Nevalainen ja Hannes Sihvo. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimi-

- tuksia 547. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 67–82.
- SDL** = Тупиков, Н. М. 1903. *Словарь древнерусских личных собственных имен*. Записки Русского Отделения Императорского Русского Археологического Общества 6. Санкт-Петербург.
- SRF** = Никонов, В. А. 1993. Словарь русских фамилий. Составитель Е. Л. Крушельницкий. Москва: Школа-Пресс.
- SRJ I–XXIX** = Словарь русского языка XI–XVII вв. 1–29. Москва: Наука – Азбуковник, 1975–2011.
- SRL** = Петровский, Н. А. 1966. *Словарь русских личных имен*. Москва: Советская энциклопедия.
- SRN II** = Словарь русских народных говоров 2. Москва, Ленинград: Наука, 1966.
- SSN** = *Suuri suomalainen nimikirja*. Helsinki: Suuri Suomalainen Kirjakerho, 1985.
- Stoebke, Detlef-Eckhard 1964:** *Die alten ostseefinnischen Personennamen im Rahmen eines urfinnischen Namenssystems*. Hamburg: Leibniz-Verlag.
- Unbegaun 1989** = Унбегаун, Б. О. 1989. Русские фамилии. Москва: Прогресс.
- Vasmer, Max 1920:** Üks Narva linna vana nimi. – *Eesti Kirjandus* 6, 197–203.
- VKS** = *Vadja keele sõnaraamat*. 2., täiendatud ja parandatud trükk. Toimetanud Silja Grünberg. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2013.

Enn Ernits: Eesti-Ingeri inemisenimist XV–XVII aastagasaal

Periolõmisõ perrä saa Eesti-Ingeri inemisenimeq jakaq õdagumeresoomõ- ja vinneperäliidsis. Viimäseq ommaq peri õigõusokerigu kanooniliidsist edenimist, miä olliq inmbüisi heebreä ja kreeka, harvõmbahe ladina keelest tulnuq. XV–XVII aastaga saa õdagumeresoomõ nimil saa-ai rahvidõ perrä vaiht tetäq. Ku inemisel oll õdagumeresoomõ nimi, sis oll tegemist mõnõ õdagumeresoomõ rahva nimega, a ku vinne nimi, siis olõ-õi selge, kas oll tegemist õdagumeresoomõ vai vindläsegaga.

XV aastagasaa lõpust peri papridõ perrä olliq inämbüs Eesti-Ingeri inemisenimist katõosalidsõq vinne nimeq (edenimi + esänimi), nt *Палка Яхнов*, *Захар Фомин*. Harva oll' kutsunimmi ja muid lisanimmi, nigu *Ивашко Галкин* (vrd *vn галка 'hakk'*, tsirgunimitüs), *Ивашко Дурной* (*дурной 'halv'*) jt. Tõõnõkõrd om pruigit vahõtegemises rahvanimme, nt *Васко Ижерянин* ('isur'). Edenimeq olliq vähändüsjakuga, nt *Смехно < Сменан*, *Овсейко < Евсевий*. Õdagumeresoomõ ede- ja kutsunimmi oll' küländ veidüq, nt *Сенка Рены* (vrd soomõ *repo 'repän'*), *Тойвот Июдин* (*тоивотту 'soovit'*).

XVI aastagasaa tõõsõ poolõ paprin nimmaduq inemisenimeq ommaq päält üte erängu (*Иглка Васильев*) pia kõik vinne keelest peri. Rahvast, kink hulgast oldas peri, või vaest näüdädäq lisanimi *Чюткин* (< чудъ 'tšuud'). Huvitavaq ommaq lisanimed *Ругодивский*, *Крокольский* jt.

Roodsi aol XVI aastagasaa edimädsel veerändil lõüdü Eesti-Ingeri talopoel nii vinne keelest ku ka õdagumeresoomõ keelist peri nimmi. Õdagumeresoomõ inemisenimmi tulõ ette siski õnnõ lisanimmi hulgan, erängus om *Ihalka*. Nii puht vinne ku segänimeq võivaq ollaq kas katõ- (*Demischa Jessui*) vai kolmõosalidsõq (*Wascha Mustuief Kissloj*). Tõõnõ lisanimi tähüstas esä- vai kutsunimme, sh *Barbassa* (< *Парфений*), *Hannief* (< *Johannes*), *Tockoi* (< *Thorkel* vai *Tuomas*), *Kärnyinen* (< *kär-nä*). Huvitav on lisanimi *Kuhin*, vrd isuri *kuha* 'sudak'.

Katõosaliidsi nimmi siän om peris hulga vinneperädse ede- ja esänimega nimmi, nt *Gafrilka Wasilief*. Mõnõq lisanimeq näätäseq periolõmist, nigu *Koporetschoi* (< *Kонорье*) vai määnestki muud tunnust, nt *Seuetz* (< *севец* 'külbjä'). Paar nimme ommaq alalõ hoitunuq õdagumeresoomõ *oi-* ~ *öi*-jakuga (nt *Jessui* < *Ефим*). Nii katõ- ku ka kolmõjaolidsõ nimega inemiisil (v. a suumlaisil ja liivimaalaisil) om kõigil vähändüsjakuga vinne-õigõuso edenimi, nt *Isatscho Wasilief*. Ainugõnõ õdgumeresoomõ edenimi omgi *Иглка* (< *ihala*).

Tähüssõnaq: Eesti-Ingeri, õdagumeresoomõ keeleq, vanavinne kiil, nimetiidüs, inemisenimeq, etümoloologia

Märksõnad: Eesti-Ingeri, läänemerresoome keeled, vanavene keel, onomastika, antroponiüümid, etümoloologia

Enn Ernits: Estonian-Ingrian personal names in the 15th–17th centuries

By origin, Estonian-Ingrian personal names can be divided into Finnic or Russian. The latter follow the canonical forenames of the Orthodox Church, which were mostly of Hebrew and Greek origin, less often of Latin origin. Finnic names of the 15th-17th centuries cannot be differentiated on an ethnical basis. If a person had a Finnic name, he/she was a representative of the Finnic peoples; in case of a Russian name, it is unclear whether the person in question was of Finnic or Russian origin.

On the basis of a historical document from the end of the 15th century, the majority of Estonian-Ingrian personal names consisted of Russian names in two parts (forename + patronymic name), e.g. *Палка Яхнов, Захар Фомин*. Nicknames and other additional names such as *Иваико Галкин* (cf. Russian *галка* 'jackdaw' as bird name), *Иваико Дурной* (*дурной* 'bad, evil'), etc. were quite rare. In some cases, a differential name referring to nationality, e.g. *Васко Ижерянин* ('Izhorian') has been used. Forenames took diminutive suffixes, e.g. *Стешно* < *Степан*, *Овсейко* < *Евсевий*. There were relatively few Finnic forenames and nicknames, e.g. *Сенка Ренюй* (cf. Finnish *repo* 'fox'), *Тойвот Июдин* (*toivottu* 'desired').

Personal names mentioned in documents from the second half of the 16th century originate almost entirely (with one exception – *Игалка Васильев*) from Russian. Additional name *Чюткин* (< *чудь* 'Chude') may refer to the ethnic origin. Additional names such as *Ругодивский, Крокольский* etc. are of some interest.

In the first quarter of the 16th century, during the Swedish period, peasants on Estonian-Ingrian territory had names of both Russian as well as Finnic origin. However, Finnic anthroponyms occur only in the form of additional names, with the exception of *Ihalka*. Both purely Russian names as well as mixed names may have two parts (*Demischa Jessui*) or three parts (*Wascha Mustuief Kissloj*). The other additional name signifies a patronymic name or a nickname, incl. *Barbassa* (< *Парфений*), *Han-nieff* (< *Johannes*), *Tockoi* (< *Thorkel voi Tuomas*), *Kärnyinen*

(<*kärnä*). Additional name *Kuhin*, cf. Izhorian *kuha* 'pike perch' is interesting.

There are quite many anthroponyms composed of Russian-style forenames and patronymic names among the names with two parts, e.g *Gafrilka Wasilief*. Some additional names refer to the origin such as *Koporetschoi* (<*Копорье*) or to another characteristic such as *Seuetz* (<*севец* 'sower'). A couple of names have been preserved with Finnic *oi-* ~ *öi*-suffixes (e.g *Jessui* <*Ефим*). Persons having names in both two and three parts (except the Finns and Livonians) have only Russian Orthodox forenames with diminutive suffixes, e.g *Isatscho Wasilief*. The only Finnic forename is still *Игалка* (<*ihala*).

Keywords: Estonian-Ingrian, Finnic languages, Old Russian, onomastics, anthroponyms, etymology

Enn Ernits

Eesti Maaülikooli veterinaarmeditsiini ja loomakasvatuse instituut, Kreutzwaldi 62, 51014 Tartu

enn.ernits@emu.ee

ITÄSUOMALAISEN SUKUNIMISTÖN SISÄLTÄMÄT YKSILÖNNIMET

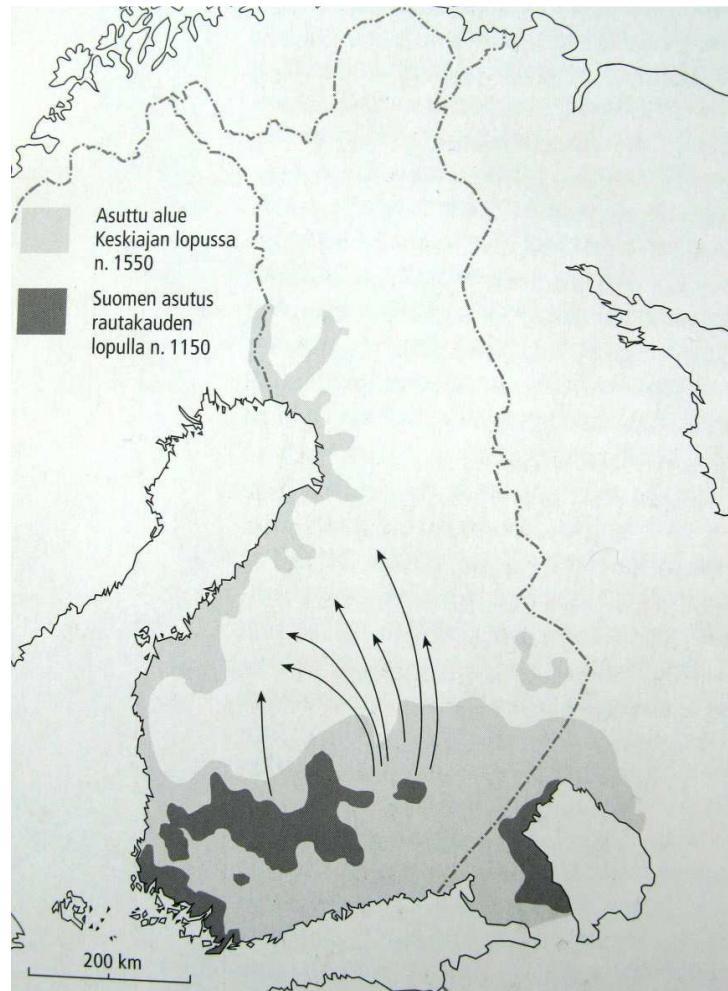
SIRKKA PAIKKALA

Valtaosa perinteisestä itäsuomalaisesta sukunimistöstä sisältää miehennimen kansanomaisen muodon, jota on käytetty yksilönnimenä tai etunimenä. *Yksilönnimellä* tarkoitan nimeä, jota on käytetty henkilöstä silloin, kun hänen läi ei muuta nimeä ollut. Yleinen näkemyshän on, että alun perin ihmisen läi on ollut vain yksi nimi. Termi *etunimi* jo edellyttää, että sitä seuraa toinen nimi, periytyvä tai periytymätön jälkinimi.

Aineistonani on noin 6 200 suku- tai lisänimeä ja niiden varianttia, jotka löytyvät 1500- ja 1600-luvun asiakirjoista.¹ Kaikki aineistoni nimet ovat olleet käytössä ns. itäsuomalaisella sukunimialueella (Karjalassa ja Savossa), joissa sukunimien käyttö tavallisen rahvaan keskuudessa alkoi ilmeisesti 1200-luvun jälkipuoliskolla – silloisen sukuoikeusjärjestelmän puitteissa (mm. Paikkala 1988: 39–41, Paikkala 1989: 2–6 ja Paikkala 1995: 111–112).

Suurin osa aineistoni nimistä on käytössä yhä, vaikka reunaalueilla eli sukunimi- ja talonnimikäytännön kohtaamisalueilla sukunimikäytäntö menneinä vuosisatoina paikoin horjuikin ja nimien funktio muuttui sukunimestä asutusnimeksi (mm. Paikkala 2004: 467–468). Näitä reuna-alueita on nykyisessä Etelä-Karjalassa, Viipurin Karjalassa, Etelä-Savon lounaisosissa, Keski-Suomessa ja pohjoisessa Suomessa. Tarkastelun ulkopuolelle olen jättänyt Venäjän Karjalan sekä Inkerin, jossa oli 1600-luvulla runsaasti periytyviä sukunimiä. Osan Inkerissä käytetyis-

¹ Aineistooni sisältyy jonkin verran myös nimiä, jotka tulevat esiin vasta 1700- tai 1800-luvulla. Ne ovat sellaisia, joiden voisi ajatella olleen vanhastaan käytössä, mutta jotka asiakirjojen puutteiden tai merkintätapojen takia eivät esinny asiakirjoissa vielä 1600-luvun loppuun mennessä. – Luettelo ei ole vielä täydellinen, mutta käsitykseni mukaan se on edustava otos kaikista nimistä ja erityisesti sukunimistön vanhimmaasta kerrostumasta.

Kartta 1. Kiinteän talonpoikaisen maataloutta harjoittavan asutuksen laajeneminen keskiajalla Vahtolan (2004: 56) mukaan. Noin vuoden 1150 tilannetta kuvaavan tumma alueen rajaus perustuu kalmistojen sijaintiin ja noin vuoden 1550 tilanteen mukaisen harmaan alueen rajaus veroluetteloihin perustuvaan tulkinnaan asutuksen levämisestä.

tä sukunimestä olivat tuoneet savakot ja äyrämöiset, osan olivat muodostaneet muut savakoiden ja äyrämöisten käyttämien sukunimien mallin mukaan. Aineistooni eivät kuulu myöskaän Käkisalmen Karjalan venäjänkielisissä lähteissä esiintyvät nimet.

Olen ryhmitellyt sukunimien sisältöä tilastollisesti, vaikka kaikkien nimien taustasta ei olekaan varmuutta. Sukunimien sisällön jaottelussa nojaan pääasiassa *Sukunimet*-kirjassa (Mikkonen–Paikkala 2000) esitettyihin etymologioihin.² Joitakin poikkeuksia olen tehnyt tapauksissa, joissa uudempi tutkimus on tulkinnut nimet toisin. *Sukunimet*-kirjassa on sukunimien paikoin liian yksioikoisesti tulkittu sisältävän joko germanisia yksilönnimiä tai suomen sanastoa, nimeämismotivia miettimättä.

Olen erottellut nimien sisällöstä todennäköisiä yksilönnimiä sekä esimerkiksi liikanimiä ja ammatinnimityksiä paljastavia sanoja. Nimien tastan tulkinnan epävarmuuden vuoksi tulokset voivat olla vain suuntaa-antavia.

Nimien määrä

1600-luvun loppuun mennessä itäsuomalaisella sukunimialueella oli ollut käytössä yli 6 000³ sukunimeä tai niiden tavoin

² Etymologioinnissa olen hyödyntänyt myös mm. Viljo Nissilän teoksia ja artikkeleita sekä Saulo Kepsun käsikirjoitusta Kannaksen kylien nimistä.

³ Sukujen määrä oli kuitenkin pienempi, koska alkuperäisille sukuille nimille syntyi variantteja jo keskiajalta alkaen (esim. *Ikäheimo* ~ *Ikäheimonen* ~ *Heimonen* ~ *Ikäläinen*, *Laitinen* ~ *Laittinen* ~ *Laitiainen*). – Viimeistään 1500-luvulta alkaen itäsuomalainen sukunimestö täydentyi uusien sukujen nimillä, kun alueelle muutti muualta (hämäläissatakuntalaiselta alueelta, Pohjanmaalta, Kainuusta ja rajantakaisesta Karjalasta) väkeä, joka omaksui valtaväestön tavan käyttää sukunimiä (esim. *Hälinen*, *Häntäläinen*, *Saastamoinen*). Syntyi uusia sukunimiä, joiden muodostus saattoi poiketa nimijärjestelmän alkuperäisestä mallista. Tosin alkuperäisen sukujärjestelmän nimeämismalli oli laajentunut jo Savon ja Karjalan heimojenkin keskuudessa, missä vanhoissakin suvuissa otettiin käyttöön uusia nimiä. Nimiä ei muodostettu enää pelkästään sukujen tai sukuhaarojen patriarchkojen nimistä, vaan myös

kirjattua lisänimeä. Tähän määrään sisältyy koko joukko alkuperäisten nimien variantteja, asiakirjojen virhemerkintöjä ja varmasti myös tilapäisiksi jääneitä nimiä, joten eri sukunimien kokonaismääärää ei voi tarkkaan laskea. Uuden ajan alussa eli 1500-luvun puolimaissa, jolloin säännölliset asiakirjasarjat alkavat, lienee Itä-Suomessa ollut käytössä noin 1 000 sukunimeä. Niistä noin 600 esiintyi Savossa, josta sukunimien periytyministä voi asiakirjoista seurata luotettavammin kuin Karjalasta, jossa oli käytössä noin 700 sukunimeä. Karjalassa sukunimien periytyminen seuraamista vaikeuttavat Kannaksella tapahtuneet suuret väestömuutokset, asiakirjojen luonne sekä osassa Karjalaa sukunimijärjestelmän osittainen mureneminen. Raja-Karjalan ortodoksiväestön sukunimestöön liittyy vielä suurempia kysymysmerkkejä, koska sitä tunnetaan toistaiseksi huonommin.⁴

Kun lähdetään arvioimaan sitä, kuinka paljon ja millaisia sukunimiä sukuoikeusjärjestelmä alkujaan mahdollisesti tuotti, on nimiä analysoitava tarkemmin. On selvitetävä muun muassa sukunimien määrellistä ja alueellista levinneisyyttä, sukunimien jälkiä paikkanimistössä ja nimien variointia. Tätä hahmottaessani – vaikka työ on kesken – olen tähän mennessä saanut rajatuksi 500 nimeen sen joukon, josta vanhimmat sukunimet todennäköisesti löytyvät. Niistä olen edelleen erottanut vielä 276 nimeä, joiden varmimmin tai todennäköisimmin voi katsoa kuuluvan vanhimpien sukunimien joukkoon. Oletettavaa on, että sukunimijärjestelmän syntyessä sukuja ja nimien määrä on ollut tätäkin pienempi, mutta vanhimmat sukuja nimet löytyvät todennäköisesti noiden 276 tai ainakin 500 nimen joukosta.⁵ Joitaakin yksittäisiä sukuja ja nimiä on tieteenkin voinut kadota jo ennen asiakirjasarjojen alkua, joten niitä ei luettelossani tietenkään ole.

asuinpäikan nimistä, ammateista tai tekijännimityksistä ja henkilökohdista liikanimistä.

⁴ Viime aikoina rajakarjalaista sukunimestöä on tutkinut Outi Patronen.

⁵ Olen erottanut nämä nimet koko nimijoukosta, koska niiden tarkempi analysointi eri kriteerein antaneet parhaan kuvan alkuperäisen nimijärjestelmän nimien luonteesta ja synnistä sekä luetteloon vanhimmista savokarjalaisen heimoyhteisön nimeä käyttäneistä suvuista.

Yhtenä itäsuomalaisen sukunimijärjestelmän synnyn ajoittamiskriteerinä voi käyttää nimien käyttäjämäären kehitystä esim. suhteuttamalla sukujen määän uuden ajan alun Savon ja Karjalan asukaslukuun. Viipurin linnaläänin asukasmääräksi on vuonna 1560 arvioitu noin 65 000 henkilöä. Käkisalmen Karjalan väkimääräksi on laskettu vuonna 1500 noin 32 000 henkilöä (Kirkinen 1995: 78, 93). Jälkimmäiseen lukuun kuuluu lähinnä ortodokisia karjalaisia, joista valtaosa muutti pois alueelta sen joutuessa Ruotsin vallan alaisuuteen. On myös epävarmaa, käyttivätkö he itäsuomalaisen sukunimijärjestelmän mukaisia periytyviä sukunimiä. Myös osassa Viipurin Karjalaa (Kymenkartanon läänin ja Lappeen kihlakunnan alueella, ehkä myös Rannan kihlakunnassa) sukunimikäytäntö oli 1500-luvulla jo osittain hiippumassa. Viipurin kaupungin asukkaista osa kuului muualta tulleisiin säätyläissukuihin eikä käyttänyt varsinaisia sukunimiä. Siten on mahdollista, että periytyvä sukunimeä käyttävien karjalaisien määrä oli 1500-luvun alussa jopa alle 30 000.

Savossa on laskettu olleen vuonna 1571 noin 3 650 talonpoikaistaloutta ja yhteensä mahdollisesti yli 24 000 henkilöä. Väkimääristä on esitetty myös korkeampia arvioita, mutta vuoden 1618 arviota 39 600 on pidetty liian korkeana (Pirinen 1982: 104, 316–328; Sundquist 1929 ja 1931). Periytyvää sukunimeä kantavia savolaisia asui 1500-luvulla jonkin verran jo heimoalueen ulkopuolella. Enimmillään savolaisia sukunimen kantajia voi arvioida olleen uuden ajan alussa noin 20 000⁶ ja karjalaisia korkeintaan saman verran. Periytyviä sukunimiä käyttäviä lienee siis 1540-luvulla ollut Itä-Suomessa noin 50 000. Kun käytössä oli noin 1 000 nimeä, yhdellä nimellä oli keskimäärin noin 50 kantajaa.

Suomen väkiluvusta keskiajalta ei ole minkäänlaisia tilastoja. On arvioitu, että Suomen talojen määrä lisääntyi 1300-luvun puolimaista seuraavan 200 vuoden aikana yli 160 %:lla (Vahtola 2004: 54). Asutuksen määän kasvu ei tietenkään ole ollut alueellisesti tasaista. Väkimäärästä voidaan laskea taannehtivasti myös normaalilin väestönkasvun arvioprosentin (0,3 % vuodessa)

⁶ Pirinen (1988: 383) on arvioinut Savon vuoden 1541 väkiluvuksi 15 200–20 000.

avulla. Vanhimpien itäsuomalaisten sukunimien kantajien määrä arvioitaessa laskentaa vaikeuttaa se, kuinka arviodaan niiden karjalaisalueiden osuus, joissa sukunimikäytäntö alkoi vähettä. Ongelmatonta ei ole sekään, mikä oli ortodoksisen väestön osan mahdollinen osuus sukunimien käyttäjistä.

Karkeasti arvioiden itäsuomalaisilla periytyvillä sukunimillä, joita lienee tuolloin ollut korkeintaan 300–400, voi katsoa olleen 1300-luvun puolimaissa ehkä 20 000–25 000 kantajaa.⁷ Tällöin yhdellä sukunimellä olisi ollut noin 50–80 kantajaa. Näin arvioiden periytyvän sukunimikäytännön olisi täytynyt alkaa ainakin kahta tai kolmea sukupolvea aiemmin eli 1200-luvulla. Ikäämiseen on toki muitakin kriteereitä, kuten nimien sisällön antamat kulttuuriset viitteet.

Sukunimien sisältö

Erittelen seuraavassa sukunimien sisältöä eli niiden nimeämisen taustaa. Vertaan aineiston kaikkia nimiä vanhoihin nimiin (500) ja todennäköisesti vanhipiin nimiin (276). Sukunimien sisällön olen luokitellut seuraavasti: A. todennäköisesti muinaissuomalainen yksilönnimi (esim. nimissä *Ikäheimonen*, *Kaipiainen*), B. mahdolisesti muinaissuomalainen yksilönnimi (esim. nimissä *Auvinen*, *Kirjonen*, *Tietäväinen*); tähän joukkoon olen laskenut taulukossa 1 mukaan muutamat mahdoliset mytologiset (esim. *Hitto*, *Mörkö*, *Tursas*, *Äkräs*) ja saamelaisperäiset yksilönnimet (esim. nimissä *Aikio*, *Jomppanen*, *Sova*), C. eläimennimitys (esim. *Harakka*, *Sutinen* < sanasta *susi*)⁸ D. henkilökohtainen (ruumiilliseen tai henkiseen) ominaisuuteen perustuva liikanimi

⁷ Kuitenkin on arvioitu, että koko Suomessa olisi rautakauden päättyessä ollut vain n. 50 000–75 000 asukasta. Jos Karjalan ja Savon osuus tästä olisi runsas viidennes, kuten 1500-luvulla, itäsuomalaisten sukunimien kantaja olisi 1300-luvun taitteessa ollut noin 13 000–15 000. Suomen väkiluvusta on esitetty myös suurempia arvioita, jopa yli 100 000.

⁸ Eläimennimityksiä on voitu käyttää yksilönniminä tai (toteemisina) sukujen tunnuksina, mutta niitä on voinut päätyä sukunimiin myös asuinpaikkojen nimistä ja henkilökohtaisista liikanimistä.

(esim. *Harmainen*, *Hiljanen*, *Hurskainen*), E. skandinaavisen yksilönnimen suomalainen hypokorismi (esim. nimissä *Airikainen*, *Eskelinen*, *Jäppinen*), F. muun germanaisen yksilönnimen suomalainen hypokorismi (esim. nimissä *Asikainen*, *Manninen*, *Pulkkinen*),⁹ G. slaavilais-ortodoksiselta taholta lainautuneen yksilönnimen suomalainen hypokorismi (esim. nimissä *Riekkinen* < *Gregorius*, *Savinainen* < karj. *Savina* < venäjän *Savin*), H. ei-suomalainen lisäimi¹⁰, I. -lainen/-läinen-loppuinen asukkaan nimitys (esim. *Haapalaisten*, *Hämäläinen*, *Lapveteläinen*), J. asuinpaikan nimi sellaisenaan tai siitä johdettu esim. -nen-loppuinen asukkaan nimitys (esim. *Ahonen*, *Honkanen*, *Karikko*), K. tulijan (suvun tai yksilön) lähtöalueen nimi tms. (esim. *Jääskö*, *Puolakka*, *Vepsä*),¹¹ L. ammatin, tekijän tai yhteisöllisen aseman nimitys (esim. nimissä *Huovinen* < *huovi* 'sotamies, ratsumies', *Holopainen* < venäjän *holop* 'orja, palvelija', *Junkkari* < ruotsin *junker*, *junkare* 'nuori herra; aatelisjunkkari', *Kinnunen* < ruotsin *skinnare* 'nahkuri, turkkuri', *Leskinen*) ja M. luo-kittelematon (esim. *Hilkoinen*, *Holkko*, *Huli*).

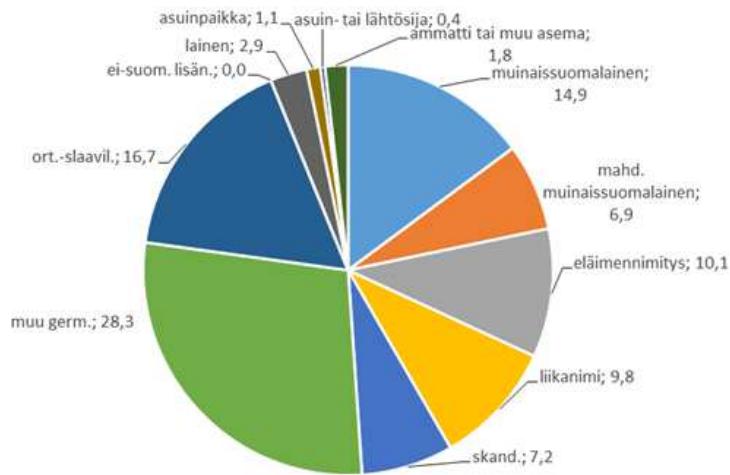
⁹ Olen laskenut tähän joukkoon myös läntistä tietä kautta levinneet raamatulliset, roomalaiset, kreikkalaiset ym. yksilönnimet. On lähes mahdotonta erottaa, mitkä germanaiset nimet ovat kulkeutuneet Suomeen esim. alasaksalaiselta taholta ja mitkä Skandinavian (Ruotsi ja Tanska) kautta. Myös monista esikristilliseen aikana välittyneistä lainanimistä on vaikea päättää, ovatko ne tulleet Suomeen itäistä vai läntistä tietä – samoin kuin niistä nimirainoista, jotka ovat tulleet Baltian kautta.

¹⁰ Alkuaan ei-suomenkielisiä nimiä, jotka on mukailtu äänteellisesti suomen kieleen. Useimmat niistä ovat ammatinnimityksiä, kuten esim. *Rännäli* < *Brännare* (ruotsin *brännare* 'tervan- tai viinanpolttaja'). Muita esim. *Frosti* < *Frost* < ruotsin *frost* 'pakkameni', *Helpi* < *Help* < ruotsin *hjälp* 'apu', *Jäntti* < *Jäntze*.

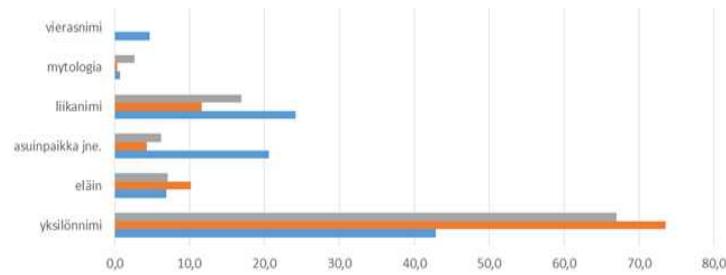
¹¹ Tässä ryhmässä ovat muut kuin -lainen- tai -läinen-loppuiset lähtöaluetta ilmaisevat henkilönnimitykset. Ne sisältävät taloa laajemman asutuksen nimen.

Taulukko 1. Vanhojen itäsuomalaisen sukunimien sisältö. Tau-
lukon luvut ovat prosentteja nimien – ei nimenkantajien – mää-
rästä.

Nimen sisältö	kaikki (N = 2201)	mahdollisesti vanhimpiin kuuluvat nimet (N = 224)	todennäköi- simmin van- himpiaan kuu- luvat nimet (N = 276)
muinaissuomalainen yksilönnimi	2,2	4,5	14,9
mahdollisesti muinais-suomalainen yksilönnimi	3,3	9,8	6,9
eläimennimitys	6,9	7,1	10,1
liikanimi	16,2	13,4	9,8
skandinaavisen nimen suomalainen hypokorismi	5,1	8,5	7,2
muun germanisen yksi-lönnimen tai läntisen kirkon mukana kulkeutuneen yksilönnimen suomalainen hypokorismi	16,1	25,0	28,3
ortodoksis-slaavilaisen yksilönnimen hypokorismi	16,9	21,9	16,7
ei-suomalainen lisänimi	4,7	0,0	0,0
-lainen ~ -läinen -lop-puinen asukkaannimitys	7,1	3,1	2,9
asuinpaikasta johdettu lisänimi	11,3	2,7	1,1
asuinseudusta tai lähtösi-jasta johdettu lisänimi	2,2	0,4	0,4
ammatin- tai tekijän-nimitys tai yhteisölli-sen aseman ilmaiseva nimitys	7,9	3,6	1,8
	100,0	100,0	100,0
luokittelematta	16,1	0,9	0,4

Kaavio 1. Todennäköisimmin vanhimpien sukunimien synttausta.

Kaavio 2. Eri-ikäisten sukunimien tausta. Punaruskea palkki kuvailee todennäköisesti vanhimpien sukunimien (276 nimeä) osuutta, harmaa palkki vähemmän todennäköisesti vanhimpien nimien (224) osuutta. Sininen palkki sisältää kaikki vuoteen 1700 mennessä esiintyneet 6 207 nimeä. Palkin pituus kuvailee nimikategorian prosenttiosuutta eri-ikäisissä nimissä.

Taulukko 2. Vanhojen itäsuomalaisen sukunimien tausta tiivistetysti. Taulukko esittää taulukon 1 tiedot karkeistettuna.

Nimen sisältö	kaikki (N= 2201)	toden-näköisimmin vanhimmat (N=276)	mahdol-lisesti vanhim-piin kuuluvat (N=224)	toden-näköisesti v. 1500 mennessä syntyneet nimet (N=430)	muut v. 1500– 1569 asia-kirjoihin ilmestyneet nimet (N=1192)	v. 1570– 1700 asia-kirjoihin ilmestyneet nimet (N=3083)
yksilönnimi	42,9	73,6	67,0	47,2	40,4	38,7
eläimen-nimitys	6,9	10,1	7,1	10,2	6,5	6,3
asuin-paikka jne.	20,6	4,3	6,3	16,7	22,3	23,0
liikanimi	24,1	11,6	17,0	23,5	26,2	25,1
mytolo-gispohj.	0,7	0,4	2,7	1,4	0,7	0,6
vieras-nimipohj.	4,7	0,0	0,0	0,9	4,0	6,3
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
luokittele-matta %	16,1	0,4	0,9	4,9	4,3	23,1

Taulukoiden tulkintaa

Vanhimpiin itäsuomalaisiin sukunimiin näyttäisi siis yleensä sisältyneen varhaisen esi-isän (patriarkan) eli perhe- ja sukukunnan päämiehen yksilönnimi. Naisten nimiä näissä ei ilmeisesti esiinny. Voidaan otaksua, että alkuperäisessä sukunimijärjestelmässä tällaisen *kollektiivinimen* lähtökohtana oli ensisijaisesti suvun päämiehen yksilönnimi. Useimmiten nämä yksilönnimet näyttävät olleen skandinaavisia, germanisia tai muuten lännen kautta lainautuneita, mutta lähes yhtä paljon on myös itäistä tietä tulleita eli ortodoksis-slaavilaista alkuperää olevaa nimistöä. Varsinkin vanhimmissa nimissä muinaissuomalaisiksi tai oma-peräisiksi katsottavien nimien osuus on vielä melko suuri, mutta hupenee nopeasti. Lainanimistön osuus kaikkien sukunimien si-

säällöstä on kahdessa vanhimmassa nimiryhmässä yli puolet ja myöhemminkin vielä yli 40 %.

Jonkin verran sukunimiä on muodostunut myös erilaisista liikanimistä ja asuinpaikan nimistä¹². On vielä selvittämättä, kuuluivatko nämä nimeämistavat jo alun alkaen sukunimien muodostusmalliin. Myös eläimennimitysten suuri määrä on huomionarvoista. Osa eläimennimityksen sisältävistä sukunimistä on läpinäkyviä, mutta joihinkin eläinaiheisilta näyttäviin sukunimiin voi eläimennimityksen sijasta sisältyä homonyyminen yksilönninen hypokorismi (esim. *Jaatinen*, *Karonen*, *Pasuri*, *Siira*, *Saukkonen*, *Tiironen*). On ounasteltu – jo A. V. Forsmanista (1891: 59, 226) lähtien –, että muinaissuomalaiset olisivat käyttäneet eläintennimityksiä yksilönniminä.

Sukunimien ikä

Mitä sitten voi päätellä siitä, että koko aineistosta noin 5 %:ssa ja vanhimpien nimien osalta jopa lähes 22 %:ssa näyttäisi olevan sisältönä muinais- tai itämerensuomalainen kastenimi tai vastava? Voi ajatella esimerkiksi, että vanhimmat sukunimet ovat peräisin ajalta, jolloin näitä nimiä vielä Suomessa käytettiin. Mutta mitkä suku- tai lisänimet ovat sellaisia, joiden voi katsoa sisältävän muinais- tai itämerensuomalaista kastenimistöä ja kuinka omaperäistä tuo sisältö lopulta on? Arvointia vaarantavat kehäpäätelmat, varsinkin jos nimien etymologiat perustuvat esim. A. V. Forsmanin, T. I. Itkosen ja Detlef-Echardt Stoebken tutkimuksiin ja tulkintoihin ja jättävät samalla huomiotta eurooppalais-pohjoismaiset ja slaavilaiset kontaktit ja lainavaikutukset.

Se, että sukunimissä on runsaasti niin itäisiä kuin läntisiä lainanimiä ja myös muinaissuomalaista yksilönnimistöä, kertoo joitain myös sukunimijärjestelmän syntyajankohdasta. Se, että kristillinen vaikutus ei ollut vielä hävittänyt muinaissuomalaista nimistöä ja itäinen ja läntinen kirkollinen vaikutus esiintyivät melko tasavahvoina, kielnee siitä, että sukunimijärjestelmä syntyi

¹² Toisaalta asuinpaikkojen nimistä on voitu muodostaa liikanimiä, jotka ovat sitten olleet sukunimen aiheena.

noin 1200-luvulla (Paikkala 1984). Viljo Nissilä on arvelut, että suomalainen sukunimistö on voinut syntyä katolisella keskiajalla tai varhaiskeskiajalla (1957: 164, 1962: 46), mutta hän on korostanut nimissä aina 1600-luvulle asti esiintyvää pysymättömyyttä ja vaihtuvutta (mm. 1962: 55–56 ja 1975: 118–122).¹³ Matti Kuusi (1972: 110) on puolestaan eläinaiheisten sukunimien ja nimityypin itämerensuomalaisen levikin perusteella epäillyt sukunimien syntyä vanhemmaksiin.

Alueellinen jakautuminen

Olen myös tarkastellut vuoteen 1569 mennessä asiakirjoissa esiintyneiden nimien varhaisia maantieteellisiä käytöalueita osalta. Tässä tarkastelussa olen luokitellut kunkin nimen joko savolaiseksi, viipurinkarjalaiseksi, käkisalmenkarjalaiseksi tai yhteiseksi savokarjalaiseksi nimeksi.

Olen luokitellut nimen savolaiseksi, jos se on esiintynyt lähes yksinomaan Savossa ja mahdollisesti sen lisäksi 1600-luvulla Pohjois-Karjalassa, missä väestö suurelta osin oli savolaisperäisistä. Viipurinkarjalaisilla tarkoitan tässä yhteydessä nimiä, jotka esiintyvät Kannaksen länsiosissa ja nykyisen Etelä-Karjalan alueella (lähinnä Lappeen seudulla). Käkisalmenkarjalaisiksi kutsumani nimet esiintyvät Kannaksen itäosissa, Laatokan pohjois- ja luoteisrannoilla sekä ennen Stolbovan rauhaa (1617) Pohjois-Karjalassa, siis vanhan Käkisalmen läänin alueella. Kategoriaan ”sijoittamatta” olen laskenut nimet, jotka ovat syntyneet sukunimialueen ulkopuolella, joiden esiintymät ovat yksittäisiä tai satunnaisia tai joiden nimimerkinnät ovat todennäköisiä virheellisiä.

Taulukon 3 jakaumaa voi vinouttaa jonkin verran se, että käkisalmenkarjalaiset nimet tulevat asiakirjoissa näkyviin keskimäärin myöhemmin kuin läntisemmät nimet. Toisaalta monet seikat kertovat siitä, että ainakaan Käkisalmen Karjalan ortodoksisissa osissa ei ehkä käytetty periytyviä sukunimiä niin selvästi kuin lännempänä Karjalassa ja Savossa.

¹³ Nissilän omat esimerkit ovat tosin talonimi-lisänimikäytännön alueelta.

Taulukko 3. Vanhimpien sukunimien alueellinen jakautuminen.

Alueellisuus	toden-näköisesti vanhimmat nimet	mahdolisesti vanhimpiin kuuluvat nimet	muut ennen v. 1500 syntyneet nimet	v. 1500–1569 asia-kirjoihin ilmestyneet nimet	yht.
savolaiset	83	69	108	45	305
viipurin-karjalaiset	37	69	148	251	505
käkisalmen-karjalaiset	3	7	33	43	86
yhteiset savo-karjalaiset	154	68	45	24	291
sijoittamatta	0	13	118	883	1014
yhteensä	277	226	452	1246	2201

Toinen alueellista tarkastelua vaikeuttava seikka on sukunimikäytännön horjuminen uuden ajan alussa (mahdollisesti jo keskiajan lopulla) Lappeen seudulla ja sittemmin myös Viipurin ympäristössä. Siksi kaikkien nimien esiintymistä on vaikea todentaa Lappeen ympäristössä. Toisaalta nimikäytännön horjuminen tuotti uusia asuinpaikkojen nimiin liittyviä lisänimiä, joista kaikista ei tullut periytyviä sukunimiä, vaikka ne kirjattiinkin asiakirjoihin sukunimen tapaan.

Kaiken kaikkiaan savolaiset ja yhteiset savokarjalaiset nimet säilyivät selkeimmin periytyvinä sukuniminä ja kasvattivat myöhemminkin kantajämäriää. Viipurin ja Käkisalmen Karjalla syntyti määrällisesti enemmän nimiä kuin Savossa, mutta monet niistä esiintyivät vain lyhytaikaisesti tai niiden käyttöalue jäi suppeaksi – ilmeisesti siksi, että niiden kantajien joukossa syntyti alinomaa uusia lisä- tai sukunimiä.

Näissä laskelmissa ei ole lainkaan eritelty, arvioitu tai pohdittu sitä, kuinka suuri osa nimistä voisi olla savokarjalaiselle alueelle muualta (lähinnä, Hämeestä, Satakunnasta, Pohjanmaalta, Kainuusta ja Inkeristä) muuttaneiden nimiä. Tärkeää olisikin

vielä tutkia, miten sukunimien syntyn ja koko sukunimestön kehitykseen ovat vaikuttaneet toisaalta Karjalankannaksen asutuksen vaihtuminen, toisaalta lännestä Savoon tapahtunut muuttoliike ja sittemmin myös muuttoliike pohjoisesta ja luoteesta pohjoisimpaan Savoon ja Pohjois-Karjalaan.

Sukunimien sisältö alueittain

Vanhinta sukunimikerrostumaa voi yrittää jäljittää myös tarkastelemalla sitä, miltä sukunimien sisältö näyttää alueellisesta näkökulmasta. Havainnollistan asiaa seuraavan taulukon 4 avulla.

Näyttää siltä, että suurin osa vanhimista periytyvistä sukunimestä löytyy todennäköisimmin nimistä, joilla uuden ajan alussa oli ylimaakunnallinen levikki. Nämä nimet sisältävät eniten muinaissuomalaisia yksilönnimiä ja vähiten suoria asuinpaikan tai lähtösjajan nimiä.

Ensisijaisesti savolaisiksi tulkittavissa nimissä on vähiten muinaissuomalaisia nimiä ja jonkin verran muita enemmän skandinaavis-pohjaisia nimiä. Käkisalmenkarjalaisissa nimissä on selvästi vähiten liikanimipohjaisia tai ammatin- tai tekijännimityksien sisältäviä nimiä (mikä voi johtua myös asiakirja-aineiston vinoutumasta). Niihin sisältyy muita ryhmiä vähemmän germanista aineista, mutta muita enemmän slaavilais-ortodoksista nimistöä.

Näin karkeassa alueellisessa erittelyssä läntisen ja itäisen kirkon ja kulttuurin mukanaan tuoman nimiaineksen alueellinen jakauma ei näy kovin selkeästi, mutta kun yksittäisten nimien 1500-luvun maantieteellinen levikki siirretään pitäjäkartalle, näkyy odotetusti, että itäiseen kulttuuripiiriin kuuluvat nimet sijoittuvat idemmäksi ja läntisen kulttuurin nimet lännemmäksi.¹⁴ Tällaisten levikkikarttojen avulla pystytään monesti ratkaisemaan epävarmoissa tapauksissa se, perustuuko nimi läntisen vain itäisen kulttuurin tuomaan nimivarantoon.

¹⁴ Käsitykseni perustuu satoihin sukunimien varhaista levikkiä kuvaviin levikkikarttoihin.

Taulukko 4. Erisisältöisten sukunimien alueellinen jakauma. Aluekoodit (sarakkeet): Savo = savolaiset, VK = viipurinkarjalaiset, YSK= sekä Savossa että Karjalassa esiintyvät, KK = kä-kisalmenkarjalaiset ja ? = sijainti luokittelematta. Sisältökoodit (rivit): A = muinaissuomalaiset yksilönnimet, B = mahdolliset muinaissuomalaiset yksilönnimet, C = eläimennimitykset, D = liikanimet, E = skandinaavisten nimien suomalaiset hypokorismit, F = muiden germanisten tai läntisen kirkon ja kulttuurivai-kuksen myötä tulleiden nimien hypokorismit, G = ortodoksis-slaavilaisten nimien hypokorismit, H= ei-suomalaiset lisänimet, I = *lainen*- tai *läinen*-loppuiset asukkaannimitykset, J = asuinalon tai vastaanvan nimi tai sen johdos, K = kotiseudun tai lähtösi-jan nimi, L = mahdollisesti saamelainen nimi, M = ammatin- tai tekijännimitys, yhteisöllisen aseman ilmaus ja N = mytologinen nimi. Luvut ilmaisevat erisistä sukunimien prosentuaalista osuutta kokonaismäärästä.

Koodi	Koodin selite	Savo	VK	YSK	KK	?	yht.
A	muinaissuom.	2,0	4,8	8,3	3,9	2,5	3,8
B	mahd. muinaissuom.	4,1	3,8	4,2	6,5	2,5	3,4
C	eläimennimitys	10,2	8,7	11,1	9,1	5,5	7,8
D	liikanimi	13,0	13,3	13,1	7,8	17,5	14,9
E	skand. nimi	9,2	6,5	5,9	5,2	3,6	5,4
F	muut läntiset nimet	27,3	23,4	26,0	18,2	14,4	20,0
G	ortodoksis-slaav.	19,1	20,8	17,6	33,8	10,6	16,0
H	ei-suom. lisänimet	0,0	0,4	0,0	0,0	5,2	2,4
I	- <i>lAinen</i> -lopp.	4,1	4,8	5,5	2,6	6,2	5,4
J	asumuksennimi	5,1	6,5	1,7	9,1	13,7	9,0
K	lähtöpaikan nimi	0,7	1,4	0,3	0,0	5,0	2,7
L	saamelainen nimi	0,3	0,0	0,3	1,3	0,4	0,3
M	tekijännimitys	3,4	4,8	4,8	0,0	12,2	7,8
N	mytologinen nimi	1,4	0,8	1,0	2,6	0,8	1,0
yht.		100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

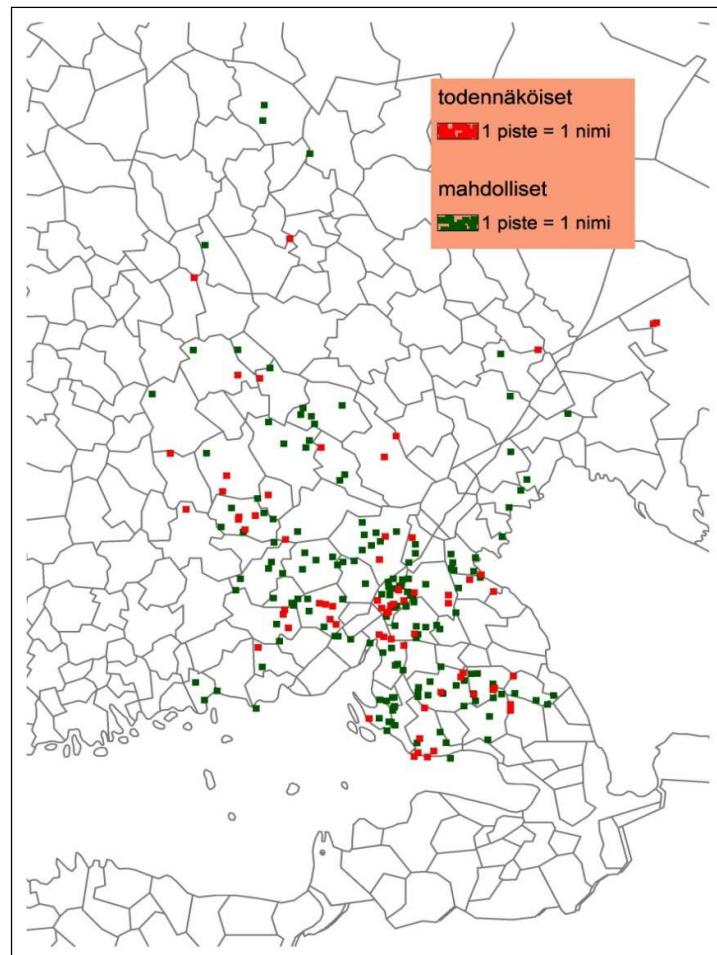
Eläimennimityksiin perustuvia sukunimiä näyttää yllättäen olevan savolaisissa ja yhteisissä savokarjalaisissa nimissä enemmän kuin viipurinkarjalaisissa ja käkisalmenkarjalaisissa. Jotta eläinaiheisia nimiä voisi tulkita paremmin, yksittäisten nimien pitäjäkohtaiset levikkitedot olisi vietävä samalle karttapihjalle.¹⁵ Aivan ongelmatonta ei nimien tulkitseminen eläimennimityksistä ole, koska on paljon nimiä, jotka voitaisiin perustellusti juontaa myös yksilönnimistä. Esim. Saulo Kepsu (2015) on tarkastellessaan Karjalankannaksen kylännimiä ja niihin sisältyviä henkilönnimiä tulkinut monet läpinäkyvästi eläinaiheiset nimet henkilönnimipohjaisiksi. Jos olisin noudattanut etymologioinnissa systemaattisesti Kepsun tulkintoja, olisi karjalaisen nimien eläinaiheisuus vähäisempää kuin oheisessa taulukossa. Muutenkin näyttää siltä, että vanhimpien nimien joukossa eläimennimityksiä ei olisi yhtä paljon kuin myöhemmin syntyneissä nimissä.

Tämä tavallaan kyseenalaistaa kahta aiemmin usein esitettyä otaksumaa: 1) eläimennimitykset ovat yleisiä erityisesti karjalaisissa sukunimissä ja 2) vanhimmat itäsuomalaiset nimet voisivat olla alkuaan toteemisia eläimennimityksiä. Taulukot 1 ja 4 eivät suoranaisesti kumoa sitä, etteikö lähtökohta olisi voinut olla toteeminenkin. Jos ajatellaan sukunimien syntyneen klaanien pohjalta, henkilönnimiperusteisuuus eli klaanin nimeäminen patriarkan yksilönnimen mukaan tuntuu luontevammalta.

Taulukon sarakeessa H näkyy nimeämisperusteiden lantuminen. Nimijärjestelmä ei enää 1500-luvulla heijastanut sukujärjestelmää yhtä selvästi kuin aiemmin. Erityisesti ammatin- ja muut tekijännimitykset, henkilön asemasta perheessä tai yhteiskunnassa kertovat määritteet, asuinpaikan nimet ja erilaiset liikanimet saivat aiempaa suuremman roolin sukunimiä tai vähemmän pysyviä lisänimiä muodostettaessa. Tämä näkyy varsinkin silloin, kun tarkasteluun otetaan nimet, jotka esiintyvät asiakirjoissa ensimmäisen kerran 1570-luvulla tai myöhemmin. Nimimäärää myöhemmillä kausilla lisäsivät myös vanhimman nimijoukon nimien varointi, muualta tulleiden nimet ja eisovalaiset nimet sekä niiden mukautumat suomen kieleen.

¹⁵ On kuitenkin huomattava, että eläinaiheisten nimien nimeämismotiivit voivat poiketa toisistaan.

Vanhinta nimikerrostumaa voi jäljittää myös asutusnimistön avulla. Karttaan 3 on merkitty itäsuomalaiselta sukunimialueelta ne kylät, joiden nimeen mahdollisesti sisältyy muinaissuomalaisen yksilönnimen sisältävä sukunimi.

Kartta 3. Kylät, joiden nimeen voi sisältyä muinaissuomalaisen yksilönnimen sisältävä sukunimi. Punaisella on merkitty ne kylät, joiden nimet palautuvat todennäköisimmin muinaissuoma-

laiseen sisältävään sukunimeen, ja vihreällä ne, joissa yksilönnimen muinaissuomalaisuus on epätodennäköisempää. Nimet on karttaan merkity pitäjän tarkkuudella, mutta nimii tarkoittavat värisymbolit eivät paikanna täsmällisesti kylän sijaintia pitäjän sisällä. Kartan on laatinut Toni Suutari Sirkka Paikkalan ohjauksella.

Maarekisterikylien nimet sisältävät varsin usein vanhimman asuttajasuvun nimen. Sellaiset kylännimet, joihin sisältyy muinaissuomalaiseen miehennimeen perustuva sukunimi, sijoittuvat useimmiten Kannaksen länsiosiin tai Savon vanhimmin asutulle alueelle, Suur-Savoon.

Tietokanta Itämeren alueen keskiaikaisista yksilönnimistä

Varhaisen henkilönnimistön tutkimuksen ja tulkinnan avuksi tarvittaisiin tietokanta henkilönnimistöstä niiltä alueilta, joilla on ollut varhaisia keskinäisiä kontakteja. Edes jollain tavalla kattavien luettelojen koostaminen niin suomalaisen kuin monen muunkin kansan varhain (keskiajalla ja sitä ennen) käyttämistä yksilönnimistä on työlästä. Siitä seuraa, että myös suku- ja paimennimien etymologiointi on varsin pulmallista ja synnyttää aika ajoin koulukuntaeroja siinä, miltä tahoilta nimiä on mahdollisesti lainautunut. Myös muinaissuomalaisten ja/tai itämerensuomalaisten alkuperäisnimien eroteltu on vaikeaa, jos emme tunne naapuriemme nimistöä ja pysty näkemään mahdollisia lainautumissuuntia.

Jo 1980-luvulla suomalaisen sukunimikirjan (*Sukunimet*) eri versioita ja myöhemmin 2000-luvun alussa *Suomalaisen paimennimikirjan* laatimisessa olisi ollut tarpeen saada satunnaisten etymologisten kirjojen ja kirjoitusten tilalle tai tueksi painavampaan todistusaineistoa. Hyödyksi olisi ollut koko Itämeren alueen henkilönnimitietokanta, johon olisi systemaattisesti tallennettu nimiesiintymät eri maiden varhaisimmista lähteistä kirjaamalla näkyviin yksityiskohtaiset tiedot: lähde, aika, paikka, asiayhteys ja mahdollinen nimikanta tai kantanimi jne.

Jos tällainen tietokanta vielä syntyy, se voisi sisältää myös (oletuksenvaraisesti) sellaisia yksilönnimiä, joita jotakuinkin

luottavasti voi havaita vanhimmissa suku- ja paikannimikerrostumissa. Vasta tällaisen henkilönnimitetokannan pohjalta voisi tehdä tähänastista luottavammin johtopäätöksiä lainanimien levämisestä. Samalla se antaisi tietoa myös koko Itämeren alueella keskiajalla käytettyjen yksilönnimien kirjosta.

Esimerkiksi Ruotsissa on 1970-luvulta alkaen laadittu kirjasarja Ruotsin keskiaikaisista henkilönnimistä (*Sveriges medeltida personnamn*) ja saksalaisella taholla on monia kokoomateoksia, mutta yhteistä, julkista tietokantaa ei ole. Lisäksi monissa maissa on olemassa esim. porvarisluetteloita ja yksittäisiä asia-kirjoja, mutta niistä tavallisen kansan nimet yleensä puuttuvat. – Laajan tietokannan rakentaminen olisi mittava hanke ja vaatisi pitkääikaista yhteistyötä eri maiden historian- ja nimistön asian-tuntijoiden kesken.

Lähteitä

- Forsman, A. V. 1891:** *Tutkimuksia Suomenkansan persoonallisen nimistön alalla I. Pakanuuden aikainen nimistö. Johdanto.* Yliopistollinen väitöskirja. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kepsu, Saulo [2015]:** *Kannaksen kylät.* Käsikirjoitus. Säilytteilä Kotimaisten kielten keskuksen Nimiarkistossa.
- Kirkkinen, Heikki 1995:** Karjalan historia juurista Uudenkauungin rauhaan. – Kirkkinen, Heikki – Nevalainen, Pekka – Sihvo, Hannes 1994: *Karjalan kansan historia.* Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY.
- Kuusi, Matti 1972:** Savolaissuvuista. – *Nimikirja. Kalevalaseuran vuosikirja 52/1972.* Helsinki / Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö. S. 99–115.
- Mikkonen, Pirjo – Paikkala, Sirkka 2000:** *Sukunimet.* Helsinki: Otava.
- Nissilä, Viljo 1956:** Henkilönnimet äidinkielen opetustehtävinä. – *Äidinkielen opettajain liiton vuosikirja IV.* S. 5–29.
- Nissilä, Viljo 1957:** Nimien vaihtumisesta ja häviämisestä. – *Virttäjä.* Helsinki. S. 164–172.
- Nissilä Viljo 1962:** *Suomalaisista nimistöntutkimusta.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 272. Helsinki: SKS.

- Nissilä, Viljo 1975:** *Suomen Karjalan nimistö*. Karjalaisen kulttuurin edistämисäätön julkaisuja. Joensuu.
- Viljo Nissiläille 21.8.1973. Castrenianumin toimitteita 6. Helsinki 1973.*
- Paikkala, Sirkka 1984:** Nämökohtia sukunimien tarkasteluun. – *Sukuviesti* 10/84. 7–9. Luettavissa myös osoitteessa <http://www.genealogia.fi/nimet/nimi36acs.htm>
- Paikkala, Sirkka 1988:** Finnische Familiennamen auf -(i)nen. – *Studia Anthroponymica Scandinavica* 6/1988. Tidskrift för nordisk personnamnsforskning. S. 28–69. Uppsala.
- Paikkala, Sirkka 1989:** *Koposten varhaishistoriaa nimistön valossa*. Pieksämäki: Koposten sukuseura.
- Paikkala, Sirkka 1995:** Från olika namnssystem till ett enhetligt släktnamnssystem i Finland. *NORNA-rapporter* 58. S. 109–127. Uppsala. Luettavissa myös osoitteessa <http://www.genealogia.fi/nimet/nimi31r.htm>
- Paikkala, Sirkka 2004:** *Se tavallinen Virtanen. Suomalaisen sukunimikäytännön modernisoituminen 1850-luvulta vuoteen 1921*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 959. Helsinki: SKS.
- Pirinen, Kauko 1982:** *Savon historia II:1. Rajamaakunta asutusliikkeen aikakautena 1534–1617*. Pieksämäki: Kustannuskiila Oy.
- Pirinen, Kauko 1988:** Savon keskiaika. – *Savon historia I*. Kuopio: Kustannuskiila Oy.
- Sundquist, S. 1929:** *Finlands folkmängd och bebyggelse i början av 1600-talet. Tabellavdelning III*. Stockholm.
- Sundquist, S. 1931:** *Finlands folkmängd och bebyggelse i början av 1600-talet. Meddelanden från Generalstabens Krigshistoriska Avdelningen 2*. Stockholm.
- Vahtola, Jouko 2004:** *Suomen historia. Jääkaudesta Euroopan unioniin*. Helsinki: Otava.

Sirkka Paikkala: Hummogusoomõ perrenimmi seen lõüdüväq inemisenimeq

Hummogusoomõ peritävide perrenimmi kõgõ säsümäne jago omperi 13. aastagasaast. 16. aastagasaa kesken oll nii 50 000 kafä-

lasõl ja savolasõl kokko pruugin kongi 1000 perre- ja lisanimme. Seon artiklin om otsit nimmi, miä ommaq olnuq perrenimekõrra põlitsõs alossõs.

Lättematõrjaalis oll ligi 6200 perre- vai lisanimme ja noidõ varianti 16. ja 17. aastagasaa Savo ja Kafala ammõdipaprin. Tan põhilidsõlt pruugitus nimekõrra vannusõ määramise viisis om sinnäq kuuluvidõ nimmi sünnütausta uuŕminõ nime sisu abiga. Kõgõ vanõmbidõ nimmi seest või inämbüisi löüdäq mõnõ vana ao patriarchi nime. Kõgõst matõrjaalist 5 %-n ja kõgõ vanõmbidõ nimmi siäst pia 22 %-in nimin paistus alossõs ollõv muinassoomõ ristinimi. Inämbän ku poolin kõgõ vanõmba nimerühmä nimist või nätaq lainõ ja illatsõmbingi om noid viil päält 40 %. Tuhandõ nime hulgast om vällä sõglut 276 säänest nimme, miä ommaq töönäolidsõlt sündünüq õdagumeresoomõ perrenimekõrra peris alostusõn.

Kooniq 1569. aastagani vanost paprist lövvetüist nimist olliq kõgõ püsüvämbäq nuuq, midä tull rohkõmb ette Savon vai nii Savon ku Kařalan. Viiburi ja Käkisalmi Kařalan sündü inämb nimmi ku Savon, a palloq noist jäiq sääl õnnõ lühküs aos pidämä. Üle maakunnapiire küündüvin nimin löüdü kõgõ inämb muinassoomõ inemisenimmi ja kõgõ veidemb elokotussidõ nimmi. Naaq nimeq ommaki arvadaq kõigist perrenimist kõgõ vanõmbaq.

Savo nimist või löüdäq kõgõ veidemb muinassoomõ inemisenimmi ja veidiq inämb Skandinaavia peritollo nimmi. Käkisalmi Kařala nimin om kõgõ veidemb kutsunimmi vai germaaniperädse põhaga nimmi, a inämb slaavi-õigõuso nimmi. Eläjänimitüisi põhaliidsi perrenimmi om savo ja savo-kařala ütitsin nimin inämb ku Viiburi ja Käkisalmi Kařala nimin, miä pand küsumise ala sagõhõhe välläkäüdü arvosaamisõ, et: 1) eläjänimitüisi om esiqueränis pallo kařala perrenimin, ja et: 2) kõgõ vanõmbaq hummogusoomõ nimeq võisiq ollaq tulnuq tootõmeliäjänimitüisist.

16. aastagsaal nihku nimeandmiskõrd inemisenimmi mant inämb kimmit inemiisi, näide staatust ja elokotust näütävide nimmi mano. Vahtsõq nimeq näütä-äs suguluskõrda inämb nii selgehe ku vanaq.

Muistitsidõ soomõ vai õdagumeresoomõ nimmi kõrraligus ja usotavas uuõmisõs olnuq vaia terve Õdagumere piirkunna inemisenimmi teeduskoko, kohe piät olõma kõrdapiten koraduq nimmi ettetulõmisõq kõiki maiõ kõgõ vanõmbist lättist ni perreja kotonõnimmi seen löödüvääq inemisenimeq. Sääntse teeduskogo kokkopandmisõs olnuq vaia esiq maiõ aoluu- ja nimeäsatundjidõ pikembä ao kuuntüüd.

Tähüssõnaq: muistidsõq soomõ edenimeq, Õdagumere piirkuna inemisenimmi teeduskogo, hummogusoomõ nimeandmis-kõrd, perrenimeq, kõgõ vanõmbaq hummogusoomõ nimeq.

Märksõnad: muistsed soome eesnimed, Lääinemere piirkonna isikunimede andmebaas, idasoome nimeandmissüsteem, perekonnanimed, vanimad idasoome nimed.

Sirkka Paikkala: Individual names among family names in eastern Finland

The core of hereditary family names in eastern Finland dates from the thirteenth century. By the mid-sixteenth century, around 1,000 family names or bynames were known to be in use among around 50,000 inhabitants of Savo and Karelia. This article draws on a range of criteria in endeavouring to arrive at some original names in this kinship system.

The source material consists of about 6,200 family names and bynames – including their variations – in sixteenth- and seventeenth-century documents from Savo and Karelia. I have focused on one particular dating criterion of the naming system: the origins of names on the basis of their meaning. Typically, the oldest family names seem to have incorporated the individual name of an early patriarch. In the entire data, 5% of the names appear to carry an ancient Finnish baptismal or given name. Among the oldest family names, the figure rises to almost 22%. More than half of the oldest name groups include a name of foreign origin, and the share amounts to over 40% even later. Out of a thousand family names, I have sifted 276 names which have

most likely originated in the early stages of the eastern Finnish naming system.

Of the names found in documents by 1569, the most permanent were those which were common predominantly in Savo or both in Savo and Karelia. More names came into being in the Karelian areas of Viborg and Käkisalmi, but many had a short history. Family names which crossed the provincial boundaries included the most ancient Finnish individual names and the fewest distinct place names. These names are, in all likelihood, the oldest family names.

Names from the province of Savo contain the fewest individual names of ancient Finnish descent, but slightly more names of Scandinavian origin. The names of the Käkisalmi region in Karelia include the fewest names which come from nicknames or bynames or refer to an individual. They also contain fewer names of Germanic origin, but more Slavic and Orthodox names. There are more family names referring to animals in joint Savo-Karelian names and in those of the province of Savo than in the names of Viborg and Käkisalmi regions in Karelia. This challenges the presumption that: 1) names referring to animals are common in Karelian family names in particular, and 2) the oldest eastern Finnish names could date to totem animal names.

During the sixteenth century, the naming system increasingly expanded from individual names to those which referred to the persons themselves, their status or place of residence. These new names no longer communicated the role of the kinship system as clearly as before.

In order to conduct reliable research on the early personal names of ancient Finnish or Finnic cultural area, we would need a database of personal names covering the entire Baltic Sea region. This database would systematically list the occurrence of a name in each country's earliest records and the individual names included in family names and place names. The creation of such a database would require long-term international collaboration between historians and onomastics specialists.

Keywords: ancient Finnish given names, database of personal names covering the entire Baltic Sea region, eastern Finnish naming system, family names, oldest eastern Finnish names.

Sirkka Paikkala
Kotimaisten kielten keskus
Hakaniemenranta 6
00530 Helsinki
sirkka.paikkala@kotus.fi

ESIKRISTILLISET HENKILÖNNIMET KYLÄNNIMISSÄ

SAULO KEPSU

Esikristillisiksi on kutsuttu henkilönnimiä, jotka ovat olleet käytössä tai joita on oletettu käytetyn ennen kristinuskon mukanaan tuomaa nimistöä. Kyse on ollut ensi sijassa omapohjaisesta itämerensuomalaisesta henkilönnimistöstä, ns. yksilönnimistä. Muita nimityksiä esikristillisille henkilönnimille ovat pakanalliset nimet ja muinaissuomalaiset nimet.

Nimet itämerensuomen piirissä on enimmäkseen muodostettu suomalaisista sanoista. Esikristillisiksi voi toisaalta kutsua myös sellaisia henkilönnimiä, jotka ovat olleet täällä ennen kristinuskon tuloa, mutta jotka sisältävät vierasta, esim. germanista tai alkuperältään selvittämätöntä kielenainesta. Rajanveto on joskus vaikeaa, kun vaihtoehtoina ovat omapohjaisuus tai vieras alkuperä. Lainasanan sisältäviä henkilönnimiä on pidettävä itämerensuomalaisina.

Esikristillisen eli pakanallisen henkilönnimentutkimuksen uranuurtaja on A. V. Forsman, jonka kirja *Tutkimuksia Suomen kansan persoonallisen nimistön alalla* on todellinen perusteos, vaikka siitä puuttuu aineisto-osa. Hänen lähinnä vanhoista asia-kirjoista poimimansa henkilönnimi- ja paikannimiaaineisto on lippukokoelmana tallella Suomen nimiarkistossa. Forsmanin työn jatkaja oli Detlev-Eckhardt Stoebke teoksellaan *Die alten ostseefinnischen Personennamen im Rahmen eines urfinnischen Namensystems*. Hänen vanhoista asiakirjajulkaisuista ja alkuperäislähteistä 30 vuoden aikana keräämänsä nimilippukokoelma tuhoutui Hampurin pommituksissa v. 1943. Hän keräsi nimet uudestaan, mutta keskittyi pelkästään henkilönnimiin. Sekä Forsmanin että Stoebken aineistot ja tutkimustulokset ovat edelleenkin tärkeitä. Muista alan tutkijoista mainittakoon Viljo Nissilä, joka teoksessaan *Suomen Karjalan nimistö* teki selkoa kylännimistä, joihin sisältyy esikristillinen henkilönnimi. Uusin ja perusteellisin julkaisu alalta on Päivi Rintalan tutkimus *Ihanimistä*.

Esikristillistä henkilönnimiaainesta sisältävä kylänimi pohjautuu tavallisesti talonnimeen. Talon nimien takana on joko läheisen paikan nimi tai henkilönnimi. Vanhimpaan kerrostumaan kuuluvat ne talonnimet, jotka perustuvat läheisen paikan nimeen. Se on useimmiten kaksiosainen luontonimi, joka on annettu kalaistuksen, metsästyksen, kaskeamisen, niittyjen käytön tai matkanteon näkökulmasta (ks. Kepsu 2015: 276–277). Taloa ei ole perustettu umpimetsään, vaan kohdalla on täytynyt olla niitty tai ulkopelto, jonka nimi on yleensä talon nimien edeltäjä. Tämän viljelysnimen takana on tavallisesti luontonimi. Toinen vaihtoehto on, että lähiseudun asukkaat tai maiden käyttäjät antavat talolle nimen sen perustajan mukaan, jolloin talon nimien takana on lähtötalon asukkaan nimitys tai nimi, vanhimpana aikana juuri esikristillinen henkilönnimi.

Alkuperäiset talonnimet, joihin sisältyy esikristillinen henkilönnimi, ovat rakenteeltaan seuraavanlaisia: 1. henkilönnimi sellaisenaan, esim. *Ania* (Pirkkala), *Ihalempi* (Hattula), *Parikka* (Hollola), 2. henkilönnimi +suffiksi, esim. *Kyllälä* (Paimio), *Lempialä* (Lappee), *Tapavainola* (Luumäki), *Lemmetyinen* (Tavassalo), *Anisi* (Uskela), 3. henkilönnimi + paikan lajia ilmaiseva sana, esim. *Anianpelto* (Asikkala), *Ikoinniemi* (Sääminki), *Lemminkylä* (Koivisto), 4. esikristillisen henkilönnimen sisältävä paikannimi + paikanlajia ilmaiseva sana, esim. *Himalansaari* (Ristiina), *Rahkolantaipale* (Sulkava), *Toikkalamäki* (Pieksämäki), 5. muita tapauksia: *Vähäsattiala* (Kärkölä), *Yläkirjola* (Kuolemajärvi), *Yliselänauvila* (Sulkava).

Kun kylänimien takana olevista talon nimistä seulotaan esiin ne nimet, joihin sisältyy esikristillinen henkilönnimi, kohdataan nimipesyeitä, jotka ovat tavallisia ja laajaleviikkisiä, sellaisia, joissa henkilönnimen nimivartalosta on johdettu useita eri nimiä, esim. *Toivo*, *Toivia*, *Toivakka*, *Toivari*, *Toivottu*. Lisäksi nimia esiiintyy usein myös kaksiosaisissa henkilönnimissä, joita on pidetty vanhimpaan kerrostumaan kuuluvina, esim. *Ilmatoivo*. Se, että nimiaainesta esiiintyy sekä johdoksissa että kaksiosaisissa henkilönnimissä, on vahva todiste nimen esikristillisyydestä. Toisaalta on olemassa runsaasti sellaista oletettavasti henkilönnimipohjaista kylännimistöä, jonka alkuperästä tai iästä ei ole varmaa tietoa. Näihin sisältyy ensiksikin henkilönnimiä,

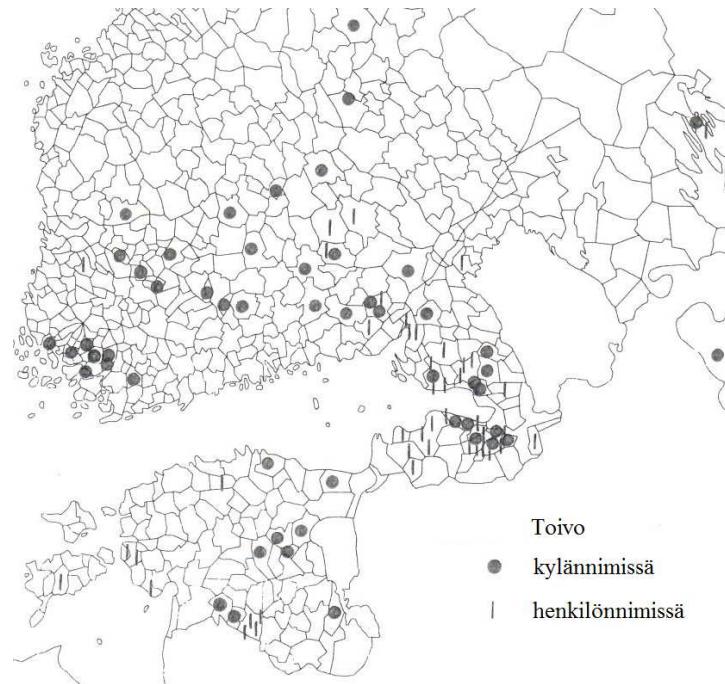
joiden takana olevat sanat ovat tuttuja. Tavallisimpia sanoja ovat ruumiinjäsenen nimitykset, esim. *Jalkala* (Paimio), *Partela* (Koski TI), *Vattela* (Raisio), sukulaisnimitykset, esim. *Kaimala* (Paimio), *Uro* (Paattinen), *Äijälä* (Rymättylä), eläimennimitykset, esim. *Karhula* (Mynämäki), *Kouvoinen* (Taivassalo), *Tarvainen*; *tarvas* 'mm. hirvi' (Mynämäki), muut substantiivit, esim. *Kurittula*; *kuritti* 'vasenkätinen' (Masku), *Nuhjala*; *nuhja* 'nuija' (Vehmaa), *Jauhiala* (Taipalsaari), adjektiivit, esim. *Kovala* (Paimio), *Kurjala* (Taivassalo). Oman ryhmänsä muodostavat kylänimet, joihin sisältyvä kielename on vaikeaselkoista tai arvoituksellista, esim. *Miemola* (Lempäälä), *Moijoinen* (Nousiainen), *Mommola* (Kisko), *Torvoila* (Hauho). Juuri tällaisiin nimiin saattaa kätkeytyä esikristillisiä henkilönnimiä.

Kun esikristillisten kylänimien ikää arvioidaan, on otettava huomioon nimiin sisältyvän kielenameksen ikä ja merkitys sekä itse nimen ja nimettyypin rakenne ja levikki. Kielenukoisista tekijöistä tärkein on itse asutuksen ikä, jonka selvittämisessä arkeologia, siitepolyytutkimus ja asutushistoria ovat pääroolissa. Nämä seikat huomioon ottaen olen jakanut nimet ikäkerrostumiin. Vanhin kerrostuma käsittää kylänimet (alkuaan talonniemiä), jotka on annettu rautakautisille taloille, esim. *Ihamuotila* (Maaria), *Lempilä* (Halikko), *Toikkola* (Kangasala). Kylänimet, jotka on alkuaan annettu rautakauden ja keskiajan taitteessa perustetuille taloille lasken seuraavaan kerrostumaan. Varsinais-Suomessa nämä kylät kuuluvat ns. suomalaisen verotusoikeuden piiriin, ja ne ovat syntyneet viimeistään 1200-luvulla, esim. *Auvola* (Masku, Paimio), *Leinainen* (Nousiainen), *Neuvoinen* (Mynämäki). Useasti kylät voivat olla rautakautisia, vaikka arkeologisia todisteita ei ole löytynyt tai etsitty. Kolmanteen ikäkerrostumaan kuuluvat keskiaikaiset kylänimet, jotka sisältävät henkilönnimen, johon sisältyy esikristillistä nimiaainesta. Viimeksi mainitussa tapauksessa nimeen sisältyy esimerkiksi maanomistajan tai tulokkaan nimi. Varsinais-Suomessa Vahdon *Auvainen* lienee saanut nimensä Kaarinan Auvaisin *Auvainen*-nimisen miehen mukaan ja Paraisten *Toijois* Maarian *Toijaisista* tulleen mukaan. Tosin uudisasutuksilla on voinut olla jo samaa kylänimiainesta sisältävä nautintamaan, esim. niityn nimi. Tyypillisiä nuorimpaan kerrostumaan kuuluvia kylänimiä ovat

Pohjois-Savon keskiajan ja uudenajan taitteessa syntyneet nimet, joihin sisältyy *-nen*-loppuinen henkilönnimi, joka kertoo eteläsvolaisesta eräomistajasta, myöhemmin asuttajasta. Esimerkiksi Miettilä Vehmersalmella *Miettilä* on todennäköisesti asuttettu Puumalan Miettulasta, jonka lähtökylä puolestaan on Joutsenon Mietinsaari. Sonkajärven Toivakon eli Toivakanmäen asuttaneet Toivakaiset taas ovat lähtöisin Etelä-Savosta, jossa 1500-luvulla asui Toivakaisia useissa pitäjissä.

Kylänimet tulevat järjestelmällisesti asiakirjoihin 1500-luvulla. Suomessa keskiajan merkintöjä niistä on runsaammin vain Varsinais-Suomesta. Koska kylien alkusalot on perustettu jokseenkin aina paljon ennen kuin niistä on asiakirjatietoja, kylännimien levikki on erittäin tärkeää asutushistoriaa tutkittaessa. Asutushistoriallista analyysiä varten olen valinnut 60 esikristillisen itämerensuomalaisen henkilönnimen sisältävää kylänimipesyyttä (aineksina *Ahti*, *Aika*, *Aina*, *Ano*, *Arpa*, *Asi*, *Auva*, *Ha-la*, *Heimo*, *Himo*, *Hurtta*, *Hyry*, *Hyvä*, *Iha*, *Ikä*, *Ilma*, *Ilo*, *Kaipa*, *Kauko*, *Kilpa*, *Kirja*, *Kyllä*, *Leina*, *Lempi*, *Mieho*, *Mieli*, *Miero*, *Monta*, *Muoto*, *Neuvo*, *Niha*, *Nousia*, *Paha*, *Para*, *Parka*, *Pelko*, *Päivä*, *Raha*, *Rahko*, *Raukka*, *Saira*, *Salli*, *Satta*, *Sota*, *Suuri*, *Tapa*, *Tenho*, *Toivo*, *Tora*, *Unta*, *Urja*, *Uska*, *Utu*, *Vaino*, *Valta*, *Viha*, *Vihni*, *Vilja*, *Voipa*, *Vähä*) joiden levikin olen selvittänyt. Yleisimmät nimyeet ovat seuraavat: *Kauko-* (63 nimeä), esim. *Kaukola* (laajalti), *Toivo-* (54), esim. *Toivarila* (Lappee), *Iha-* (51), esim. *Ihaste* (Tartu-Maarja), *Lempi-* (47), esim. *Lembina* (Terebožkoj), *Monta-* (37), esim. *Mondino* (Järvisaari), *Mieli-* (33), esim. *Mielis* (Nauvo), *Para-* (32), esim. *Parola* (Valkeala), *Himo-* (29), esim. *Himottula* (Luumäki), *Leina-* (28), esim. *Le-nujevo* (Venjoki), *Ano-* (27), esim. *Anianniemi* (Mikkeli), *Valta-* (27), esim. *Valtu* (Rapla), *Vilja-* (27), esim. *Viljakino* (Kipenskoj).

Olen laatinut kartan *Toivo*-henkilönnimiaimesta sisältävistä kylänimistä, joihin lasken nimet *Toivoinen* (Askainen), *Toivola* (Hollola, Mäntyharju, Sysmä, Uusikirkko VI, Vesilahti), *Toivala* (Kuopio-Siilinjärvi, Valkeasaari), *Toivaala* (Tuulos), *Toivila* (Halikko, Jämsä), *Toiviala* (Ruokolahti), *Toivojevo* (Rautu), *Toivalova* (Tuutari), *Toivino* (Vepsä: Ratigora Ojatin keskijuoksulla), *Derevnja nad ozerkom na Tojvene navoloke* (Itä-Karjala:

Kuva 1: *Toivo* kylännimissä ja vanhoissa henkilönnimissä.

Šunga), *Ilmatoivola* (Antrea), *Toivakka* (Toivakka), *Toivakkala* (Ikaalinen, Lempaala, Venjoki), *Toivakko* (Sonkajärvi), *Toivokain* (Tyrö), *Toivari* (Venjoki), *Toivarila* (Lappee), *Toivottula* (Valkeasaari), *Toivalaksi* (Tyrö), *Toija* (Kisko), *Toijala* (Akaa, Halikko, Karkku, Koski HI), *Toijainen* (Maaria), *Toijois* (Parainen), *Toijola* (Ristiina), *Toikkala* (Lappee, Luumäki, Paimio, Valkeala), *Toikkalanmäki* (Pieksämäki), *Toikkola* (Kangasala), *Toila* (Jõhvi), *Toovere* (Palamuse), *Tõivere* (Põltsamaa), *Toosi* (Halliste, Karksi), *Tooste* (Räpina), *Toittila* (Inkere), *Tootula* (Lieto), *Tõikvere* (Haljala, Laiuse, Torma). Kartalla näkyvät myös esiintymät vanhoista (-1600) *Toivo*-, -*toivo* -henkilönnimistä, joita on samoilla alueilla kuin kylännimiäkin, mutta myös Latviassa, Lapissa ja kauempana Venäjällä.

Toivo-kylännimien tärkeimmät tihentymät Länsi-Suomessa sattuvat Varsinais-Suomen ja Hämeen rautakautisille ydinalueille ja niiden tuntumaan sekä idässä Suomenlahden pohjukkaan. Lisäksi tulee Saimaan eteläinen reuna-alue, jolla nimiä on vanhoissa Jääskjen ja Lappeen surpitäjissä. Keski-Suomessa ja Savossa on nuorempia hajanimiä, jotka ovat syntyneet 1400-, 1500-lukujen uudisasutuksen myötä. Virossa **Toivo*-kylännimiä on siellä täällä, etenkin Põhja-Tartumaalla, mutta nimien identifiointi on vaikeampaa kuluneisuuden (sisäheitto, loppuheitto, jne.) vuoksi. Yksittäisiä tähän kuuluvia kylännimiä on Äänisen pohjoispäässä, vepsäläisalueella Ojatin varrella ja vanhassa Arkangelin kuvernementissa. Asutushistoriallisesti merkittäviä ovat Etelä-Karjalan ja Inkerin nimitihentymät. Nimien levikalueelta ei ole juuri lainkaan todettu varmoja rautakautisia kal mistoja. Etelä-Karjalan ja Inkerin *Toivo*-nimet kuuluvat yhteen

Koska siirtolaisuutta Kannakselta Inkeriin on ollut myösken keskiajalla, ainakin Pähkinäsaaren rauhan v. 1323 jälkeen, on todennäköistä, että Inkerin *Toivo*-kylännimet ovat siirrynnäisiä lähinnä Äyräpään kihlakunnasta. Omapohjaisuus tulee mahdolliseksi lähinnä vain jos vastaavista kylistä todetaan rautakautinen asutus. Kannaksen ja muun Etelä-Karjalan tähän kuuluvat kylännimet ovat siirrynnäisiä lännestä ajalta, jolloin *Toivo*-henkilönnimet olivat vielä produktiivisia. Osa nimistä voi liittyä suoraan joko Varsinais-Suomen tai Hämeen vastaavaan kylännimeen. Kannaksen *Toivo*-nimet ovat ensi sijassa Varsinais-Suomesta tulleen asutuksen todisteita. Saimaan ympäristön esiintymät ovat joko hämäläis- tai suomalaislähtöisiä. Hämeen kyseessä olevat kylännimet ovat lounasta tulleen nimimuodon pohjalla syntyneitä tai varsinaissuomalaisia siirrynnäisiä. Varsinais-Suomen kahdeksan *Toivo*-kylännimen takana olevat henkilönnimet puolestaan ovat Virostta tullutta nimimuotia, sillä päävastainen kehitys on mm. kielenulkoisten tekijöiden, kuten arkeologian valossa epätodennäköinen. Viro on alkukoti, ja nimet viittaavat myös vanhaan siirtolaisuuteen sieltä.

Kun laaditaan karttoja useammista esikristillisen henkilö nimien sisältävistä kylännimistä, saadaan samanlaisia nimilevikkejä. Olen kartoittanut 60 nimyettä (ks. yllä) oletukseni mukaan esikristillisen henkilönnimen sisältävistä kylännimistä. Painopis-

tealueet ovat Varsinais-Suomi (148 nimeä), Häme ynnä Satakunta (145), Etelä-Karjala eli vanha Viipurin lääni (150), Inkeri eli vanha Pähkinälinnan lääni (135) ja Viro (203). Nimiä esiintyy muuallakin, jolloin on enimmäkseen kysymys myöhemmistä siirrynnäisnimistä (Uusimaa 27, Savo ja Pohjois-Karjala 67, Pohjanmaa ja Lappi 24, Vatja eli Länsi-Inkeri 19, Venäjä, etenkin Novgorodin viidennekset 20). Esikristillisten henkilönnimien levikkietoihin en tässä tarkemmin puutu, mutta totean, että niiden esiintyminen riippuu sekä vanhojen asiakirjalähteiden olemassaolosta että kirjureiden käytännöstä.

Lopuksi tarkastelen, millainen esikristillisten kylännimien rooli on omassa paikallisyritystössään ja millaisia onomastisia ja asutushistoriallisia ongelmia voidaan tällöin kohdata. Tutkimuksen kohteeksi olen valinnut Hämeen sydäkestä Hämeenlinnan luota Hattulan Lehijärven tienoon. Täällä esikristillistä henkilönnimiainesta sisältäviä kylännimiä on poikkeuksellisen runsaasti suppealla alueella. Vanhimmat rautakautiset kylät Lehijärven rannalla ovat Ihalempi ja Leiniälä, Niiden nimet sisältävät kiistatta esikristillisen henkilönnimen. Leiniälästä etelään mennessä kaikilla rantakylillä Pelkola, Sattula ja Nihattula on myös tähän kuuluvat nimet. Lehijärven itärannan kylien Kerälän ja Kalkkosen, jotka ovat todennäköisesti Ihalemammen tytärkyliä, nimet ovat muuta alkuperää. Tulkinnallisesti *Ihalempi* (*iha* 'kaunis' + *lempi*) ja *Pelkola* (*pelko*-sanasta) ovat selviä. *Leiniälä* tulee henkilönnimestä, johon sisältyy sana *leino* 'heikko, kurja; suru' (SSA). *Nihattulan* ja *Sattulan* takana on luultavasti henkilönnimet, joiden alkuperä on epäselvä. Järvennimi *Lehijärvi* (< **Leijärvi* < **Leinijärvi* < **Leinijärvi*) liittyy kylännimeen *Leiniälä* ja onko joko liitynnäinen tai kantanimi. Kylännimellä *Pelkola* ei ole vastinetta Varsinais-Suomessa, mutta kylläkin muualla, mm. Virossa ja Inkerissä. *Ihalemmellä* ei ole kylännimivastinetta muualla, mutta henkilönnimi Varsinais-Suomessa (*Ihalempa* 1377 Piikkiössä). Muiden rantakylien nimillä on joko kylännimi- tai henkilönnimivastineet Varsinais-Suomessa (*Leinainen* Nousiaisissa, *Nihattula* Mynämäellä, *Sattela* Paimiossa), *Leiniälällä* ja *Nihattulalla* lisäksi Virossa (*Leina*; Häädemeeste, Püha, *Nihat*; Karja, *Nehatu*; Jõelähtme, Türi). Aivan Lehijärven lähituntumassa on lisäksi muitakin vanhoihin Hattulan ja

Vanajan pitäjiin kuuluneita nähtävästi esikristilliseen henkilöönimeen pohjautuvia kylännimiä. *Parolalla*, *Rahkolalla*, *Tenholalla*, *Tenhiälällä* ja *Valteella* on vastineet sekä Varsinais-Suomessa että Virossa ja *Mierolalla* vastine Varsinais-Suomessa. Pitäjännimi *Hattula*, jonka kirkko on Hurttalassa saattaa sekin sisältää esikristillisen henkilönnimen **Ihattu*, jos se on käytössä kulunut ja kadottanut heikkohälyisen alku-*i*-nsä. Joillekin kylässä nimille (*Leiniälä*, *Nihattula*, *Parola*) on ehdotettu germanista alkuperää, mikä mielestäni on vähemmän todennäköistä. Leijärven-Hattulan seutu on nähtävästi vanha pakanallisen Hämeen keskus, jota tukee sekin, että ruotsalaiset valloittajat perustivat tänne Sisä-Suomen tärkeimmän linnansa Tavastehusin eli Hämeenlinnan. Nimistöntutkimuksen valossa näyttää siltä, että vanhimpien talojen perustajilla oli myös vanha esikristillinen henkilönnimi, joka heillä oli mukanaan kun he saapuivat paikalle. Nimet viittaavat siihen, että he tulivat Varsinais-Suomen rauhakautiselta asutusalueelta, jonka nimet olivat kulkeutuneet Virostasta, itämerensuomalaisista emämaasta.

Kuva 2: Hattula vuonna 1781

Esikristillisten henkilönnimien ja niitä sisältävien paikannimien, etenkin kylän nimien identifiointi ja levikin selvittäminen on tärkeät kielentutkimukselle, nimistötutkimukselle ja etenkin asutushistorialle, sillä kirjalliset lähteet eivät ulotu pakana-aikaan. Pelkkien asiakirjoista poimittujen henkilönnimien pohjalla syntyy vain puutteellinen kuva esikristillisestä henkilönnimistöstä. Paikannimet, varsinkin vanhat kylän nimet antavat parhaan ja runsaimman tiedon siitä, sillä ne ovat sidoksissa paikkaan, jonka ikä voidaan etenkin arkeologian ja siitepölytutkimuksen avulla määrittää.

LÄHTEET

- Forsman, A. V. 1894:** *Tutkimuksia Suomen kansan persoonallisen nimistön alalla I.* Helsinki.
- Kansallisarkisto.** Helsinki.
- Kepsu, Saulo 2010:** *Inkerin pogostat.* Käsikirjoitus tekijän hallussa.
- Kepsu, Saulo 2013:** *Kannaksen kylät.* Käsikirjoitus tekijän hallussa.
- Kepsu, Saulo 2015:** *Prototypomica: Nimenanto Pohjois-Savossa eräkaudella.* Virittäjä 2015: 267–278.
- Kettunen, Lauri 1955:** *Etymologische Untersuchung über Estnische Ortsnamen.* Helsinki.
- Nimiarkisto.** Kotimaisten kielten keskus. Helsinki.
- Nissilä, Viljo 1975:** *Suomen Karjalan nimistö.* Joensuu. *Regio atlas Eesti teed.* Tallinn-Tartu 2008.
- Rintala, Päivi 2008:** *Ihalasta Ihaviljankorpeen. Iha-vartalo Suomen henkilön- ja paikannimissä.* Helsinki.
- SSA = Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja 1-3.** Helsinki 1992–2000.
- Stoebke, Detlef-Eckhardt 1964:** *Die alten ostseefinnischen Personennamen im Rahmen eines urfinnischen Namenssystems.* Hamburg.
- Suomalainen paikannimikirja.* Helsinki 2007.
- Suomenmaa I-IX. Maantieteellis-taloudellinen ja historiallinen tietokirja.* Helsinki-Porvoo 1919–1931.

Saulo Kepsu: Külänimin löödüväq inneristiusaigsõq inemisenimeq

Õdagumeresoomõ inneristiusoao ehk paganlikkõ inemisenimmi om esiqhindäst jo kavva uurit, a kotonimmi, kon naid seen või ollaq, om vedemb tähele pant. Seon kirotusõn kaias inneristiusoao inemisenimmiga külänimmi. Noin ollõv inemisenimi om õdagumeresoomõlinõ, germaniperäne vai tiidmäldä, kost peri.

Kirotusõn seletedäs nii külänimmi ku külänimin olõvidõ inemisenimmi ehitüst ja vannust. Nimmi kimmästegemine olõ-õi kerge, a validuq ommaq kõgõ selgembäq naist ehk 60 õdagumeresoomõlidsõs peetüt külänimerühmä, mink levikut olõ uufnuq.

Kõgõ vanõmbaq külänimeq ommaq peri ravvaost, ku muisitsõlõ talolõ om ant timä perremehe nimi. Vahtsõmbaq ommaq keskaost peri külli nimeq, ku talo perremiis om sagõhõhe tulnuq vanõmbast küläst, mink nime seen om inneristiusoao inemisenimeainõt. Külli vannusõ teedäqsamisõ man ommaq kõgõ tähtsämbäq arkeoloogia ja häitsmetolmu-uufminõ.

Nimmi lakjalaotust om uurit nii vähämbide kotussidõ ku terve õdagumeresoomõala kotsilõ. Häme Hattula Lehijärve ümbre om üts sääntside külänimmi rühm. Seledägi noidõ nimmi keelelist periolõmist ja levikut. Paistus, et pallõq naist nimist ommaq peri Peris-Soomõ (*Varsinais-Suomi*) maakunnast. Inneristiusoao liidsi inemisenimmiga külänimerühmi om kõgõ inämb Eestin, Peris-Soomõn, Hämen, Hummogu-Kafalan ja Ingerimaal. Kõgõ hariligumbaq nain ommaq *Kauko-, Toivo-* ja *Iha*-nimeq. *Toivo*-külänimist ja vanost *Toivo*-inemisenimist om kokko pant kaart, kost näge kotussit, kon naid inämb ette tulõ.

Küländ samasugutsidõ levikidega kaartõ sünnüs ka muist uutrivast külänimist. Naidõ perrä saa arvadaq elondusõ vannust ja nimemuudõ liikmist Õdagumere maiõ pääl. Kõgõ vanõmbaq nimeainõq paistusõq ollõv liiknuq Eestist Peris-Suumõ ja säält Hämehte ja Lõunõ-Kafalahe. Ingerimaa suurõmb nimerühm om peri innekõgõ Kafalast.

Tähüssõnaq: inneristiusoao lidsõq inemisenimeq, külänimeq, õdagumeresoomõ, Hattula, struktuur, vannus, levik, muistinõ elondus.

Märksõnad: ristiusueelsed isikunimed, külanimed, läänemere-soome, Hattula, struktuur, vanus, levik, muistne asustus

Saulo Kepsu: Pre-Christian anthroponyms in village names

Finnic pre-Christian anthroponyms have been studied for a long time, but place-names with these personal names have been less researched. This study is concerned with the names of villages in the Finnic area. Village names derived from ancient personal names are of Finnic, German or unknown origin.

In this article, the structure and age of village names with anthroponyms will be discussed. It is not easy to identify the names, but the most certain village name groups with same name element (60) have been researched and mapped within this study.

The oldest village names date from the Iron Age. The latest layer consists of names of villages, which have been settled in the Middle Ages. Key sources for the analysis of the chronology of villages are the archeological materials and pollen analysis.

A comparative geographical analysis has been carried out first in the whole Finnic region and then also in a smaller local community in Hattula in Häme, where we have many villages with non-Christian names close together. Here, the linguistic and geographical origin of these names will be discussed. Many village names are likely to originate from Varsinais-Suomi to the Hattula area. In the Finnic region Estonia, Varsinais-Suomi, Häme, Southern Karelia and Ingria are the heartlands of pre-Christian village names. The most common village names containing a pre-Christian anthroponymic element are *Kauko-*, *Toivo-* and *Iha*-names. A map with the *Toivo*-element in village names and old personal names illustrates the main areas of distribution.

On the basis of geographical distribution of the 60 main categories of village names, it is possible to describe the origins of settlement in the Finnic area. The oldest name elements might have moved with the settlers from Estonia into Varsinais-Suomi

and from Varsinais-Suomi into Häme and Southern Karelia. The Ingrian village names are mostly of Southern Karelian origin.

Keywords: pre-Christian anthroponyms, village name, the Finnic area, Hattula, structure, age, geographical distribution, early settlement.

Saulo Kepsu,
Veräjäkallionkatu 10, 02650
Espoo, Suomi,
kasper.kepsu@helsinki.fi

**OMAPERÄISTEN
HENKILÖNNIMIEN SÄILYMINEN
LISÄNIMISSÄ JA SUKUNIMISSÄ
(SAVO, KARJALA JA VEPSÄ)**

OLGA KARLOVA

Artikkeli kohteena ovat omaperäiseen henkilönnimistöön pohjautuvat sukunimet ja erilaiset sukuun viittaavat epäviralliset lisänimet, jotka esiintyvät savolaisessa, karjalaisessa ja vepsäläisessä nimistössä. Tavoitteena on tuoda esiin ja vertailla lähisukukielten vanhaa perinteistä sukunimistöä, käsitellä sen rakennetta ja sisältöä. Tutkittava vepsäläinen ja karjalainen nimiaineisto koostuu eri lähteistä: 1500-1700-lukujen asiakirjoista poimitut henkilönnimet, Suomen Kotimaisten kielten keskuksen Itä-Karjalan nimistökokonaisuuden ja Venäjän Karjalan tiedekeskuksen nimiarkiston henkilönnimiaineistot sekä omat kenttämatkamateriaalit. Itäsuomalaiseen henkilönnimistöön kuuluvia savolaisten perinteisiä sukunimiä ja niitten tulkintoja on esillä Suomalaisen nimikirjan eri painoksissa, joista olen käyttänyt hyväksi uusinta nimeltään Sukunimet (Mikkonen, Paikkala 2000). Kirjaan on koottu tietoja yleisempien suomalaisten sukunimien alkuperästä, varhaisvaiheista ja levikistä. Vastaavaa tutkimusta vepsäläisestä ja karjalaisesta sukunimistöstä ei ole olemassa. Vepsän paikannimistön tutkija Irma Mullonen on käsitellyt vanhaa vepsänkielistä henkilönnimistöä, joka on rekonstruoituvissa paikannimistön pohjalta (esim. Муллонен 1994). Muutamissa artikkeleissaan hän on kiinnittänyt huomiota myös vepsäläisten lisäniimiin ja sukunimiin (esim. Mullonen 2007, 2008). Raja-karjalaisista jatkosodan jälkeen evakoiden mukana nyky-suomalaiseen nimistöön tullutta sukunimistöä on tutkinut lisensiaatintyyössään Outi Patronen (2009). Venäjän karjalaisista perinteisiä sukunimiä on esillä tämän artikkelin kirjoittajan muutamissa tieteellisissä julkaisuissa (esim. Karlova 2007, 2011, 2014).

Karjalaisten ja vepsäläisten patronymiset lisänimet

Venäjällä asuva nykykarjalainen ja vepsäläinen ei paljon eroaa venäläisestä virallisen henkilönnimistön suhteeseen. Venäjän kielessä käytössä oleva virallinen henkilönnimen rakenne koostuu kolmesta nimenosasta: etunimi, isännimi ja sukunimi, esim. *Ivan Petrovitš Afanasjev*. Tällainen nimiesimerkki ei kerro nimettävän etnisestä taustastaan mitään muuta, kuin vain sen, että hän on Venäjän kansalainen. Sen sijaan karjalaisten ja vepsäläisten kansanomaisessa nimistössä kyseisen antroponymin kantaja voisi olla *Pekon Ibu* tai *Pešan Iivana*, *Ohvosen Petrin Iivana* tai *Ofon’ahižen Van'a*. Jotkut näistä ortodoksista perua olevista omaan kieleen mukautetuista nimistä ovat vakiintuneet virallisiksi sukunimiksi, vrt. esim. veps. sn. *Terojev* (veps. rn. Teroi < ven. Terentij), veps. sn. *Semov* (veps. rn. Semoi < ven. Semjon), veps. sn. *Nifojev* (veps. rn. Nifoi < ven. Nifantij); karj. sn. *Prokkojev* (karj. rn. Prokko < ven. Prokopij), karj. sn. *Kibrojev* (karj. rn. Kibro < ven. Kiprijan). Suurin osa tällaisista henkilönnimistä on kuitenkin saanut virallisen venäjänkielisen vastineen kuin karjalaisten niin vepsäläistenkin kesken, esim. veps. *Ofońahńe* – ven. sn. Afanasjev (veps. Ofoń – ven. rn. Afanasij), veps. *Oudeihińe* – ven. sn. Avdejev (veps. Oud'ei – ven. rn. Avdej) (Mullonen 2007: 851), karj. *Lukkan'i* – ven. sn. Lukin (karj. Lukka – ven. rn. Luka); karj. *T'eppozet* – ven. sn. Stepanov (karj. T'eppo – ven. rn. Stepan). Edellä mainitut ovat ns. patronymisia lisänimiä.

Pienessä kyläyhteisössä on aina ollut aktiivisessa käytössä päännimi (yksilönnimi) + lisänimi -nimiyhdistelmä. Yksilönnimen tehtävässä on tavallisesti ortodoksista perua oleva jokin kansanomainen nimimuunnelma, kun taas lisänimet ovat eriluonteisia. Tarkastellaan ensiksi ylämainittuja patronymisia lisänimiä, jotka näyttävät olleen yleisimpiä. Näitten tehtävässä on ollut nimettävän isän nimi kuten myös jonkun kaukaisemman esivahemman kristillisperäinen yksilönnimi. Hyvin usein patronymiset lisänimet ovat yksilönnimen edellä, siis patronymi on päännimen määritteenä, esim. karj. *Tiitan Huoti* 1. Huoti Tiitanpoika, veps. *Doroihitžen Jušoi* 1. Jušoi Doroinpaita, karj. *Levasen Mikko* 1. Levasen Iivanan Jyrin Sulonpoika. Jotkut

näistä patronymisistä lisänimistä ovat saattaneet periytyä suku-polvesta toiseen vaikka eivät jatkossa pääseetkään viralliseen sukunimestöön. Tällaisena esimerkkinä voisi olla viimeiseksi mainittu vienankarjalainen Vuokkinen asukkaiden nykykäytössä edelleenkin oleva epävirallinen periytyvä suvun nimi *Levan* (< karj. m. *Leva* < ven. *Lev*). Venäjän puolella tämään sukuun kuuluvien virallisena passinmuikaisena sukunimenä on Lipkin, mutta kansanomaisessa käytössä heidän sukutalonsa tiedetään nimellä Levasentalo ja koko sukunnan edustajia kotikylässään nimitetään Levasiksi nykyäänkin. Joskus 1780-luvulla syntynyt Leva on perimätiedon mukaan ollut kyseisen sukuhaaran perustaja. On mielenkiintoista huomata, että patronyyminen lisänimi *Levanen* toimii kuitenkin virallisena sukunimenä Suomessa. Se on kulkeutunut suomalaiseen sukunimestöön 1920-luvulla Vienan heimosotia pakoon menneiden vuokkiniemeläisten Levasten ansiosta (artikkelin kirjoittajan perhearkiston tiedot).

Tällaisia sukunimien tavoin periytyviä lisänimiä on mahdolista tallentaa jossain määrin nykyäänkin haastattelemalla maaseudulla asuvia vepsäläisiä ja karjalaisia nimimestareita. Esitellen seuraavaksi ei-kristillistä omaperäistä henkilönnimistöä, joka on säilynyt kansanomaisissa patronymisissä lisänimissä ja jonka jälkiä on näkyvissä venäläisessä virallisessa sukunimestössä. Ne ovat käänössukunimiä ja esittelevät suoraan vepsästä ja karjalasta venäjään käännettyjä nimi-ilmaisuja: veps. ln. *Oravahn’e* > ven. sn. Belkov (veps. orav, ven. belka ‘orava’), veps. ln. *Rämhiiin’e* > ven. sn. Gromov < (veps. rämä-, rämeg-, ven. grom, gremet ’jyristä; pauhata’), veps. ln. *Kägi* > ven. sn. Ku-kuškin (veps. kägi, ven. kukuška ‘käki’), veps. ln. *Sor’m* > ven. sn. Pal’tsev (veps. sor’m, ven. palets ‘sormi’), veps. ln. *Kon’d’i* > ven. sn. Medvedev (veps. kon’d’i, ven. medved’ ‘kontio; karhu’), karj. ln. *Sorzu* > ven. sn. Utkin (karj. sorzu, ven. utka ‘sorsa’); karj. ln. *Bokko* > ven. sn. Baranov (karj. bokko, ven. baran ‘pässi’); tn. Härkimenkodi < karj. ln. *Härkin* > ven. sn. Mutovkin (karj. härkin, ven. mutovka ‘härkin, hierin’); karj. ln. *Kaži* > ven. sn. Koškin (karj. kaži, ven. koška ‘kissa’); tn. Hämärinkodi < karj. ln. *Hämäri* > ven. sn. Sumerkin (karj. hämäri, ven. sumerki ‘hämärä’); karj. ln. *Oravu* > ven. sn. Belkin (karj. oravu,

ven. belka ‘orava’); karj. ln. *Leppy* > ven. sn. Ol’hin (karj. leppy, ven. ol’ha ‘leppä’); tn. Jauhonkodi < karj. ln. *Jauho* > ven. sn. Mukin (karj. jauho, ven. muka ‘jauho’); tn. Mal’l’ankodi < karj. ln. *Mal’l’u* > ven. sn. Čaškin (karj. mal’l’u, ven. čaška ‘kuppi; kulho’); karj. ln. *Hapoi* > ven. sn. Blinov (karj. hapoi, ven. blin ‘blini, lettu’); karj. ln. *Tikku* (raja-karjalaisen vir. sn. Tikkunen) > ln. Spička (karj. tikku, ven. spička ‘tulitikku’). Osa mainituista ns. käänössukunimistä lienevät saaneet venäjänkielisessä henkilönnimimuodossa väärän tulkinnan, esim. *Mal’l’u*, *Hapoi ja Tikku* voisivat hyvinkin olla karjalaisia hypokorismia venäläisistä ortodoksisista nimistä Malanij, Agapij ja Timofej. Ajan mittaan vanha nimimuunnelma oli saattanut unohtua ja kielessä appellatiivisella tasolla toimiva homonyymisana tuli virallisen venäläisen sukunimen lähtökohdaksi.

Vanhojen asiakirjojen henkilönnimistö, henkilönnimikantainen paikannimistö, nykyaiosten kenttätyömatkojen aikana poimittu nimiaineisto sekä viralliseen venäläiseen sukunimistöön kytkeytyneet lisänimiluonteiset ilmaukset kertovat siitä, että lisänimillä on ollut tärkeä rooli karjalaisen ja vepsäläisten nimisysteemeissä. Sukuun viittaavien lisänimien käyttö oli suuremmassa suosiossa juuri itäsuomalaisen keskuudessa, tätä ajatusta osoittavat mm. savolaisten sukunimiä koskevat tutkimukset. Oletetaan, että tähän olisivat voineet vaikuttaa idässä pitkään kestänyt suruperhesysteemi ja kaskiviljelyä harrastaneen väestön liikkuvuus (Kiviniemi 1982: 55). Mainittakoon, että eräissä Venäjän Karjalan kylissä perinteinen henkilönnimijärjestelmä on säilynyt nykypäiviin saakka. Ihmisten jokapäiväisessä käytössä jatkavat elämänsä polvesta polveen periytyvät lisänimet, patrooniymit eli isännimet, alkulähteiltään yllättävän ”kirjavat” liikanimet. Maaseudulla asuvien karjalaisen käytössä olevat epäviralliset nimet korvaavat useimmiten venäjänkielisiä virallisia passinmukaisia henkilönnimiä, kuten edellä mainittu kristillisperäinen lisäimi *Levanen* Vienan Karjalasta. Esitän lisäksi Au-nuksen Karjalan Vieljärven kylästä poimitun mielenkiintoisen nimiesmerkin. Kentältä tallennettu tieto kertoo, että kotaväyn vaimo saattaa säilyttää perinteisen isänsä mukaan saadun nimen. Nämä, vieljärveläinen *Mygry-Iivanan D’el’ a* (vir. ven. Jelena Ivanovna Mjugrijeva) menee naimisiin naapurikylästä tulleen

Vahroin Kol'an kanssa (vir. Nikolai Vahrojev). Kotikylänsä asukkaiden piirissä nainen edelleenkin tiedetään isännimellä (nimiperinteent mukaan mentyään naimisiin nainen saa yleensä lisänimekseen puolisensa nimen) ja lisäksi myöhemmin syntyneet lapsetkin perivät äidin sukukuntaan viittaavan lisäimen: *Mygry-D'el'an Anni* (D'el'an l. Jelenan tytär Anni). Esitetystä nimistä näkyy, että kyseinen lisäimi on vakiintunut myös viralliseksi sukunimeksi: ln. *Mygry* > ven. sn. *Mjugrijev* (ven. Мюгриев) (vrt. app. mygry 'myyrä; maamyyrä' sekä kuv. 'pienestä ja lihavasta' (KKS), vrt. myös mykrä 'lyhyt ja vääräjäseninen' (SKSA, L.V. Pääkkösen kokoelmat)).

Vepsäläisten keskuudessa omaperäinen henkilönnimisysteemi on säilynyt huomattavasti paremmin pohjoisvepsäläisillä, jotka asuttavat Äänisjärven länsirannikon (Šokšu, Šoutjärvi, Kalačjoki, Kaskesoja ja muut asutukset). Vepsäläisessä nimistöntutkimuksessa tästä katsotaan selväksi karjalaiseksi vaikutukseksi ja arvellaan monen vepsäläisten sukunimen olevan karjalaisista alkuperää, esim. sn. Kottin (Коттин) < hn. Kotti (Mullonen 2008a: 163-164). On tiedetty, että Käkisalmen läänin karjalaiset 1500-1600-luvulla olivat joutuneet sotien seurauksena jättämään omia asuinalueitaan ja pakenemaan Ruotsin alaisuutta mm. Tverin ja Tihvinän Karjalaan, osa karjalaisia uudisasukkaina asettui myös vepsäläisten asuttamalle Äänisen rannikolle. Todisteita tästä on havaittavissa vepsänkielisessä nimistössä ja niitä löytyy myös vanhoista asiakirjoista. Käkisalmen läänistä ja Inkerinmaalta 1600-luvulla tapahtuneen väestön muuttoa itään Venäjälle tutkinut Veijo Saloheimo on tehnyt mahtavan tietokannan, jossa on mm. 6000 karjalaisen lähtijän nimittiedot (etunimi, isännimi, sukunimi), lähtöaika ja -paikka sekä tulopaikka. Asiakirjoista poimittujen tietojen perusteella tutkija osoittaa, että muuttosiirtoa Käkisalmen läänistä oli tapahtunut mm. Tverin maalle, Tihvinään, Aunuksen Kannakselle ja Äänisen rannikolle. Tätä artikkelia valmistaessani olen käyttänyt hyväksi yllämainittuja Saloheimon eri asiakirjoista poimimiaan nimistötietoja. Siirto- laisten muuttamissyitä hän selittää seuraavasti: "Muuttovirran ulkonaisena tekijänä on pidetty ortodoksisen väestön reagointia uuden esivallan Ruotsin kirkko- ja talouspolitiikkaa kohtaan, mutta syvin syy oli Venäjällä sisäisten ja ulkoisten levottomuuksien takia".

sien tuottama väenpuute, jota tsaari, aateli ja kirkko yrittivät lieventää houkuttelemalla karjalaisia ja inkeriläisiä muuttamaan itään. Tämä huipentui sotavuosina 1655–1658 venäläisen sotaväen toteuttamiin pakkosiirtoihin” (Saloheimo 2003).

Sukunimien rakenteesta

Suurin osa karjalaisista ja vepsäläisistä virallisista sukunimistä on -ov-, -ev- ja -in-loppuisia, jotka ovat venäläiselle sukunimistölle ominaisia sukunimijohtimia. Sen sijaan alkuperäiset karjalan ja vepsän kielessä käytössä olevat sukuun viittaavat lisä nimet ja sukunimet ovat muodostuneet -nen-johtimen avulla, jossa vepsänkielisänä foneettisina vastineina ovat -hiin’e ~ -hn’e ja karjalankielisänä -(i)n’e ~ -(i)n’i. Esittelen eräitä vepsäläisten ja karjalaisten kansanomaisia epävirallisia sukunimiä ja niitten vastineita venäjänkielisessä virallisessa nykysukunimistössä, joissa on säilynyt omakielinen henkilönnimen kanta. Veps. In. *Kukoihiin’e* (app. kuk, kukoi ‘kukko’) – ven. vir. sn. *Kukojev* (Кукоев), veps. In. *Burkoihiin’e* (app. burko ‘juro, synkkä, surumielininen’) – ven. vir. sn. *Burkov* (Бурков), veps. In. *Paskačuhn’e* (app. paskač ‘varpunen’) – ven. vir. sn. *Paskatšev* (Паскачев), karj. sn. *Rykšine* (app. rykšiškō ’raihnaasta, köyry-, koukkuselkäisestä) – ven. vir. sn. *Rjukšijev* (Рюкшиев), karj. sn. *Kärgine* (app. kärgi ‘kärgi’) – ven. vir. sn. *Kjargin* (Кяргин), karj. sn. *Kielöväini* (app. kielövä ‘puhelias, suulas, kielevä’) – ven. vir. sn. *Kieleväinen* (Киелеваянен). Viimeinen tunnettu runonlaulajan sukunimenä on Vienan Karjalasta, missä osa karjalaisten sukunimiä on virallisellakin tasolla -nen-loppuista. Tähän nimitraditioon on todennäköisesti vaikuttanut suomalainen sukunimijärjestelmä.

Suomalaisessa tutkimuksessa -nen-johdinta on pidetty alkuaan possessiivista vivahdetta sisältävänä deminutiivijohtimena (Mikkonen, Paikkala 2000: 15). Vanhojen asiakirjojen henkilönnimistö osoittaa sitä, että -nen-sukunimijohdinta sisältäävät lisä nimet ja sukunimet ovat olleet paljon yleisempiä Itä-Suomessa kuin Länsi-Suomessa (Kiviniemi 1982: 51). Savon historiaa (mm. savolaissukuja) tutkinut Kauko Pirinen korostaa

(i)nen-johdosten erittäin suurta suosiota savolaissukunimissä. Hänen laskelmien mukaan Savon 1500-luvun maakirjojen sukunimestä -nen-loppuisia on yli 90 %, esim. *Tikkanen, Toivonen, Kaipainen, Hyvärinen, Kokkonen* (1982: 222-223).

Karjalassa ja vepsässä erottuu myös ryhmä johtimettonia epävirallisia sukunimiä, jotka sisältävät pelkän henkilönnimen. Näitten venäjänkieliset sukunimivastineet ovat yleensä taas -ov-, -ev-, -in-loppuisia: veps. ln. *Kil'č* (app. *kilč* 'esiin työntyvä hammas; toisen hampaan eteen kasvanut') – ven. vir. sn. *Kil'tsov* (Кильцов), karj. ln. *Šmakku* (врт. *šmakattoa* 'ajattelemattomasta puhumisesta') – ven. vir. sn. *Šmakkujev* (Шмаккуев), karj. ln. *Tuhku* (врт. *tuhkupiä* 'tyhmästä', tuhkanenä 'halv. tupakoitsijasta tai nuuskan käyttäjästä') – ven. vir. sn. *Tuhkin* (Тухкин). Samantyyppisiä suffiksittomia nimiä esiintyy savolaisessa virallisessa sukunimistössä, esim. *Repo, Varis, Karhu, Huusko* ('tuhlaaja') (Mikkonen, Paikkala 2000). Mainittakoon tässä, että niin kansanomaisessa käytössä, kuin virallisessa venäläisessäkin nimistössä leksikaalisesti samankantaisella henkilönnimellä saattaa olla monta muunnelmaa, esim. karj. *Kuikka, Kuikku, Guikku, Guikke* ~ *Kuikkazet, Kuikkažet* (< *Kuikkan'e*), *Kuikkaset* (< *Kuikkan'i*) > ven. *Kuikka, Kuikin, Kuikkanen*; karj. *Kurgi, Kurki* > ven. *Kurgin, Kurgijev*; karj. *Lesoni* > ven. *Ležojev, Lesonen*; karj. *Törhöni* ~ *Törhözet* > ven. *Tergujev*. Rahvaan puheessa pelkän henkilönnimen sisältäviä sukuun viittaavia nimiä käytetään tavallisesti genetiivimuotoisina: *Kuikan Peša, Riigoin Hil'oi, Trošoin Simana* (karjala) ja *Tor'akon Potaš, Kägen Samson, Savan Ondrei* (vepsä). -Nen-loppuisista sukunimestä käytetään samoin genetiivimuotoa sekä myös hyvin tavanomainen muoto on monikon nominatiivi, silloin kun puhutaan ylipäättään perheestä ja suvusta. Sama systeemi näyttää toimivan talonnimistössä.

Huomiota herättäviä ovat myös vanhoissa asiakirjoissa esiintyvät kaksiosaiset henkilönnimet, esim. **Ihamielis* < дети Игамелеева 'Ihamieleen lapset' (NVVV 1500: 137). Tällaisia yhdysnimiä ei löydy Venäjän vepsäläisestä ja karjalaisesta nykysukunimistöstä, kun taas savolainen sukunimistö on säilyttänyt joskus muinoin suosiossa olleen rakennetyypin jälkiä, esim. *Ikäheimonen*. Kantasuomalaisen henkilönnimistön tutkija D.-E.

Stoebken mukaan kaksiosainen nimityyppi olisi omaa alkuperää. Tutkija päätyy tähän ajatukseen sillä perusteella, ettei itämerensuomalaisessa henkilönnimistössä ole havaittavissa suoria laineja germanisesta nimistöstä. Kantaomalaisten henkilönnimien pohjana on rakkautta, iloa, hyväntahtoisuutta ja rauhaa osoittavaa leksikaalista ainesta, kun taas germaniset nimet ovat sisällöltään sotaisampia ja voimakkuutta kuvaavia (Stoebke 1964). Toisaalta on tiedetty, että esikristillisenä aikana kantaomalaiset olivat omaksuneet runsaasti germanisia henkilönnimiä (tästä on lukuisia todisteita paikannimistössä) ja suomalainen nimisysteemi on rakenteeltaan hyvin samankaltaista. Nimistötutkija Viljo Nissilä (Suomalaista nimistötutkimusta 1962; Suomen Karjalan nimistö 1975) samoin kuin Eero Kiviniemikin (esim. 1982) ovat otaksuneet itämerensuomalaisen kielten kaksiosaisen nimityypin – esim. Ikäheimo, Lempivalta, Kaukamieli – olevan sentään germanista perua. Uusimmat nimistötutkimukset osoittavat samaa kantaa (Terhi Ainiala, Minna Saarelma ja Paula Sjöblom, Nimistötutkimuksen perusteet, 2008) kiinnittäen huomiota mm. siihen, että ”tämän nimityypin levikki on painottunut selvästi läntisiin itämerensukuisiin kieliin, eikä sitä tunneta lainkaan etäisempien sukuelten henkilönnimistöstä” (s. 208). Tässä yhteydessä herättävät huomiota lappalaisten keskuudessa suuressa suosiossa olleet kaksiosaiset henkilönnimet, esim. *Akkipäivä* vv. 1562–1605, *Akkijoutsi* vv. 1581–84, *Ikäheimo* vv. 1570–72, *Ikämieli* vv. 1563–79, *Ik(i)äpäivä* vv. 1558–1689, *Mielipäivä* vv. 1570–72, *Mustaparta* 1600-luvulla (Itkonen 1942). Näitä oletetaan esittävän suomalais-karjalaisista vaikutusta.

Ainakin karjalaisen ja savolaisten keskuudessa kaksiosaiset henkilönnimet näyttävät olleen suuressa suosiossa vielä 1500–1600-luvuilla. Mainittakoon, että jos vanhimmissa asiakirjoissa ne ovat sisällöltään pääosin positiivisia Ihamieli-tyyppisiä antroponyymejä, niin myöhemmissä ne esittävät köllinimimallia. Esitellään seuraavaksi karjalaisen asuma-alueita kuvaavista asiakirjoista poimittuja yhdyshenkilönnimiä, joiden perusosana on joakin ruumiinosan nimitys.

-silmä: Алексейка Питкасильма (LPV 1597: 212) – Alekseika *Pitkäsilmä* (Tunkua, Vienan Karjala); Nazari Filip *Kotosilmä* (Saloheimo, MKLV 1641) – Uukuniemi; Sidor Mikita

Kolmisilmä (Saloheimo, MKLV 1649 / 1664) – Tohmajärvi; Ju-da Ivan *Mustasilmä* (Saloheimo, MKLV 1657) – Uukuniemi.

-pää: Fedår *Lihapää* (s. 293), Luka *Korgapää* (s. 299), Jwan *Tuckapää* (s. 311), Griska *Kolupäieff* (s. 337) (KLM 1618); Pet-ruska *Karopää* (s. 456), Juantko *Tasapää* (Kitee, s. 474), Jusko *Karhapää* (s. 508), Clementinko *Tarapää* (s. 537) (KLM 1631); Naum Andrej *Tasapää* (Saloheimo, MKLV 1657) – Kitee; Jefim Parfej *Koukkupää*, Stepan Perfil *Koukkupää* (Saloheimo, MKLV 1657) – Tiurala; Gavril *Vääräpää* (Saloheimo, MKLV 1642) – Suojärvi.

-nenä: Osip Jeremej *Nokinenä* (Saloheimo, MKLV 1643) – Kitee; Jakov Semen *Sittanenä* (Saloheimo, MKLV 1634 / 1955) – Pälkjärvi, Kitee.

1900-luvun alussa karjalan kielaineistoa kerännyt suomalainen E. V. Ahtia on saanut tallennetuksi myös mielenkiintoista henkilönnimistöä, mm. sukunimistöä. Ainakin kaksi liikanimityyppistä yhdyshenkilönnimeä on merkity olleen sukunimen tehtävissä: *Mustupeä*, sn. Ol'okan kylässä, esim. *Mustupeä* On'n'oi (Säämäjärvi, 1936), *Pitkypeä*, sn. Čalkin kylässä, esim. Pitkypiän Karppu “Pitkypeän ollah niitul” “Pitkypeáz bes’odoa piettih” (Säämäjärvi, 1924-32), *Pitkäpeä*, sn. Leppäniemessä (Suojärvi, 1909-22) (SNA, Helsinki).

Savon vanhimmassa maakirjassa v. 1541 mainitaan sukunimet *Hyväneuvonen*, *Ihalempinen*, *Ikäheimonen*, *Kaukapää-vä(nen)*, *Lempivalkonen*, *Montaneuvonen* ja *Pahaneuvonen*. Samassa varhaisessa nimiaineistossa tavataan esim. sukunimet Neuvonen, Montonen, jotka ovat lyhentyneet niin, että jokin yhdysnimen osista on tippunut pois. V. 1614 Savon maakirjassa esiintyvät melkein kaikki yllämainitut henkilönnimet, kadonneiden joukossa on ainoa kielteinen, Pahaneuvonen (Pirinen 1982: 225). Näiden keskuudessa samassa vanhimmassa asiakirjassa v. 1541 esiintyy henkilökohtaisen liikanimen luonteisia kaksiosaisia henkilönnimiä, joissa perusosana on jokin ruumiinosan nimitys. Ne sijoitetaan sukunimen tavoin etunimen perään ja jotkut niistä periytyvät ainakin toiselle nimenkantajalle ja näin ollen ovat vakinaisempia (henkilökohtaisiin lisänimiin verrattuna) sukunimen asemassa olevia henkilönnimiä. Esim. Karvajalka,

Rautaparta, Suuripää, Mustakulkku, Vääräjalka, Sianjalka(nen) (Pirinen 1982: 225, 238).

Pitää mainita, että monet nykyisistä savolaisista sukunimistä ovat kaksiosaisten yhdyssukunimien lyhennäisiä: *Kovalainen*, *Kovanen* < *Kovapää*; *Mustonen* < *Mustapää*; *Partanen* < *Mustaparta*, *Rautaparta jne.*; *Jauhiainen* < *Jauhopää*; *Keränen* < *Keropää* (Mikkonen, Paikkala 2000).

Sukunimien leksikaalista pohjaa

Tutkimukseni nimiaineiston pohjalta on hahmottumassa kolme keskeistä omaperäisen henkilönnimistön ryhmää: esikristilliset kantasuomalaiset nimet, eläinaiheiset nimet sekä ruumiillisin ja henkisiin ominaisuuksiin viittaavat henkilönnimet. Vanhin nimikerrostuma esittää yhteistä itämerensuomalaisten kansojen omaperäistä henkilönnimistöä, näitä voi pitää varsinaisina mui-naissuomalaisina yksilönniminä: *Hima*, *Himo(i)*, *Himač*; *Iha*, *Ihač*, *Ihačču*, *Ihaku*; *Lemboi*, *Lempi*, *Lemmetty*; *Kak(k)o(i)*, *Kak(k)i*; *Kaipa*, *Kaibo(i)*, *Kaibas*; *Valta*, *Vald*, *Valdo(i)*; *Kirjava*, *Vihtu(i)*, *Uskali*, *Vallitu*. Useampi kyseisistä vanhoista henkilönnimistä on rekonstruoituvissa paikannimistössä, pääasiallisesti nämä esiintyvät -la / -lä-loppuisten talon- ja kylänimien kantana (Karlova 2004), esim. *Ihaččal*, *Himol'a*, *Kirjaval* (karjala), *Lemboil*, *Himal*, *Valdal* (vepsä), *Kaipala*, *Ihala*, *Kakkola* (savo). Tällaiset esikristillistä alkuperää olevat henkilönnimet ovat parhaiten esillä savolaisessa sukunimistössä, esim. *Hyväri-nen*, *Hyvönen* (*Hyväri*, *Hyvöi* jne.), *Kaipainen* (*Kaipia*, *Kaipio*, *Kaivattu* jne.) (vanhat valtasuvut), *Kyllönen* (*Kyllä*, *Kyllö*, *Kyllia* jne.), *Viljakainen* (*Vilja*, *Viljakka*, *Viljattu*) (vanhat valtasuvut), *Ihalainen* (vanhat valtasuvut) (Kallio 1911). Vepsäläisten ja karjalaisten nykysukunimistöön ne eivät ole kulkeutuneet melkeinpä ollenkaan, paitsi eräät ns. mytologiset nimet, kuten *Lembojev* (vrt. suom. *lempo* ‘paholainen’), *Kurkojev* (vrt. karj. *kurkoi* ‘hiisi, lempo, paholainen, kummitus’), *Rahkojev* (vrt. suom. *uskomusolento* ‘joka hävittää kuun’, veps. ‘uuninhaltia’) (SSA). Sen sijaan karjalaisten asuinalueita kuvavaat vanhat asiakirjat ovat säilyttäneet lukuisia mainintoja varsinaisista

omaperäisistä henkilönnimistä ja kertovat niitten käytöstä kansan keskuudessa ainakin 1500-1600-luvulla: Ускал *Иголин* < **Uskali Ihalanpoika* (v. 1500); Griska *Ihalemben* < **Ihalempi* (v. 1631); Никифорко Лаврентьев сын *Кайбоев* < Nikiforko Lavrentinpoika *Kaipon sukua* (v. 1678). Tällaiset ikivanhat omaperäiset henkilönnimet eivät valitettavasti päässeet karjalaisiin ja vepsäläisten viralliseen sukunimistöön.

Savolaista, karjalaista ja vepsäläistä henkilönnimistöä yhdistää erilaisten eläimien, lintujen ja hyönteisten nimien käyttö sukunimissä. Suurimmalta osaltaan nämä ovat vanhoja perinteisiä lisänimiä. Eläinten nimityksiä sisältävien henkilönnimien nimeämisperusteet eivät ole aina selviä. Aikaisimmissa nimistötutkimuksissa erilaisia luontoon viittaavia nimiä katsottiin mui- naissuomalaisen varsinaiseen yksilönnimityyppiin kuuluviksi (esim. Forsman 1894). Varsinkin suurimpien petojen nimityksiä sisältäviä eläinaiheisia henkilönnimiä on yhdistetty toteemiuskoon, minkä mukaan ihmisellä tai suvulla, johon hän kuului, oli tietty suojelutoteemieläin. Suomalais-ugrilaisista kangoista mm. udmurteilla on pitkään pysynyt käytössä vanha omaperäinen henkilönnimistö. Suosituimpia näistä ovat olleet nimenomaan eläinaiheiset ns. suojele nimet, jotka liittyvät udmurtilaisten uskomuksiin. Nimioppaiden kertomuksien mukaan eläinaiheisia nimiä annettiin perheissä, joissa lapset olivat sairastaneet paljon. Silloin tehtiin rituaali nimeltään ”nim vošton” l. nimenvaihto. Talon isäntä eläinten ja lintujen nimiä luetellessa iski tuluksilla tulta ja minkä nimen kohdalla tuli syttyi, se annettiinkin lapselle. Näin uskottiin, että lapsi on suojeiltu pahoista hengeistä ja rikkomisesta, jotka aiheuttavat sairauksia (Atamanov 1990: 6-8). Nimenvaihdosta on tietoja myös lappalaisilta, jotka uskoivat ihmisen osan olevan riippuvainen hänen nimestään. Nimeä vaihtamalla haluttiin muuttaa kohtaloa, väistää sairauksia ja kaikenlaisia vastoinkäymisiä (Kiviniemi 1982: 32).

Myöhemmissä tutkimuksissa (esim. Nissilä 1975, Kiviniemi 1982, Mullonen 1994) eläinaiheisia henkilönnimiä on pidetty usein lisäniminä, joilla olisi selvä funktio – nimettävän luonnehtiminen. Hyvin monia eläinten nimiä käytetään hyväksi metaforissa ja vertauksissa, siksi niitä voi pitää vertailuniminä, esim. karjalan kielessä *lokka* ‘suuresta olennosta tai laiskasta’; *kuikka*

‘pienestä ja laihasta; nälkäisestä ja janoisesta; vääräsäärisestä’, *kiiski* ‘vastahakoisesta’, *ahmo* ‘syömäri; ahmatti, ahneesta esim. ruoalle’; *harakka* ‘kevytmielisestä; lavertelijasta, lörpöttelijästä’; *häärä* ‘vetelehtivästä’; *meččo* ‘liian nöyrästää’; *koppala* ‘vanhasta raihnaasta ihmisenä’. Huomiota ansaitsevat monilukuiset lintujen nimityksiä sisältävätkarjalaisten lisänimet ja sukunimet. Suuressa suosiossa ne ovat myös vepsäläisten keskuudessa, kun taas savolaisessa sukunimestössä lintunimestö ei ole tavallista. Voisi olettaa, että ne ovat suhteellisen myöhäissyntyistä nimerkerrostumaa, sillä esimerkiksi kansanrunoudessa ja Kalevalassa lintujen nimityksiä käytetään naisten ja lapsien hellittelynimietyksinä (Häkinen 2002: 53), kun taas karjalainen lintusukunimestö sisällöltään vaikuttaa negatiivilta. Tämä mäiset nimet ovat olleet luultavasti henkilönkohtaisia epävirallisia lisänimiä, jotka myöhemmin ajan kuluessa ovat siirtyneet sukunimien tehtävään. Nimenantomotiiveista puhuessa pitää ottaa huomioon myös se, että eläinaiheiset henkilönnimet saattavat viitata niemenkantajan metsästys- ja kalastusharrastuksiin, pyyntitaitoon, sekä erilaisiin tapahtumiin. Esittelen seuraavaksi eräitä eläinnimen sisältäviä lisänimiä ja sukunimiä, jotka ovat edelleenkin suosiossa karjalaisten, vepsäläisten ja savolaisten keskuudessa.

kontie, karhu

Aunuksen Karjala: ln. *Kondien Ondri* (Säämäjärvi); tn. *Kondien Iivanankodi* (vir. sn. Medvedev < ven. app. medved ‘karhu’) (Vuačči, Säämäjärvi) < karj. app. kondie ‘karhu’.

Vepsä: ln. *Kondihiin’e*, vir. sn. Medvedev (Toižd’ogi, Äänisvepsä), ln. *Kondijahn’e*, vir. sn. Medvedev (Gorneje, Äänisvepsä), ln. *Kondi* (< Kondjan Ol’ša), vir. sn. Medvedev (N’urgoil, Kes-kivepsä) < veps. app. kondi ‘karhu’.

Vrt. karjalaisessa paikannimestössä: Kondeized, niittyjä Borun kylässä (Tverin Karjala); Kondienugla, peltaja (Zuabrus’s'a – Moljediha, Tverin Karjala); Kond’ouštinad, niittyä ja peltoja, myös talo (Kautvaara, Kontupohja). Vepsäläisessä paikannimestössä: Kond’ijam posad, kylä (Kalajoki, Äänisvepsä), Kond’imätaz ~ Kond’iammätaz, kylänosa (Šoutjärvi, Toižd’ogi, Äänisvepsä).

Vienan Karjala: sn. *Karhu*, *Karhunen*, *Kargujev* < app. karhu.

Kylännimistössä: Karhulantermä (Latvajärvi, Länsi-Vienna).

Savo: sn. *Kontio*, *Kontiainen*, *Kontinen*, *Karhunen*, *Ohtonen* (1563).

Kontiaisia on asunut Etelä-Savossa jo 1500-luvulla, sinne ne ovat tulleet Laatokan pohjoisrannikon tienoilta. Kontio-nimi v. 1890 kuului keskisuuriin savolaisiin sukuihin (200–500 nimenkantajaa) (Mikkonen, Paikkala 2000).

Asiakirjojen mainintoja: Pavil Jyrki *Kontioinen* on muuttanut Aunuksen Keski-Mäkiälle v. 1651 / 1667 Pohjois-Karjalan Kiteen Kontiolasta (Saloheimo 2013). Repolan pogostassa mainitaan v. 1678 Июдка Ивановъ сынъ Контиевъ, siis Ijudka Ivanin poika *Kontejev*, ja samoin kyseisessä pogostassa tiedetään asuneen Vasko Ivanov *Medvejevin*, jonka sukunimessä piilee Kontie-nimen venäjänkielinen käänös (RPV 1678: 97, 101). Kyseisessä asiakirjassa, joka käsittlee varsinaiskarjalan murrealueita Seesjärveltä Vienan Kemijoelle saakka, sukunimi esiintyy Paatanen volostissa Nikitka Aleksein poika *Kondijev*-muotoisenä (sama: 27).

Karhu-nimien levikkiä ja lähtöseutuja on selvitetty nimistön tutkija Saulo Kepsu. Henkilönnimi on selvää itäsuomalaisista alkuperää, lähtöisin Etelä-Karjalasta, josta se on kulkeutunut mm. Pohjois-Karjalaan, Inkeriin, Savoon ja Kainuuseen (Kepsu 1981). Länsi-Vienan Latvajärven kylässä, alueen varhaisimmissä tiedossa olevassa asiakirjassa v. 1679, sukunimi mainitaan muodossa *Kargojev*. Vienan Karjalan asuttamista ja sukuja tutkinut Matti Pöllä arvelee sukunimen tulleen Vienaan karjalaisen väestön mukana Pohjanmaan pohjoisseudulta (Pöllä 1995: 83, 156).

Mahdollisista nimenantomotiiiveista. Aunuksen Karjalassa sijaitsevan Sammatuksen kylän köllinimenä on ollut “sogied kon-died”, kylän asukkaat ovat kuulemma olleet hyvin kiistäväät väkeä. Samanlainen lisänimi löytyy Vienan Karjalan Rukajärveltä, joka nimioppaiden mukaan viittaa vuorostaan nimettävän kömpelyteen. Nimettävä mies on ollut Šogie Kondiena jo lapsuudestaan, kun ajoii yhen tytön päälle pulkkamäessä ollessaan (kenttääaineisto). Vrt. myös poronniminen Kondie ‘suuresta

kookkaasta porosta' (Kokkosalmi, Pohjois-Vienna) (KNA, Petroskoi).

hukka ‘susi’

Karjala: Epävirallisen lisänimen tehtävissä esiintyy kaikilla karjalan murrealueilla, esim. *Hukku* (Aunuksen Karjala), *Hukka-Miikkula* (Vuokkiniemi, Vienan Karjala), *Hukka* (Prokkol'a, Paatene, Seesjärvi), *Hukka-Vas'ko* (Tihvinän Karjala), *Hukka* (Puasinkoi, Tverin Karjala), *Hukka-Andrei* (Kangas, Hyrsylä, Suojärvi). Sukunimenä Venäjän Karjalassa esiintyy ainoastaan venäjänkielisessä käänösvastineen muodossa, esim. ls. *Hukka* > vir. sn. *Volkov*, ven. volk. ‘susi’ (Vasil'kova, Tverin Karjala).

Raja-Karjala: sn. *Hukka* (Suojärvi, Tohmajärvi, Kitee)

Savo: sn. *Hukkanen*, *Sutinen*.

Karjalaisessa paikannimistössä: Hukkala, kylä (Tollonjoki, Vuokkiniemi); Hukkalanniemi, kylä (Kostamus); Hukkal, kylä (Yllöinen, Aunus); Hukkala, kylä (Suojärvi); Hukankodi (vir. sn. Volkov), talo (Ala-Sieksi, Aunus); Hukanurmed, niittyjä (Munjärvi); Hukanhaavat, peltoja (Novinka, Tihvinän Karjala).

Vienanmeren Uikujärvellä 1500-luvulla sukunimen tehtävissä ollut *Gukojev* palautuu todennäköisesti kyseessä olevaan karjalaiseen nimeen *Hukka*, vrt. Jakimko *Gukojev* 1563 (ÄVM 1563: 160, 162). Samoin kuin Vienan Karjalan Kostamuksen kylässä v. 1678 mainitun Jeremka Aleksein pojan *Gukkojev*-sukunimi (LPV 1678: 138).

repo, reboi ‘kettu’

Karjala: sn. *Rebujev* (Yllönen, Aunus); lisänimen tehtävissä *Reboi* (Säämäjärvi), *Rebo*, vir. ven. sn. *Lisitsyn* < app. lisa, lisitsa ‘repo’ (Usmana, Vienan Karjala), *Rebo*, vir. ven. sn. *Lisitsyn* (Piebjärvi, Vienan Karjala), *Rebozet* (Tverin Karjala), *Repo-Miihkali* (vir. sn. Prokopjev) (“oli Ansaniemestä, Suavanvuaralla asui, repoja pyyti”).

Vepsä: ln. *Reboihine* (vir. sn. *Lisitsyn*)

Savo: sn. *Repo*, *Reponen*

Karjalaisessa paikannimistössä: *Rebol'a*, kylä (Vienan Karjala); *Rebol'a*, talo (Usmana, Kemi); *Reboilu*, kylä (Vitele Aunus); *Revonhauvat*, peltaja (Zaručča, Tverin Karjala); *Revonugla*, peltaja (Zuabrus's'a, Tverin Karjala). Vepsäläisessä paikannimistössä: kn. *Reboil* (Kapšjärvi, Etelävepsä).

Inkerin Venjoella mainitaan Repola kylännyimenä 1623 vuodesta alkaen, kylän asukkaaksi on v. 1673 merkitty Jöran Repo. Tutkija Saulo Kepsun mukaan asutusta on voinut tulla Kannakselta (Jääski, Muolaa, Uusikirkko, Viipuri), jossa Reposia asui 1559 (Saulo Kepsu, käsikirjoitus). Nimestä on lukuisia mainintoja myös Laatokan luoteis- ja pohjoisrannan pitäistä, mistä se on levinnyt Pohjois-Karjalaan ja Pohjois-Savoon. Sukunimetkirjan mukaan "Repo olisi voitu antaa lisänimeksi nimettävän ominaisuuksien tai hänen asuinpaikkansa nimen perusteella. Tällaisen lisänimen on voinut saada myös kettujen pyytäjä ja nahkojen kaupustelija, eikä mahdonta liene sekään, että nimi olisi muuoin esiintynyt yksilönnimenäkin (Mikkonen, Paikkala 2000).

Edellä käsitellyt henkilönnimet sisältävät petojen nimityksiä. Vertailun vuoksi luettelen lisäksi karjalaisen, vepsäläisen ja savolaisten eläinaiheisia lisä- ja sukunimiä eri sanasemantissä ryhmissä, joista näkyy kuinka laajasti fauna on itäsuomalaisessa henkilönnimistössä esillä. Näissä ovat tallessa ikivanhat omapeäisen henkilönnimijärjestelmän perinteet ja nimeämismallit.

Peto- ja riistaeläinten nimitykset: veps. ja karj. ln. *Kondie*, *Kond'i*, *Hukku*, *Ahmo*, *Orav(a)*, *Jänöi*, *D'äniž*, *Repo*, *Reboi*. Karj. vir. sn. *Volkov* (< ven. volk 'hukka'), *Belkin* (< ven. belka 'orava'), *Zaitsev*, *Zaikin* (< ven. zajats 'jänis'), *Lisitsin* (< ven. lisa, lisitsa 'repo'), *Rebujev* (< reboi 'kettu'). Veps. vir. sn. *Lisitsin* (< ven. lisa, lisitsa 'repo'), *Zaitsev* (< ven. zajats 'jänis'), *Belkov* (< belka 'orava'). Savolaiset sn. *Karhunen*, *Hirvonen*, *Kettunen*, *Repo*.

Kotieläinten nimet: veps. ja karj. ln. *Kaži*, *Kažhiin'e* 'kissa', *Bokko*, *Bošši*, *Bošakohn'e* 'pässi', *Kukoi* 'kukko', *Häkki*, *Häkkin* 'härkä', Härg.

Karj. vir. sn. Koškin (< koška ‘kissa’), *Kukkojev*, *Petuhov* (< ven. petuh ‘kukko’), *Bokkojev*, *Baranov* (< baran ‘pässi’), Bykov (< ven. byk ‘häärkä’).

Veps. vir. sn. *Kukojev* (< kukoi ‘kukko’), *Bošakov* (< bošak ‘pässi’).

Savolaiset sn. *Häkkinen*, *Härkönen*, *Kukkonen*.

Lintujen nimitykset: veps. ja karj. ln. *Gabuk*, *Habukahn’e* ‘haukka’, *Harakka*, *Haragohn’e*, *Kurgi*, *Kärgi*, *Šorža*, *Närhizet*, *Lokka*, *Meččoni* ‘metso’, *Koppala* ‘naarasmetso; koppelo’, *Paskač* ‘varpunen’, *Kägi*.

Karj. vir. sn.: *Gabukov*, *Harakin*, *Harakka*, *Sorokin* (< ven. soroka ‘harakka’), *Kurgin*, *Kurgijev*, *Žuravl’iov* (< ven. žuravl’ ‘kurki’), *Kjargin*, *Kjargijev*, *Šoržin*, *Utkin* (ven. utka ‘sorsa’), *Njargin*, *Njargijev*, *Lokkin*, *Čaikin* (< ven. čaika ‘lokki’), *Mošnikov* (< ven. mošnik ‘metso’), *Koppalev*.

Veps. vir. sn. *Paskatšev*, *Gabukov*, *Kukushkin* (< ven. kukushka ‘käki’), *Sorokin* (< ven. soroka ‘harakka’).

Savolaiset sn. *Kokkonen*, *Tikkanen*, *Varis*, *Metsonen*.

Kalojen nimitykset: veps. ja karj. ln. *Kiškoi* ‘kiiski’, *Ahven*, *Kuha*.

Karj. vir. sn. *Jeršov* (< jerš ‘kiiski’), *Okunev* (< ven. okun’ ‘ahven’), *Sudakov* (< ven. sudak ‘kuha’).

Savolaiset sn. *Kiiskinen*, *Kuhanen*, *Lahnanen*.

Hyönteisten nimet: veps. ja karj. ln. *Prussakka* ‘torakka’, *Lut’oi*, *Lutikahn’e* ‘lude’.

Karj. vir. sn. *Tarakanov* (< ven. tarakan ‘torakka’), *Luttijev*.

Edellä oli jo mainittu, että useamman eläinaiheisen sukunimen taustalla saattanee olla jokin henkilönkohtainen epävirallinen lisäimi, joka oli kuvannut vertailevasti tietyt nimenkantajan ulkonäköä, luonteenpiirteitä, tottumuksia ja tapoja. Tämän tyypistä sisällöltään pääasiallisesti pejoratiivisista lisänimistä näyttää syntyneen huomattava osa karjalaisen, vepsäläisten ja savolaisten sukunimistöä. Nämä ovat ns. ruumiillisiin ja henkisiin ominaisuuksiin viittaavia henkilönnimiä. Vepsänkielisen nimiai-

neiston kohdalla esittelen alempana kuin virallisessa venäläises-sä sukunimistössä käytössä olevia henkilönnimiä niin epäviral-lisiakin lisänimiä, jotka tunnetaan kansanomaisessa käyttöpiiris-sä sukupolvelta toiselle periytyvinä niminä. Karjalaiset tuomani nimiesimerkit esittävät vain virallisesti tunnettuja sukunimiä, jotka ovat vepsäläisiin verrattuna paljon paremmin säilyneet ny-kypäviin saakka. Kyseinen aineisto on poimittu Venäjän Karja-lassa vuosina 1990-2010 nimistön kenttämatkojen aikana. Savo-laisten ruumiillisiin ja henkisiin ominaisuuksiin viittaavat suku-nimet on poimittu Helsingin yliopistossa v. 1991 tehdystä gradu-työstä.

Vepsäläisten lisä- ja sukunimiä: ven. vir. sn. *Kjarzin* (Кярзин) < veps. hn. *Kärz* < app. kärz ‘rumat kasvot’; ven. vir. sn. *Kil’tsov* (Кильцов) < veps. ls. *Kil’č* < app. kilč ‘toisen hampaan eteen kasvanut esiiin työntyvä hammas’ (Mullonen 2007: 850-852); ln. *Ropakohn’e* < app. ropak ‘arpi; rokonarpi’, vrt. ropakmod, ropakroža ‘rokonarpiset kasvot’, myös ropak ‘suuresta ja lihavasta’; ven. vir. sn. *Šlipakov* (Шлипаков) < veps. ln. *Šlipakohn’e* < app. šlipak ’räsy, rätti, ryysyt’; ven. vir. sn. *Pinžakov* (Пинжаков) < veps. ln. *Pinžuhn’e* < app. pinž ’vulva’; ln. *Ribakohn’e* < veps. ribaita ’ryysyisestä vaatteesta’, ribak ’riepu, rätti’, vrt. riburibak ’ryysyläinen’; ln. *Käbedahn’e* < app. käbed ‘hyvä, suloinen; kaunis’, vrt. käbedmod ‘punaposkinen; kaunis’; ln. *Kegon’e* < veps. kegonpä ’kuvaan. ihmisestä, jonka pää on terävänmuotoi-nen’ (VKS).

Karjalaisten sukunimiä: ven. vir. sn. *Rjappijev* (Ряппиев) < ln. Räppi < vrt. karj. räpiškö ’rokonarpisesta, rumasta ihmisestä, vrt. verbi räpistyö, kräpistyö 1. ränsistyä 2. rapistua, raihnaatua, tulla ryppyiseksi; ven. vir. sn. *Ruppijiev* (Руппиев) < ln. Ruppi < karj. ruppi ’ryppy, kurttu’ myös kiertelevästi vulvasta; ven. vir. sn. *Präkkijev* (Пряккиев) < ln. Präkki < vrt. karj. präkkö ’vulva’, vrt. verbi präkistyö ’mennä pilalle, epäonnistua, turmeltua; huo-nota’; ven. vir. sn. *Mullijev* (Муллиев) < ln. Mulli < vrt. karj. mulliško ’mulkoilevasta, synkästä, jurosta ihmisestä t. härästää’, vrt. myös mul’l’allah, mul’l’alleh ’silmistä: muljallaan’, mul’l’asilmä ’mulkosilmäisestä’; vir. ven. sn. *Läppijev*

(Ляпкин) < ln. Läppi < app. läppy, läppä ‘1. käpäslätkä 2. kuhuneesta esineestä tai raihnaasta ihmisestä’, vrt. myös läppyjalka ‘vääräsäärisestä’; ven. vir. sn. *Lomujev* (Ломуев) < ln. Lomu < karj. lomu ’melu’ tai ’romu, kalu; halv. tiellä, jaloissa lojuvasta (käyttö)esineestä; myös halv. ihmisestä t. eläimestä’ (KKS).

Savolaisia sukunimiä: Huusko (Kain. mur. ‘tuhlaaja’); Jauhainen (Jauhopää); Kekkonen (Kekkapää) (vanhat valtasuvut); Keränen (Keräpää); Korhonen (korho ‘huonokuuloinen, kuuro’); Kovalainen, Kovanan (Kovapää); Kähkönen (kähö, kähkö ‘käheä ääni’); Kärkkäinen (kärkäs); Leskinen (leski ‘yksinäinen, hylätty’); Liukkonen (liukas ‘ovela, lipevä’); Mustonen (Mustapää); Niskanen (uppiniskainen); Nykänen (nykä ‘lyhyt, tylppä esine, pienikokoinen’); Partanen (Mustaparta, Rautaparta jne.); Pikkarainen; Pitkänen; Pääkkönen (esim. kaljupää tai itsepäänen); Pöyhönen (Pöyhöpää) (vanhat valtasuvut) (Haapalaisten 1991).

Suurin osa edellä mainituista karjalaisista ja vepsäläisten omaperäisiin lisänimiin perustuvista sukunimistä ovat luultavasti jo kristillisenä aikana syntyneitä, silloin kuin he olivat jo omaksuneet ortodoksisen ristimänimistön. On tiedetty, että lisänimen käyttö päänimien ohessa muinaissuomalaisen keskuudessa olisi ollut jo esikristillisellä ajalla melko yleistä ja huomattava osa niistä oli ehkä patronymisiäkin niin kuin monissa muissa varhaisissa nimisysteemeissä. Tietenkin lisänimien periytyvyys nykyisten sukunimien tavoin ei ollut silloin järjestelmällistä.

Vanhimman vuodelta 1500 säilyneen Karjalank – Korelan (myöh. Käkisalmen) linnanläänin – henki- ja verokirjan (Novgorodin vatjalaisen viidennekseen verokirjan v. 1500) henkilönnimistön aineisto todistaa sitä, että esikristilliset henkilönnimet olivat karjalaisen käytössä vielä silloin sekä yksilönnimen että patronyymien 1. isännimen (mahd. sukunimenkin) tehtävissä: Игнатко *Игалов* – *Igalov* (s. 71), Спирко, Федко, Лоривонко Васьковы дети *Игамелева* – *Igameleva* (s. 137), Оверкей *Лембитов* – *Lembitov* (s. 125), Селиванко *Тойеумоевъ* – *Toivutov* (s. 129), Ивашко Фоминъ сынъ *Парандуевъ* – *Parandujeva* (s. 132), Федко Ускалов – *Uskalov* (s. 138); *Игандуй* – Ihanta Zakharov (s. 135), Ускал – *Uskali* Иголин (s. 144) < **Ihala*,

**Ihanta*, *Ihamieli*, **Lemmitty*, **Toivottu*, **Parantaja*, **Uskali*. Näitten kantasuomalaisten henkilönnimien pohjana on rakkautta, ja hyväntahtoisuutta osoittavaa leksikaalista ainesta, kun taas karjalaisen nykyisten sukunimien ja lisänimien taustalla on jokin nimettävän luonteeseen tai ulkonäköön liittyvä negatiivinen piirre. Toisaalta tämä ei näyttäisi myöhäissyntyneeltä karjalaisen sukunimestön kehitykseen kuuluvalta poikkeuselta. Esim. karjalaisen heimon syntymäalueen Sortavalan kaupungin henkilönnimikantaisen kylännimistön pohjana on suurimmalta osaltaan juuri pejoratiivisuutta ilmaiseva lisänimi: *Hympölä* < ln. *Hympö* ‘tolkuttomasta ja hössöttävästä ihmisestä’, *Kymölä* < ln. *Kymö* ‘kookas ja kömpelö’, *Helylä* < ln. *Hely* ‘kovaäänisestä’, *Karmala* < ln. *Karma* ‘vihainen, julma ihminen’, *Puikkola* < ln. *Puikko* ‘pitkä ja laiha’ (Mullonen 2012: 32).

Kun puhutaan karjalaisen ja vepsäläisten sukunimien iästä, niin tiedetään, että virallisella venäläisellä tasolla ne ovat vakiintuneet varsinaisiksi sukunimiksi 1800-luvun jälkipuoliskolla ja niitten käyttö tuli pakolliseksi vasta 1930-luvun alussa. Silloin Venäjällä oli tapahtunut ns. väestön passiutuminen ‘pasportizatsija naselenija’. Taas varhaisimmat 1500-luvulta säilyneet asia-kirjat todistavat sitä, että itäsuomalaisilla – savolaisilla ja karjalaisilla – sukunimijärjestelmä oli kehittynyt poikkeuksellisen ai-kaisin. Jo 1500-1600-luvuilla mm. karjalaisen käytössä oli ollut pysisviä, periytyviä sukunimiä. Jotkut niistä ovat nykyäänkin käytössä: *Rugojev*, *Remšu*, *Pekšujev*, *Kurkojev*, *Mämmijev*, *Mygrijev*, *Rebujev*, *Suksin*, *Tuntujev* jn.e.

Suomessa sukunimilaki astui voimaan vuonna 1921, joka velvoitti kansalaiset käyttämään sukunimiä (Mikkonen, Paikka-la: 2000). Viimeistään vasta sen jälkeen Länsi-Suomen maalaisväestö oli ottanut käyttöönsä varsinaiset sukunimet, joiden pääominaisuutena oli periytyvyys. Kuten oli jo mainittu, Itä-Suomessa sukunimijärjestelmä oli kehittynyt vuorostaan hyvin varhaisin. Savolais-karjalaisia sukunimiä katsotaan suomalaisten sukunimestön vanhimaksi perinteiseksi kerrostumaksi. Erääät savokarjalaisella alueella käytössä olleet sukunimet saattavat olla jo monenkin sadan vuoden ikäisiä.

Lopuksi

Nimiaineiston analyysi osoittaa sitä, että karjalaisten, savolaisten ja vepsäläisten omaperäisiin sukunimiin sisältyvät nimiainekset näyttävät olevan pääasiallisesti sisällöltään ja rakenneltaan hyvin samanlaisilta. Toisaalta lähisukielissä ja niitten elinympäristössä ajan saatossa tapahtuneet kehitykset ja muutokset kuvastuvat myös kyseisten henkilönnimijärjestelmien eroavaisuuksista. Näiden tutkiminen antaa mahdollisuuden selvittää, millaisia ovat olleet vanhat henkilönnimet ja mitä jälkiä niistä on nykypäivimme saakka säilyneessä nimistössä. Ikivanhojen nimien rekonstruointi ja historiallisten nimikerrostumien osoittaminen saattaa valaista myös erilaisiin ihmisryhmiin ja kieliin liittyviä kulttuurisia kontakteja.

Kirjallisuus

- Ainiala Terhi, Saarelma Minna ja Sjöblom Paula 2008:** *Nimistöntutkimuksen perusteet*. Tietolipas 221. SKS. Helsinki.
- Atamanov, M. G. 1990:** Slovar' ličnyhbimen udmurtov. Iževsk.
- Forsman, A. V. 1894:** *Tutkimuksia Suomen kansan persoonallisen nimistön alalla I*. Helsinki.
- Häkinen, Kaisa 2002:** *Eläin suomen kielessä*. – Eläin ihmisen mielenmaisemassa. Toim. Henni Ilomäki ja Outi Lauhakan-gas. SKS. Helsinki, 26-62.
- Itkonen, T.I. 1942:** *Lappalaisten vanhat nimet*. Lapin Sivistys-seuran julkaisuja N 10. Helsinki
- Kallio, O. A. 1911:** *Savolaisia sukuja ja sukunimiä*. Kansanva-listusseuran kotiseutukuvauksia 14. Helsinki.
- Karlova, O. L. 2004:** *–L-ovaja model' v toponimi Karelii* (av-toreferat). Petrozavodsk Izd-vo PetrGU. – 23 c.
- Karlova, Olga 2007:** *Das karelische Personennamensysteme – Europäische Personennamensysteme*. LHO 2. Ein Handbuch von Abasisch bis Zentralladinisch / Herausgegeben von Andrea Brendler und Silvio Brendler. Hamburg. 363-371.

- Karlova, O. L. 2011:** *Uličnyje” familii karelov v natšale XX ve-ka (po ekspeditisionnym materialam E.V. Ahtia).* – Sb. Nautš-nyh statej. Bubrihovskije tštenija: Voprosy istoritšeskogo razvitiya i sovremennoje sostojaniye jazykov i kul’tury pribal-tijsko-finskih narodov. Izd-vo PetrGU. Petrozavodsk, 36-43.
- Karlova, O. L. 2014:** *Karel’skaja antroponimija nechristiansko-go proishoždenija (na materiale Pistsovoї knigi Vodskoj pja-tiny 1500 goda).* – V Vserossijskaja konferentsija finno-ugrovedov “Finno-ugorskije jazyki i kul’tury v sotsio-kul’turnom landshafte Rossii”: Materiuary. / Redkol.: N.G. Zaitseva, I.I. Mullonen i dr. – Petrozavodsk, 2014. [Elektron-nyj resurs]. ISBN 978-5-9274-0634-0. 33-36.
- Kepsu, Saulo 1981:** *Pohjois-Kymenlaakson kylännimet.* SKST 367. Helsinki.
- Kepsu, Saulo 2010:** *Inkerin pogostat. Vanha nimistö ja asutus.* Käsikirjoittajan haltuussa oleva.
- Kiviniemi Eero 1982: Rakkaan lapsen monet nimet. Suomalais-ten etunimet ja nimivalinta. Espoo, 1982.
- Mikkonen Pirjo, Paikkala Sirkka 2000:** *Sukunimet.* Helsinki.
- Mullonen, I.I. 1994:** *Otšerki vepsskoj toponimii.* Sankt-Peterburg: Nauka.
- Mullonen, I.I. 2007:** *Das wepsische Personennamensystem – Europäische Personennamensysteme.* Ein Handbuch von Abasisch bis Zentralladinisch. Herausgegeben von Andrea Brendler und Silvio Brendler. Hamburg.
- Mullonen, I.I. 2008:** Toponimija Zaonežja: slovar’ s istoriko-kul’turnymi kommentarijami. Petrozavodsk.
- Mullonen, I.I. 2008a:** *K istokam vepsskih familij prionežskih vepsov* – Istoriko-kul’turnoje nasledije vepsov i rol’ muzeja v žizni mestnogo soobsh’estva. Sbornik nautšnyh trudov. Pet-rozavodsk.
- Mullonen, Irma 2012:** *Drevnije i starinnyje geografišeskije nazvanija v istoritšeskom landshafte. Sortavala i okrestnosti.* – Tysjatšeletnij Sortavala. Istoritšeskije landshaftnyje teatry. Sortavala.
- Mullonen, Irma 2015:** <http://blogs.helsinki.fi/personal-name-systems/files/2015/11/Perinteistä-vepsäläistä-hlöönnimistää->

- asutusnimissä-Mullonen.pdf (9.3.2015) Henkilönnimisysteemit -seminaari, 11.-12.11.2015, Helsinki.
- Nissilä, Viljo 1962:** Suomalaisia nimistötutkimusta. SKST 272. Helsinki, 1962.
- Nissilä, Viljo 1975:** Suomen Karjalan nimistö. Karjalaisen Kulttuurin Edistämissäätiön julkaisuja. Joensuu.
- Pirinen, Kauko 1982:** Savon historia II-1. Rajamaakunta asutusliikkeen aikakautena 1534-1617.
- Pöllä, Matti 1995:** Vienan Karjalan etnisen koostumuksen muutokset 1600-1800-luvulla. SKST 635. Helsinki.
- Stoebke D.-E., 1964:** Die alten ostseefinnischen Personennamen in Rahmen eines urfinnischen Namenssystems. Hamburg.

Opinnäytteet

- Haapalainen, Anu 1991:** Savolaisten sukunimien pysyvyydestä ja kerrostumista. Joensuun yliopisto.
- Patronen, Outi 2009:** Rajakarjalainen sukunimistö ja sen muuttuminen. Lisensiaatintyö. Helsingin yliopisto.

Sanakirjat

- KKS** = Karjalan kielen sanakirja. 1 – 5. LSFU XVI. – Helsinki, 1968 – 1997.
- SSA** = Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja 1–3. SKST 556 – KTKJ 62. SKS–KTK, Helsinki 1992–2000.
- VKS** = Vepsän kielen sanakirja. Slovar' vepsskogo jazyka. Zaitseva M.I., Mullonen M.I. 1972

Asiakirjaläheteet

- KLM 1631** = Käkisalmen läänin maakirja 1631. // Asiakirjoja Karjalan historiasta 1500- ja 1600-luvuilta. История Карелии XVI-XVII вв. в документах. Joensuu-Petroskoi. 1987.
- LPV 1597** = Lapin pogostain valvontakirja vuodelta 1597. = Дозорная книга лопских погостов 1597. // Asiakirjoja Kar-

jalan historiasta 1500- ja 1600-luvuilta. История Карелии XVI-XVII вв. в документах. Joensuu-Petroskoi. 1987.

LPV 1678 = *Lapin pogostoin valvontakirja 1678*. Книга переписная семи Лопских погостов Олонецкого уезда 1678.

NVVV 1500 = Novgorodin vatjalaisen viidenneksen verokirja v. 1500 = Переписная окладная книга Водской пятини Корельского уезда 7008 (1500) года. Временник императорского московского общества истории и древностей российских. Книга 12. Москва, 1852.

RPV 1678 = *Repolo volostien valvontakirja 1678*. Переписная книга Кольского уезда корельских Ребольских волостей 1678.

Saloheimo 2003 = MKLV: *Muutto Käkisalmen läänistä Venäjälle 1600-luvulla*. Veijo Saloheimon tekemä tietokanta.
<http://www.tverinkarjala.fi/Muuttoluetelot.html>
(11.3.2016)

ÄVM 1563 = Äänisen viidenneksen maakirjat 1496 ja 1563. = Писцовые книги Обонежской Пятины 1496 и 1563, Материалы по истории народов СССР под общей редакцией М.Н. Покровского, выпуск 1 Материалы по истории Карельской АССР, издательство Академии наук СССР, Ленинград 1930.

Lähteet

KNA = Petroskoi – Karjalan Nimiarkisto. Venäjän tiedeakatemian Karjalan tiedekeskuksen Kielen, kirjallisuuden ja historian instituutti. Petroskoi.

OMA = Oma kentämatkoilla poimittu henkilönnimistöaineisto.
SKSA = Helsinki – Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto. L.V. Pääkkösen kokoelma. B 1307.

SNA = Helsinki – Suomen Nimiarkisto. Kotimaisten kielten keskus. Helsinki.

Lyhenteet

app. appellatiivi
esim. esimerkiksi
hn. henkilönnimi
karj. karjala
kn. kylänimi
kuv. kuvaannollisesti
livv. livvi
ln. lisänimi
patr. patronyymi
pn. paikannimi
rn. ristimänimi
sn. sukunimi
suom. suomi
tn. talonnimi
v. vuosi
ven. venäjä
veps. vepsä
vir. virallinen
vrt. vertaa
yksn. yksilönnimi

Olga Karlova: Umaperätside inemisenimmi alalõhoituminõ lisa- ja perrenimin (Savo, Kańala ja Vepsä)

Kirotušon kaias ummi põlitsidõ nimmi päale põhanduvit savo, kańala ja vepsä perrenimmi ni mitteammõtlidsi lisanimmi, et võrrõldaq ligembäidsi sugukiili vanno põlitsit perrenimmi ni uuriq tuu ehitüst ja sissu. Kae mitteristuso põhaga nimmi sõnaliste põhja ja tuu vällä mõnõq hummogupoolitsin õdagumere soomõ keelin ettetulõvaq umaperätside inemisenimmi nime-tämisnäidüuseq. Nimeainõ lättis ommaq 16.-17. aastagasaa ammõdipaprõq, Vinnemaa ja Soomõ nimekokõ inemisenimmaainõq, umaq välitüümatorjaaliq ja innemb ilmutõt seo ala tiiduskirändüs. Võrrõlusainõs olõ pruuknuaq inemisenimepõhaliidsi kotusõnimmi.

Mu uurmistüüst tulõvaq vällä kolm tähtsämpä umaperätside inemisenimmi rühmä: inneristiusoao algõdagumeresoomõ nimeq (*Hima*, *Himo(i)*, *Himač*; *Iha*, *Ihač*, *Ihačču*; *Lemboi*, *Lemmetty*), eläjist peri nimeq (*Kondie*, *Kondiihin'e*, *Karhu*, *Karguev*; *Gabuk*, *Habukahn'e*, *Haukka*, *Havukainen*, *Gavkin*, *Gabukov*) ni kihä- ja vaimoumahuisi näütäväq inemisenimeq (savo: perrenimi Kähkönen (kähö, kähkö ‘kähhe helü’); kańala: lisanimi *Rykšine* (rykšiškō ‘kühmäts, kühmsälg’) – perrenimi *Rjukšijev* (Рюкшиев); vepsä: lisanimi *Burkoihiin'e* (burko ‘kurb, torsin’) – perrenimi *Burkov* (Бурков)).

Suurõmb jago kańala-vepsä ammõtliidsist perrenimist ommaq vinne keele perrä -ov-, -ev- ja -in-lõpuga. Kańala ja vepsä umaq lisa- ja perrenimeq ommaq -nen-jakulidsõq, mink vepsä umaq vastusõq ovat -hiin'e ~ -hn'e ja kańala keelen -(i)n'e ~ -(i)n'i. Vanno ammõdipapridõ inemisenimistü näütäs, että -nen-perrenimejakkõga lisa- ja perrenimeq ommaq olnuq Hummogu-Soomõn paljo hariligungbaq ku Õdagu-Soomõn. Esigeränis sakõ om -nen-jakk Savo perrenimin.

Ummi lisa- ja perrenimmi uuŕmisõga saa teedäq, määntseq ommaq olnuq muistidsõq umaq nimeq ja mis jälgí om naist täämbädse päevä nimin. Muistitsidõ nimmi rekonstruiirmine või vällä tuvvaq mitmidõ rahvidõ vanno keele- ja kultuurikokkoputmiisi.

Tähüssõnaq: õdagumeresoomõ umaq inneristiusoalidsõq inemisenimeq; savo, kańala ja vepsä perrenimeq

Märksõnad: läänemereresome omad ristiusueelsed isikunimed; savo, karjala ja vepsa perekonnanimed

Olga Karlova: Preservation of original personal names in nicknames and surnames (Savonia, Karelia and Veps)

The focus of this article is on surnames and various unofficial family nicknames occurring in Savonian, Karelian and Vepsian names, which are based on original personal names from the area. The goal is to highlight and compare the old, traditional body

of surnames in closely related languages, and to study its structure and content. I have analysed the lexical basis of names of non-Christian origin and demonstrated some original naming models for personal names occurring in the Eastern Baltic-Finnic languages. The sources of onomastic data are documents from the 1500s and 1600s, personal name data from Russian and Finnish onomastic archives, my own field materials, and previously published scientific literature where the old personal names in question have been examined. Place names based on personal names have been presented for comparative purposes.

Based on the onomastic data used in my research, three main groups of original personal names are emerging: pre-Christian Proto-Finnic names (*Hima*, *Himo(i)*, *Himač* ('desiring, lustful'); *Iha*, *Ihač*, *Ihačču* ('lovely, charming'); *Lemboi*, *Lemmetty* ('love(d)'), animal-themed names (*Kondie*, *Kondiihin'e*, *Karhu*, *Kargujev* ('bear'); *Gabuk*, *Habukahn'e*, *Haukka*, *Havukainen*, *Gavkin*, *Gabukov* ('hawk, falcon')) and personal names referring to physical and personal characteristics (Savonian: surname *Kähkönen* (kähö, kähkö 'hoarse voice'); Karelian: nickname *Rykšine* (rykšiškō 'crooked-backed, humpbacked') – surname *Rjukšijev* (Рюкшиев); Vepsian: nickname *Burkoihiin'e* (burko 'sullen, gloomy, sorrowful') – surname *Burkov* (Бурков)).

The majority of Karelian and Vepsian official surnames end in *-ov*, *-ev* and *-in*, which are derivative suffixes typical of the Russian surname system. The original family nicknames and surnames used in Karelian and Vepsian languages, on the other hand, have been formed using the derivative suffix *-nen*, the phonetic equivalents of which are *-hiin'e* ~ *-hn'e* in Vepsian and *-(i)n'e* ~ *-(i)n'i* in Karelian. The personal names recorded in old documents demonstrate that nicknames and surnames containing the derivative surname suffix *-nen* have historically been much more common in Eastern Finland than in Western Finland. In Savonian surnames, the suffix *-nen* is particularly popular.

The study of original nicknames and personal names makes it possible to uncover the features of old personal names and the traces they have left in the body of names that have survived to this day. The reconstruction of ancient names and identification

of historical layers of names may shed light on cultural contacts involving different groups of people and languages.

Keywords: Baltic-Finnic original personal names of non-Christian origin; Savonian, Karelian and Vepsian surnames.

Olga Karlova
Helsingin yliopisto / Itä-Suomen yliopisto
Kapteeninkatu 15, 80170 Joensuu, Suomi
olga.karlova@helsinki.fi

**VENÄLÄISPERÄISTEN
KRISTILLISTEN ETUNIMIEN
ADAPTAATIOSTA KARJALAN KIELESSÄ¹**

DENIS KUZMIN

Karjalaiset ovat vuosisatojen ajan olleet huomattavan kyvykkäitä omaksumaan kulttuurivaikutteita ja muokkaamaan niitä karjalaiseen muotoon. Tämä näkyy sekä kielessä että kulttuurissa, ja voidaan havaita myös nimiperinteessä. Kun karjalaisväestön piiriissä otettiin käyttöön kreikkalaiskatolisen kirkon nimistö (ensimmäiset kirjalliset tiedot karjalaisen kristillisestä kasteesta ovat vuodelta 1227), syntyi sen pohjalle runsaasti kansanomaisia hypokorismeja. Hypokorismilla tarkoitetaan ristimänimen kansanomaisia muunnoksia, joita on mahdollista muodostaa erilaisien konsonantti- tai vokaalimuutosten pohjalla. Ajan kuluessa kristilliset henkilönnimet ovat saaneet karjalaisen keskuudessa kansanomaisen muodon ja kirkollisista venäjänkielisistä nimistä on syntynyt lukuisia karjalankielisiä nimivariantteja².

Seuraavassa nähdään Vasiliij-nimeä koskevia nimivariantteja:

Vasiliij (Basileios)

<i>Vuašši,</i>	<i>Vuačči,</i>	<i>Vuaššil'a,</i>	<i>Vassila,</i>	<i>Vuassila,</i>
<i>Vuasso,</i>	<i>Vuassoi,</i>	<i>Vačila,</i>	<i>Vuačila,</i>	<i>Vaske,</i>
<i>Vačei,</i>	<i>Vaču,</i>	<i>Vačukka,</i>	<i>Vuačo,</i>	<i>Vuačoi,</i>
<i>Vakko,</i>	<i>Vassilei,</i>	<i>Vašo,</i>	<i>Vas'a,</i>	<i>Vas'ka,</i>
<i>Vas'ko,</i>	<i>Vaško,</i>	<i>Vaski,</i>	<i>Vassa,</i>	<i>Vassu,</i>
<i>Vuassu,</i>	<i>Vasl'a,</i>	<i>Vaslei,</i>	<i>Vasli,</i>	<i>Vas'u,</i>
<i>Vas'o,</i>	<i>Vasi,</i>	<i>Vas'ukki,</i>	<i>Vas'ukka,</i>	<i>Vassukka,</i>
<i>Vašukka,</i>	<i>Vasikka,</i>	<i>Vakoi,</i>	<i>Vako,</i>	<i>Vakuri,</i>
<i>Vasiilei,</i>	<i>Vasilei,</i>	<i>Vasild'a,</i>	<i>Vas'ačka,</i>	<i>Vas'aga,</i>
<i>Vat'a,</i>	<i>Väslä</i>	.	.	.

¹ Artikkeli on kirjoitettu NIR:n tutkimussuunnitelman puiteessa "Itämerensiomalaiset kielet Luoteis-Venäjällä: tutkimuksen tulosten soveltaminen kielen kehityksen näkökulmasta (karjalan ja vepsän kieli)", № 0225-2014-0017.

² Artikkelin pohjana on Karjalan tiedekeskuksen etunimikokoelma sekä osittain myös Viljo Nissilän etunimiaineisto (1947, 1976).

Monet vanhat karjalankieliset etunimet ovat jääneet tai jäämässä pois käytöstä karjalan käytön vähennemisestä johtuen ja niiden kantasanoina olevat nimet ovat nykyään hämärän peitossa. Ne ovat kuitenkin etymologioitavissa nykyisten karjalan- ja venäjäkielisen nimimuotojen avulla.

Useimmiten karjalaisen hypokorismien pohjana eivät ole kristilliset pyhimysnimet sellaisenaan, vaan niiden venäjäkieliset kansanomaiset nimivariantit. Karjalan tasavallan naapurustossa puhuttavat venäjän alamurteet kuuluvat venäjän kielen pohjoisvenäläiseen murreyhmään ja ne periytyvät lähiinä muinaisnovgorodilaisesta, mm. tuohikirjeissä attestoidusta kieli-muodosta. Tverin alueen venäläismurteet taas kuuluvat pääosin keski-Venäjän murrevyöhykkeeseen ja ovat itäslaavin koillisn murreyhmän jatkajina.

Karjalaisen etunimestön analyysin edellytys on kontakti-vyöhykkeen venäjäkielisen kansanomaisen kristillisperäisen nimistön ja venäläismurteiden äänteellisten erityispiirteiden ja äännehistorian tunteminen. Hämärien karjalaisperäisten etunimi-en alkuperää tutkittaessa on selvitettävä, mitä äänteenmuutoksia henkilöniemi on käynyt läpi tullessaan omaksutuksi ensin venäläisväestön kansankieleen ja sitten adaptuoitessaan kielestä toiseen. Näin eri nimissä toistuvien äännevastaavuuksien avulla on mahdollista selvittää useiden karjalaisen ristimänimien alkuperä.

Ortodoksisen kirkon käyttämät ristimäimet olivat sellaisia täydellisiä nimiä kuin Aleksandr, Afanasij, Bogdan, Avvakum, Agrippina, Dmitrij, Fedosja, Filaret, Pantelej, Paraskeva jne. Monet niistä eivät olleet käytössä venäjäkielisen väestönkään keskuudessa ja vain harvat niistä ovat siirtyneet sellaisinaan karjalan kielen murteisiin. Jo venäjäkielisillä alueilla monet täysimmet ovat hajonneet lukuisiksi kansanomaisiksi variantteiksi. Näin monet niistä lainattiin karjalaan sellaisessa muodossa, jossa ne esiintyivät venäjäkielisen paikallisyyhteisöjen keskuudessa.

Pohjoisvenäläiset murteet ovat vaikuttaneet karjalaiseen henkilönnimistöön siten, että erääät foneettiset ilmiöt, jotka olivat ominaisia pohjoisvenäläisille murteille ovat säilyneet myös karjalan kielen murteissa. Tällaisia ominaisuuksia oli sekä etunimestön vokalismissa että konsonantismissa.

Vokalismi

1. Vokalismissa keskeinen venäjää ja karjalaa yhdistävä piirre on a → o -muutos. Alkuperäistä venäläistä nimeä aloittava **-a-** on pohjoisvenäläisissä murteissa muuttunut **-o:**ksi ja sellaisena siirtynyt myös karjalan kielen murteisiin.

karj.	pohj.-ven.	kirkollinen
<i>Ohvo</i>	<i>Офонасий</i>	<i>Афанасий</i>
<i>Okki, Okku</i>	<i>Окулина</i>	<i>Акулина</i>
<i>Oka</i>	<i>Огафья</i>	<i>Агафья</i>
<i>Okatti</i>	<i>Окат</i>	<i>Акатий (Акакий)</i>
<i>Ontto</i>	<i>Онтон</i>	<i>Антон</i>
<i>Ontti</i>	<i>Онтири</i>	<i>Антип</i>
<i>Ol'ona</i>	<i>Олёна</i>	<i>Алёна</i>
<i>Ontrei</i>	<i>Ондрей</i>	<i>Андрей</i>

Pohjoisvenäläisessä murteessa o:lliseksi muuttuneita nimiä on lainattu paitsi karjalan kieleen, myös muihin itämerensuomalaisiin kieliin sekä Kuolan niemimaan saameen, vrt.:

Vepsä:	<i>Ort'</i> – <i>Артемий,</i>	<i>Ol'koi</i> – <i>Алексей,</i>	<i>Orešk</i> – <i>Арефий</i>
Inkerin-maa:	<i>Ondrei</i> – <i>Андрей,</i>	<i>Onttana</i> – <i>Антон,</i>	<i>Oruška</i> – <i>Арефий</i>
Setumaa:	<i>Oloska</i> – <i>Алексей,</i>	<i>Ouda</i> – <i>Авдотья,</i>	<i>Oka</i> – <i>Агафья</i>
Kuolan niemimaa:	<i>Oggišk</i> – <i>Агафья,</i>	<i>On'sim</i> – <i>Анисим,</i>	<i>Ofenas</i> – <i>Афанасий</i>

Henkilönnimistössä esiintyy myös päinvastaista kehitystä eli eräissä tapauksissa alkuperäinen o muuttuu a:ksi (**o → a**). Tämä muutos selittyneet ainakin osittain siten, että toisen tavun vokaalia assimiloi ensimmäisen tavun o:n ja tämä muuttui a:ksi. esim.:

*Hama – Фома – Homta
Havana – Фофан – Hovana
Barissa – Борис – Borissa*

*Hatti – Фомий – Hotti
As(s)ippa – Ocun – Ossippa
Kanana, Kanaččı – Конон – Kona*

Etunimestössä esiintyy myös e → o -vaihtelua sekä nimen alussa että nimen sisällä:

*Ефрем – Ofrima
Евстрат – Osratta, *Ostro
Евдокия – Outi
Еліма – Ol'moi
Е(в)фимия – Ofimja, Ohkimie
Елена – Ol'ona
Федул – Hoduli*

*Евлампий – *Jobla
Евгения (Jevgenija) – Jouki
Ефим(ий) → Ефко – Jouhki, Jouhko
Е(в)фими – Ohkemie, Ohki, Ohko(i)
Ефросинья - Opri, Oppo
Феврония - Houri
.*

2. Konsonanttiloppuiset miesten nimet, sellaiset kuin Arhip, Ivan, Isaak, Kirill, Fedot, Filipp saavat karjalassa a/ä-loppuisen asun eli Arhippa, Ivana, Issakka, Kirilä, Hotatta, Hilppä. Tälaiset muodot/nimet ovat ominaisia varsinaiskarjalalle, jossa substantiivitkin ovat a/ä -loppuiset: vrt. koira, poiga, izändä jne. Eteläisessä karjalassa eli livvin murteessa nämä substantiivit ovat vuorostaan u/y-loppisia³: koiru, poigu. Täten livvin murteessa henkilönnimet saavat vastaavasti u/y-loppuisen asun: Arhippu, Kirily, Fedottu, Marppu, Hilippy, Isakku jne.

On mainittava, että u-loppisia muotoja esiintyy myös varsinaiskarjalaisella kielalueella, mutta niiden takana on mahdollista alunperin deminutiivinen muoto: vrt.

Vaku – Аввакум, Hilttu – Филат, Ogru – Агринина, Saku/Sakku/Zaku – Захар, Riku – Григорий, Jestu – Е(в)стафей, Miku – Михаил, Iz'u – Изосим, Kustu – Август, Os'u – Ocun, Luttu – Лутьян (←Лукьян), Jeru – Ерофей, Jelu – Елена, Das'u – Дарья, Jemtti – Емельян jne.

³ Kaksitavuisissa nomineissa v.-karj. a,ä muuttuu livvissä u, y:ksi silloin, kun 1. tavu oli historiallisesti pitkä, ts. jos se on nykyisin umpitavu tai jos siinä on diftongi tai pitkä voakaali. Jos sana on monitavuinen niin sama säätö koskee viimeistä edellistä tavua: *emändy, tuattoilu, neičykky*.

3. Etunimistöstä näkyy selvästi karjalan kielen pyrkimys lyhtää monitavuiset nimet kaksitavuisiksi: vrt. *On'u* – *Анурфий*, *Ohvo* – *Афанасий*, *Vaku* – *Аввакум*, *Outi* – *Авдотья*, *Oka* – *Агафья*, *Vassi* – *Басилиса* jne. On kuitenkin mainittava, että jo venäläisten puhekielellä etunimet ovat silloin tällöin kadottaneet painottoman vokaalinsa ja joskus kokonaisen tavun: vrt. *Mеля* – *Емельян*, *Vasja* – *Василий*, *Ulya* – *Ульяна*, *Katja* – *Екатерина*, *Ira* – *Ирина*. Karjalan kieli omaksui tämän ilmiön ja täten erääät kirkollisista nimistä on lainattu venäjän puhekielestä karjalaan jo lyhentyneessä muodossa: esim. *Mel'o* – *Емельян*, *Vašo* – *Василий*, *Ul'i* – *Ульяна*, *Katti* – *Екатерина*, *Iro* – *Ирина*, *Nasti* – *Anastasia* jne. Nämä nimet on karjalassa muodostettu usein loppuvokaalin i tai o avulla.

4. Venäjän kielessä painollinen vokaali lausutaan pitempänä kuin painoton. Tästä syystä karjalainen vuorostaan kuilee sen pitkänä tai puolipitkänä. Täten ortodoksiperäisissä lainanimissä ensimmäisen avotavun painollisen vokaalin asemaan ilmestyy karjalassa diftongi tai pitkä vokaali: vrt.

<i>Juakko</i> – Яков	<i>Miappa</i> – Марфа	* <i>Nyysö</i> – Анисим
<i>Duarie</i> – Дарья	<i>Hiekla</i> – Фёкла	<i>Huurei</i> – Гурий
<i>Huotari</i> – Федор	<i>Piuala</i> – Пуд	<i>Ziina</i> – Зинаида
<i>Viera</i> – Вера	<i>Lyyti</i> , <i>Lyyči</i> – Лидия	<i>Niina</i> – Нина (<i>Nina</i>)
<i>Tuune</i> – Евдокия	<i>Tiitta</i> – Тум	<i>Krikoorei</i> - Григорий

5. Etunimen lopussa esiintyvä venäläinen palataalinen puolivokaali й korvataan usein karjalan kielessä i:llä tai ie:llä, silloin tällöin myös ä:llä, jos nimi on -ий-loppuinen. Monesta nimestä puolivokaali й katoaa kokonaan:

<i>Sirkiä</i> – Сергий	<i>Sirkei</i> – Сиргей	<i>Torohvie</i> – Дорофеј
<i>Anania</i> – Ананий	<i>Jeremei</i> , <i>Jermie</i> – Еремей	<i>Jelessie</i> – Елисей
<i>Andria</i> – Андрей	<i>Moisei</i> – Мoiseй	<i>Ahei</i> – Агей
<i>Asaria</i> – Азарий	<i>Timohpie</i> – Тимофеј	<i>Hotti</i> , <i>Hötti</i> - Фомий
<i>Kopia</i> – Прокопий	<i>Malahvie</i> – Малафеј	<i>Lassi</i> - Власий

Konsonantismi

Konsonantismin alalla on nimiä lainattaessa niin ikään tapahtunut tiettyjä muutoksia.

1. Esimerkiksi venäjänkielisessä henkilönnimistössä esiintyvä f-konsonantti oli alun perin tuntematton karjalan kielessä ja myös pohjois-venäläisissä murteissa. Täten venäläisen f:n vastineena karjalassa on usein jokin seuraavista konsonanteista tai niiden yhdistelmää: h(h), hk, k(k), hp, hv, p(p), v.

f → h(h):

Halčo - Фалалей (Фалечка)

Hekla – Фёкла

Heško, Hekko, Heppi – Фёдор

Hetta, Hetti, Hetikki – Федом

Hilippä, Hilkko – Филипп

Hil'šu – Филимон

Hodatta – Федом

Homa, Homi – Фома

Huokoi – Фока

Hövölä – Фефил

Jeho, Jehhimei, Jehhimä – Ефим

Jehri, Jehrimä, Jehro(i) – Ефрем

Ohon'a – Афанасий

Ohru, Öhrö – Ефрем*

Onuhrie – Ануфрий

Oreha – Арефий

Pahno – Пафнутий

Panhila – Панфил

Parha – Парфе(нти)й

Serahhima – Серафима

Sohja – София, Софья

f → hk:

Jouhko, D'ouhki, D'ouhko, Juohki – Ефим

*Rohkima, *Rohko, Trohkima – Трофим*

Ohkemie, Ohki, Ohko(i) – Е(в)фимий

Ohkimie – Афимъя

f → k(k):

*Jekki, Jek(k)u, Jekkima – Ефим
Joukku - Ефим
Tok(k)i – Трофим
Kirša, Kirso(i), Kiršoi – Фурс*

f → hp:

*Huohpoi, H(u)oхpana – Фофан
Malahpie – Малафей
Nehpoi – Нифонт
Ohpo – Афанасий
Sohpoi, Šohpoi – Софон
Timohpie – Тимофей
Tiihpo – Тифон (← Тихон)
Triihpo – Трифон
Truhpana, Truhpo – Труфан (← Трифон)
Trohpo(i) – Трофим*

f → hv:

*Arehva – Арефий
Hvedot(t)a – Федом
H(u)oхvana – Фофан
Jepihvei – Енифон
Malahvie – Малафей
Mehvo – Мефодий
Mikihvuara – Никифор
Nehvo, Nihvo – Нифонт
Ohvana, Ohvon'a – Афанасий
Okahvo(na) – Агафон
Okahvi(e) – Агафья
Potahvie, Potahvei – Потафий
Sohvon'a – Софон
Stahvei – Ставей
Strahvi – Евстрафий
Trihvana – Трифон*

f → p(p) → b / f → b:

*Hyöppi – Фофан
Jepru – Ефим*

Mabu – Марфа
Marp(p)a, Miappa, Mari, Mappi – Марфа
Niippo, Nippa – Нифонт, Нифантий
Obri - Опросинья (←E(ε)фросинья)
Opa, Opi, Oppi, Oppo – Афимья
Oppo – Агафон
Opri – E(ε)фросинья
Upri, Upro – Опросинья (←E(ε)фросинья)
Parp(p)ei, Parp(p)oi, Pärppöi – Парфен(тий)
Pebo – Федосья
Prola – Фрол
Pemt – Федосья
Pat'a – Фаддей
Truppana, Ruppo – Труфан (← Трифон)*
Riippo – Трифон
Topi – Трофим*

f → šš:
*Ägrässie – (? *Аграша) ← Аграфена*

f → t (→ č):
T'oka (→ Čokoi) – Фёкла

f → v:
Hövölä – Фефил
Stavei – Ставей
Vata, Vatei, Vati, Vatu, Vatakka – Фадей
Vekli – Феклист
Vedi, Ved'o, Vet'a, Vet'u, Vetko – Фёдор
Vetotta – Федот
Vija, Vija – София
Vilatka – Филат
Vilka – Филимон
Virsu – Фирс
Vedossa, Vietos's'a – Федосья
Vyöteri – Фёдор

2. venäläisen g:n vastineena on karjalan kielessä h, j, k(k), p(p)

*Bokda, Bohti, Pohta – Богдан
Hermo, Hemmo – Герман
Huurei – Гурий
Jeppi, Jeppi – Егор
Johora, Johor(u), D’ohor(u), Johra – Егор
Jokki, Jokko, D’okko – Георгий
Kiko – Григорий
Kaffi – Агафья
Kalaška – Галактион
Korkačči, *Korkko – Егор
Kordi – Гордей
Kri(i)kku – Григорий*

3. Karjalan kielessä venäjän -v-äännettä vastaa tavallisesti -v-, mutta jos -v- on konsonantin edessä, niin se usein vokaalistuu u:ksi:

*Auhtoi – Автоном
Jeusei, Jousoi, D’ousoi, Jöyssi, D’öyssi – Ессеи
Jouki, Joutokei, Joukki, Oudi – Евдокия
Klaudi – Клавдия
Lauri – Лавр, Лаврентий
Maura – Маэра
Pauka, Paukko, Paukku – Павка (← Павел)
Paula, Paulina – Павла, Павлина
Pauli, Paulikki, Paulo(i) – Павлик (← Павел)
Pauši, Paušoi, Pauš(š)i – Павша (← Павел)
Sauli – Савелий
Sinouhku – Зиновка (← Зиновий)
Voukka – Вовка (← Владимир)*

4. On olemassa myös tapauksia, jolloin etunimen sisäinen v muuttuu h:ksi:

*Ahto – Аетоном (Avtonom)
*Ihan(n)us, *Ihanta, *Ihanti – Ivanti – Иван (vrt. *Ihanus Vasilin = Janus Vasilin (1549)*) (Nissilä 1976: 25).*

5. v:n asemesta esiintyy eräissä tapauksissa karjalassa konsonantti b. Suurin osa näistä tapauksista esiintyy eteläisen Karjalan murteissa:

*Bako, Bladoi, Boobi – Владимир
Bluassei – Власий
Bukolai, Buk(u)lei, Bukul(u) – Вукол
Iba, Ibo Ibu, Ibukka, Iibo – Иван*

6. Sananalkuinen n muuttui eräissä henkilönnimissä m:ksi, mutta tämä muutos on tapahtunut jo pohjoisvenäläisissä murteissa ja se siirtyi sellaisenaan karjalankieleen, ainakin varsinaiskarjalaisiin murteisiin. Myöhemmin käyttöön otetuissa muodoissa sananalkuinen n säilyy:

*Mikitta/Mikittä – Михита – Никита
Mikko – Михаил – Николай
Mikki – Михаил – Никофор
Niko, Nikita, Nikeška* – Никита
Nikki, Nikku, Niko – Николай
Niikko – Никифор*

7. Nykyään karjalaisessa sanastossa tavataan melkoinen määrä laina- ja vierasperäisiä sanoja, jotka alkavat konsonanttiyhymillä. Alunperin karjalassa ei ollut konsonanttiyhymiä sanan alussa. Tämän takia lainanimien varhaisissa hypokorismeissä nimennäkuisen konsonanttiyhymän jokin konsonantti katoaa tai niiden välillä ilmestyy vokaali. Tämä ilmiö oli ominainen myös pohjoisvenäläisille murteille. Myöhemmässä vaiheessa karjalaiset ovat oppineet lausumaan sananalkuisia konsonanttiyhymiä ja nykyään etunimestössä on melkoinen määrä kansanomaisia nimivariantteja, joissa ne esiintyvät jo aivan tavallisina. Vastaavat vanlaisia muodot tavataan jo 1600-luvun asiakirjoista.

<i>Mi(i)tri, Midru – Дмитрий</i>	<i>Krestina – Кристина</i>
<i>Oksa – Ксения</i>	<i>Klementi – Клементий</i>
<i>Parassa – Прасковья</i>	<i>Klaudi – Клавдия</i>
<i>Teppana, Teppo – Степан</i>	<i>Triihpo – Трифон</i>
<i>Piira, Piroi, Pirtana – Спиридон</i>	<i>Prouhola – Прохор</i>

<i>Riigo, Rišto – Григорий</i>	<i>Krikko/Kriikki – Григорий</i>
<i>Rohki, Rohpi, Roska – Трофим</i>	<i>Trohko – Трофим</i>
<i>Kopria, Koroi, Rokko – Прокофий</i>	<i>Prokko, Proška – Прокопий, Прокофий</i>
<i>Lotona, Loto – Платон</i>	<i>Platona – Платон</i>
<i>Ruppo, Ruppana – Трифон</i>	<i>Truhpana, Truhpoi – Трифон (← Трифон)</i>

8. Karjalan kielen murteissa, erityisesti Iyydin murteessa -j- fo-neemin varianttina esiintyy pehmeä d' (henkilönnimistössä myös t'): vrt. appellatiivisessa sanastossa: *joučen* - *d'oučen*, *joki* - *d'oki* / *d'ogi*, *järvi* - *d'ärvi*. Vastaava ilmiö voidaan havaita myös henkilönnimistössä:

D'ava – Иван
D'efimä, D'eh(h)imä, D'ehki, D'ehko, D'eho – Ефим
D'ekki, D'ekko, D'ekku, D'eka, D'eku – Ефим
D'eša, D'eska, D'ešoi, D'essi, D'esi, D'essu, D'esu – Ефим
D'elessie, D'elkka, D'elkko, D'elkku, D'elo – Елисеј
D'eli – Елизавета
D'eli, D'el'u, D'elä, D'elkä – Елена
D'emelä – Емельян
D'eremä, D'ermie, D'ermii, D'ermila, D'ormo, D'er'o, D'oro – Еремей, Ермил
D'eufto – Евдоким, Евстафий
D'euloi – Евлампий
D'eusoi, D'eyssi, D'ousoi, D'oussi, D'yssi – Евсей
D'uakki, D'akku, D'uakoi, D'aša, D'aška – Яков
D'uakkima, D'iäkkimä – Йоаким, Яким
D'ohko, D'ouhki, D'ouhko – Ефим
D'ohora, D'ohra, D'oša, D'oška, D'ošši, D'yšši – Егор
D'okko – Георгий
D'eigi, D'ougi, D'ouki – Евгений
D'eugoi – Евгения
D'ussi – Иван
D'yrgi – Егор, Георгий

Myös etunimien sisällä/lopussa:

Aksen'd'a – Аксинья
Il'd'a – Илья
Muard'a – Марья (← Мария)

Nazard'a – Назарья (\leftarrow *Назарий*)
Šoft'a – Софья
*Vasil'd'a – *Василья* (\leftarrow *Василий*)
Mahdollisesti myös alla olevissa nimissä:
? *Lid'd'i – Лидия*
? *Tad'd'ana – Татьяна*

9. Pehmeä d' muuttuu eräissä tapauksissa j:ksi:
D'emi – Jemi – Дементий, Демьян
D'en'o – Jenä – Денис

10. Varsinais-karjalan pohjoismurteissa sekä Suomen Raja-Karjalan läntisissä murteissa soinilliset konsonantit ovat muuttuneet näiden murteiden äänteellisen säänönmukaisuuden mukaan soinittomiksi (д → t; г → k; б → p):

Tenissie – Денис
Tomma – Домна
Tuavita, Tavi – Давыд
Tuarie – Дарья
Tanila – Данил
Torohvie – Дорофей
Timitra – Дмитрий
Torho(i), Toro(i), Torohvie, Toroška – Дорофей
Kauro - Гаврил
Kortei – Гордей
Porissa – Борис
Pohta – Богдан

11. Eräissä tapauksissa näyttää palataalistuneesta т':стā (d':stā) tai с':стā syntyneen affrikatta, kuten esimerkiksi nimissä *Čimo(i)* – *S'imo* (? *T'imo*), *Mača – Mat'a*, *Mičoi – Mit'oi*, *Orčoi – Ort'oi*, *On'či – On't't'i*, *Ouči – Out'i*, *Nadžoi – Nad'oi*. Viljo Nissilä (Nissilä 1947: 3-4) oletti, että näiden affrikaattojen syntyn ovat vaikuttaneet sellaiset nimiparalleelit kuin *Акима – Ачима – Ачо*, *Мама – Матфей – Мача, Митя – Мича – Мица*, *Онча – Онче, Наджса* (Морошкин 1867: 4, 5, 120, 127, 133, 144) jne. On kuitenkin merkille pantavaa, että kaikki Mo-

roshkinin nimivariantit esiintyvät serbian, bulgarin ja tšekin kielissä. Tämä ei tosin suoraan todista, että vastaanvalaiset muodot olivat olemassa myös venäjänkielisen väestön keskuudessa. Samalla voidaan myös mainita, että affrikattaa sisältäviä muotoja esiintyy jo Karjalaa ja sen naapurialueita koskevissa 1400-luvun lopun-1500-luvun puolivälin asiakirjoissa: *Гридка Вачуев* (Kupeckij Navolok, Šunku), *Петрок Вачуев* (1496, Vačujevo, Šunku) (ПКОП: 3, 7), *Давыдко Гочюев* (1496, Fominskaja, Ošta), *Ивашко Мичуев* (1496, Rybežna, Ošta) (ПКОП: 31,37), *Микитка Федоров Мичуй* (1563, Krošnozero, Aunus), *Микифо-рец Мичуй* (1563, Arojeviči, Aunus) (ПКОП: 66, 68), *Васюк Мичуев* (1557/58, Suma, Vienanmeren rannikko) (Буров 2007: 73). Alla on esimerkkejä kysyisistä äänemuutoksista:

t'(t')V → č(č)V (etunimen sisällä)

*Ačči, *Adžoi – At’ima, Ašima – Akim
*Anččo, Ončči, *Ončču – *Ant’o, On’t’i – Антон*
*Ančoi, Ančuri – *An’t’V – Аньтия* (← *Анна*)
Ančči – Ant’i – Андрей
*Arču, Arčču – Art’o, *Art’u – Артем(ий)*
Haričču – Harittu – Харитон
*Hečču – Het’i, *Het’u – Федор*
Hočči – Hot’i – Хомей
*Ivačči, Iivvučči – Ivat’i, *Iivvutti – Иван*
*Klaučči – *Klaut’i – Клавдия*
Lyyči – Lyyt’i – Лидия
Mačoi, Mačči – Mat’i – Матвей
*Melču – *Melt’V – Мелентий*
*Miičču, *Miču, *Mičču – Miit’yu – Дмитрий*
Načči – Nat’i – Наталия
Ouči – Out’i – Евдокия
*Panči – *Pant’V – Панфил*
Penčči – Pent’i, Pentta – Феопеми*
Peča, Pečču, Pečukka – Pet’a, Pet’ukka – Петр
Sočikko – Sotikko – Зотик (← *Изом*)
Tačči – Tat’i – Татьяна

s (← z) → č (etunimen alussa)

Čakki – Sakki, Zakki – Захар
 Činkki – Sinkki, Zinkki – Зиновий

*Čanu, *Čamu – Samu – Самуил
Čemo – Semo – Семен
*Čena – Sen'a – Семен
Čikki – Sikli – Синклетикия
Čila – Ciliwan, Селиван
Čimo, Čitmana, *Čimakka – Симак (← Семен)
Čirkka – Sirkka – Сергей
Čolo – Solo – Соломанида*

(s)t → č (etunimen alussa)

*Čišu – T'imoša, T'iša – Тимофей, Тихон
*Čimoj – T'imo(i) – Тимофей
Čokoi – T'oka – Фёкла
Čoppi – *T'oppi ← St'oppi – Степан*

st'V → č(č)V (etunimen sisällä)

*Košča, Košči – Kos't'a, Kos't'i – Константин
Načči – Nas't'i – Анастасия
Vačču – *Vas't'a – Севастьян*

Karjalankielisessä etunimestössä on myös kokonainen sarja kolmitavuisia kansanomaisia hypokorismeja, jotka sisältävät -ččV-johtimen. On mainittava, etteivät kaikki alla esitettyistä esi-merkeistä kuulu samaan ryhmään. Naisten hypokorismien pohjana saattavat olla sellaiset venäjänkieliset -ца-loppuiset muodot, kuin Анница, Марыца jne. Miesten nimimuotojen syntyy ovat voineet vaikuttaa yhtäältä venäläiset -ец-johtimelliset nimet: vrt. Микифорец Мичой (1563, Arojeviči, Aunus) (ПКОП: 68), Katin Teppå Homatzylä (*Homačču ← Фома) (1618, Kurkijoen pogosta) (ПККУ: 305), toisaalta mahdollisesti myös karjalankielisten ristimänimien ja appellatiivien -čču-johtimen sisältävät deminuttiivimuodot, vrt. appellatiivisessa sanastossa - briha ”poika; naimaikäinen poika” - brihačču ”veikko; keskenkasvuinen, ei vielä naimaikäinen poika” (KKS). Tverin Karjalassa suuri osa tämäntyyppisistä muodoista on toista alkuperää. Siellä -ččV-loppuisten nimien taustalla on ennen kaikkea patronyyminen isännimeen viittava -(в)иҷ-johtimellinen malli, vrt. Il'l'ičča (= Il'l'an Iivana eli Иван Ильич). Sama malli esiin-

tyy usein myös tverinkarjalaisen asuma-alueen länsiosassa epävirallisessa karjalankielisessä sukunimistössä.

Anničča – Анна
Haričču – Hari(ttu) – Харитон*
Hamačču, Homičča, Homičču - Фома
Ivančča, Iivačču – Иван
Iivačči, Iivvučči , Ivačči – Иван
Kanačču – Конон
Korkačču – ? Григорий, ? Егор*
Lauričča – Лаврентий
Malačču – Малафей
Markačču – Маркел
Mikečči, Mikičči – Михаил
Mikiččy – ? Михаил, ? Никита*
Olličča – Алексей, ? Ольга*
Onačču – Ананий
Riigačču – Григорий
Savičča – Савелий
Št’opančča - Степан
Tuavičča – Давид
Hipačču – Hippa – Филипп*
Voločču (Wålötsula, 1645) – Влас(ий)*

Lopuksi

Karjalankielinen henkilönnimistö muodostaa systeemin ja tämän systeemin puitteissa on suhteellisen helppoa rekonstruoida suurin osaa lähteissä esiintyvistä etymologisesti epäselvistä etunimistä. Samalla nimistössä esiintyy myös koko joukko etunimiä, joita on vaikea rinnastaa tiettyihin venäjäkielisiin vastineisiin, jos ei tiedetä, mikä nimi niiden taustalla on. Esim.:

Ašīma - Аким
Čonkku, Čonsku, Jonsku - Иван,
Ipka, Intu – Иван
Upri, Upro – Евросинья,

*Lehvo(i) – Левонтий, Леонтий
Tehvo(i), Torana – Степан,
Roska – Терентий
Volkka – Владимир
Veska – Федор
Gaagi, Kuaki – Гаврил
Tarkko - Аристарх
Glašukki - Клавдий
Pošo – Потап
Naru – Настасья
Kretu – Крестина
Pemti – Федосья
Stakki – Страфей
Kunni - Кузьма
Vattu – Василий
Čolgana – Ольга*

Täten uusien adaptatiomallien etsiminen sekä uusien venäläisnimien kansanomaisten varianttien etsintä auttanee tulevai suudessa rekonstruoimaan muita vielä vailla etymologiaa olevia etunimiä.

Kirjallisuus

- Буров, В. А. 2007:** «Памяти Филиппу игумену»: к истории первых каменных храмов Соловецкого монастыря – *Соловецкое море № 6*. С. 61–78.
- Морошкин, М.Я. 1867:** *Славянский именослов, или собрание славянских личных имён в алфавитном порядке*. Санкт-Петербург.
- ПККУ** – Переписная книга Корельского уезда 1618 года – *История Карелии XVI–XVII вв. в документах*. Академия наук СССР, Университет Йоенсуу. Петрозаводск–Йоенсуу, 1987.
- ПКОП** – *Писцовые книги Обонежской Пятины: 1496 и 1563 гг.* Под общ. ред. М. Н. Покровского. Ленинград: Изд-во Акад. наук СССР. 1930.

KKS – Karjalan kielen sanakirja. Neljäs osa. LSFU XVI, 4. Helsinki. 1993.

Nissilä, Viljo 1947: *Lisiä venäläisperäisiin henkilönnimiin Itä-Karjalan paikannimistössä*. Suomi 104. Kirjoituksia isänmaalisista aiheista. SKS. Helsinki.

Nissilä, Viljo 1976: *Suomen Karjalan ortodoksinen nimistö*. Esipainos Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitesta I. Lappeenranta.

Denis Kuzmin: Vinneperätside ristiuso edenimmi muganduminõ kańala kiilde

Kirotusõn kaias kańalakeelitsit nimmi, mink põħas ommaq vinne ūigōuso perädseq ristinimeq ja näide rahvaperätsit muganduisi. Sagõhõhe olõ-õi kańala nimelühendüisi põħas ristiuso pühäkidenimeq esiq, a noidõ vinnekeelidseq rahvaliguq variandiq. Kańala edenimmi uuŕmisõs piät tuuperäst tundma kiili kokkoputmisala vinnekeelitsit rahvaperätsit nimmi ja vinne keele murdidõ helüopusõ tunnusjuuni ni helüaoluku. Hämäride kańalaperäliidi edenimmi periolõmist uurõn tulõ selgütäq, määntsit helümuutuisi nimi om läbi tennüq, ku tä om kõgõpäält võet umas vinne rahvakeelen ja sis mugandõt ütest keelest tõistõ. Esiqsugutsin nimir kõrdufigidõ helüvastavuisi abiga saa niimuudu ärq seletäq, kost ja kuimuudu palloq kańala ristinimeq kiilde tulnuq ommaq.

Tähüssõnaq: kańala kiil, vinne kiil, ristiuso edenimeq, vinne ūigōuso perädseq nimeq, kiili kokkoputmisõq

Märksõnad: karjala keel, vene keel, kristlikud eesnimed, ortodoksipärased nimed, keelekontaktid.

Denis Kuzmin: The adaptation of Christian forenames of Russian origin in the Karelian language

The paper analyzes forms of Christian names, used in the past and in the present on the land of Karelian ethnic group's settle-

ment – in the regions of Karelia, Finland, Tver and Leningrad. After accepting Orthodox religion in 1227, Karelians adopted new Christian names, which were later processed according to the phonetic and morphological norms of the Karelian language. In Karelian, canonical Christian names received a lot of folk variants, part of which were derived from the Russian language forms, spread on neighboring Russian lands. This paper focuses on the analysis of the main principles of phonetic adoption of Russian name forms in the Karelian language.

Keywords: Karelian language, christian names, phonetic adaptation of names

Denis Kuzmin
Helsingin yliopisto, Karjalan tiedekeskus
00014 Helsingin yliopisto
kusmiccu@hotmail.com

**‘KOIRU’– KOMPONENTU
KANZALLIZIS TAUDINIMITYKSIS
KARJALAN KIELES**

TATJANA PAŠKOVA

Koirua on pietty vahnimannu elätinny äijien syylöin mugah. Toizien šeikoin luvus täh ozutetah yhtenjytyzet koiru-nimitykset: itämerensuomelazis kielis: (*suomi*) koira, (*v-k.*) koira, (*liv.*) koiru, (*lyyd.*) koir, (*veps.*) koir, (*viro*) koer, (*vatj.*) koira, (*ižori*) koira. Koiru-nimitys on omaperäine sana da se kuuluu muinazeh uralilazeh kaudeh (Suomen sanojen alkuperä 1992: 385). Enzimääri ristikanzu tarvičči koirua mečästyksen aigah (on tietty kaikille, gu mečästys on yksi kanzan muinazin elinhommu), myöhembi – paimendamizen da talovuon vardoiččemizen aigah. Ajan peräs koiru algoi vardoija iččie ristikanzuagi da rodih hänen vaihtamattomakse ystäväkse (Vuorela 1975: 195).

Monil kanzoil on olemas miiffoi, starinoi, uskondoloi da perindölöi, kuduat sanotah ristikanzan da koiran lähäzes yhtevyös. Muga, ezimerkikse, karjalazien mieles ei sua jättiä koirua ilmai ildusyömisty, se oli riähky («*Hos nenämustasen kokoni palani pitäy antoa. Jos et antat siitä reähkä tulou: koira itkøy ta ikävöipi*») (Virtaranta 1958: 441).

Vepsäläzien keskes on uskomus, gu kohtuzele naizele ei sua potkie koirua, sendäh gu lapseh tartuu koiranhvonus (Винокурова 2006: 335). Vodlojärven ven’alazil lapsensuandan jälles verenvalumizen azettamizeh näh luajittih nengoine muagine ritual: koiru sivottih aidah da sanottih: «*Идё(т) старуха стара, ведё(т) на шёлковом поводке собаку. Старуха встала, собака встала – кровь идти у рабы Божьей (имярек) перестала*» (Логинов 2010: 280).

Kanzan mieles koiru on elätti, kudamal on kaksinaine mifolougine tunnusmerki da satanan erilazet funkciet (Славянская мифология 2002: 440). Monet kuulužat tiedomiehet tovestetah nengostu rajoittamistu: koinižändy ilmestyy koirannu, koldun iče muuttuu koirakse tiedohuon aigah da muuttau tostu ristikanzua koirakse, kudai ei ole hänele mieldy myöte tiedohuon

aigah da muuttau tostu ristikanzua koirakse, kudai ei ole hänele nenää myöte. Sen ližäkse lapsel voi olla pöllästys-taudi da kaikis lujin on koiras. Kaikis nämmis šeikois koiru on toizen muailman olendonnu (mečänižändy, koinižändy, biessu) libo ristikanzannu (sil aigua, konzu häi lähtöy toizeh muailmah). Se on koldun libo silmätty / kirottu ristikanzu. Vaigu on olemas tiedoloi, kudualoin mugah koiral on toine hyvä merkiçys. Mečästäjät da kalastajat ollah tostu mieldy myö: koirua vastatah hyvyökse, a kaži – pa-huokse (Щепанская 1993: 72).

Pidäy merkitä, gu rahvahien uskomuksien mugah koiru ni-konzu ei ole yhtel paikal: se siirdyy toizen da meijän muailman välih. Nenga eri kanzat uskottih, gu koiru voi kandua taudiloi toizeh muailmah, sendäh gu sie on olemas erilazien kibuloin da läžindöin eläindypaikku.

Sidä paiči rahvas piätettih, gu koiru on taudiloin algulähtö, mi nägyy niilöin nimityksis. Kaččelemmo nämmii leksiemoi karjalan kieles:

koiranvanhus ‘ven. рахит, болезненная худощавость’ (s.s. ‘собачья старость, старость собаки’): *vk. koiranvanhus // liv. koiranvanhus* (Karjalan kielen sanakirja 1974: 279), *koiran-vahnus* (Словарь карельского языка 1990: 149). Täs nimitykses on metaforu: tavvin simptoumu on kuvattu nimitykses. Tämän tavvin aigua (toizis moizis sežo: mečästyksen aigua ezim.) lapsi hoikkeni äijäl, hänen jallat särstih. Koiranvahnuksen simptoumat mustoitettih voimattomua koirua vahnuos. Sit syys karjalazet annettih tälle tavvile moizen nimityksen.

Novgorodin alovehen ven’alazis murdehisgi sežo käytettih собачья старость -nimitysty koiranvahnus-tavvin merkiçykseh näh (ezim., Собачья старость страшна болезнь: жёлтый ребёнок, голова больша, пятки вывернуты) (Словарь русских говоров Карелии 1999: 318). Tutkii M. Zabilinan mugah ven’alazil собачья немочь- da собачья старость-nimityksil ei merkitty koiranvahnus-taudii, kui karjalazil da vepsäläzil oli. Sil nimitettih lapsien lujua muokkavuttu, kudaman aigua ilmiet nä-vytäh (Забылин 2003: 397) (ezim.: Боль така е у ребёночка, собачья старость, у ребёнка кожа отстаёт) (Словарь русских говоров Карелии 2005: 318).

koirantaudi ‘вен. рахит, болезненная худощавость’ (с.с. ‘собачья болезнь’): *liv.* koirantaudi on lapsez, aivin on jallad ristaz, ei kävele hätken (Karjalan kielen sanakirja 1974: 279). Voi olla, gu tämän tavvin alguperänny on karjalazien uskomus sih, gu sen läžindän syynny on koiru. Sidä tovestetah koirantavvin paranduskeinotgi. Tädä taudii parandettih koiran libo kudžun avul. Parandustavan piätavoittehennu oli tavvin vastu-andamine koirale. Tiedoiniekku vedi lapsen da kudžun kylyh da kylvetti heidy vuoroi. Sil aigua lapsen muamo juoksendeli kylyn ymbäri yheksä kerdua da joga kerdua kyzyi: «Mitäš kylvetät?», a tiedoiniekku vastai: «Koiraa ja koiran taut’ii!» (Virtaranta 1980: 126). Aunuksen Karjalas lapsen pezendän aigua kudžuu lykittih kylyn trubah sanojes: «Kunne kudžu, sinne koiran vahnus!» (Gorškova 2000: 3).

Toizil itämerensuomelazil kanzoil oldih tämänmoizet mienlenkuvat täs tavvis da sen parandamizes. Muga, ezimerkikse, pohjasvepsäläzet koirantavvin parandamizeh näh valeltih lastu hapannuol maijol da annettih sidä nuolta koirale. Toine keino oli nengoine: suolattomas tahtahas pastetun suuren piiruan lounkon läbi viettih voimattomua lastu da sen jälles se piirai annettih koirale sanojen: «Ota itšeiz vaivhuz tagaze!» (Винокурова 2006: 334-335).

koirann’än’n’i ‘вен. ячмень (гнойное воспаление сальных желез века)’ (с.с. ‘собачий сосок’): *vk.* koirann’än’n’i // *liv.* koirua ei pie haukkujez riäzittiä, sid koiru andau koirann’än’n’in silmäh (Karjalan kielen sanakirja 1974: 278). Se nimitys on sežo metaforu: koirannän’n’i mustoitti ulgonävöl koiran nännii.

koirannäppy ‘вен. ячмень (гнойное воспаление сальных желез века)’ (с.с. ‘собачий прыщ’): *vk.* koirannäppy, koirannoappu (Karjalan kielen sanakirja 1974: 278). Voi olla, gu varzinäs-karjalazet (livvinkarjalan murdehes ei ole nengostu nimitysty) lainattih koirannäppy-nimityksen toine komponentu (näppy ‘вен. прыщ’) suomen kielespäi (vrd.suomi ‘naaran-näppy, nääränäppy ‘вен. ячмень’ (с.с. ‘кошачий прыщ’). On jygei sanuo tarkah, mis «näpys» on pagin. Sendäh voi arvata, gu

karjalazien uskomus sih, gu koiru «työndäy / andau» bul’kastu ristikanzan silmäh, on koirannäppy-nimityksen pohjas. Ezimerikse, vienankarjalazet ollah sidä mieldy, gu koirannäppy ilmestyi sit, konzu ristikanzu kučui koirua kodih läbi ikkunas (Virtaranta 1958: 141). Koirannäpyn syynny voi olla nengoine šeikku, gu leivän syömizien aigah ristikanzu ei andanuh koirale ni yhty palastu (Virtaranta 1961: 204).

Vienankarjalazil da liygiläzil koirannännin piäparanduskei-nonnu oli čupukan libo leivän pastamine da sen painamine voimattoman silmäle. Sen jälles sil čupukal / leiväl syötettihi koirua (Словарь карельского языка 1990: 149). Vienankarjalazet annettih leivän vain emäččykoirale, liygiläzet – kui ižäččykoirale mugai emäččykoirale (Virtaranta 1978: 205). Tverinkarjalazet enne leivän painamistu silmäle, annettih koirale nuolta tädä leibiä (Virtaranta 1961: 205). Djoržan karjalazet sežo parandettih koirannän’ii leivän avul. Konzu leivät otettih päčispäi, katttih palaine, painettih sil silmäle da viskattih koirale sanojen: «Ot omaš n’än’ järel’l’äh!» libo «Äl’ istuč miul, a istuč koeral!» (Norvik 1983: 228-229). Nengostu paranduskeinuo käytettih tihvinan karjalazet (Образцы карельской речи 1980: 247) da vepsäläzet (Винокурова 2006: 334). Karjalazien da vepsäläzien yhtenjytyzet parandeskeinot ozutetah nämmien kanzoin hyvät da alallizet kosketukset, sendäh gu hyö elettih yhtel alovehel.

koiranviha ‘вен. воспалившаяся рана после укуса собаки’ (с.с. зло собаки): *vk.* *koiranviha* // *liv.* *koiranviha* (Karjalan kielen sanakirja 12: 279). Täs nimitykses nägyy kanzoin mieli sit, gu koiru on ligahine da paha elätti. Sen purendan jälles huavu kibenöy. Koiranviha-nimityksen toine komponentu, vihasana on kaikis kolmes karjalan kielen murdehis nengozis merkiyksis: (*vk.*, *lyyd.*) ‘вен. злоба, ненависть, вражда, зло’; (*liv.*) ‘вен. зло, ненависть, вражда; раздражение, воспаление, заражение’. Koiranviha-taudii parandamizeh näh käytettih koiranhammasti: se kiärittih ribuh da sivottih ruanale (Virtaranta 1978: 99).

Yhtesvevos voi merkitä, gu «koiru-modeli» on ezitetty levieh kaikis itämerensuomalais kielis, ei vaigu karjalan kieles, ezimerikse, (*veps.*) koirankuzi ‘вен. нарыв (обычно на пятке

или подошве ноги' (с.с. собачья моча), koiranlap ‘лишай’ (с.с. собачья лапа) (Винокурова 2006: 336); (*vatja*) koiränärä, (*suomi*) koirannänni / koirannännä, (*ižori*) koirannänni ‘вен. ячмень’ (с.с. собачий сосок) (Suomen sanojen alkuperä 1995: 257). Niilön pohjannu on kanzoin uskondo sih, gu koiru on monien taudiloin syy, mih vihjuau taudiloin nimityksien enzimäine komponenttu / oza (koira, koiran).

Lyhendykset

ven. – ven'an kieli
s.s. – sana sanah
veps. – vepsän kieli
livv. – karjalan kielen livvin murreh
lyyd. – karjalan kielen lyydin murreh
ezim. - ezimerkikse
vk. – karjalan kielen varzinas-karjalan murreh

Käytetty literatuuri

- Gorškova, Elena 2000:** Karjalazien perindöt da tavat. – *Oma mua* 38 (962), 3.
- KKS 1974** = *Karjalan kielen sanakirja*. Helsinki: Lexica Societas Fennno-Ugricæ XVI, II.
- Norvik, Piret 1983:** Djoržan karjalaisen kansanlääkinästä – *Kansa parantaa*. Toim. P. Laaksonen, U. Piela. Helsinki: SKS, 225–230.
- SSA 1992** = *Suomen sanojen alkuperä*. Helsinki: SKS, I.
- SSA 1995** = *Suomen sanojen alkuperä*. Helsinki: SKS, II.
- Virtaranta, Pertti 1980:** Katri Peräläinen, inkeriläinen kie lenoppaani – *Kertojat ja kuulijat*. Toim. P. Laaksonen. Helsinki: ISSN, 117–136.
- Virtaranta, Pertti 1961:** *Tverin karjalaisen entistä elämää*. Porvoo-Helsinki: WSOY.
- Virtaranta, Pertti 1958:** *Vienan kansa muistelee*. Porvoo-Helsinki: WSOY.

- Virtaranta, Pertti 1978:** *Vienankylä kiertämässä*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Vuorela, Toivo 1975:** *Suomalainen kansankulttuuri*. Porvoo-Helsinki: WSOY.
- Винокурова, И. Ю. 2006:** Животные в традиционном мировоззрении вепсов (опыт реконструкции). Петрозаводск: Изд-во ПетрГУ, 448.
- Забылин, М. 2003:** *Русский народ: Его обычаи, предания, обряды*. М.: Изд-во Эксмо, 608.
- Логинов, К. К. 2010:** Традиционный жизненный цикл русских Водлозерья: обряды, обычаи и конфликты. М.: Русский Фонд Содействия Образованию и Науке, 424.
- ОКР 1980** = *Образцы карельской речи*. Сост. В. Д. Рягоев. Л.: Изд-во Наука, 382.
- СМ 2002** = *Славянская мифология. Энциклопедический словарь*. Изд. 2-е. М.: Международные отношения, 512.
- СКЯ 1990** = *Словарь карельского языка (ливвиковский диалект)*. Сост. Г. Н. Макаров. Петрозаводск: Карелия, 495.
- СРГ 1999** = *Словарь русских говоров Карелии и сопредельных областей*: В 5 вып. Вып. 4. Гл. ред. А. С. Герд. СПб.: Изд-во С.-Петерб. ун-та, 688.
- СРГ 2005** = *Словарь русских говоров Карелии и сопредельных областей*: В 6 вып. Вып. 6. Гл. ред. А. С. Герд. СПб.: Изд-во С.-Петерб. ун-та, 992.
- Щепанская, Т. Б. 1993:** Собака – проводник на грани миров. – *Этнографическое обозрение*. 1, 71–79.

Tatjana Paškova: Osa koiru ‘pini’ kańala rahvaperäliidsin tõvõnimin

Pikkä aigo oll kańalaisi elo tihtsähe köüdet eläjä- ja kasvoilmaga. Naist saadi süük, röivaq ja rohoq. Rahval om olnuq tervüse kot-silõ pallō uskmisi, nä ommaq arvanuq, et eläjäq ommaq süüdü nii mõnõgi hädä vai esigeräsüse (nt mumpsi, tedretähти, kurõ-saapidõ jpm) inemisele külgenakkamisõ peräst. Rahvatarkusõ perrä raviti naid tõpi kah noidõsammo eläjide ja nõiduisi abiga.

Seon kirotusõn om kaet sääntsit kafalakeelitsit rahvaperä-liidsi tõpinimmi, mink edimäne osasõna om *koiuru-* (*koiran-*) 'pini'. Om kaet ka noid ravitsõmisviise, minka kaálasõq ja töösõq õdagumeresoomõ rahvaq ommaq naid häti parandanuq. Niisama om uurit, midä kaálasõq naidõ tõpi kotsilõ usknuq ommaq ja om võrröld umavaihõl kaáala- ja vinnekeelitsit tõpi-nimmi.

Uufminõ näüdäś, et kaálasõq ommaq tõtõstõ pidänüq pinni noidõ tõpi süüdläses ja pruuksnuq tedhoolõga ä ka naidõsammo häti ravimiso man.

Tähüssõnaq: kaáala kiil, kaálaisi uskmisõq, nimitämme, etnolingvistiga, rahvaperädseq ravimismooduq, rahvaperädseq tõpi-nimeq kaáala keele murdin

Märksõnad: karjala keel, karjalaste uskumused, nimetamine, etnolingvistika, rahvapärased ravivõtted, rahvapärased haiguse-nimed karjala murretes.

Tatjana Paškova: The component *koiru* ‘dog’ in Karelian folk names of diseases

Life of Karelians has been closely intertwined with fauna and plants for a long time. Thanks to fauna and flora, Karelians could provide themselves with food, clothes and medicines. Many beliefs have been connected with people's health. Karelians considered the animals and birds to be responsible for some diseases such as a pork shchetinka, mumps, freckles and others. As a rule, treatment of these diseases were cured with the help of the same animals / birds. Most of these rituals were magic, with use of plots.

In this article, folk names for diseases, the first component of which is the token koira 'dog', koiran 'dog's', have been researched and presented. In addition, a comparison of same diseases in Russian with their etymology has been provided. Affected by the same beliefs of Karelians and Russians associated with the pet – dog.

Data proving that the koiru-, koirun-components were actively used in Karelian names of diseases confirms that, as a rule, the Karelians believed in the fact that dogs are responsible for the development of diseases, which became the result of this research. In medical rituals, this animal was actively used.

Keywords: Karelian language, beliefs of Karelians, nomination, ethnolinguistics, folk medicine, Karelian folk names of diseases.

Tatjana Paškova
itämerensuomelazen filolougien laitos
Petroskoin valdivonyliopisto
Pravdan uuličču 1
Petroskoi, Russia
tvp-1979@mail.ru

**MARILAISEN
HENKILÖNNIMISTÖN
VAIHEITA**

ALEXANDER PUSTYAKOV

1. Aluksi

Perustutkimuksia marilaisen onomastiikan alalta on ilmestynyt viime vuosisadan toiselta puoliskolta lähtien. Marilaisen antroponomastiikan kysymykset puolestaan kuuluvat heikosti tutkitujen kysymysten ryhmään. Tämän tarkastelun tarkoituksesta on kuvata marilaisen henkilönnimisysteemin kehitystä, antaa yleiskaava nimisysteemin nykytilanteesta, perehtyä kysymyksestä ilmestyneeseen kirjallisuuteen sekä analysoida arkisto- ja kenttätyöaineistoa. Artikkelissa käsitellään erilaisissa luetteloissa ja asiakirjoissa esiintyviä marilaisten henkilönnimiä sekä esitetään eräille nimille uusi etymologia.

Pääasiallisesti henkilönnimistön tutkimuksen kysymyksiä on pohdittu S. J. Černyhin sanakirjassa *Словарь марийских личных имен* (1995) ja tohtorinväitöskirjan tiivistelmässä *Марийская антропонимия: источники формирования и пути развития* (1996). Sanakirjassa on esitetty yli 16 000 henkilönnimeä ja niiden mahdollisia etymologioita. Tutkijan päälähteinä toimivat vanhat asiakirjat (mm. vero- ja henkilkirjat), sen lisäksi Černyh on käyttänyt töissään Marinmaalta ja Baškiriasta keräämäänsä aineistoa. Sanakirjassa esitetty henkilönnimiaaineisto on mittava. Pitää kuitenkin mainita, että teoksella on omat heikkoutensa. Henkilönnimien etymologista käsittelyä on usein vaivannut äännehistoriallisen perspektiivin puute ja nimetymologiat ovat usein perustuneet sanakirjatason vertailuihin. Selvittäässään henkilönnimien etymologioita Černyh usein käyttää eri suomalais-ugrilaisen kielten sanastoaineistoa. Henkilönnimien etymologisointi muiden kielten aineiston avulla (erityisesti jos vastaavaa sanaa ei ole marin kielessä) on kyseenalaista. Henkilönnimen *Vizim*, *Viz'ka* mahdolliseksi lähteeksi mm. ehdotetaan suomen sanaa *vissi*, joka kuitenkin on suomeen lainattu muinaisruotsista

(SSA III: 462). *Velkej*-nimen lähteeksi on esitetty suomen ja viroon sanaa *veli*, joka kuitenkin niin ikään on todennäköisesti lainaa germanisesta muodosta **svelijō-* (SSA III: 424).

Artikkelissa henkilönnimien analyysiin sovelletaan Eero Kiviniemen *Rakkaan lapsen monet nimet* (1982) ja A. G. Mitroškinan *Бурятская антропонимия* (1987) teoksissa esitettyjä menetelmiä.

Tutkimuksen päälähteenä toimivat seuraavat julkaisut: *Mari- laisten henkilönnimien sanakirja*, 1800–1900-luvun alussa ilmestyneistä artikkeleista poimitut henkilönnimet ja vanhojen asiakirjojen kokoelmat (IMKDM). Työssä sen lisäksi on käytetty kenttätöissä keräämääni aineistoa sekä Marinmaan ja Tatars- tanin arkistoista kokoamaani aineistoa.

Artikkelin rakenne on seuraava. Luvussa 2 käsitellään marilaista omaperäistä nimistöä ja nimenvallintaan liittyviä motiiveja. Luvussa 3 selvitellään marilaisen henkilönnimistön turkkilaisvaikutusta. Luvussa 4 tiiviisti kuvataan venäläinen vaikutus ja marilaisen henkilönnimistön nykytila. Yhteenvedo tarkastelun tuloksista on esitetty luvussa 5.

2. Marilaisten omaperäinen nimistö ja nimenvallinta

Marinmaan historiaa koskeva lähdeaineisto on suhteellinen nuorta ja vähäistä. Nykyäikana ei ole saatavilla täydellisiä tietoja marilaisten muinaishenkilönnimistöstä. Kirjallisista lähteistä marilaisten henkilönnimiä löytyy aikaisintaan 1500-luvulta lähtien mm. vero- ja henkirjoista. Yksittäisiä nimiä esiintyy 1500-luvun lähteissä, 1600-luvulta lähtien löytyy täydellisempä luetteloita. Nykyään marilaisten henkilönnimien päälähteenä toimivat erilaiset arkistoaineistot. Jo 1600-luvulla marilaisten henkilönnimisysteemi on merkittävästi muuttunut tataarilaisen henkilönnimistön vaikutukseen vuoksi. Käytettävissä olevissa aineistoissa alkuperäistä marilaista henkilönnimistöä on vähän.

Tutkimuksessa alkuperältään marilaisina pidetään nimiä, jotka selitetään suomalais-ugrilaisesta sanastosta tai marin kielen aineistosta. Suomalais-ugrilaisesta aineksesta juontuvat nimet kuuluvat vanhempaan henkilönnimistökerrostumaan. Myöhem-

min nimien muodostamisessa marilaiset käyttävät lainasanoja turkkilaisista kielistä. Tämäntyyppiset nimet luetaan tavallisesti omaperäisiksi, koska ne on muodostettu marin kielen pohjalta.

Marilaisten nimien rakenne ja sisältö

Tutkimuksien perusteella voidaan olettaa, että muinaismarilaisen nimisysteemi perustui pääasiallisesti yksinimisyteen, mutta eri tilanteissa käytettiin muitakin rakenteeltaan moniosaisia malleja. Useimmiten nykyään käytetään nimityksiä, jotka on muodostettu mm. seuraavien mallien mukaan:

- isän nimi (liikanimi) + pojantuntempi: *Tür Miklaj Et'uk*, jossa *Tür Miklaj* – isän liikanimi (*tür* ‘syrjä’) ‘kylän syrjässä asuva Miklaj’,
- liikanimi + nimi: *Karasi Ivan* (*Karasi* – liikanimi sukunimestä), *Kurmanaj Viktôr* (*Kurmanaj* – suvusta periytyvä esikristillinen nimi),
- miehen nimi (liikanimi) + vate ‘vaimo’: *Kârgori vate, Metri vate, Ovdokim vate* jne.

Marilaisten henkilönnimistössä esiintyy yksi- ja kaksiosaisia nimiä sekä johdoksia. Aineistosta löytyy joukko yksiosaisia henkilönnimiä: m. *Izi* < *izi* ‘ pieni’, *Marda* < *marda* ‘ keskimäinen’, *Mari, Marð* < *marij*, vma. *marð* ‘ mies’, *Motor* < *motor* ‘ kaunis’, *Tumana* < *tumna*, vma. *tômana* ‘ pöllö ’, *Erka* < *erka* ‘ hemmoteltu, lellikki ’, *Esen* < *esen* ‘ terve ’; sekä n. *Aga* < *aga* ‘ peltotyöt ’ jne. Näistä ja muista nimistä johtamalla on muodostettu uusia nimiä. Nimien muodostamisessa on käytetty useimmiten *-aš*, *-aj* (-*ej*, -*ij*) -johtimia: m. *Arn'aš* < *arn'a* ‘ viikko ’, ‘ perjantai ’, *Tumanaj* < *tumana* + *-aj*, *Tâmaš* < *tâma*, vrt. *iâma* ‘ sopiva ’, murt. *tâman* ‘ hiljaa, hiljakseen ’ + *-aš*, n. *Šumataj* < *šumat* (< *šumat* ‘ lauantai ’) + *-aj*, *Šâma* < *šâma* ‘ lempää, hellä ’ + *-aj*, *Esen'aj* < *esen* ‘ terve, vahva, luja ’ + *-aj* jne.

Kantamarilaisten omaperäisen henkilönnimisysteemin kuvaaminen on hankalaa, sillä tietoja marilaisten vanhimmasta henkilönnimistöstä on säilynyt vain niukasti. Henkilönnimien analyysin pohjalta yritetään selvittää vanhan henkilönnimistömme semanttiset ryhmät. Analyysi pohjautuu Mitroškinan tutkimuksessa (1987) esitettyyn luokitteluun.

X ei ole ihmisen, X on ... -merkityksiset nimet

Tähän ryhmään kuuluvat nimet, joiden taustalla on eläimiä, kasveja, metalleja, taloustarvikkeita, kansallisutta tarkoittavia sanoja sekä negatiivissävytteisiä sanoja.

- A. Eläimiä tarkoittavat: *Maska, Majska*, m. < *maska* ‘karhu’; ‘jänis’-merkityksiset nimet: *Meran, Merange*, m. < *meraj* ‘jänis’, *Čoraj*, m. < murt. *čoraj* ‘jänis’.
- B. Lintuja tarkoittavat: *Korak*, m. < *korak* ‘varis’; *Tumana*, m. < *tumna*, vma. *tômana* ‘pöllö’; *Čezek*, n. < *čezek* ‘pääsky’.
- C. Kaloja tarkoittavat: ‘hauki’-merkityksiset nimet: *Čoragaj*, m. < murt. *čoragaj* ‘hauki’, *Čortak*, m. < murt. *čôrtak* ‘hauki’, *Čortan*, m. < *cortan* ‘hauki’.
- D. Kasveja tarkoittavat: *Čača, Čačaj, Čaču, Čačuk, Čačuš*¹, n. < *čača* ‘kukka’.
- E. Taloustarvikkeita tarkoittavat: *Čakmak*, m. < *čakma* ‘tulusrauta’.

X on joku -merkityksiset nimet

Tähän ryhmään kuuluvat nimet, joiden taustalla on sukulaisuustermiit sekä lasta, poikaa ja tyttöä tarkoittavat sanat.

Üdera, Üdâraj, n. < *üdâr* + suff. *-aj*; *Üdâras*, n. < *üdâraš* ‘tytöläpsi’; *Cora, Cori, Corâ*, m. < *cora* ‘poika’; *Čukaj, Čukaš*, m. < *čukaj* ‘pienokainen, lapsukainen’, *Ergaš, Ergas*, m. < *ergaš* ‘poikalapsi’; *Šol'aj, Šol'ak*, m. < *šol'o*, vma. *šol'a* ‘nuorempi veli’.
X tulee joksikin -merkityksiset nimet
Joltaš, m. < *joltaš* ‘ystävä’;
Oza, Ozaj, Ozak, m. < *oza* ‘isäntä, omistaja’;
Patâr, m. < *patâr* ‘uskalikko, sankari’;
*Pojan, Pojanaf*², m. < *pojan* ‘rikas’.

¹ Jossakin tapauksessa nimi voi olla venäjänkielisen *Tatjana*-nimisen mukaelmana, esim. Zvenigovskin alueella *Tatjana*-nimeä vastaa *Čačuk* (KTA 2015 Zven.).

X:lla on tällaisia ominaisuuksia -merkityksiset nimet
Erka, m. < erka ‘hemmoteltu, lellikki’;
Esen, m. < esen ‘terve’;
Izi, m. < izi ‘pieni’;
Jandar, m. < jandar ‘puhdas’;
Kugu, m. < kugu ‘iso’;
Kužaj, Kužak, m. < kužu ‘pitkä’ + suff. -aj;
Marda, m. < marda ‘keskimmäinen’;
Motor, m. < motor ‘kaunis’;
Šēmaj, n. < šēma ‘lempää, hellä’;
Šemaj, Šimaj, Šimej, m. < šem, vma. šim ‘musta, tumma’.
X syntyi tällaisissa olosuhteissa -merkityksiset nimet
Aga, n. < aga ‘peltotyöt’;
Arn'aš, m., n. < arn'a ‘viikko’, vrt. vma. ärn'agečā ‘perjantai’ + suff. -aš tai arn'aš ‘viikon vanha’;
Vada, Vadej, m. < vma. vadā ‘iltä’;
Ruška, m. < ruš ‘venäläinen’ + suff. -ka; todennäköisesti sen nimen sai lapsi, joka syntyi sunnuntaina (mariksi rušarn'a).
Vastaavanlaisen tavan olemassaolosta on tietoja tšuvasseilla (<http://samahsar.chuvash.org/cgi-bin/s.cgi>). Kyseinen nimi mainitaan vuorimarilaisten alueella (Černyh 1995: 382), jossa tšuvassin kielen vaikutus on todennäköisempää.
Šumat, m., Šumataj, n., Šumatij, m., n. < šumat ‘lauantai’. Lauantaina (mariksi šumatkeče) syntynyt lapsi sai nimekseen Šumat (Jakovlev 1887: 50; Ethnographica XIII: 27).
Arkistoaineistosta tavataan seuraavanlaisia kaksiosaisia marilaisia henkilönnimiä:
-erge ‘poika’ -loppuisia nimiä: Iz/erge (< izi (< izarn'a ‘torstai’)), Kug/erge (< kugu (< kugarn'a ‘perjantai’)), Oš/erge (< oš(o)). Sekä miesten että naisten nimissä esiintyvät komponentit kugu- ‘iso’, izi- ‘pieni’, šumat- ‘lauantai’. Se johtuu siitä, että usein lapselle annettiin nimi syntymäviikonpäivän mukaan. Esimerkiksi, jos lapsi syntyi torstaina (mariksi izarn'a < izi ‘pieni’ + arn'a ‘viikko’), hän sai Izerge-nimen, jossa on iz < izarn'a + erge ‘poika’ ja tytö sai vas-

² Nimen voidaan olettaa edustavan liikanimeä, myös ”*X:lla on tällaisia ominaisuuksia*” -ryhmässä on liikanimen kaltaisia etunimiä.

taavasti nimen *Izüdär* < *izarn'a + üdär* 'tytär'. Jos lapsi syntyi perjantaina, mariksi *kugarn'a* (< *kugu* 'iso' + *arn'a*), lapsi sai *kugu*-alkuisen nimen: *Kugerge* ja *Kugüdär*. Lauantaina, mariksi *šumatkeče*, syntynyt lapsi sai nimeksi *Šumat* (Jakovlev 1887: 50; Ethnographica XIII: 27), vrt. naisen nimi *Šumataj*, miehen ja naisen nimi *Šumatij*. Muina päivinä syntyneet lapset saivat nimensä muilla perusteilla (Jakovlev 1887: 50).

-kače 'nuori mies', *Izi/kače*, *Izi/kača* (< *izi* 'pieni' tai < *izarn'a* 'torstai' (ks. edeltä -*erge*-aineksiset nimet)).

-marij (-mari) 'mies', 'marilainen', *Izi/mari* (< *izi* 'pieni' tai < *izarn'a* 'torstai'), *Kugu/mari* (< *kugu* 'iso' tai < *kugarn'a* 'perjantai'), *Oš/mari*, *Oš/mara*, *Oš/mare* (< *oš(o)* 'valkoinen').

-patär 'uskalikko, sankari', *Oš/patär* (< *oš(o)* 'valkoinen'), *Šem/patär*, *Šim/patär*, *Šim/batär* (< *šem*, vma. *šim* 'musta').

-cora 'poika', *Važ/cora* (< vma. *važ* 'juuri'), *Izi/cora* (< *izi* 'pieni'), *Oš/cora* (< *oš(o)* 'valkoinen'), *Pek/cora* < (*pek* (< vrt. tat. *bäk* 'herra')), *Pin/cora* (< *pin* < *pin'e*, vrt. *pin'ege* 'koiranpentu'), *Jan/cora* (< vma. *jano* 'tulusrauta, tahkokivi') yms.

Naisten nimien ryhmässä aineistostamme esiintyy vain yksi varma marinkielinen malli: -üdär 'tytär' -loppuisia nimiä: *Iz/üdär* (< *izi* (< *izarn'a* 'torstai')), *Kuž/üdär* (< *kužu* 'pitkä'), *Oš/üdär* (< *oš* 'valkoinen') yms.

Marilaisista henkilönnimistöä koskevassa kirjallisuudessa tavataan -vuj 'pää' -pääteisiä henkilönnimiä, joiden taustalla näyttää olevan lisänimiä: *Šem/vuj*, m. (< *šem* 'musta'), *Ši/vuj*, m. (< *šij* 'hopea, hopeinen'), *Oš/vuj*, m. (< *oš* 'valkoinen'), vrt. *Ošvuj* – ihmisten ja eläinten haukkumanimi (SGJa 184).

Osa kaksiosaisesta henkilönnimistöstä muodostuu sekä marin että tataarin kielen aineksista, mikä viittaa kaksikielisyyteen. Tällaisissa nimissä esiintyvät yleisimmät komponentit ovat -baj (-paj), -bika (-pika): *Ergâ/baj* < marin *erge* 'poika' + tat. *baj* 'rikas', *Izi/baj* < marin *izi* 'pieni' + tat. *baj*, *Iz/bika* (*Iz/vika*) < marin *izi* + tat. *bikä* 'rouva, emäntä'.

Nimiseremoniat ja nimenvaihto

Marilaisessa kulttuurissa nimellä ja tietyistä nimenannolla oli tärkeä rooli. Siiä osoituksena ovat marilaisilla käytössä olleet riitit ja uskomukset. Tutkimukset viittaavat erilaisten nimenantotapojen olemassaoloon. Oletettavasti ne erosivat eri aikoina eri alueilla. 1700-luvulla Venäjällä käyneiden matkamiesten (mm. I. G. Georgin, G. F. Millerin ja A. Oleariuksen) tietojen mukaan lapselle nimen antoivat vieraat, pojalle vieraas mies, joka tuli isänän luokse, tytölle vieraas nainen (Oleari 1906: 364; IMKDM 1: 450, 460). Myöhempien lähteiden mukaan lapselle nimen tavallisesti antoivat lapsenpäästäjä, uhripappi (mariksi *kart, molla*) tai lapsen vanhemmat. Marilaiset antoivat nimen lapselle heti syntymän jälkeen, ettei lapsi pääsisi kuolemaan nimettömänä. Kästyksen mukaan ensimmäiset 40 päivää ovat vaarallisia lapsen terveydelle. Marilaiset uskoivat, että jos lapsi kuolee ilman nimeä, hänen henkensä ei löydä rauhaa. Siksi tilapäinen nimi annettiin heti syntymän jälkeen. Ensimmäisenä nimenä tavallisesti oli viikonpäivän nimityksestä johdettu nimi (ks. edeltä Šumat-nimi ja -erge ‘poika’ -loppuiset nimet). Perjantai oli marilaisessa traditiossa pyhäpäivä (Znamenski 1867: 61), jossa näkyy tšuvassilaisen kulttuurin vaikutus. Sana *arn'a* ‘viikko’ (aikaisempi merkitys ‘perjantai’) (> *kugarn'a* < *kugu* ‘iso’ + *arn'a*, vrt. vma. *ärn'ageče* ‘perjantai’) on lainattu tšuvassin kielestä. Edellinen päivä – torstai (mariksi *izarn'a* < *izi* ‘ pieni’ + *arn'a*) oli ” pieni pyhä päivä”. Myös lauantaina oli erikoismerkitys marilaisen elämässä tšuvassilaisen mallin mukaan (ks. Galkin 1985: 37–39). Varsinaisen nimensä lapsi sai 1–3 päivää myöhemmin (Ethnographica VI: 72; XIII: 27). Baškirian marilaisilla varsinaisen nimi annettiin kahden viikon – puolen vuoden välisenä aikana (Ethnographica IX: 94; vrt. Oleari 1906: 364).

Marilaiselle nimisysteemille oli ominaista ilmaista sukuun kuuluminen yhteisellä piirteellä vanhemman nimen kanssa. Nimi valittiin vanhempien nimen alkukirjaimen tai -komponentin sekä loppukomponentin mukaan. Toisin sanoen lapsen nimen alussa pitäti olla sama kirjain tai äänneyhdistelmä kuin isän nimessä (Alonzov 1865: 6–7; Jakovlev 1887: 50–51; Ethnographica XIII: 27–28 yms.). Tämän perinteeksi olemassaolon osoittavat 1600-

luvulta peräisin olevat asiakirjat. Kyseinen tapa oli käytössä märitilaisilla ainakin 1900-luvun alkuun saakka (Ethnographica XIII: 27–28; Tojdybekova 1997: 278–279 yms.). Pitää mainita, että samantyyppinen nimeämistapa oli myös muilla kansoilla, mm. suomalaisilla (Ainiala et al. 2008: 243), muilla itämerensuomalaissilla kansoilla (Kiviniemi 1982: 46), tataareilla (Galiullina 2008: 227–231) ja baškiireilla (Šakurov 1980). Kyseisen nimennätotavan noudattaminen näkyy selvästi vanhoissa asiakirjoissa: *Očki Osikeev*, pojat *Ozi*, *Ozambaj* (NART, F-3, op. 2, d. 136, l. 146 ob.); *Janabaj Japmataev*, pojat *Jansit*, *Janbarâs*, *Janbagâš*, *Janâpi*, *Jandâbaj*, Jansitin poika *Jangači* (NART, F-3, op. 2, d. 134, l. 284 ob. – 285 ob.) yms.

Etnografisissa lähteissä kuvataan erilaisia nimenvälinen tapoja. Oikea, sopiva nimi lapselle etsittiin luettelemalla. Uskomusten mukaan oikean nimen kohdalla lapsi on lakannut itkemästä (Znamenski 1867: 68; Rittih 1870: 191). Lapsen itkuisuuden tulkittiin johtuvan väärästä nimestä ja tästä syystä lapselle annettiin uusi nimi (Šestakov 1867: 35). Nimenvaihtoa perinteisellä tavalla noudattivat myös kristittyjen lasten vanhemmat (Nikolski 1920: 172). Lapsenpäästääjä on käyttänyt mm. seuraavaa tapaa: kun halutuista nimistä oli sovittu vanhempien kanssa, tehtiin kolme leipää (limppua), jokaiselle leivälle annettiin nimi, leivät paistettiin, sitten isomman ja yleensä paremman leivän nimi annettiin lapselle (Ethnographica VI: 73–74). Uhripappi on käyttänyt mm. tulensytytysvälineitä. Hän seisoi lapsen edessä lausuen erilaisia nimiä ja iski sytytysraudalla kipinää kuivaan taulaan. Nimi, jonka kohdalla taula syttyi, annettiin lapselle (Znamenski 1867: 68).

3. Turkkilainen vaikutus marilaiseen nimisysteemiin

Marilaisten nimistön muodostumiseen vaikuttivat monet kieltenulkoiset tekijät: pitkät kontaktit eri kansojen (tšuvassien, taatarien ja venäläisten) kanssa, kansan kääntyminen uuteen uskoon (mm. islamiin tai ortodoksiseen uskoon). Pitkän aikaa marilaisen nimistön huomattava osa on ollut turkkilaisperäistä. Turkkilaiskerrostumaan kuuluvat eri aikoina tšuvasseilta, tataa-

reilta ja baškiireilta lainatut nimet. Sen lisäksi siihen luetaan mm. arabialaiset, persialaiset ja mongolilaiset ainekset, sillä ne on lainattu marilaiseen nimistöön turkkilaisten kielten kautta.

3.1. 600–700-luvulla Volgan keskijuoksun rannalle tulivat bolgaarit – turkkilaista kieltä puhunut väestö (Gening & Halikov 1964: 149). Volgan Bulgarian valtio sijaitsi nykyisen Tatarstanin tasavallan kohdalla. Sen mahti oli huipussaan 900–1100-luvulla. Marilaiden ja bolgaarien välillä oli kaupallisia yhteyksiä. Nykyiset tšuvassit, jotka asuvat Volgan keskijuoksun oikealla rannalla, ovat bolgaarien jälkeläisiä. Marin kielessä on huomattavan paljon lainoja tšuvassin kielestä (Räsänen 1920), myös marilaiden kulttuurissa heijastuu huomattava tšuvassin vaikutus. Tästä syystä on luonnollista, että myös marilaisessa henkilönnimistössä on huomattava määrä tšuvassilaisperäisiä lainoja. Tšuvassin kielen vaikutus marilaiden nimistössä on vahempi vuorimari-laisilla ja eteläisemmällä alueilla asuvilla marilaisilla.

Esimerkkinä tšuvassilainoista voivat toimia seuraavat nimet: vuorimariiset käyttävät nimeä *Jaruska*, joka on laina tšuvassin kielestä, vrt. tšuvassin muinainen henkilönnimi *Jarus, Jaruska* < tšuv. *jaru* ‘vapaus, vapaa’ + suff. -ska (-ske) (Gordejev 1970: 261). Sama johdin näkyy nimessä *Sabaska, Savaska* < tšuv. *Savaška* < sav ‘rakastaa’ + suff. -ska.

Naisten nimet *Hirbika, Hirdilet, Hirsula, Hirka* on lainattu tšuvassin kielestä: *hir-* < tšuv. *hér* ‘tytär’ (Černyh 1995: 503–504), vrt. tšuv. *Hērpikke, Hērtilet, Hērislu, Herkke*. Tšuvassi-lainana voidaan pitää myös naisen nimiä *Hitrivi* (< tšuv. *Hitre-pi*).

Tšuvassin kielen kautta marilaiseen henkilönnimistöön tulivat tšuvassiin kieleen mukautetut venäläiset nimet kuten *Hveder* (mainitaan Kozmodemjanskin kihlakunnassa), vrt. tšuv. *Heveter* < ven. *Fjodor, Hvetka* (Kozmodemjanskin kihlakunta), vrt. tšuv. *Hēvetke*.

3.2. 1230-luvulla Volgan alueelle tulivat mongolit ja valloittivat Volgan Bulgarian, valloitetuista alueista tuli Kultainen Orda. Batu-kaani valloitti myös Venäjän ruhtinaskunnat. Mariiset olivat ensin Kultaisen Ordan ja sittemmin Kazanin kaanikunnan

alaisuudessa. Eri aikoina suurin osa marilaisista taisteli venäläisiä vastaan Kazanin kaanikunnan johdolla. 1200–1300-luvulta lähtien marilaisten henkilönnimisysteemi on saanut toisen turkkilaisen vaikutusaallon. Kazanin tataarien nimisysteemin vaikutus marilaisten henkilönnimisysteemini kehittymiseen on hyvin merkittävä.

Tataarilaiset henkilönnimet voivat rakenteeltaan olla yksiosaisia, kaksiosaisia ja johdoksia. Esimerkkejä yksiosaisista nimistä ovat mm. seuraavat nimet: *Bajram*, m. < tat. *Bäjräm* < *bäjräm* ‘pyhä, juhla’, *Balta*, *Baltaj*, m. < tat. *Balta* < *balta* ‘kirves’, *Bulat*, *Polat*, m. < tat. *Bulat* < *bulat* ‘damaskiteräs’, *Jabalak*, m. < tat. *Jabalak* < *jabalak* ‘pöllö’, *Karlâgač*, n. < tat. *Karligač* < *karligač* ‘pääsky’, *Pagiš(ka)³* < tat. *Bagiš* ‘hoito’, ‘hirvi, poro’, *Salika*, n. < tat. *Salika* < ar. *Salika* ‘seuraaja’, tat. *Saliha* < ar. *Saliha* ‘hyvä, hurskas’ jne. Henkilönnimistössämme esiintyvät myös lainaperäiset johdosnimet, sellaisia ovat mm. johtimella -*kaj* / -*käj* muodostetut nimet: *Kankaj* (*Kanakaj*), m. < tat. *Kankaj*, *Kanakaj* < tat. *kan* ‘keskiviikko’ + *kaj*, *Menlâkaj*, m. < tat. *Mirlekäj* < *miyle* ‘luomia omaava’ + *käj*, *Čurukaj*, m. < tat. *Čurakaj* < *čura* ‘poika, tekija, sotilas’ jne. Samoista vartaloista eri johtimilla on muodostettu useita nimiä, esim. *čurasanasta* *Čurakaj*, *Čuraj*, *Čuraš*.

Kaksiosaisia lainattuja nimiä marilaisilla on ollut runsaasti. Seuraavassa esitän yleisimmät kaksiosaisen nimien mallit.

-*baj* / -*paj* ‘rikas’ (< tat. *baj* ‘rikas’, tšuv. *puj* ‘rikas’) oli marilaisilla hyvin suosittu alku- ja jälkikomponentti. -*baj* / -*paj* - loppuisia nimiä on esim. *Aksâbaj*, *Aktubaj*, *Araspaj*, *Jambaj*, *Jansâbaj*, *Murzabaj*, *Ošpaj*, *Pektubaj* (*Pektâbaj*), *Tokpaj* jne. -*batâr* / -*patâr* (< tat. *batır* ‘sankari, uskalikko’, tšuv. *pattär* ‘rohkea, voimakas, sankari’), *Ajbatâr*, *Akpatâr* (*Akbatâr*), *Bajbatâr*, *Ešpatâr*, *Jambatâr* (*Janbatâr*), *Jašpatâr*, *Pekpator*, *Sabatâr* jne.

-*bek* (< tat. *bäk* ‘herra, haltija’), *Alâkbek*, *Alâmbek*, *Arsebek*, *Bajbek* (*Pajbek*), *Jepsâbek*, *Jersibek*, *Paktâbek* (*Pahtâbek*), *Tojdâbek* jne.

³ Eri asiakirjoissa marilaisiin nimiin liitettiin venäläisperäisen johtimen -*ka*.

- berde / -perde (< tat. *birde*, *berde* ‘antoi’), *Ajberde*, *Alâmberde* (*Alânberty(ka)*), *Anberde*, *Išperde*, *Jamberde*, *Pahtâberde*, *Pajberde*, *Tojberde*, *Šaberde* jne.
- bika (< tat. *bikä* ‘rouva, neiti’) -päättiset naisten nimet: *Alnabika*, *As'bâka*, *Askabikä*, *Asmabikä*, *Atnabikä*, *Bâjrämbikä* jne.
- bulat (< tat. *bulat* ‘damaskiteräs’ < pers. *polâd* ‘teräs, damaskiteräs’), *Ešpulat*, *Išpulat*, *Jerbulat*, *Pajbulat*, *Tojbulat* jne.
- dugan / -tugan (< tat. *tugan* ‘synnytetty’, tšuv. *tâvan* ‘kotoinen, synnyin-’), *Ajdugan*, *Irdugan* (*Irdôgan*), *Ištugan*, *Jaštîgan*, *Pidugan*, *Pištîgan*, *Poldugan*, *Saldugan* (*Saldâgan*) jne.
- gilde / -kilde (< tat. *gilde* / *kilde* ‘tuli’, tšuv. *kil* ‘tulla’), *Ajgilda*, *Akigilda*, *Isengilda*, *Murzagilda* (*Murzakilda*), *Pajgilda*, *Pigilda*, *Tojgilda*, *Urazgilda*, *Vaskil'da*.
- sulo / -sula / -sulu (< tat. *silu* ‘kaunis, ihana, kaunotar’) -päättiset naisten nimet: *Ajsulo*, *Altânsulo*, *Atnasulo*, *Kansula* (*Kansâle*), *Menajsulu* jne.

Tšuvasseilla, mareilla ja tataareilla suurin osa käytössä olleista nimistä oli samoja (Magnicki 1892: 114). Tataarin kielestä (tai yleensä turkkilaiskielistä) lainatut henkilönnimet olivat käytössä marilaisilla viime vuosisadan puoliväliin asti, mutta alueellista vaihtelua esiintyy. Esimerkiksi Baškirian itämarilaiset käyttivät turkkilaisperäisiä nimiä kauemmin kuin Marinmaalla asuvat marilaiset. Hyvin usein itäalueilla asuvien marilaisten sukunimien taustalla ovat marilaisten ei-kristilliset henkilönnimet: *Almijev*, *Bajmetov*, *Izergin*, *Izibajev*, *Juzijev*, *Šumatbajev*, *Sajanov*.

4. Marilaisten henkilönnimissteemi ja venäläinen vaikutus

Vuonna 1552 Kazanin kaanikunta liitettiin Moskovaan. Niin venäläiset aloittivat marilaisten käännytyksen kristinuskoon 1500–1600-luvulla. Alkuvaiheissa marilaisten käännytys ei kuitenkaan onnistunut. Siksi säädettiin erilaisia asetuksia, esimerkiksi 1600-luvulla säädettiin asetus, jolla kristinuskoon käänymisestä tuli ehto maan hankkimiselle. 1500–1600-luvulla ortodoksiseen uskoon kääntyi vain pieni määrä marilaisia, enimmäkseen varak-

kaita marilaisia. 1700-luvulla eriuskoisille, jotka kääntyvät kristinuskoon, luvattiin muitakin helpotuksia: kristityjä vapautettiin verojen maksamisesta ja sotaväkeen otosta. Niinpä vuosina 1719–1724 osa Carevokokšajskin ja Carevosančurskin kihlakuntien marilaisista kääntyi kristinuskoon. Myöhempien asetuksien mukaan kristityille piti lisäksi maksaa rahaa ja antaa vaatteita. Toisaalta kristinuskoon kastamattomien marilaisten piti maksaa lisäveroja itäalueille paenneiden marilaisten asemesta. Vasta 1700-luvun puolivälissä Venäjän voimakkaan vaikutuksen johdosta marilaisia kääntyi joukoittain ortodoksiseen uskoon. (Popov 1987: 23–72.) Kuitenkaan kääntyminen ei merkinnyt uuden nimen omaksumista eikä uskonnnon noudattamista. Esimerkiksi 1830-luvulla 68% kristityistä marilaisista noudatti luonnonuskoa (mts: 80). Jokapäiväisessä elämässä marilainen käytti perinteistä nimeä (Jakovlev 1887: 51). Marilaisten vanha nimisysteemi säilyi kristillisten nimien ohella, mutta siinä oli alueellista vaihtelua.

Samaan aikaan laajalla alueella ortodoksinen usko asettui pysyviin asemiin, kalenterinimet syrjäyttivät tieltään esikristilliset. Niin muodoin marilaisten henkilönnimistö uudistui ja kasvoi uusilla nimillä. Kristinuskoon kastaminen oli pääosassa kalenterinimien leviämisessä marilaisten keskuuteen. Pitää kuitenkin mainita, että kalenterinimiä marilaiset omaksuivat myös lainaamalla. Venäläisnimet ja niiden mukaelmat esiintyvät ei-kristittyjen lasten niminä, mm. *Mikaj* (< ven. *Mikolaj*), *Jekaterina*, *Katerna* (< ven. *Jekaterina*, *Katerina*), *Bedot* (< ven. *Fedot*), *Nikolaj* (< ven. *Nikolaj*) -nimii annettiin lapsille ei-kristityissä perheissä (GARME, F-P-1223, op. 2, d. 263, l. 2 ob., 3, 6, 7 ob.).

On kiintoisaa tässä yhteydessä tuoda esille venäläisnimien marinkielisiä mukaelmia. Pitkäaikaisten kontaktien saatossa kehittyi runsas määrä venäläisnimien mukaelmia. Seuraavassa esitän venäjänkielisen nimien eräitä marinkielisiä vastineita: ven. *Al'eksej* – marin *Alâksej*, *Alâksi*, *Eleksej*, ven. *Dmitrij* – marin *Metri*, *Mitri*, ven. *Ivan* – marin *Jâvak*, *Jâvan*, ven. *Jevdokia* (*Av-dot'ja*) – marin *Ovdaki*, *Ovdači*, *Ovdoč*, *Ovoč*, ven. *Jekat'erina* – marin *Kat'erna*, *Kacerna*, *Kâč̄ri*, ven. *N'ikifor* – marin *Mikipi*, *Mikipur*, ven. *T'erent'ej* – marin *Čerenče* jne. On huomattavaa,

että alueellista vaihtelua esiintyy. *Saša* (*Aleksandr*) -nimelle Miškinskin alueella vastineena toimi nimi *Maska* < *maska* ‘karhu’. Alueittain tunnetaan myös mukaelmat *Os'andr*, *L'eksandr*, vaikka nykyään tunnetuin vastine *Saša*-nimelle on *Ečan* ja sen variantit *Ečuk*, *Et'uk*.

Isoja muutoksia henkilönnimistöön tuli viime vuosisadan alussa. Marilaiseen nimisysteemiin levisivät venäläisillä käytössä olleet kristilliset nimet, uudemmat venäläiset nimet sekä länsieurooppalaiset nimet. Myöhemmin marilaiset omaksuivat lisäksi venäläisen mallin mukaisen kolmiosaisen nimisysteemin: sukunimi + nimi + isänimi. Sukunimi marilaisilla on myöhäinen ilmiö, se tuli käyttöön pääasiallisesti viime vuosisadan alussa, vaikka harvoilla marilaisilla sukunimi on voinut olla aiemminkin. Nykyään marilaiset käyttävät suurin piirtein samaa henkilönnimistöä kuin venäläiset. Joitain marilaisperäisiä nimiä on yhä olemassa, mutta niiden käyttö on vähäistä. Jokapäiväisessä elämässä marilaiset käyttävät muita yksi-, kaksi- ja kolmeosaisia nimityksiä (ks. luku 2). Riippuen alueesta vanhemmat marilaiset aktiivisesti käyttävät esikristillisiä nimiä sekä venäläisperäisten nimien marinkielisiä mukaelmia.

5. Lopuksi

Kokonaiskuvaa marilaisesta omaperäisestä nimistöstä emme pysty tutkimuksen nykyvaiheessa hahmottelemaan. Asiakirjoissa marilaisten omaperäistä nimistöä esiintyy hajanaisesti, ja 1200–1300-luvulta lähtien pääosa nimistä vaihtui enimmäkseen tataarilaiseen nimistöön. Silti eräitä selvästi marilaisia nimiä tavataan henkilönnimien joukossa. Voidaan myös otaksua, että marilaiset pelkän etunimen lisäksi käyttivät myös lisänimiä, esim. suvusta periytyviä. Marilaisilla oli pitkään käytössä eri uskomuksiin liittyviä nimenantotapoja. Vanhoja tapoja noudatettiin useimmissa alueilla vuosisadan alkunsa asti paikoin myös pidempään. Nimen valintaan liittyi erilaisia uskomuksia ja perinteitä.

Marilaisten etunimestö karttui monin tavoin. Rikas johtimien määrä, joita käytettiin nimien muodostamisessa, mahdollisti useiden nimien johtamisen samasta vartalosta. Marilaisten ja

naapurikansojen väliset kontaktit toivat uutta vierasperäistä nimistöä. Pitkistä kontakteista tataarien kanssa syntyi rakenteeltaan marilais-tataarilaisia hybridinimiä. Turkkilaisvaikutus vaihtelee alueittain. Vuorimarilaisten nimistössä näkyy voimakkaampi tšuvassien vaikutus, itämarilaisen nimistön muodostumiseen taas on vaikuttanut enemmän tataari. Nykyään eri alueilla asuvilla marilaisilla on yleistynyt venäjän kielestä lainattu nimistö. Kuitenkin pitää mainita, että marilaiset ovat kiinnostuneita vanhasta omaperäisestä nimistöstä.

Tulevat syventäväät tutkimukset antavat arvokkaita tietoja henkilönnimistön kehityksestä. On kiintoisa tutkia kenttätyö- ja arkistoaineston pohjalta eri alueiden henkilönnimistöjen eroja ja niiden lähteitä. Vertailututkimuksen pohjalta voidaan osoittaa, miten eri etnisten ryhmien marilaisilla nimistö kehittyi eri aikoina.

Lyhenteet

ar.	arabian kieli
m.	miehen nimi
murt.	murteellinen
n.	naisen nimi
suff.	suffiksi
tat.	tataarin kieli
tšuv.	tšuvassin kieli
ven.	venäjän kieli
vma.	vuorimarin kieli

Lähteet

Ainiala, Terhi & Minna Saarelma & Paula Sjöblom 2008:

Nimistötutkimuksen perusteet. Tietolipas 221. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Alonzov 1865 = Ф. Алонзов: О религиозных верованиях не-крещеных черемис Бирского уезда. – *Памятная книжка Оренбургской губернии за 1865 г.* Уфа. 1–8.

- Černyh 1995** = С. Я. Черных: *Словарь марийских личных имен. Марий ен лўм-влак мутер.* Йошкар-Ола: МарГУ.
- Černyh 1996** = С. Я. Черных: *Марийская антропонимия: источники формирования и пути развития.* Йошкар-Ола.
- Ethnographica** = *Kansallisarkisto. Suomalais-Ugrilaisen Seuran arkisto.* Timofei Jevseyev. Etnographica VI, IX, XIII.
- Fedotov 1998** = М. Р. Федотов: *Словарь чувашских нехристианских личных имен.* Чебоксары: Чувашский государственный институт гуманитарных наук. <http://samahsar.chuvash.org/dict/3.html> (28.1.2016).
- Galiullina 2008** = Г. Р. Галиуллина: *Татарские личные имена в контексте лингвокультурных традиций.* Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2008.
- Galkin 1985** = И. С. Галкин: Происхождение названий дней недели в марийском языке. – *Вопросы марийской ономастики*, вып. 5. Йошкар-Ола. 30–43.
- GARME** = *Государственный архив Республики Марий Эл.* Ф-Р-1223. Оп. 2. Д. 263.
- Gening & Halikov 1964** = В. Ф. Генинг, А. Х. Халиков: *Ранние болгары на Волге (Больше-Тарханский могильник).* Москва: Наука.
- Gordejev 1970** = Ф. И. Гордеев: О личных именах марийцев. – *Личные имена в прошлом, настоящем, будущем.* Москва: Наука. 258–263.
- IMKDM** = Г. Н. Айплатов, А. Г. Иванов (eds.) 1992: *История Марийского края в документах и материалах.* Йошкар-Ола: Мар. кн. изд-во.
- Jakovlev 1887** = Г. Яковлев: *Религиозные обряды черемис.* Казань: Типография и литография В. М. Ключникова.
- Kiviniemi, Eero 1982**: *Rakkaan lapsen monet nimet: Suomalaisten etunimet ja nimivalinta.* Espoo: Weilin+Göös.
- KTA 2015** = Kenttätyöaineisto. Marinmaa. Zvenigovskin piri.
- Magnicki 1982** = В. К. Магницкий: Алфавит языческих имен черемис Елабужского уезда. – *Календарь Вятской губернии на 1893 г.*: 114–123.
- Mitroškina 1987** = А. Г. Митрошкина: *Бурятская антропонимия.* Новосибирск: Наука.
- NART** = *Национальных архив Республики Татарстан.* Ф-3. Оп. 2. Д. 134, 136.

- Nikolski 1920** = Н. В. Никольский: *История мари (Черемис)*. Казань: Первая Государственная типография.
- Oleari 1906** = Адам Олеарий: *Описание путешествия в Московию и через Московию в Персию и обратно*. Санкт-Петербург: Издание А. С. Суворина.
- Popov 1987** = Н. С. Попов: *Православие в марийском крае*. Йошкар-Ола: Мар. кн. изд-во.
- Rittih 1870** = А. Ф. Риттих: *Материалы для этнографии России. Казанская губерния XIV-ая. Часть II*. Казань: Типография Императорского Казанского университета.
- Räsänen, Martti 1920:** *Die Tschuwassischen Lehnwörter im Tscheremissischen*. MSFOu XLVIII. Helsinki: Sosiété Finno-Ougrienne.
- SSA** = Itkonen, Erkki & Ulla-Maija Kulonen (toim.) 1992–2000: *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja I–III*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 556, Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 62. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus – Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Šakurov 1980** = Р. З. Шакуров: Рифмование имен у башкир. – *Ономастика Востока*. Москва: Наука. 43–48.
- Šestakov 1867** = П. Шестаков: Быт черемис. – *Вятские губернские ведомости* 4: 34–35.
- SGJa** = А. А. Саваткова 2008: *Словарь горномарийского языка*. Йошкар-Ола: Мар. кн. изд-во.
- Tojdybekova 1997** = Л. Тойдыбекова: *Марийская языческая вера и этническое самосознание*. Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja 116. Joensuu.
- Znamenski 1867** = П. Знаменский: Горные черемисы Казанского края (Из наблюдений очевидца). – *Вестник Европы*. Т. IV: 30–71.

Alexander Pustyakov: Mari inemisenimmi arõnõmisjakō

Mari inemisenimmi küsümuusi olõ-õi väega pallo uurit. Seon kirotusõn kaias mari inemisenimmi arõnõmis ja andas ülekaehus nimekõrra parhilladsõst saisost. Seletedäs, määntsihe tähendüs-rühmihe kuulusõq marilaisi umaperädseq nimeq ja kuis nimmi

om valit. Niisama uuritas turgi ja vinne mõotust mari inemisenimile. Kaias esiqsugutsin nimekifon ja ammõdipaprin löödüvit marilaisi nimmi ja pakutas naist mõnõlõ vahtsõnõ etümoloolgia.

Teedüs mari vanost umaperätsist nimist om puudulinõ. Uuřmisainõ kõgõ suurõmb osa ommaq umahuisi näütäväq üteosalidsõq nimeq ja -cora-lõpuga katõosalidsõq nimeq. Mari kultuurin om olnuq nimel ja nimeandmisõl suur tähdüs. Nime valimisõ mano käveq umaq esigerälidseq uskmisõq ja nõia-kunsti ja ettekuulutusõq.

Mari nimmi kujonõmist ommaq mõotanuq mitmõq keele-välidseq ašaq, nigu pikäq kokkoputmisõq mitmidõ rahvidõga (tšuvassõ, tatarlaisi ja vindläisiga), rahva vahtsõhe usko käändmine (islamihe vai ortodoksi ristiusko). Pikkä aigo om suur osa mari nimist olnuq turgiperäne. Turgi mõotuisi om esiq ael saad tšuvassõ, tatarlaisi ja baskiire käest lainatuisi nimmi kaudu. Li-sas loetas taaha mano ka araabia, pärsiä ja mongoli ainõq, miä kõik ommaq mari nimmihelainaduq turgi kiili kaudu. Kaasani tatarlaisi nimmi mõotus om mari inemisenimmi kõrralõ väega suur. Paprist lõud muuhulgan pallo -baj, -batâr, -berde -lõpuga inemisenimmi.

Päält Kaasani khaaniriigi Moskva võimu ala minekit naaš mari kiilde tulõma kallendrimimmi, a põlidsõq nimeq hoitu kavva ristiuso nimmi kõrval alalõ. Ristiuso nimeq tulliq mari kiilde iii ristmise ku lainamisõga

Tähüssõnaq: mari kiil, inemisenimeq, nimevalimispõhimõttõq, umaq ja laenaduq nimeq

Märksõnad: mari keel, isikunimed, nimevalimispõhimõtted, omad ja laenatud nimed

Alexander Pustyakov: The developmental stages of Mari anthroponymic system

The aim of this study is to provide an overview of the formation and development of the Mari anthroponymic system. In this article, the following questions have been addressed: 1) from which

semantic groups of words did Mari personal names originate? 2) which ceremonies accompanied the naming of children? and 3) how did the Turkic and Russian name system influence Mari? In this article, indigenous Mari names and borrowed names occurring in different sources of names (name lists and archive documents) have been considered. Also, new etymologies for Mari anthroponyms have been presented.

Information on the indigenous Mari names has been presented incompletely. The largest groups of Mari names are simply based on words describing the features of the person, as well as compound names including the component *-cora*. Names in Mari culture had great significance and, consequently, so did naming. The name of a child was chosen on the basis of people's beliefs.

The stratification of Mari anthroponyms is explained by different extralinguistic factors: long-term active contact of Maris with the Chuvash (Bulgar), Tatars and Russians, and the spread of new religious beliefs (Islam and Russian Orthodox faith). The majority of anthroponymic borrowings in Mari originated from the Turkic languages. In different periods, names in Mari anthroponymy were borrowed from the Chuvash, Tatar and Bashkir sources. The names identified as based on Arabic, Persian and Mongolian lexica are considered Turkic since they were borrowed via the Turkic groups. The influence of the Tatar anthroponymy on the Mari language is very considerable. There are many Mari personal names of Tatar origin in archival documents; for instance, multiple names including the component *-baj*, *-batâr*, *-berde* can be found.

After the accession of the Kazan Khanate to the Moscow state, calendar names began to enter into Mari anthroponymy. For a long time, however, the Maris continued to use their traditional names in everyday life. Depending on the territory of residence, the tradition of naming according to the Church calendar gradually replaced the tradition of giving Mari pagan names. The Christianization of Maris played an important role in the distribution of calendar names, but it should be noted that Mari personal names were also replaced with Russian names through borrowing.

Key words: Mari language, anthroponymy, name choice principles, original and borrowed names.

Alexander Pustyakov
00014 Helsingin yliopisto, PL 24
esmenek@gmail.com

**VÕRU KEEL
INDIVIDUAALSE MITMEKEELSUSE
VAATEPUNKTIST**

LIINA TAMMEKÄND

1. Sissejuhatus

Tänapäeval enam ükskeelseid võrukaid pole (Koreinik 2013 ja 2015) ning Kagu-Eestis on kasutusel vähemalt kaks keelt – eesti keel ja võru keel¹. Selline mitmekeelsus mõjutab võru keele kõnelejaid erinevalt. Käesoleva artikli eesmärgiks on uurida kümmet võrukeste idiolekti individuaalse mitmekeelsuse vaatepunktist. Kesketeks uurimisküsimusteks on: 1. Kuivõrd idiolektid erinevad? 2. Millest on idiolektide erinevused tingitud? 3. Kui oluline on idiolektide erinevuste põhjustajatena identiteet ja keelehoiakud? Kümne uuritava idiolekti hindamiseks on täpsemaks analüüsiks valitud kolm esilduvat keelelist joont: larüngalklusiili esinemine, inessiivi lõpp ja demonstratiivpronomened. Muude joontena on vaadeldud veel *nud/tud*-partitsiipide lõppude, demonstratiivadjektiivide ja eituse kasutust ning *i-* ja *se-*mineviku moodustamist. Need jooned erinevad eesti keele analoogsetest vormidest foneetiliselt, morfoloogiliselt või leksikaalselt. Eesti keeles larüngalklusiili ja tagaeitust ei esine, selgelt eristuvad ka võru ja eesti inessiivi- ja partitsiipide lõpid (-s vs -n/-h ja -nud/-tud vs -nu/-tu), demonstratiivpronomened ja -adjektiivid (*see-too* vs *seo~sjoo-taa-tuu*) ning mineviku moodustamine. Nii on need jooned vörreltes eesti ühiskeelega võru keele esilduvad tunnused. Esilduvus (*salience*) on Kerswilli ja Williamsi (2000) kohaselt keelendi omandus, mis muudab selle kergesti tajutavaks ja kognitiivselt esiletõusvaks. Keelend on esilduv, kui see on kõrge esinemissagedusega, foneetiliselt raskesti redueeritav, prosoodiliselt ja interaktsiooniliselt olulisel kohal ja/või kui selle vormi ja tähenduse suhe on selge (*ibid.*). Trudgilli (1986) kohaselt on keelend sotsiolingvistiliselt esilduv,

¹ Võru keele tänapäevastest mõistest vt näiteks Koreinik 2013 ja 2015.

kui sellel on vähemalt üks stigmatiseeritud ja üks kõrge prestižiga variaabel (kahe või enama variandiga keeleüksus, Mets 2010), üks variaablitest osaleb keelemuutuses, variaablid on foneetiliselt erinevad ja säilitavad fonoloogilisi kontraste.

Käesolev artikkel on jagatud nelja osa. Sissejuhatusele järgnev teine osa tutvustab nihet individuaalse mitmekeelsuse uurimises ning esitab ülevaate viimaste aastate sotsiolinguistilistest uurimustest võru keele kohta. Kolmas osa keskendub valimile, keelereptuaaridele ja uurimuse meetodile. Neljas osa analüsib keelematerjalis esinenud esilduvaid keelejooni. Viies osa visandab idiolektide profiili ning seob keelejuhtide keelehoiakud ja -identiteedi esilduvate joonte esinemisega nende narratiivides.

2. Individuaalne mitmekeelsus ja võru keel mitmekeelsuse tingimustes

Mitmekeelsuse puhul tehakse vahet ühiskondlikul (*societal*), institutsionaalsel (*institutional*) ja individuaalsel (*individual*) mitmekeelsusel, mis köik on tegelikult ühe nähtuse kolm eri külge. Individuaalne mitmekeelsus on nimelt tihedalt seotud ühiskondliku mitmekeelsusega, sest see, millistes keeltes ühiskonnas suheldakse, mõjutab oluliselt ka indiviidi keeleväljakuid (Cenoz 2013) ning näiteks keelemuutusi mõjutavad oluliselt indiviidi keelestrateegiad (Matras 2009 : 310). Li (2008 : 4) definitsiooni kohaselt on inimene mitmekeelne siis, kui ta on võimeline suhtlema mitmes keelles kas aktiivselt (räädides ja kirjutades) või passiivselt (kuulates ja lugedes). Li definitsioonis nähtub osalt viimase kümne aasta jooksul toimunud nihe individuaalse mitmekeelsuse mõistmisel. Enam ei defineerita mitmekeelsust paljude üksiku keelte oskuse summana², vaid mitmekeelset isikut mõistetakse unikaalse keeleilise profiiliga mitmikpädeva rääkija-kuulajana (Cook 2003, Edwards ja Dewaele 2007, Franceschini 2011, Grosjean 2008). Mitmekeelsed rääkijad saavad suhtlemi-

² Millele vastab arusaam, et end mitmekeelseks pidav inimene peaks kõiki oma keelereptuaari kuuluvaid keeli valdama emakeelena köneleja tasemel, vastasel juhul pole ta mitmekeelne, vaid poolkeelne (*semi-lingual*) (pikem ülevaade Cook 1997).

sel võrreldes ükskeelsetega valida rohkemate keeleliste ressurs-side vahel ja kasutada erinevates suhtlussituatsioonides oma keeli eri eesmärkidel (Cenoz 2013). Nende keeled on suure tõenäo-susega omandatud erinevatel aegadel ning nad on arvatavasti nende osaokustes erinevatel tasemetel (Beacco 2005). Nii pole mitmekeelse repertuaari keeled rangelt eraldi tajutavad, vaid nende vahel on n-ö pehmed piirid (Cenoz 2013), moodustades mitmekeelse inimese tunnetuses lõimituse kontinuumi (*integra-tion continuum*) (Cook 2003, Grosjean 2008). See selgitab muuhulgas, miks mõned mitmekeelsed inimesed võivad otsustada, et esimesena omandatud keele asemele on nende emakeeleks hoo-pis mõni nende hilisemas elus omandatud keel (nt keelekao või identiteedinihke tõttu). Mitmekeelsesse repertuaari ei kuulu üks-nes erinevad keeled, vaid ka nende keelte eri dialektid (Franceschini 2011) ning mõne uurija (nt Blommaert ja Backus 2011) arvates isegi ühe keele eri registrid.

Võru keelena mõistetakse võru ühiskeelt, mis on kujunenud traditsiooniliste Võru murakute põhjal ja milles esineb vähe kit-salt piirkondlikke keelendeid (Iva 2002a). Võru keelekogukonna suurust on raske hinnata, sest kõnelejate kohta pole kuni viimase ajani arvestust peetud (Koreinik 2013). Alles viimasel rahva ja eluruumide loendusel oli võimalik vastata eesti keele variante puudutavale küsimusele; selle andmete kohaselt valdab võru keelt suuremal või vähemal määral 70 000-75 000 inimest (REL 2011).

Võru keele arengule on suurt mõju avaldanud eesti kirjakeele domineeriv staatus võru keelealal (Iva 2002a, Iva 2002b). 1960-80. aastatel toimunud keelevahetuse tõttu (Org jt 1994, Eichenbaum ja Koreinik 2008) on teadaolevalt köik võrukad kakskeelsed (Koreinik 2013 ja 2015), kasutades vähemalt eesti ja võru keelt (*ibid.*). Lisaks kasutavad võrukad erineval määral muid Eesti Vabariigis käibivaid võõrkeeli (inglise, vene ja saksa, vähem prantsuse ja soome) (*ibid.*, Tammekänd 2013 ja 2014).

Viimase 20 aasta jooksul läbi viidud sotsiolingvistilised uuringud (vt Org jt 1994, Pajusalu jt 2000, Ehala 2006, Eichenbaum ja Koreinik 2008) leiavad, et võru keele oskus lan-geb nooremates vanuserühmades ja haridustaseme tõustes. Sa-mas rütmis väheneb ka võru keele igapäevaselt kasutajate hulk

(Ehala 2006). Võru keelt kasutavad suhteliselt rohkem vanemad mehed ning vähem nooremad naised (Pajusalu jt 2000, Ehala 2006, Eichenbaum ja Korenik 2008). Siiski on võru keel Võru, Põlva ja Valga maakondades oluliseks suhtluskeeleks (Pajusalu jt 2000) vaatamata sellele, et sellel ühiskondlikud funktsionid peaaegu puuduvad (Ehala 2006). Seda räägitakse peamiselt mitteformaalsetes kontekstides (Pajusalu jt 2000, Ehala 2006, Eichenbaum ja Korenik 2008), kuid siiski näiteks enam külarahvaga kui kodus lastega (*ibid.*, Korenik 2013) ja nii on noorte hulgas (kuni 25-aastased) aktiivseid võru keele kasutajaid aina vähem (Ehala 2006). Võru keele prestiž tundub praegu kasvavat (Korenik 2013). Kohata võib võrukeelseid meedia- ja kultuuritooteid ning paljudes Kagu-Eesti koolides toimub võru keele õpe (Korenik 2013 ja 2015).

3. Valim ja meetod

Analüüsitasesse valimisse kuulub kümme keelejuhti, viis naist ja viis meest. Kolm naist ja kaks meest kuuluvad vanemasse rühma (50.–60. aastates, tabelis jämedatult) ning kaks naist ja kolm meest kuuluvad nooremasse rühma (30.–40. aastates). Kõik keelejuhid räägivad esimese ja teise keelena eesti või võru keelt. Tabelis 1 on esitatud keelejuhtide keelerepertuaari kuuluvad keeled, mida nad igapäevaselt ja/või vahetevahel erinevatel eesmärkidel kasutavad. Need on märgitud keelte omandamise järjekorras lähtuvalt L1, L2, L3 jne.

Neli keelejuhti, kolm naist ja üks mees, loevad oma emakeeleks eesti keelt. Viis keelejuhti, kaks naist ja kolm meest, peavad oma emakeeleks võru keelt. Üks keelejuhtitest (M7) ei soovinud oma emakeelt avaldada ja kaks keelejuhti leidsid, et on eesti ja võru keele omandanud paralleelselt (tabelis kursiivis). Kolm keelejuhti, üks naine ja kaks meest, on hakanud võru keelt emakeeleks pidama pärast mõnd suuremat elumuutust (kraadi kaitsmine, töökoha vahetus) hilisemas elus (tabelis joonitud). Kuna kõik keelejuhid on kooliteed alustanud nõukogude ajal, on nende L3-ks vene keel. Üldjuhul on vanema põlvkonna esindajad teise võõrkeelena (L4) koolis õppinud saksa keelt ning noorema põlv-

Tabel 1. Valim.

	L1	L2	L3	L4	L5	L6
N1	eesti	võru	vene	saksa	soome	inglise
N2	<i>eesti</i>	<i>võru</i>	vene	saksa	soome	inglise
N3	<u>võru</u>	<u>eesti</u>	vene	saksa	soome	inglise
N4	võru	eesti	vene	inglise	prantsuse	saksa
N5	eesti	võru	vene	saksa	inglise	soome
M6	eesti	võru	vene	inglise	hispaania	saksa
M7	eesti/ võru	eesti/ võru	vene	inglise		
M8	võru	eesti	vene	saksa	inglise	
M9	<u>võru</u>	<u>eesti</u>	vene	inglise	soome	ungari
M10	<u>võru</u>	<u>eesti</u>	vene	inglise	soome	läti

konna esindajad inglise keelt. L5 ja L6 on omandatud hiljem peamiselt oma huvidest ja vajadustest lähtuvalt.

Olgugi et kümnest keelejuhist üheksa ei ela hetkel traditsioonilisele võru keelealal, on neil kõigil piirkonnaga tihedad sidemed. Vaid üks keelejuht on juba teist põlvkonda ajalooliselt Võrumaalt väljaräännanu, ülejäänud keelejuhtide vanematekodu asub ikka veel Võrumaal. Kolm keelejuhti räägivad murdeala lääneosa murrakut, ülejäänud keelejuhid räägivad kõik mõnd idaosa murrakut (vt Tabel 8).

Eeltoodud andmed koguti poolstruktureeritud avatud küsimustega intervjuu käigus, mida üldjuhul peeti eesti keeles. Uurimuse keelematerjali kogumiseks paluti keelejuhtidel valida mõni emotSIONAALNE lugu minevikust ning jutustada see kas eesti või võru keeles. Seejärel pidi keelejuht rääkima sama loo vastavalt kas võru või eesti keeles. Esimese sessiooni keele sai keelejuht ise valida. Esimese ja teise sessiooni vahele jäi vähemalt kaks nädalat, et vähendada võimalikku harjutamisefekti. Narratiivid lindistati, transkribeeriti ning viidi läbi temaatiline ja lingvistiline analüüs.

4. Ülevaade erijoontest

Viimastel aastatel on analüüsitarvaid võru keele esilduvaid erijooni (vt sissejuhatust) uuritud nii üksikute lõunaestsi murakute kontekstis kui ka laiemas plaanis võru keele puhul (nt Iva 2013, Mets 2010, Velsker 2000, Pajusalu 1998, Lindström 1997). Allpool käsitletakse kõigepealt larüngaaalklusiili esinemist, inessiivilõppude varieerumist ja demonstratiivpronomeni kasutust uuritavas keelematerjalis. Larüngaaalklusiili puhul on analüüs is ning järgnevas arutelus arvesse võetud vaid need esinemisjuhud, mille puhul on kõrisulghäälik lindistusest selgesti kuuldat.

4.1 Larüngaaalklusiil

Larüngaaalklusiil on võru keeles sõnalõpuline konsonantfoneem, millel on oluline funktsioon ka grammatisel tunnusena, eristades näiteks ainsust mitmusest (Iva 2003, 2005 ja 2013). Seda esineb rohkem võru murdeala idaosas, lääneosas on see sageli assimileerunud või kadunud (*ibid.*). Alljärgnevalt vaadeldakse larüngaaalklusiili esinemist noomeni mitmuse nominatiivi, *nud/tud*-partitsiipide, *da*-infinitiivi ja mitmuse 3. põörde verbide lõpuna.

Uuritavas materjalis esines vaadeldavaid vorme 304 korral ning nendega kasutasid keelejuhid larüngaaalklusiili lindilt kuulaval kujul **94 korda** (vt Tabel 2).

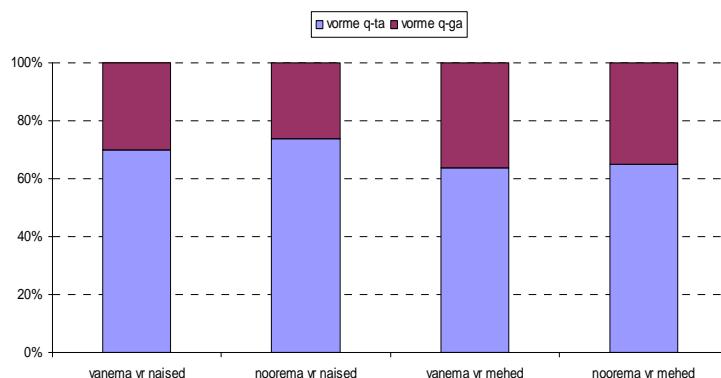
Tabel 2. Larüngaaalklusiiliga vormide esinemine Võru narratiivides (*q* – larüngaaalklusiil).

keele- juhid	N1	N2	N3	N4	N5	M6	M7	M8	M9	M10	kokku
vorme kokku	31	15	66	17	42	70	12	2	34	15	304
neist <i>q</i>	9	5	19	0	15	18	3	2	23	0	94
%	29	33,3	28	0	36	26	25	100	68	0	31

Lisaks kasutasid keelejuhid larüngalklusiili lindilt kuulaval kujul veel 39 korral eituse (7 korda), käänete (2 korda), adverbiide (8 korda) ja muude sõnade (22 korda) lõpus. Kõige enam kasutati larüngalklusiili noomeni mitmuse nominatiivi ja *da*-infinitiivi lõpuna. Larüngalklusiili esines vähe partitsiipide ja mitmuse 3. põörde verbide lõpuna.

Kaks keelejuhti, mõlemad nooremast vanuserühmast, ei kasuta larüngalklusiili üldse. Kaks keelejuhti, mõlemad naised, kasutavad larüngalklusiili kõigis uuritud grammatilistes vormides (noomeni mitmuse nominatiiv, verbi mitmuse 3. põore, *da*-infinitiiv, mineviku partitsiibid). On märgata, et noorem vanuserühm ei kasuta võrreldes vanema rühmaga larüngalklusiili nii järjepidevalt (vt Tabel 3).

Suur langus kasutamises on toiminud mineviku partitsiipide puhul, kus noorem rühm ei kasuta larüngalklusiili enam praktiiliselt üldse. Larüngalklusiil tundub mõlemas rühmas kaduma hakkavat nii mitmuse 3. põörde verbide kui ka partitsiipide lõpust. Pooled keelejuhtidest kasutavad seda üsna järjekindlalt veel noomeni mitmuse nominatiivi lõpuna. Siiski kasutavad mõlemad vanuserühmad larüngalklusiiliga vorme üsna ühepalju (vt Joonis 1).

Joonis 1. Larüngalklusiili esinemine vaadeldud grammatiliste vormidega vanuserühmiti ja sooti (*q* – larüngalklusiil).

Tabel 3. Larüngaalklusiliga vormide esinemine naistel ja meestel ning vanemas ja nooremas põlvkonnas (q – larüngaalklusil).

	naised		mehed		vanem vanuserühm		noorem vanuserühm	
	vorme kokku	neist q %	vorme kokku	neist q %	vorme kokku	neist q %	vorme kokku	neist q %
Pl. nom	38	29–76,3	43	31–72	26	20–76,9	55	40–72,7
Pl3	38	3–7,9	30	3–10	28	4–14,3	40	4–10
<i>da-inf.-d</i>	55	12–21,8	26	9–34	36	11–30,6	45	10–22,2
part.-d	40	4–10	34	3–8,8	36	5–13,9	38	2–5,3

4.2. Inessiiv

Võru murdes esineb peamiselt kahte inessiivi lõppu: *h*-lõpp on levinud peamiselt Võru murdeala idaosas ja seda peetakse arhailisemaks kui *n*-lõppu, mis on levinud murdeala lääneosas ning mis on normeeritud ka Võru kirjakeeles. Nii Velsker (2000) kui ka Mets (2010) kinnitavad Pajusalu jt 1999 hüpoteesi, mille kohaselt inessiivi lõpu puhul on tegemist jätkuva keelemuutusega, st vanemad rääkijad kasutavad veel *h*-lõppu, kuid nooremad rääkijad kasutavad aina enam *n*-lõppu.

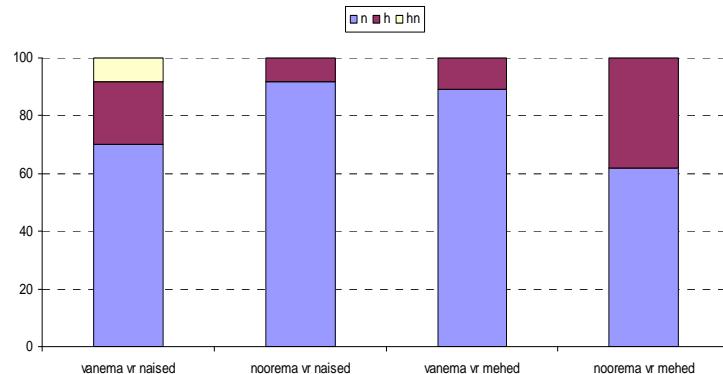
Uuritavas materjalis leidus **107 inessiivi**, millest 75 olid *n*- ja 29 *h*-lõpulised (vastavalt 70% ja 23%). Kolmel korral kasutati ka arhailist *hn*-lõppu. Standardkeele *s*-lõppu ei kasutatud üldse.

Vaid üks nooremasse vanuserühma kuuluv keelejuht kasutab *h*-inessiivi läbivalt (vt Tabel 4). Kaks keelejuhti, mõlemad naised, kasutavad nii *n*- kui ka *h*-inessiivi. Üks neist, vanema rühma esindaja, eelistab siiski *h*-inessiivi ja teine, noorema rühma esindaja, eelistab *n*-inessiivi. Üks keelejuht, vanema rühma naine, kasutab nii *n*- kui *hn*-inessiive. Antud valimis kasutavad naised *h*-inessiivi vähem ja vaheldavad lõppe rohkem (vt Tabel 4).

Näiliselt kasutab noorem rühm rohkem *h*-inessiivi (vt Joonis 2), kuid see tuleneb ühe keelejuhi erandlikust keelekasutusest. Teised nooremad ei kasuta *h*-lõppu peaegu üldse (erandlikult vaid N5 ühe korra).

Tabel 4. Inessiivilõpid naistel ja meestel ning vanemas ja nooremas põlvkonnas.

	naised		mehed		vanem vr		noorem vr	
n	36	75%	39	66%	33	79%	42	68%
h	9	19%	20	34%	9	21%	20	32%
hn	3	6%	0	0%	0	0%	0	0%
kokku	48	100%	59	100%	42	100%	62	100%

Joonis 2. Inessiivi erinevate lõppude kasutamine vanuserühmiti ja sootि.

On ilmne, et tänapäeval eelistavad keelejuhid kasutada *n*-lõppe, sest *h*-lõppe esines vaid kolmel keelejuhil. Ilmselt mängib siinkohal rolli ka standardiseeritud *n*-lõpulise inessiivi kasutuse levik. Andmed tunduvad kinnitavat Pajusalu jt (1999), Velskri (2000) ja Metsa (2010) järeldusi käimasoleva keelemuutuse osas inessiivilõppude kasutamisel. Keelejuhi M9 erandlikku vormikasutust saab seletada sotsiolingvistiklike teguritega.

4.3 Demonstratiivpronoomenid ja nende süsteemid

Hiljutised uurimused (Pajusalu 2015, Tammekänd 2015) näitavad, et võru kolme demonstratiivpronoomeniga süsteem

seo~sjoo-taa-tuu on kadumas ning selle asemel on laiemat kasutust leidmas lihtsustunud süsteemid (*seo~sjoo-tuu*, *taa-tuu* või *tuu*). Uuritavas materjalis kasutatakse nii võru (*seo~sjoo*, *taa*, *tuu*), põhjaeesti (*see*) kui ka lõunaeesti (*too*) demonstratiive. Kõige enam kasutatakse võru *tuu-d* (78%) ja *noo-d* (8,4%), millega järgneb lõunaeesti *too* (5,2%) (vt Tabel 5).

Tabel 5. Demonstratiivid võru narratiivides

keele-juht	N1	N2	N3	N4	N5	M6	M7	M8	M9	M10	kokku
<i>see</i>	2	0	1	0	3	1	0	1	0	0	8 2,6%
<i>too</i>	0	1	3	0	1	6	0	3	1	1	16 5,2%
<i>need</i>	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3 1,0%
<i>sjoo</i>	1	1	2	1	1	0	0	1	0	0	7 1,9%
<i>tuu</i>	12	4	83	0	37	50	9	4	26	16	241 78,0%
<i>taa</i>	0	0	2	0	0	2	1	3	1	0	9 2,9%
<i>noo</i>	0	1	4	0	4	8	0	0	9	0	26 8,4%

Seo~sjoo ja *taa* on kõige vähem kasutust leidnud demonstratiivid. Harva leiab kasutust ka põhjaeesti *see*, mida kasutatakse kas juhuslikult või koodivahetuse osana. Lõunaeesti *too-d* kasutatakse vörreldes põhjaeesti *see-ga* sage damini (kokku 16 korda), kuid vörreldes võru *tuu-ga* on seda narratiivides siiski vähe. Erinevate demonstratiivsüsteemide lahushoidmine tundub keelejuhtidele seega üsna oluline olevat. Kuigi mitmuse demonstratiive kasutatakse vähe, on siiski näha, et mitmuse paradiigma on vörreldes ainsuse paradigmaga ebastabilsem – kasutusel on mitmed erinevad vormid (lisaks *no-le* ja *noo-le* ka *ne* ja *nü*). Võru kolme demonstratiiviga süsteemi vanema põlvkonna esindajate hulgas küll veel leidub, kuid aina enam kasutatakse lihtsamaid demonstratiivide süsteeme: (1) kasutusel on kaks demonstratiivi (*sjoo(~seo)* ja *tuu*, mis sarnaneb lõunaeesti *see-too* vastandusele, ning *taa* ja *tuu*); (2) narratiivis on kasutusel vaid üks demonstratiiv (*tuu*, mis sarnaneb põhjaeesti demonstratiivsüsteemile *see*) (vt täpsemalt Tammekänd 2015).

4.4 Muud jooned

Lisaks demonstratiivpronomenele vaadeldakse veel demonstratiivadjektiive. Tänapäeva eesti kirjakeeles on kasutusel *selline* ja *milline/mingi*, võru keelele on iseloomulikud *sääne* ja *määne* (Iva 2002).

Võru keeles esineb neutraalne eeseitus (eituspartikkkel asub verbi ees – *ei tulō*), afektiivsem tagaeitus (eituspartikkkel asub verbi taga – *tulō-ōi*) ja kategoriline kahekordne eitus (eituspartikkkel nii verbi ees kui ka taga) (Lindström 1997). Kahekordne eitus tundub olevat kõige arhailisem ning seda kasutatakse ka kõige vähem. Kõige kasutatavam on eeseitus, mis on levinud kogu murdealal. Käesolevas materjalis vaadeldakse tagaeituse esinemist, mida loetakse samuti vanapärasemaks võru keele jooneks.

Kuigi võru murdealal on kasutusel nii standardkeelsed ja standardkeelest tületatud *nud*-partitsiibilõpid, kasutatakse neid siiski vähe (5% juhtudest) ja eelistatakse murdele omaseid lõppe *-nuq* ja *-nu* (Mets 2004). *tud*-partitsiibi ainsuse paradigma hakab tema sõnul kaduma ning mitmuse lõppu *-tu/tuq* on hakatud kasutama ka ainsuse puhul (Mets 2010).

Lihtmineviku vormide moodustamist võru keeles on kirjeldanud Sulev Iva (2007 : 86-91). Võru lihtmineviku traditsiooniline tunnus on *i* (*elli*), lisaks esineb mitmeid teisi tunnuseid (*e-*, *si-*, *ie-*, ka vaid palatalisatsioon). Ilmselt mõjustatuna eesti keele *si*-tunnusest leiab analoogiamuutusena levinud lihtmineviku *se*-tunnus aina enam võru keeles kasutust ning võib esineda ühe ja sama inimese kõnes paralleelselt traditsioonilise *i*-tunnusega.

Tabel 6 annab ülevaate demonstratiivadjektiivide, eituste, partitsiipide ja lihtmineviku tunnuste esinemisest keelejuhtide võru narratiividest.

Võru narratiividest kasutati kokku **114 demonstratiivadjektiivi**. Tabel 7 näitab, et võru keeles kasutavad Võrumaa päritoluga inimesed demonstratiivadjektiive *sā(h)änne* ja *mā(h)änne* ning eesti keeles peamiselt *selline* ja *mingi*. Üldiselt neid paare eri keeltes ei vaheldata. Eestikeelsetes narratiividest on põhjaesteti vormide kasutamine väga järjekindel, võru keeles tuleb piiratult ette ka võru ja eesti keele vormide vaheldamist (vt tabel 7).

Tabel 6. Muude vormide (demonstratiivadjektiivid, eitus, partitsiibid ja lihtminevik) esinemine.

keelejuhid	N1	N2	N3	N4	N5	M6	M7	M8	M9	M10	kokku
dem. adj.-d	11	2	21	4	4	40	1	2	28	1	114
selline/siuke	1	2	0	0	0	0	0	0	0	1	4
sä(h)äne	10	0	15	4	2	29	1	1	22	0	84
mingi	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	2
mä(h)äne	0	0	6	0	0	11	0	1	6	0	24
eitus	32	7	42	7	15	19	9	1	11	17	160
eeseitus	30	7	37	7	13	19	8	1	11	16	149
tagaeitus	2	0	5	0	2	0	1	0	0	1	11
part. lõpud	5	1	29	4	2	21	1	0	5	6	74
-nu	4	0	22	4	1	16	0	0	5	6	58
-nuq	0	0	3	0	1	0	1	0	0	0	5
-tu	1	1	4	0	0	4	0	0	0	0	10
-tuq	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
minevik	85	41	120	44	85	151	55	20	58	43	702
i-minevik	69	33	108	39	73	135	42	18	56	40	613
se-minevik	16	8	12	5	12	16	2	2	2	3	78

Tabel 7. Demonstratiivadjektiivid võru ja eesti keeles

	võru	eesti
selline/siuke	4	37
sääne	84	0
mingi	2	27
määne	24	0

Uuritavas materjalis esines kokku **160 eitust**, millest 11 olid tagaeitused. Kahekordse eituse puudumise ning tagaeituse väheste esinemise tõttu tundub, et võru keeles hakatakse aina enam kasutama eeseitust. Uuritavas materjalis kasutas vanemast vanuserühmast tagaeitust kolm kleelejuhti kaheksal korral ja nooremast vanuserühmast kaks kleelejuhti kolmel korral.

Analüüsitud võrukeelsetes narratiivides leidus kokku **74 mineviku partitsiibi vormi**, neist *nud*-partitsiipe 63 korda ja *tud*-

partitsiipi 11 korda. Levinuimad partitsiipide lõpuud on antud materjali alusel *-nu* ja *-tu* (kasutatud vastavalt 58 ja 10 korda), *nuq-* ja *tuq*-tunnuseid kasutatakse vähe (esinesid viiel ja ühel korral). Põhjaeesti *nud/tud*-tunnuseid ei esinenud võrukeelsetes andmestikus üldse. Samuti ei esinenud *tud*-partitsiibi ainsuse ajaloolist tunnust *-t*, selle asemel kasutati varem Tartu murdealal ja mitmuses levinud vokaaliga tunnuseid.

Käesolevas materjalis leidus **690 jaatavat lihtmineviku vormi**. Neist 612 olid *i*-minevikuvormid ja 78 *se*-minevikuvormid. Käesolevas uurimuses osalenud keelejuhid ei soosi eesti keele *si*-mineviku põhjal analoogia teel moodustatud *se*-tunnuselist lihtminevikku, kuid omaette küsimuseks jäab, kas nad oskavad alati *i*-minevikku keelenormide kohaselt moodustada.

4.5 Kokkuvõte

Noomeni mitmuse nominatiivi lõpuna kasutatakse larüngaalalklusiili antud materjalis üsna järjepidevalt. Samuti kasutatakse seda rohkem *da*-infinitiivi vormide lõpus, kuid verbi mitmuse 3. põörde ja *nud/tud*-partitsiipide lõpust hakkab see grammatisle tunnusena kaduma. On ilmne, et larüngaalalklusiili kasutatakse rohkem seal, kus see annab üksinda edasi grammalist infotmatsiooni (vt ka Pajusalu 1996). Samuti esineb larüngaalalklusiil sageli lauserõhuliste sõnadega, mõnikord kasutatakse larüngaalalklusiili isegi selliste sõnade lõpus, kus see keeleajalooliselt asuma ei peaks, eriti lause lõpus. Nii ei saagi olla enam kindel, kas mitmuse 3. põörde verbide ja *nud/tud*-partitsiipide puhul kasutatakse larüngaalali nende vormide tunnuse osana või seetõttu, et tegemist on lauserõhuliste sõnadega, mis asuvad lausungi lõpul või lausungi keskel pausi ees (vt nt Iva 2003 ja 2005).

Üsna üldiselt eelistatakse juba ka *n*-lõpulist inessiivi, mida kasutas kaheksa keelejuhti, tegemist on nüüd juba suuresti toimunud keelemuutusega (vrd Pajusalu jt 1999). *h*-lõppu esineb neljal keelejuhil, kaks neist kasutavad *h*- ja *n*-lõppe segamini.

Võru narratiivides on kasutusel erinevad võru ja eesti demonstratiivid. Mõned keelejuhid ei kasuta võru narratiivides eesti kirjakeele demonstratiive üldse. Mitmuse paradigma tun-

dub olevat ebastabiilsem kui ainsuse paradigma. Välja joonistub kolm erinevat võru süsteemi: kolmene vastandus, kahene vastandus ja vastanduseta süsteem (vrd Tammekänd 2015).

Eesti ja võru demonstratiivadjektiivid aga ei segune, võrupäraseid demonstratiivadjektiive ei kasutata eesti narratiivides üldse ning võru narratiivides ilmneb põhjaestl vorme ainult paaril korral. Kahekordne eitus puudub uuritavast materjalist täielikult ja tagaeitust kasutatakse vähe. *nud/tud*-partitsiipide lõppudeks on võrub uuenduslikud *-nu* ja *-tu*, samas standardkeele *-nud/-tud* lõppe ei kasutata üldse. Narratiivides oli ülekaalus aga vanapärase lihtmineviku *i*-tunnus, *se*-minevikku ilmneb üllatavalalt vähe.

5. Idiolektide profilid

Alljärgnevalt on esitatud uurimuses osalenud keelejuhtide idiolektide profiilid (vt Tabel 8). Esmalt tutvustatakse lühidalt iga keelejuhti ning seejärel kirjeldatakse väljapaistvate joonte esinemist tema idiolektis. Iga keelejuhi puuhul esitatakse ka võru keele kasutamise valdkonnad ja sagedus.

5.1 Naised

N1 kuulub vanemasse vanuserühma, räägib Räpina murrakut ning peab oma emakeeleks eesti keelt. Ta ainus keelejuht, kes on teist põlvkonda ajalooliselt Võrumaalt väljarännanu ning kes seega ei ole võru keelt õppinud vanemaltel, vaid vanavanemaltel ja teistelt vanemaltel sugulaselt. Võru keelt kasutab keelejuht praegu üsna harva.

Keelejuht kasutab larüngaalklusiili järjepidevalt noomeni mitmuse nominativi tunnusena, samuti esineb seda *da*-infinitiivi, eituse, ning muude sõnade lõpus (nt *sinnaq* ja *jälleq*). Keelejuht ei kasuta larüngaalklusiili verbi mitmuse 3. pöörde, minevikupartitsiipide ja käänete puul. Seda ei esine ka ebareeglipärastes kohtades või lauseröhuliste sõnades. Inessiivi lõpuna kasutab keelejuht peamiselt *h*-lõppu, kuid vaheldab seda korra ka *n*-lõpuga. Kasutatav demonstratiivsüsteem on kahese vastandusega (*sjoo-tuu*) ning vahel ilmneb võrukeelses kõnes ka eesti

Tabel 8. Keelejuhtide profiilid ja võru joonte esinemine narratiividest

keele- juht	sugu	vanuse- rühm	murrak	esimene keel	ines- siiv	larüngaal	süsteem	dem. adj	muu
N1	N	vanem	Räpinä	eesti	<i>h/n</i>	mitmus, <i>da</i> -infinitiiv, eitus	<i>sjoo-tuu</i>	<i>selline,</i> <i>stidäne</i>	esineb
N2	N	vanem	Vastseliina	eesti	<i>n</i>	mitmus, <i>da</i> -infinitiiv	<i>sjoo-tuu</i>	<i>stidäne</i>	—
N3	N	vanem	Põlva	võru	<i>n/hm</i>	mitmus, <i>da</i> -infinitiiv, kesksoñad, eitus, muu	<i>sjoo-taa- tuu</i>	<i>stidäne</i>	esineb
N4	N	noorem	Põlva	võru	<i>n</i>	—	—	<i>stidäne</i>	—
N5	N	noorem	Vastseliina	eesti	<i>n/h</i>	varieerumine	<i>sjoo-tuu</i>	<i>säärne,</i> <i>mingi</i>	esineb
M6	M	noorem	Karula	eesti	<i>n</i>	varieerumine	<i>taa-tuu</i>	<i>säärne,</i> <i>mädäne</i>	—
M7	M	vanem	Põlva	võru	<i>h</i>	<i>da</i> -infinitiiv, kesksõna, muu	<i>taa-tuu</i>	<i>stidäne</i>	esineb
M8	M	vanem	Rõuge	eesti/võru	<i>n</i>	<i>da</i> -infinitiiv, muu	<i>sjoo-taa- tuu</i>	<i>säärne,</i> <i>mädäne</i>	—
M9	M	noorem	Vastseliina	võru	<i>h</i>	mitmus, <i>da</i> -infinitiiv, käänded, muu	<i>taa-tuu</i>	<i>säärne,</i> <i>mädäne</i>	—
M10	M	noorem	Urvaste	võru	<i>n</i>	—	<i>tuu</i>	<i>selline</i>	esineb

demonstratiiv *see*. Mitmuse demonstratiivide paradigma on veel ebastabiilsem. Keelejuht kasutab võru keeles ka eesti demonstratiivadjektiivi (*selline* vs *säärne*), samas esineb tema narratiivis tagaeitus. Nähtavad on seega nii eesti keele mõju kui ka vanapäraseid võru keelejooneid.

N2 kuulub vanemasse vanuserühma, on pärit Vastseliina ki-helkonnast võru ja setu keeleala piirilt ning peab oma emakeeleks eesti keelt. Võru keelt keelejuht igapäevaselt ei räägi, vaid kasutab seda kodukohta küllastades ning vahest ka teiste võrukatega linnas suheldes.

Ka see keelejuht kasutab lartüngaal noomeni mitmuse nominatiivi tunnusena ja *da*-infinitiivi vormides. Larüngaalklusiili on ta kasutanud ka lihtsalt sõnade rõhutamiseks. Inessiivis kasutab keelejuht läbivalt *n*-lõppu. Demonstratiivpronomenenite süsteem on tal kahese vastandusega (*joo-tuu*). Mitmuse demonstratiivide paradigma tundub olevat stabiilne. Keelejuht kasutab võru demonstratiivadjektiivi (*säärne*), kuid tagaeitust tema narratiivis ei esine. Seega keelejuhi võru keel on küllaltki järjekindel, kuid seal esineb ka uusi arenguid, mis on iseloomulikud praegusele võru kõnekeelele.

N3 kuulub vanemasse vanuserühma, on pärit Võru linna lähedalt, räägib Põlva murrakut ja peab oma emakeeleks võru keelt. Ühena kolmest uuringus osalenud keelejuhist kasutab ta võru keelt ka kirjas. Üldse piüüab keelejuht võru keelt kasutada nii palju kui võimalik, rääkides seda ka nende võrukestega, kes vastavad eesti keeles.

Keelejuht kasutab palju larüngaalklusiili. Nagu eelmisedki keelejuhid kasutab ta seda läbivalt noomeni mitmuse nominatiivi tunnusena, lisaks korduvalt ka verbi mitmuse 3. pöörde, *da*-infinitiivi, minevikupartitsiibide ja eituse vormide lõpus. Samuti esineb larüngaalklusiili lauserõhuliste sõnadega. Keelejuht kasutab *n*-lõpulist inessiivi, kuid vaheldab seda *hn*-lõpuga. Ühena kahest uuringus osalenud keelejuhist kasutab keelejuht kolmese vastandusega demonstratiivsüsteemi. Tema kõnes esineb lõuna-eesti demonstratiivi *too* genitiivi vorm *tolle*. Mitmuse demonstratiivide paradigma tundub olevat stabiilne. Keelejuht kasutab võru demonstratiive (*säärne-määne*) ning tagaeitust. Te-

gemist on teadlikult järjekindla võru keele kasutusega, kus siiski ilmneb mõnevõrra ka uuemaid võru kõnekeele jooni.

N4 kuulub nooremassesse vanuserühma, räägib Põlva murakut ja peab oma emakeeleks võru keelt. Keelejuht ei räägi võru keelt igapäevaselt, vaid kasutab seda oma kodukohas.

Ühena kahest uuringus osalenud keelejuhist ei esine tema narratiivis üldse larüngaaalklusili, see puudub isegi noomeni mitmuse nominatiivi tunnusena. Keelejuht kasutab läbivalt *n*-lõpulist inessiivi. Tema narratiivist ei ilmne demonstratiivpronoomeneid (mis võib olla välimisstrateegia), nende asemel kasutab keelejuht arvukalt võru demonstratiivadjektiivi *säâne*. Tema narratiivis puudub tagaeitus. Keelejuht kasutab seega noorema põlvkonna selgete assimileerumistunnustega, aga siiski üldilmelt võru kõnekeelt.

N5 kuulub nooremassesse vanuserühma, on pärit Missost ja räägib Vastseliina murakut. Ta peab oma emakeeleks eesti keelt, kuigi omandas eesti ja võru keele paralleelselt. Võru keelt õppis keelejuht kodukülas elavatelt vanematelt inimestelt, sest tema ema ja isa kodus lastega võru keelt enamasti ei rääkinud. Praegu kasutab keelejuht võru keelt harva, peamiselt isaga suhtlemiseks.

Keelejuht kasutab üldiselt väga palju larüngaaalklusili. Selle kasutamine noomeni mitmuse nominatiivi tunnusena ei ole järjekindel, kuid ta kasutab larüngaaalklusili ka verbi mitmuse 3. põörde, *da*-infinitiivi, minevikupartitsiipide, eituse vormide ja lauserõhuliste sõnade puhul ka seal, kus keeleajalooliselt seda häälikut esinema ei peaks. Keelejuht varieerib *h*- ja *n*-lõpulist inessiivi, kuna tundub, et ta ei suuda otsustada, kumb inessiivi-lõpp „korrektne” on. Tavaliselt otsustab ta *n*-lõpu kasuks. Ta kasutab kaheste vastandusega demonstratiivsüteemi (*sjoo-tuu*), ning ka eesti demonstratiivi *see*. Mitmuse demonstratiivide paradigma on tal ebastabiilne. Keelejuht kasutab nii võru kui ka eesti demonstratiivadjektiive (*säâne-mingi*), mõnikord aga ka tagaeitust. On ilmne, et keelejuhi võru keel on õpitud keel, milles on hulganisti koodivahetust, samas püüab ta oma võru keelt tugevalt markeerida, mis toob kaasa ületaotlustki.

5.2 Mehed

M6 kuulub nooremasse vanuserühma, on pärit Antsla lähedalt, räägib Karula murrakut ja peab oma emakeeleks eesti keelt. Võru keele õppis ta isalt, kuid ei kasuta seda igapäevaselt.

Keelejuht kasutab larüngaalklusiili sageli noomeni mitmuse nominatiivi tunnusena, kuid narratiivi lõpu poole hakkab ta seda aina sagedamini ära jätma. Larüngaalklusiili kasutab keelejuht ka *da*-infinitiivi, minevikupartitsiipide ja muude vormide lõpus. Keelejuht kasutab läbivalt *n*-lõpulist inessiivi ning kahese vastandusega demonstratiivisüsteemi (*taa-tuu*). Eesti demonstratiive keelejuht ei kasuta ja mitmuse demonstratiivide paradigma tundub olevat stabiilne. Keelejuht kasutav võru demonstratiivadjektiive (*sääne-määne*), kuid narratiivis puudub tagaeitus. Tegemist on järjekindla, kuid uuema võru keelega, milles on märgata ka läänevõru murdetausta.

M7 kuulub vanemasse vanuserühma, räägib Põlva murrakut ja peab seda ka oma emakeeleks. Ta on üks kolmest uuringus osalenud keelejuhist, kes kasutab võru keelt ka kirjas.

Keelejuht ei kasuta palju larüngaalklusiili, seda ilmneb vaid korra *da*-infinitiivi, eituse, verbi mitmuse 3. pöörde ja minevikupartitsiibi vormis. Ta kasutab ka *h*-lõpulist inessiivi vormi; tema narratiivis esineb ka kahese vastandusega võru demonstratiivisüsteem (*taa-tuu*). Keelejuht kasutab võru demonstratiivadjektiivi (*sääne*) ja tagaeitust.

M8 kuulub vanemasse vanuserühma ja räägib Rõuge murrakut. Oma emakeelt ei olnud keelejuht nõus avaldamata. Kuna narratiiv on küllaltki lühike, ei esine selles väga palju vaadeldavaid nähtusi. Näiteks kasutab keelejuht larüngaalklusiili vaid korra demonstratiivpronoomeniga *taa* ja *da*-infinitiivi vormis. Keelejuht kasutab *n*-lõpulist inessiivi ja ühena kahesi keelejuhist kolmese vastandusega demonstratiivpronoomenite süsteemi, mida eesti vormidega ei vahelda. Palju olulisi keelejooni esineb tsitaatkõne lõigus. Keelejuht kasutab võru demonstratiive (*sääne-määne*), kuid tagaeitus narratiivis puudub. Keelejuht räägib järjekindlat tänapäevast võru kõnekeelt.

M9 kuulub nooremasse vanuserühmast, on pärit Haanja kandist, räägib Vastseliina murrakut ja peab seda ka oma emakee-

leks. Ta on üks kahest keelejuhist, kes kasutab võru keelt igapäevaselt. Sarnaselt N3 ja M7ga kasutab ta võru keelt ka kirjas.

Keelejuht kasutab palju laruüngalklusili, mis on tal alati noomeni mitmuse nominatiivi tunnuseks. Lisaks esineb seda ka *da*-infinitiivi, verbi mitmuse 3. pöörde ja eituse vormides ning muude sõnadega. Keelejuht kasutab läbivalt *h*-inessiivi ja kahese vastandusega võru demonstratiivisüsteemi, millega ta eesti demonstratiive ei vahelda. Mitmuse demonstratiivide paradigma on stabiilne. Keelejuht kasutab võru demonstratiivadjektiive (*sääüne-määüne*), kuid tagaeitus narratiivis puudub. Tema võru keelt võiks pidada osalt teadlikult arhaiseerituks (nt *h*-inessiiv).

M10 kuulub nooremasse vanuserühma, räägib Urvaste murakut ja peab seda ka oma emakeeleks. Ta on üks kahest keelejuhist, kes kasutab võru keelt igapäevaselt. Ta on ainuke keelejuht, kes elab hetkel ajaloolisel Võrumaal.

Keelejuht ei kasuta üldse laruüngalklusili ja kasutab läbivalt *n*-lõpulist inessiivi. Ta kasutab narratiivis ainult ühte demonstratiivpronomeniit (*tuu*). Keelejuht kasutab eesti demonstratiivadjektiivi (*mingi*), aga samas tagaeitust. Ta on siiski üldiselt uuema võru kõnekeele rääkja.

5.3 Diskussioon

Nii vanuseliselt kui ka keelekasutuselt saab keelejuhid jagada kahte rühma: vanem rühm (N1, N2, N3, M7, M8) ja noorem rühm (N4, N5, M6, M10). Problemaatiline on keelejuht M9, kes vanuse poolest kuulub nooremasse rühma, aga keelekasutuse poolest pigem vanemasse. Tema keelekasutust tuleb käsitleda erijuuna, ilmselt on tegemist eriti teadliku, identiteeti väljendava vanapärasedi võru keele markereid rõhutava keelekasutusega. Muud keelejuhid sobivad oma keelekasutuselt paremini teiste vanuserühma liikmetega. Kuigi kahe vanuserühma võru keel on üsna sarnane, võib märgata, et vanemas rühmas on vaadeldavad olulised tunnused säilinud suuremal määral kui nooremas rühmas.

Vanem rühm kasutab esilduvaid võru keelejooni järjepidevamalt. Nende kõnes esineb laruüngalklusili mitmuse nominatiivamalt.

tiivi tunnusena ja sageli ka muudel eeldatavatel juhtudel (verb mitmuse 3. põõre, *da*-infinitiiv, mineviku partitsiibid, eitus, teatud käänded). Kõik *h*-lõpulist inessiivi kasutavad keelejuhid, v.a M9, kuuluvad sellesse rühma. Kaks kolme demonstratiivpronoomenit kasutavat keelejuhti kuuluvad samuti vanemasse rühma.

Vanemad keelejuhid koos erandliku M9-ga on võimalik jagada omakorda kolme väiksemasse rühma. Vanemad naised N1 ja N2 peavad oma emakeeleks eesti keelt ning kasutavad seda igapäevaselt. Nende võru keel tundub olevat mõnevõrra ebakindel, samas esineb nende kõnes ka vanapäraseid võru keele jooni, mis viitavad keele omadamise varasele ajale. N3 ja M9 peavad oma emakeeleks võru keelt ning kasutavad seda kas igapäevaselt või nii sageli kui võimalik, samuti ka kirjas. Nende võru keel tundub olevat kõige rikkalikum ning tunnuseid on kasutatud järgjepidevalt, M9 puhul on siiski ilmne ka teadlik keele arhaiseerimine. M7 ja M8 peavad samuti võru keelt oma emakeeleks, selles aga ilmneb rohkem uuemale võru keelele tüüpilisi arenguid.

Noorem vanuserühm (N4, N5, M6 ja M10) ei kasuta esilduvaid võru keelejooni järjekindlalt. Larüngaalkusiili kasutavad nad aeg-ajalt või üldse mitte. Kõik kasutavad läbivalt või eelistavad *n*-lõpulist inessiivi ning demonstratiivide kasutus on Neil rohkem kõikuv.

Noorem vanuserühm on võimalik omakorda kaheks rühmaks jagada. N5 ja M6 on tunnuste kasutamisel kõige ebajärjekindlad. Larüngaalkusiili kasutatakse enamasti noomeni mitmuse nominatiivi tunnusena, kuid rohkelt on ka juhuseid, kui seda pole tehtud. N5 ei ole ilmselt „korrektses” inessiivi lõpus kindel ning kasutab läbisegi *h*- ja *n*-lõppu. Mõlemad kasutavad kahese vastandusega demonstratiivsüsteemi (*sjoo-tuu* või *taa-tuu*). Teised noorema rühma esindajad (N4, M10) on veelgi rohkem assimileerunud keelepruugiga. Nende narratiividest ei ilmne mitteid võru esilduvaid keelejooni. Kumbki ei kasuta larüngaalkusiili ja N4 ei kasuta ka võru demonstratiivpronoomeneid. M10 kasutab ainult üht demonstratiiviga (*tuu*). Mõlemad kasutavad *n*-lõpulist inessiivi. Nad peavad aga hoolimata piiratud keeleoskusest võru keelt oma emakeeleks.

Meeste ja naiste keelekasutuses väga suuri erinevusi pole ning tundub, et ilmnevad erinevused võivad paljuski sõltuda ka keele kasutamissagedusest. Meeste ja naiste võru keele kasutuse ja hoiakute vaheliseks oluliseks erisuseks tundub olevat see, et viiest intervjuueeritud mehest neli osalevad aktiivselt Võru liikumises. Neist kolmel esineb kõnes palju sotsiolingvistiliselt markeeritud jooni, mis tuleneb ilmselt sellest, et nad väwärtustavad võru keelt seda igapäevaselt kasutades. Seetõttu tundub neil meeskeelejuhtidel siiski võru keel vörreledes naistega mõnevõrra tugevam olevat. Naiste hulgas on läbitunnetatud võru keele rääkijaks N3.

Samuti on võimalik keelejuhte rühmitada vastavalt hoiakutele võru keele suhtes. Kõik keelejuhid väljendavad võru keele oskuse üle suuremal või vähemal määral uhkust. Neli keelejuhti (N2, N3, M9 ja M10) on viimase kahekümne aasta jooksul võru keelde suhtumises kannapöörde teinud. Kolmel keelejuhil (N3, M9 ja M10) on see seotud olulise elusündmusega (diplomitöö kaitsmine, uus töö- või elukoht), pärast mida on nad otsustanud, et nad ei saa enam oma emakeeles lugeda eesti keelt, vaid seloleks on võru keel. Neistkahel keelejuhil (N3 ja M9) esineb võru keeles vaadeldud väljapaistvaid jooni kõige enam. M10 kasutab võru keelt igapäevaselt ka väljaspool ajaloolist Võrumaa teiste lõunaeestlastega, mis tähindab ilmselt, et ta identifitseerib end võru keele kaudu. N2 häbenes enne pisut oma päritolu ning ei pidanud heaks tooniks, kui kodukandi inimesed teda Tartus kohates võru keeles kõnetasid. Nüüdseks on ajalood muutunud ning ta tunneb oma võru keele oskuse üle uhkust. Kuigi N1 ei räägi võru keelt emakeelena ja oma ainus keelejuht, kes on teist põlve ajalooliselt Võrumaal väljarännanu, on ka tema oma võru keele oskuse üle väga uhk.

Ülejäänud keelejuhid (N4, N5, M6, M7 ja M8) väga suurt sümboolset väwärtust oma võru keele oskusele ei anna (kuid see ei tähenda muidugi, et nad seda häbeneksid). Vanemasse põlvkonda kuuluvad M7 ja M8 on ilmselt võru keelega üles kasvanud ning ei ilmuta selle suhtes ülevoolavaid tundeid – nende jaoks tundub võru keel tavaline suhtlusvahend olevat. Kolm keelejuhti (N4, N5 ja M6), kelle kõnes teatud väljapaistvaid jooni ei ilmnenuidki või need ilmnnesid ebajärjekindlalt, kasutavad võru

keelt tõenäoliselt ainult vanemate sugulastega suheldes ning seetõttu võivad nad arvatavasti end tugevamalt hoopis eesti keele kaudu identifitseerida. Samas tundub, et emakeelena kõnelemine või enese identifitseerimine muuhulgas ka võru keele kaudu sotsiolingvistikiliselt esilduvate keelejoonte esinemist alati ei mõjuta. Siinkohal võiks võrrelda N3 ja N4 ning M9 ja keelekasutust. Nad kõik peavad oma emakeeleks võru keelt ning N3, M9 ja M10 on ka väga sagedased või igapäevased võru keele kasutajad, kuid N3 ja M9 kasutavad väljapaistvaid jooni väga ohtralt, samas kui N4 ja M10 seda ei tee.

Nii võib öelda, et vanem vanuserühm kasutab enam esilduvaid tunnuseid kui noorem vanusrühm. Samuti kasutavad esilduvaid tunnuseid rohkem teadlikud keelekasutajad, nn Võru aktivistid, ning nendeks on käesolevas valimis mehed. Võru keele emakeelena kõnelemine või enese muuhulgas ka selle kaudu identifitseerimine ei ole keelekasutuse taseme jaoks kategoorilise tähdendusega. Olulised on ka keele õppimise viis ja keele kasutussagedus.

6. Kokkuvõte

Käesolevas artiklis anti ülevaade kümne võrukese idiolektist individuaalse mitmekeelsuse vaatepunktist. Idiolekte analüüsiti kõigepealt eri keeletasandite esilduvate joonte – ühe foneetilise (larüngaaalklusiil), morfoloogilise (inessiiv) ja leksikaalse (demonstratiivpronomendi) joone – kasutusest lähtudes. Lisaks vaadeldi tagaeituse esinemist, demonstratiividadjektiivide kasutust ning mineviku moodustamist. Kümme keelejuhti jagunesid vanemasse (50.–60. aastates) ja nooremasse (30.–40. aastates) vanuserühma ning nende hulgas oli viis meest ja viis naist.

Kõik keelejuhid räägivad esilduvate tunnuste kasutamise seisukohalt põhiliselt sarnast võru keelt, kuid ilmneb erinevaid vormivaheldusi. Vanema vanusegrupi puhul on võimalik märgata esilduvate tunnuste järjepidevamat kasutamist. Meeste ja naiste keelekasutuses ilmnevad erinevused on seotud ilmselt keele üldise kasutussagedusega. Võrreldes naistega osaleb rohkem uuritud mehi aktiivselt Võru liikumises ning nad kasutavad see-

tõttu võru keelt naistest ilmselt sagedamini ja rohkemates kontekstides. Kõik keelejuhid tunnevad suuremal või vähemal määral uhkust selle üle, et nad on ajalooliselt Võrumaalt pärit ning valdavad võru keelt. Siiski näevad tugevama võru identiteediga keelejuhid kõne kasutusalasid laiemalt (nt ka kirjalikult) ning üritavad oma võru kõne oskust ka nendel aladel rakendada. Vaatamata sellele, et kõnejuhte on võimalik kõneeliste tunnuste kasutusest lähtuvalt ning nende vanust ja kõnehoiakuid arvestades tinglikult rühmadesse jagada, on kõik vaadeldud idiolektid unikaalsed.

Kasutatud kirjandus

- Beacco, Jean-Claude 2005:** *Languages and Language Repertoires: Plurilingualism as a Way in Europe. Guide for the development of language education policies in Europe: from linguistic diversity to plurilingual education. Reference study.* Language Policy Division. Directorate of School Out-of-School and Higher Education. Council of Europe, Strasbourg.
- Blommaert, Jan, Backus, Ad 2011:** *Repertoires revisited: ‘Knowing language’ in superdiversity.* – Working Papers in Urban Language & Literacies, 67.
- Cenoz, Jasone 2013:** Defining Multilingualism. – *Annual Review of Applied Linguistics*, nr 33, lk 3-18.
- Cook, Vivian 1997:** Monolingual Bias in Second Language Acquisition Research. <http://homepage.ntlworld.com/vivian.c/Writings/Papers/MonolingualBias.htm> (13. IV 2016)
- Cook, Vivian 2003:** Introduction: The Changing L1 in the L2 User’s Mind. – *Effects of the Second Language on the First*. Toim Vivian Cook. Multilingual Matters Ltd, lk 1-18. DOI: 10.1111/j.1540-4781.2011.01202.x
- Edwards, Malcolm, Dewaele, Jean-Marc 2007:** Trilingual conversations: a window into multicompetence. – *International Journal of Bilingualism*, kd 11, nr 2, lk 221–242.
- Ehala, Martin 2006:** Keelevahetuse pööramisvõimalusi võru keelealal. – *Mitmekeelsus ja keelevahetus läänemeresoome*

- piirkonnas*. Toim Helen Koks ja Jan Rahman. Võro Instituudi toimõndusõq 18, lk 11–26.
- Eichenbaum, Külli, Korenik, Kadri 2008:** *Kuis eläs mulgi, saarõ ja võro kil? Kohakeelte seisundiuring Mulgimaal, Saaremaal ja Võrumaal*. Võru: Võro Instituut.
- Franceschini, Rita 2011:** Multilingualism and Multicompetence: A Conceptual View. – *The Modern Language Journal*, kd 95, nr iii, lk 344–355.
- Grosjean, François 2008:** *Studying bilinguals*. Oxford University Press.
- Iva, Sulev 2002:** *Võro-eesti synaraamat*. Võro Instituudi Toimõndusõq 12. Võro Instituut'. Võro
- Iva, Sulev 2003:** Võru kõrisulghäälik. – *Lõunaeesti häälükud II*. TÜ eesti keele õppetooli toimetised, lk 68–91.
- Iva, Sulev 2005:** Glottal Stop in Võru South Estonian. – *Linguistica Uralica*, nr 2, lk 123–133.
- Iva, Sulev 2007:** *Võru kirjakeele sõnamuutmissüsteem*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Iva, Sulev 2013:** Võru ja seto kõrihäälikud *h* ja *q*. – *Tartu Ülikooli Lõuna-Eesti keele- ja kultuuruuringu keskuse aasta-ramat*, nr XI-XII, lk 102–116. Tartu: TÜ kirjastus
- Iva, Triin 2002a:** Haritlaste võru keel. Magistritöö Tartu Ülikooli eesti keele õppetoolis.
- Iva, Triin 2002b:** Eesti ütiskeele mõotusõq võro keeleh. – *Väikeisi kiili kokkuputmisõq = Väikese keelte kontaktid: Konvõrents Pühajärvel, 15.–17. märdikuu 2001*. Toim Karl Pajusalu, Jan Rahman. Võro Instituudi toimõndusõq 14, lk 84–92.
- Kerswill, Paul, Williams, Ann 2000:** „Salience” as an explanatory factor in language change: evidence from dialect leveling in urban England. – *Reading Working Papers in Linguistics* 4. Toim Richard Ingham ja Paul Kerswill. Department of Linguistic Science the University of Reading, lk 63–94.
- Korenik, Kadri 2013:** *The Võro Language in Estonia. ELDIA Case-Specific Report*. Studies in European Language Diversity 23. ELDIA.
- Korenik, Kadri 2015:** *Võru keel: ELDIA uuringu lühikokkuvõte*. Tartu

- Li, Wei 2008:** Research Perspectives on Bilingualism and Multilingualism. – *Blackwell Guide to Research Methods in Bilingualism and Multilingualism*. Toim Li Wei ja Melissa Moyer. Blackwell Publishing, lk 3–17
- Lindström, Liina 1997:** Eitus võru murde suulises kõnes. – *Ödagumeresoomõ lõunapiir*. = *Lääne mereesooome lõunapiir*. Toim Karl Pajusalu ja Jüvä Sullöv. Võro Instituudi Toimötiseq, nr 1, lk 143–154.
- Matras, Yaron 2009:** *Language Contact*. Cambridge University Press.
- Mets, Mari 2004:** Võru kõnekeel: *nud*-partitsiibi tunnuste varieerumine Västseliina murrakus. Magistritöö. Asub Tartu Ülikooli Eesti keele ajaloo ja murrete õppetoolis.
- Mets, Mari. 2010:** *Suhtlusvõrgustikud reaalajas: võru kõnekeele varieerumine kahes Võrumaa külas*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Org jt 1994 = Org, Ervin, Pajusalu, Karl, Reiman, Nele, Uind, Katrin, Velsker, Eva 1994:** Västseliina Sute küla elanike murdepruugist ja keelehoiakutest. – *Keel ja Kirjandus*, nr 4, lk 203–209.
- Pajusalu jt 1999 = Pajusalu, Karl, Velsker, Eva, Ervin Org 1999:** On recent changes in South Estonian: dynamics in the formation of inessive. – *International Journal of the Sociology of Language*, nr 139, lk 87–103.
- Pajusalu jt 2000 = Pajusalu, Karl, Rahman, Jan, Korenik, Kadri 2000:** Lõunaeesti keele kasutusest Kagu-Eestis. – *A kiilt rahvas kynõlõs: võrokeste keelest, kommetest, identiteedist*. Toim Kadri Korenik, Jan Rahman, Peeter Päll. Võro Instituudi Toimötiseq, nr 8, lk 13–37.
- Pajusalu, Karl 1996:** *Multiple Linguistic Contacts in South Estonian: Variation of Verb Inflection in Karks*. Publications of the Department of Finnish and General Linguistics of the University of Turku. Turku.
- Pajusalu, Renate 1998:** Eesti pronomendid II. Võru sjoo, taa, tuu ja timä. – *Keel ja Kirjandus*, nr 3, lk 159–172.
- Pajusalu, Renate 2015:** Demonstratives in Võru and Estonian Oral Narratives. – *Referential devices in Uralic languages*:

Toim Renate Pajusalu, Gerson Klumpp ja Ritva Laury. Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri, erinumber, lk 167–190.
REL 2011 = Rahva- ja eluruumide loendus 2011.

Tammekänd, Liina 2013: Multilingualism of a Southern Estonian – comparison of Estonian, Võru and Finnish narratives. – *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat*, nr 9, lk 279–296.

Tammekänd, Liina 2014: Individual Multilingualism of Southern Estonians: Language Biographies. – *Finnisch-ugrische Mitteilungen*, nr 38, lk 179–91.

Tammekänd, Liina 2015: Demonstratives in Võru and Estonian Oral Narratives. – *Referential devices in Uralic languages*. Toim Renate Pajusalu, Gerson Klumpp, and Ritva Laury. Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri, erinumber, lk 191–216.

Trudgill, Peter 1986: – *Dialects in Contact*. New York: Basil Blackwell.

Velsker, Eva 2000: Inessiivi lõpu varieerumine Vätseliina murrukus. Magistritöö. Asub Tartu Ülikooli Eesti keele ajaloo ja murrete õppetoolis.

Liina Tammekänd: Võro kiil hindäperi mitmõkiilsüse nuka alt kaetult

Kirotusõn andas ülekaehus kümne võrokõsõ keest hindäperi (ehk individuaalsõ) mitmõkiilsüse nuka alt. Egä inemise kiilt uuriti kõgõpäält esiq keeletasandidõ välläpaistvamidõ tunnusuuni – üte heliõppusõ (kurgupeethelü), mooduppusõ (seenkääänüs) ja sõnavara (eränäütäjäq asõsõnaq) joonõ – pruukmisõ perrä. Lisas kaeti tagaeitüse ettetulõmist, näütäjide umahussõnnö pruukmist ni minevigu tegemist. Kümme keelejuhti jagosiq vanõmbahe (50.–60. aastin) ja noorõmbahe (30.–40. aastin) vannusõrühmä ni näide hulgan olf viis miist ja viis naist.

Kõik keelejuhiq kõnõlõsõq välläpaistvidõ tunnussidõ pruukmisõ poolõst põhilidsõlt sarnast võro kiilt, a om mitmit mooduvaeldusi. Vanõmba vannusõrühmä man om võimalik tähele pandaq välläpaistvidõ tunnussidõ järekimmämbät pruukmist.

Miihi ja naisi keelepruukmisõ lahkominegiq tulõvaq arvadaq tuust, ku sagõhõhe kiilt tarvitõdas. Võrröldõn naisiga võt inämb miihi aktiivsõhe ossa võro liikmisõst ni nä pruuksaq tuuperäst võro kiilt naisist arvadaq sagõhõmpa ja inämbän konteksen.

Kõik keelejuhiq tundvaq inämb vai veidemb uhkust tuu üle, et nä ommaq vanalt Võromaaalt peri ni mõistvaq võro kiilt. Siski nägeväq tugõvamba võro hindätiidmissega keelejuhiq keele pruukmisallo laembahe (nt ka kirälígult) ni pruuksaq umma võro keele mõistmist ka noidõ allo pääl pruuksiq. Kuigi keelejuhtõ om võimalik keeleliidsi tunnussidõ pruukmisõ perrä ni näide vannust ja keelehoiangit arvõhe võttõn rühmihe jakaq, om kõiki uurituisi inemiisi umahindä keelepruugiq ainulidsõq.

Tähüssõnaq: individuaalnõ mitmõkiilsüs, idiolekt, võro kiil, keelehoianguq

Märksõnad: individuaalne mitmekeelsus, idiolekt, võru keel, keelehoiakud

Liina Tammekänd: Võro language from the perspective of individual multilingualism

This paper provides an overview of the idiolects of ten South Estonians, who, besides standard Estonian, speak also Võro South Estonian, a regional language, traditionally treated as a dialect and now used by approximately 70,000 South-East Estonians. The linguistic material comprises of ten oral narratives in Võro language told by five men and five women. The research questions are: 1. In which ways do the idiolects differ? 2. Where do the differences arise from? 3. To what extent are the differences influenced by language identities and language attitudes? Three salient features of the Võru language have been chosen for analysis: the glottal stop, the inessive inflection and demonstrative pronouns.

Although all informants speak rather similar Võro from the point of view of the salient features, idiolectal variants can be noticed. The older age group (people in their 50s and 60s) uses

the salient features more than the younger age group (people in their 30s and 40s). However, in addition to age, the frequency of use, speaking Võro as the mother tongue and having a strong Võro identity also determine the level of language use. Differences in language use within men and women are probably related to the frequency of language use, as most male informants participate actively in the Võro Movement and might use Võro in more contexts. In case of some informants, strong Võro identity may even be a more important factor than age in determining the language use. At the same time, considering Võro as one's mother tongue or positive language attitudes might not have a major influence on the usage of the studied salient features in speech. Regardless of the fact that it is possible to group the informants on the basis of age, language use, language attitudes and/or identity, all studied idiolects are unique.

Keywords: individual multilingualism, idiolect, Võro, language attitudes

Liina Tammekänd
Tartu Ülikool
Ülikooli 18, 50090 Tartu
liina.tammekand@ut.ee

**VÕRU KEELE
PALATALISATSIKOONI
AKUSTIKAST**

LAIIVI ORG

1. Sissejuhatus

Võru keel on viimastel aastakümnetel olnud suurema tähelepanu all. Tegeldakse laialdaselt keele arendamisega, palju on välja antud võrukeelset kirjandust. Sellest lähtuvalt on ka suurenenud vajadus võru keelele omaste joonte täpsema uurimise järel. Käesolev artikkel toetub 2005. aastal valminud magistritöö „Võru palatalisatsiooni akustikast“ (Org 2005) tulemustele.

Võru ja eesti häälitusüsteemil on nii ühiseid jooni kui ka erinevusi. Üks omadusi, mis võru keelt eesti ühiskeelest eristab, on palatalisatsiooni palju suurem roll, näiteks eristab palatalisatsioon võru keeles olevikku ja minevikku (*tä and, vött* 'ta annab, *võtab*', aga *tä and, vött* 'ta andis, *vöttis*'). Palatalisatsioon ehk peenendus on nähtus, mille puhul häälrik omandab *i*-lise varjundi, hääliku kvaliteet muutub. Paljud autorid on kirjeldanud palatalisatsiooni kui konsonandi *i*-sarnast häädamist (Fujimura, Erickson 1999: 77; Ladefoged 1982: 210; Ladefoged 1999: 602–603; Kenstowicz, Kisseeberth 1979: 19). Paul Ariste defineerib palatalisatsiooni kui nähtust, „kus hääliku harilikule moodustamiskohale lisandub moodustuskoht kõval suulael või laieneb hääliku palataalne moodustusala selle töttu, et keeleselja eesosa võtab artikulatsioonist enam osa. Keeleselja töüs on umbes samasugune nagu *i* moodustamisel. Teiste sõnadega: palataliseerides häälldatakse konsonant ja temaga samaaegselt *i*.“ (Ariste 1953: 77)

Eesti ühiskeeles ja põhjaeesti murretes palataliseeruvad üksnes alveolaarid *t*, (*d*), *š*, *l*, *ń*. Võru keeles võivad palataliseeruda kõik konsonandid, geminaadid või konsonantühendid. Palatalisatsioon on võimalik sõna algul, sees või lõpus (eesti ühiskeeles sõnaalgulist palatalisatsiooni ei esine). Erinevad uurimused on näidanud, et eesti keele palatalisatsioon avaldub konsonandi al-

gusosas ja konsonandile eelneva vokaali *i*-lises siirdes konsonandile (Eek 1973; Lehiste 1965; Sepp 1987; Teras, Pajusalu 2014 jt). Võru keele palatalisatsiooni kohta on arvatum, et see peaks avalduma konsonandi lõpuosas või konsonandi ja temale järgneva vokaali siirdes, eelnevat vokaali oluliselt mõjutamata, sarnanedes selliselt vene keelega ja erinedes Mulgi või Tartu murdest (Keem 1973; Laugaste 1956; Sepp 1987). Käesoleva artikli eesmärk on välja selgitada, millised omadused on võru palatalisatsiooni puhul olulised, mille poolest põhjaest ja võru palatalisatsioon erinevad ja mis on nende kahe keele palatalisatsioonis sarnast. Antud uurimuse raames ei ole tähelepanu pööratud mikroprosoodilistele nähtustele, keskendutakse häälkute põhikvaliteedi muutustele. Uurimus on valminud Eesti Teadusagentuuri poolt toetatud projekti IUT2-37 osana.

2. Palatalisatsiooni artikulatsioon ja akustika

Artikuleerimisel avaldub palatalisatsioon kahel viisil: palataliseeruva konsonandi harilikule moodustuskohale lisandub moodustuskoht suulael või suulael olev moodustusala laieneb (Ariste 1943: 23).

Eesti keele palataliseeritud konsonantide palatogrammide võrdlemisel teiste keelte vastavate palatogrammidega selgub, et näiteks slaavi keeltega võrreldes on eesti keeles keele puudutuspindala suulael väiksem (Ariste 1943: 34), samuti on eesti keelega võrreldes suurem palatalisatsiooniga seotud puudutuspindala saami ja ungari keeles. Neis keelis on nähtus ka paremini tajutav.

Mitmes uurimuses on näidatud, et ehkki palatalisatsiooni füsioloogiline mehanism (keeleselja ja -külgede tōus kõva suulae vastu) on erinevate keelte puhul sama, on selle ulatus ja dünaamika erinev. On välja toodud, et eesti keele puhul väljendab keeleselja tōus palatalisatsiooni maksimumi konsonandi ja talle eelneva vokaali siirdes ning konsonandi alguses (Eek 1973; Sepp 1987; Vihman 1967), samas kui näiteks vene keeles väljendub palatalisatsiooni maksimumpunkt konsonandi lõpuosas ja siirdes

talle järgnevale vokaalile (Derkach jt 1970; Sepp 1987; Vihman 1967).

Marilyn May Vihman (1967) on uurinud vene ja eesti keele palatalisatsiooni võrdlevalt. Ta leiab, et kui palatalisatsiooni defineerida kui ‚keeleselja *i*-moodustamisele sarnane tõus’ või ‚F2 väärtsuse tõus’, siis erinevusi ei ole. Erinevused ilmnevad keeleselja tõusu ulatuses. Vene keele puhul on tõusu ulatus suurem ja keeleselja surve vastu kõva suulage on tugevam, mistõttu vene palatalisatsioon on intensiivsem (Vihman 1967: V26).

Akustiliselt väljendab palatalisatsiooni palataliseeritud konsonandi häälkulise ümbruse ja/või konsonandi enese formantstruktuuri *i*-lisus, st palataliseeritud konsonant ja/või tema häälkuline ümbrus peaks oma kvaliteedilt olema *i*-le sarnasem kui palataliseerimata konsonant ja/või tema häälkuline ümbrus. Palatalisatsiooni efekt väljendub eeskätt teise formandi¹ (F2) väärtsuse tõusus.

Eesti keele palatalisatsiooni akustikat käsitlenud uurimused on näidanud, et palatalisatsioon esineb eesti keeles pigem konsonandi ees kui järel ning väljendub konsonandi ette hääljunud lühikeses *i*-lises siirdes ning konsonandi algusosa kvaliteedi-muutuses *i*-lisemaks (Lehiste 1965; Liiv 1965a; Liiv 1965b; Remmel, Eek 1971; Sepp 1987; Teras, Pajusalu 2014). Seda nähtust nimetatakse prepalatalisatsioniks (vt Operstein 2010; Pajusalu, Teras 2012).

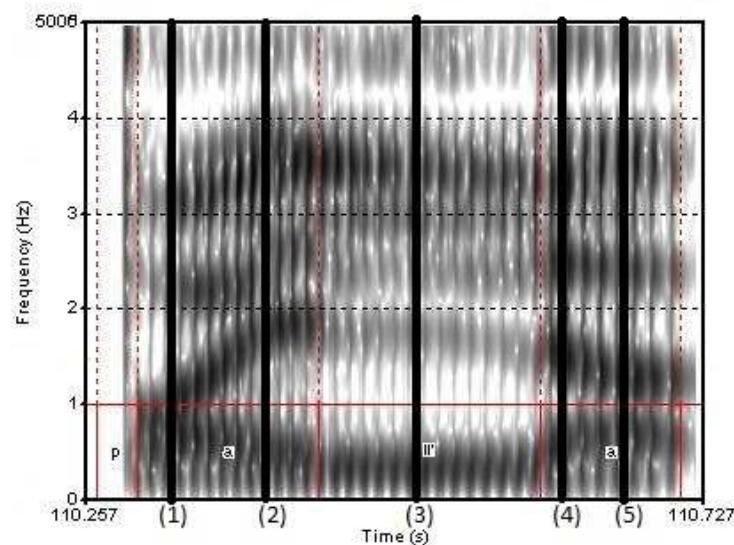
Varasemates töödes (Laugaste 1956; Sepp 1987) on välja toodud, et võru palatalisatsioon on oma olemuselt sarnane palatalisatsioonile vene keeles. Vene palatalisatsiooni uurijad on leidnud, et vene palatalisatsiooni peamiseks väljendajaks on F2 väärtsuse muutumine (Shupljakov jt 1968: 1–5), kusjuures kõige selgemalt eristavad formantide sagedused palataliseeritud ja palataliseerimata konsonante konsonandi ja järgneva vokaali siirdeal (Derkach jt 1970: 4–5). Seda nähtust nimetatakse postpalatalisatsioniks (vt Operstein 2010). Sellest lähtuvalt võib ole-

¹ Formandid on akustilise energia kontsentratsiooni piirkonnad kõnespektris ehk sagedused, mis kõnetrakti kuju tõttu võimenduvad. Formante nimetatakse olenevalt sagedusest alates madalamast F1, F2, F3, F4 jne. (Ladefoged 2001: 33–34)

tada, et ka võru palatalisatsioon avaldub ennekõike konsonandi lõpuosas ja jätab eelneva vokaali olulise mõjuta.

3. Materjal ja meetod

Käesoleva uurimuse materjal koosneb kahest osast. Esimese osa moodustavad nelja keelejuhi poolt ette loetud 39 (C)all(a) struktuuriga raamlauses esinenud sõna. 19 lauses oli konsonant palataliseeritud, 20 lauses palataliseerimata. Teise osa materjali moodustavad kahe meeskeelejuhi poolt isoleeritult hääldeatud 26 sõna, pooled neist palataliseeritud, pooled palataliseerimata.

Joonis 1. Spektrogramm KJ2 häälde sõnast *palla*. Mustade joontega on märgitud kohad, kust formantväärtsused on mõõdetud: vokaali stabiilsest osast (1), siirdelt konsonandile (2), konsonandi stabiilsest osast (3), konsonandi ja temale järgneva vokaali siirdealalt (4), konsonandijärgse vokaali stabiilsest osast (5).

Keelejuhtideks on kolm Vastseliina ja kolm Ida-Rõuge murakut kõnelevat inimest, neli meest (KJ1, KJ2, KJ5 ja KJ6) ja kaks naist (KJ3 ja KJ4), kes on sündinud ajavahemikus 1963–1979. Materjal on kogutud 2003. ja 2004. aastal Võrumaal. Raamlaused salvestati neljalt keelejuhilt (KJ1, KJ2, KJ3 ja KJ4), isoleeritult häädasid sõnu kaks keelejuhti (KJ5 ja KJ6).

Võru palatalisatsiooni foneetiliseks analüüsiks on kasutatud programmi Praat (Boersma, Weenink 2003). Häälkute, st konsonantide ja vokaalide formantväärtsed on mõõdetud keelejuhtide poolt ette loetud võrukeelsetes raamlausetes esinenud 39 sõnast ning 26 isoleeritult hääldatud sõnast. Formantväärtsed on mõõdetud vokaali stabiilsest osast (1) ja siirdelt konsonandile (2) ning konsonandi stabiilsest osast (3), samuti konsonandi ja temale järgneva vokaali siirdealalt (4) ning konsonandijärgse vokaali stabiilsest osast (5), vt joonis 1. Kus võimalik, tuuakse võrdluseks Ilse Lehiste (1965) poolt saadud tulemused eesti keele palatalisatsiooni kohta.

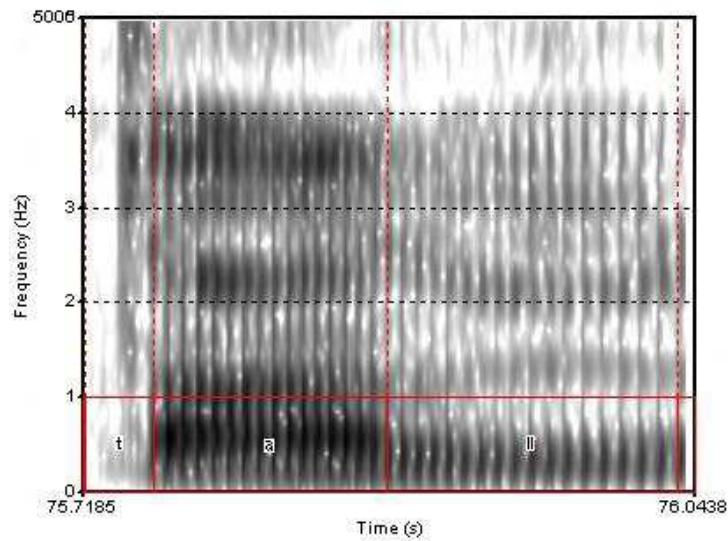
4. Tulemused ja arutelu

4.1. (C)all- ja (C)all-struktuuriga sõnad

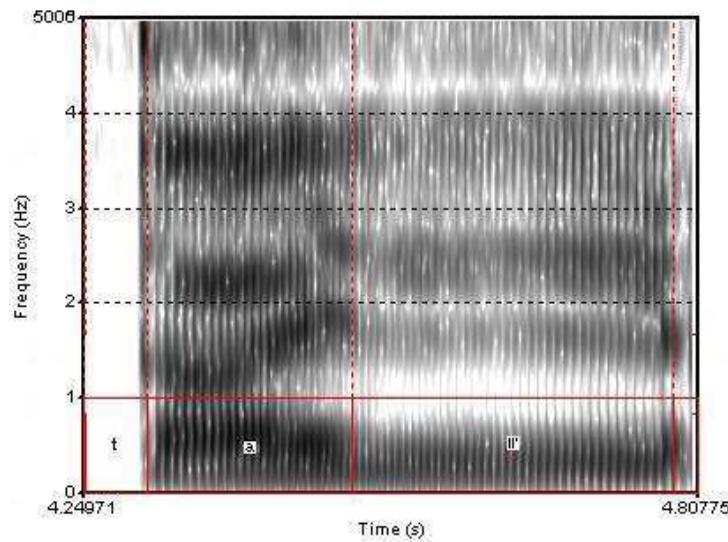
Sõnad, milles palataliseeritud või palatliseerimata lateraalile *l* eelnes tagavokaal *a*, olid *hall'* (esines raamlausetes 2 korda), *tall'* (1 kord), *vall'* (2 korda), *sall'* (2 korda) ja *pall'* (2 korda) ning *all* (4 korda), *hall* (2 korda), *tall* (2 korda) ja *Mall* (1 kord).

Palatliseerimata ja palataliseeritud konsonanti sisaldavate sõnade spektrogrammide näited on võrdlevalt esitatud joonistel 2a ja 2b.

Palatliseerimata konsonandiga sõnas *tall* (joonis 2a) on formandid konsonandi sees stabiilsed ja märkimisväärset sageid muutust siirdes vokaalilt konsonandile ei esine, samas kui palataliseeritud konsonandiga sõnas *tall'* (joonis 2b) on konsonandi sees näha esimese formandi langus ja teise formandi tõus palatliseerimata vastega võrreldes. Siirdes vokaalilt konsonandile tõuseb F2 väärtsus märgatavalalt.

Joonis 2a. Spektrogramm KJ1 hääldatud sõnast *tall*.

Joonis 2b. Spektrogramm KJ1 hääldatud sõnast *tall'*.

Tabelis 1 on toodud (C)all- ja (C)all'-struktuuriga sõnade häälite keskmised formantväärtsed ja formantväärtsed vokaali siirdes konsonandile.

Tabel 1. (C)all- ja (C)all'-struktuuriga sõnade häälite kvaliteet. Keskmised formantväärtsed vokaalis /a/, siirdes konsonandile ja konsonandis /l/ (Hz); (n – sõnade arv; SH – standardhälve).

(C)all	/a/			siire			/l/		
	F1	F2	F3	F1	F2	F3	F1	F2	F3
Mehed (n=18)	580	991	2420	469	1138	2474	291	1297	2660
Mehed SH	54	84	198	64	136	204	40	228	281
Naised (n=18)	684	1180	2587	593	1385	2764	365	1513	2783
Naised SH	107	92	162	117	160	185	63	200	258
(C)all'	/a/			siire			/l/		
	F1	F2	F3	F1	F2	F3	F1	F2	F3
Mehed (n=18)	580	1303	2367	394	1786	2630	245	1826	2722
Mehed SH	65	113	192	45	66	149	18	150	229
Naised (n=18)	764	1324	2676	466	2016	3097	310	2071	3188
Naised SH	102	132	250	65	219	123	50	240	145

Tabeli 1 põhjal võime järelleadata, et meeste puhul on palataliseerimata konsonandiga sõnades F1 keskmene langus siirdeosas 111 Hz ehk 19%, F2 keskmene tõus 147 Hz ehk 13% ja F3 keskmene tõus 54 Hz ehk 2%. Naiste puhul on samad näitajad vastavalt 91 Hz ehk 13% (F1), 205 Hz ehk 15% (F2) ja 177 Hz ehk 6% (F3). Ilse Lehiste (1965: 153) poolt esitatud andmed eesti keele kohta on meeskõnelejuhi puhul vastavalt 13%, 0% ja 4% ning naiskõnelejuhi puhul 29%, 13% ja 1%.

Meeste puhul on palataliseeritud konsonandiga sõnades F1 keskmene langus siirdealal 186 Hz ehk 32%, F2 keskmene tõus 483 Hz ehk 27% ning F3 keskmene tõus 263 Hz ehk 10%. Naiste puhul on samad näitajad vastavalt 298 Hz ehk 39% (F1), 692 Hz ehk 34% (F2) ja 421 Hz ehk 14% (F3). Kui võrrelda neid andmeid Ilse Lehiste andmetega (1965: 153), siis selgub, et meeste puhul on protsendid ligilähedaselt samad (Lehistel vastavalt

28%, 26% ja 13%), kuid naiste puhul on F2 ja F3 tōus võru keeles eesti keelega vörreledes pisut suurem ning F1 langus mõnevõrra väiksem (Lehiste andmed vastavalt 46%, 31% ja 7%).

Tabelis 1 esitatud andmeid vörreledes jäab silma, et palataliseeritud konsonandiga sõnades on vokaali siirdeosas F1 väärustuse langus ja F2 väärustuse tōus palataliseerimata konsonandiga sõnadega vörreledes märkimisväärselt suurem (F1 puhul ligiläheselt 10–15%, F2 puhul 15–20%), F3 väärustuse tōus on palataliseeritud konsonandiga sõnades samuti mõnevõrra suurem kui palataliseerimata konsonandiga sõnades (8%). Ilse Lehiste (1965) andmed eesti keele kohta näitavad, et F3 väärustuse muutumine on ligilähedaselt samasugune nagu võru keeles, kuid F1 väärustuse langus ja F2 väärustuse tōus konsonandialgulises siirdes on eesti keeles mõnevõrra suurem kui võru keeles (eesti keeles siis F1 puhul 15–17%, F2 puhul 18–26%).

Tabelist 1 selgub, et palataliseeritud *l*-i F1 väärustus on meestel palataliseerimata vastega vörreledes 46 Hz ehk 16% madalam, F2 väärustus 529 Hz ehk 29% kõrgem ning F3 väärustus 62 Hz ehk 2% kõrgem. Naiste puhul on palataliseeritud *l*-i F1 väärustus palataliseerimata vastega vörreledes 55 Hz (15%) madalam, F2 väärustus 558 Hz (27%) kõrgem ja F3 väärustus 405 Hz (13%) kõrgem. Ilse Lehiste (1965) andmed eesti keele kohta on meeskeelejuhi puhul 35 Hz (5%), 475 Hz (24%) ja 220 Hz (4%) ning naiskeelejuhi puhul 65 Hz (16%), 375 Hz (22%) ja 120 Hz (-4%) (F3 väärused siis sedapuhku palataliseeritud *l*-il madalamad kui tema palataliseerimata vastel). Järelikult iseloomustab Võru palatalisatsiooni eelkõige konsonandi F2 väärustuse suurem tōus.

Mart Remmeli ja Arvo Eegi 1971. aastal avaldatud uurimuse tulemuste kohaselt on palataliseeritud lateraali F1 väärusted umbes 20 Hz madalamad kui selle palataliseerimata vastel; palataliseeritud lateraali F2 väärusted on palataliseerimata vastetega vörreledes 400–500 Hz kõrgemad; F3 väärusted on palataliseeritud lateraalil palataliseerimata vastetega vörreledes umbes 100 Hz kõrgemad (Remmel, Eek 1971: 141). Andmeid vörreledes näeme, et võru keeles on formantväärustute erinevused palataliseeritud ja palataliseerimata lateraalidel suuremad kui eesti keeles.

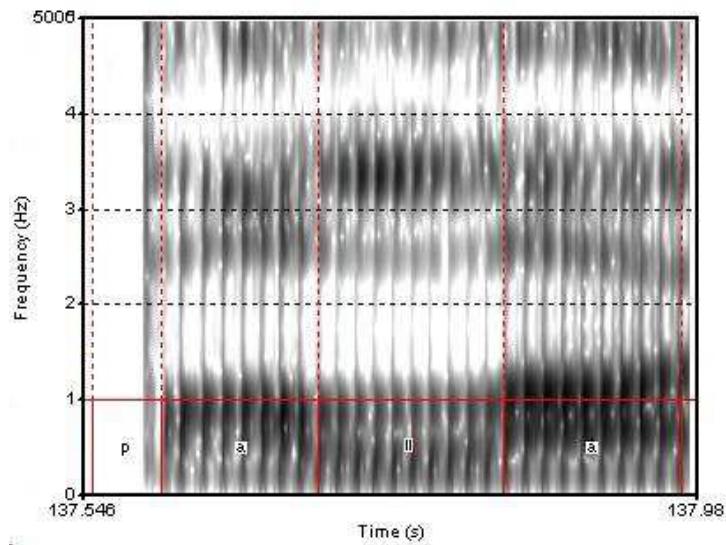
4.2. (C)alla- ja (C)allä-struktuuriga sõnad

Sõnad, milles palataliseeritud või palataliseerimata *l*-ile nii eelnes kui järgnes tagavokaal *a*, olid *halla* (esines raamlausetes 2 korda), *talla* (1 korda), *valla* (1 kord), *pallagiq* (1 kord), *kalla* (2 korda), *kubinallaq* (1 kord) ja *vallaq* (1 kord) ning *palla* (2 korda), *nalla* (2 korda), *hallä* (2 korda), *hallatama* (1 kord) *pallalt* (2 korda), *nallatama* (1 kord) ja *hallas* (1 kord).

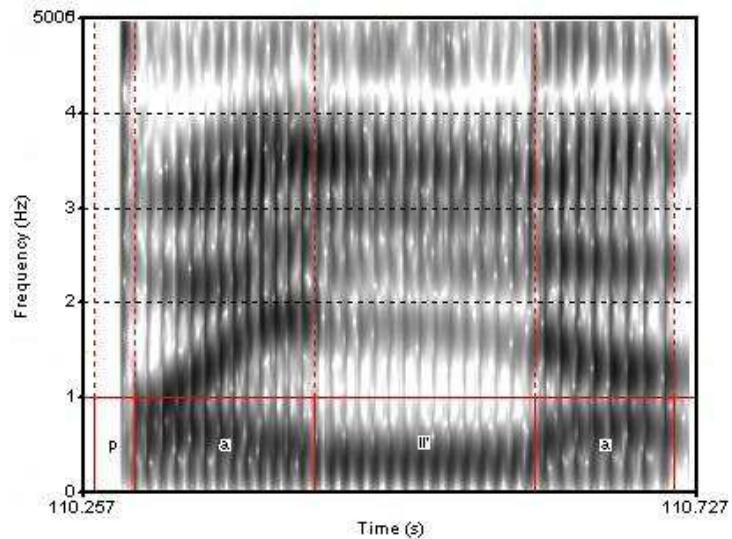
Palataliseeritud ja palataliseerimata konsonandiga sõnade spektrogrammide näited on võrdlevalt esitatud joonistel 3a ja 3b. Tabelis 2 on toodud mees- ja naiskeeleejuhtide (C)alla- ja (C)allä-struktuuriga sõnade häälkute formantväärtsed.

Tabel 2. (C)alla- ja (C)allä-struktuuriga sõnade häälkute keskmised formantväärtsed vokaalis /a/, siirdes konsonandile ja konsonandis /l/, siirdes vokaalile ja vokaalis /a/ (Hz); (n – sõnade arv; SH – standardhälve).

(C)alla	/a/			sii-re			/l/			sii-re			/a/		
	F1	F2	F3	F1	F2	F3	F1	F2	F3	F1	F2	F3	F1	F2	F3
Mehed (n=19)	57 5	247 996		255 0496	33 961		269 1	101 7	254 972	521 5521	58 3	104 7	248 9	104 0	248 5
Mehed SH	52	80	277	44	78	289	40	137	359	42	61	240	44	85	269
Naised (n=20)	66 4	118 1	260 7600	135 7	271 9	41 7	147 7	283 9607		134 8	265 9	70 7	128 3	269 4	
Naised SH	12 2	77	157	108	105	151	50	179	117	53	107	225	6	98	123
(C)allä	/a/			sii-re			/l/			sii-re			/a/		
	F1	F2	F3	F1	F2	F3	F1	F2	F3	F1	F2	F3	F1	F2	F3
Mehed (n=22)	55 5	129 2	233 5417		167 6	253 0	27 1	168 9	260 5423		169 1	249 5	51 9	142 6	245 2
Mehed SH	50	108	198	28	121	177	19	139	139	62	120	263	63	311	135
Naised (n=22)	72 9	134 8	267 1481		190 2	309 3	33 8	193 9	316 3500		188 9	302 9	63 8	164 5	285 3
Naised SH	89	139	320	57	278	120	63	190	110	47	131	110	3	157	165

Joonis 3a. Spektrogramm KJ2 hääldeatud sõnast *palla*.

Joonis 3b. Spektrogramm KJ2 hääldeatud sõnast *palla*.

Tabelist on näha, et sõna esimese vokaali ning vokaali ja konsonandi vahelise siirde osas ei erine tulemused palju eelmises alapeatükis saadud tulemustest.

Palataliseeritud konsonandiga sõnades langeb F1 väärthus meeste puhul 25%, F2 väärthus tõuseb 23% ning F3 8%, samas kui palataliseerimata konsonandiga sõnades on samad andmed vastavalt 14%, -4% ja -3%. F1 väärtsuse langus on meeskeejuhtide puhul palataliseeritud konsonandiga sõnade konsonandialgulises siirdes ligilähedaselt 10% suurem kui palataliseerimata konsonandiga sõnades, F2 väärtsuse tõus ligi 20% suurem ning F3 väärtsuse tõus samuti 10% võrra suurem. Naiste puhul langeb palataliseeritud konsonandiga sõnades F1 väärthus 34%, F2 väärthus tõuseb 29% ning F3 väärthus 14%. Palataliseerimata sõnades on samad näitajad 10%, 13% ja 4%. F1 väärtsuse langus on naiskeejuhtide puhul palataliseeritud konsonandiga sõnade konsonandialgulises siirdes 24% suurem kui palataliseerimata konsonandiga sõnades, F2 ning F3 väärtsuse tõus 16% ning 10% suurem.

Konsonantide formantväärustute võrdlus näitab, et palataliseeritud *l*-i F1 on meeskeejuhtide puhul palataliseerimata vastetega vörreldes 66 Hz (20%) madalam, F2 717 Hz (42%) kõrgem ning F3 90 Hz (3%) madalam. Naiskeejuhtide puhul on F1 väärthus 79 Hz (19%) madalam, F2 väärthus 462 Hz (24%) kõrgem ja F3 väärthus 324 Hz (10%) kõrgem kui palataliseerimata *l*-il.

Konsonandilõpulise siirde ja konsonandile järgneva vokaali formantväärtsused näitavad, et palataliseeritud konsonandiga sõnades on meeskeejuhtide puhul F1 väärtsuse tõus 96 Hz ehk 18%, F2 väärtsuse langus vokaalis siirdega vörreldes 265 Hz ehk 16% ja F3 väärtsused 43 Hz ehk 2%. Palataliseerimata konsonandiga sõnades on meeskeejuhtide puhul samad näitajad 68 Hz (12%), 27 Hz (3%) ja 62 Hz (2%). Naiskeejuhtide puhul on palataliseeritud konsonandiga sõnades F1 väärtsuse tõus 138 Hz (22%), F2 väärthus langeb keskmiselt 244 Hz ehk 13% ja F3 väärthus 176 Hz (6%). Palataliseerimata konsonandiga sõnades tõusevad F1 väärtsused naishäale puhul 100 Hz (14%), F2 väärtsused langevad 65 Hz võrra (5%) ning F3 väärtsused tõusevad piisut (35 Hz ehk 1%). Palatalatsioon väljendub nii meeste kui ka

naiste puhul F1 ja F2 liikumises, F3 värtuste liikumised on palataliseeritud ja palataliseerimata konsonandiga sõnades ligilähedaselt võrdsed.

Kindlasti väärrib esiletoomist asjaolu, et palataliseeritud *l*-ile järgnev vokaal *a* on märgatavalt eespoolsem kui sama sõna esisilbi vokaal *a*, olles oma kvaliteedilt muutunud *ä*-poolseks. (Meeskeelejuhtide puhul on palataliseeritud konsonandiga sõna esisilbi vokaali *a* F2 värtus keskmiselt 1292 Hz, palataliseeritud *l*-le järgneva vokaali *a* F2 värtus on aga keskmiselt 1426 Hz. Naiskeelejuhtide puhul on esisilbi *a* F2 keskmise värtus 1348 Hz, palataliseeritud *l*-le järgneva vokaali *a* F2 keskmise värtus 1645 Hz.)

4.3. Muude konsonantidega sõnad

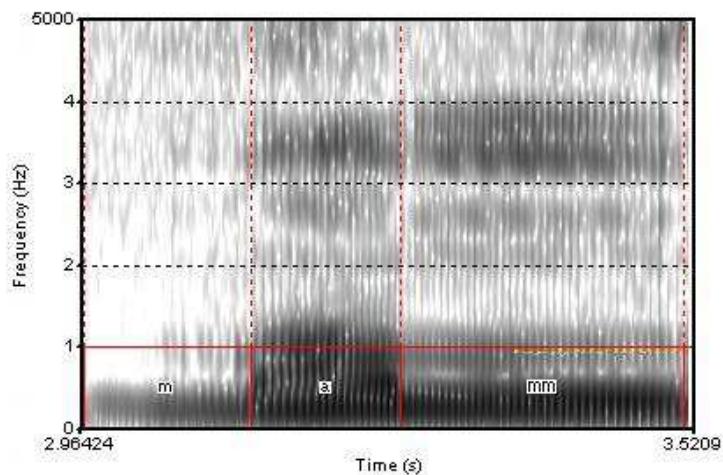
Selles alapeatükis esitatakse valikuliselt spektrogrammid võru palataliseeritud ja palataliseerimata konsonante sisaldavatest sõnatest (joonised 4a–13b); ära tuuakse ka nendes sõnades esinevad häälkute keskmised formantvärtused (tabelid 3–9). Analüüsivad sõnad on hääldatud isoleeritult. Tabelites on esitatud kahe meeskeelejuhi hääldatud sõnade häälkute keskmised formantvärtused.

4.3.1. Konsonantidega *m* ja *ń* sõnad

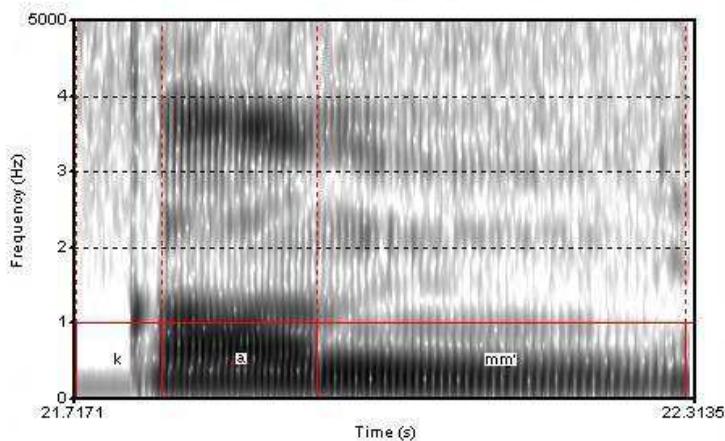
Konsonantidega *m* ja *ń* sõnade formantvärtused on toodud tabelis 3, mida täiendavad joonis 4a ja 4b.

Tabel 3. Konsonantidega *m* ja *ń* sõnade keskmised formantvärtused (Hz)

	/a/			siire			/m/ń/		
	F1	F2	F3	F1	F2	F3	F1	F2	F3
<i>mamm</i>	320	900	2565	326	835	2203	254	973	2494
<i>kamm</i>	457	839	2710	314	1174	2443	236	2033	3184

Joonis 4a. Spektrogramm KJ5 hääldatud sõnast *mamm*.

Joonis 4b. Spektrogramm KJ5 hääldatud sõnast *kamm*.

Palataliseeritud *m̩*-i F1 vääratus on tema palataliseerimata vastetega võrreldes mõnevõrra (8%) madalam (vt tabel 3), F2 ja F3 väärtsused aga oluliselt kõrgemad (vastavalt 53% ja 18%). F1 ja F2 vääruste arvestatavad muutused palataliseeritud konsonandi

puhul on näha ka siirdes vokaalilt konsonandile (F1 väärthus langeb 143 Hz võrra ehk 31%, F2 väärthus tõuseb 335 Hz võrra ehk 29%). Palataliseerimata konsonandiga sõnas sellist ulatuslikku F2 siiret ei toimu (vt ka joonis 4a ja 4b).

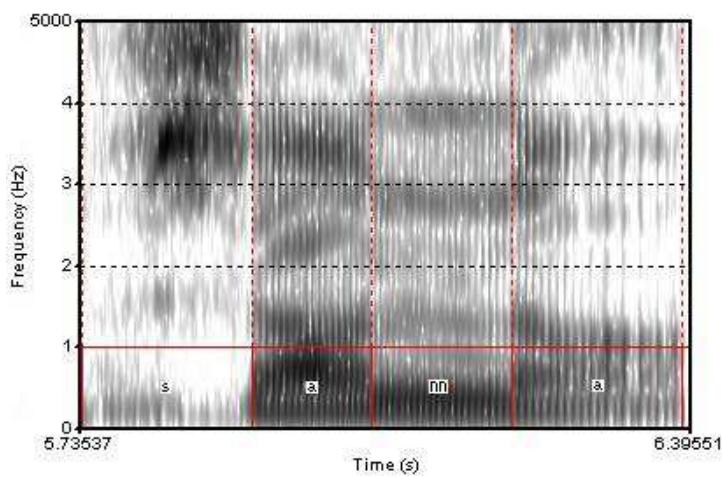
4.3.2. Konsonantidega *n* ja *ń* sõnad

Konsonantidega *n* ja *ń* sõnade formantväärthused on esitatud tabelis 4, mida täiendavad joonis 5a ja 5b.

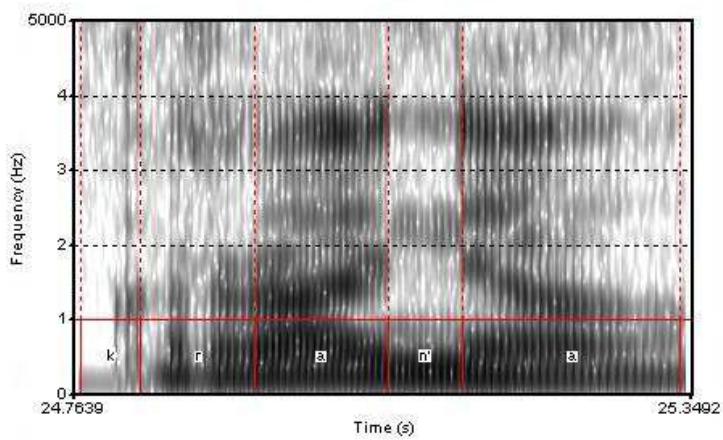
Tabel 4. Konsonantidega *n* ja *ń* sõnade keskmised formantväärthused (Hz).

/a/				sii-re			/n/n'/			sii-re					
	F1	F2	F3	F1	F2	F3	F1	F2	F3	F1	F2	F3	F1	F2	F3
<i>sann</i>	44 2	950	232 0	351	113 3	252 5	26 5	113 3	277 0	-	-	-	-	-	-
<i>sann</i>	56 5	103 5	239 0	388	117 1	256 5	28 2	137 8	275 5	126 401	256 0	38 5	269 2	924	2
<i>kanń</i>	45 2	942	235 7	406	197 7	315 2	23 3	113 2	240 -	-	-	-	-	-	-
<i>krań</i>	52 4	124 1	264 4	379	174 1	260 6	27 0	101 0	227 9	192 327	203 0	46 4	124 6	255 5	5

Tabelis 4 võib kõigepealt tähelepanu pöörata konsonandilõpulistele siiretele, mis näitavad, et palataliseerimata konsonandiga sõnas *sanna* langevad nii F1 kui ka F2 väärthused (F1 19 Hz ehk 5% ja F2 332 Hz ehk 27%), palataliseeritud sõnas *krańa* aga F1 väärthus tõuseb (139 Hz ehk 30%) ja F2 väärthus langeb (675 Hz ehk 35%). F1 ja F2 väärustute muutused palataliseeritud konsonandi puhul on näha ka siirdes vokaalilt konsonandile (F1 väärthus langeb, F2 väärthus tõuseb). Palataliseerimata konsonandiga sõnas sellist ulatuslikku F2 siiret ei esine (vt ka joonis 5a ja 5b).

Joonis 5a. Spektrogramm KJ5 hääldatud sõnast *sanna*.

Joonis 5b. Spektrogramm KJ5 hääldatud sõnast *kraña*.

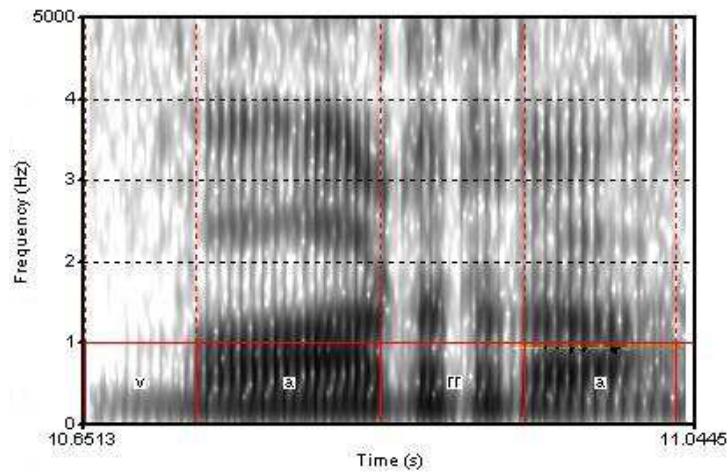
4.3.3. Konsonantidega *r* ja *ŕ* sõnad

Konsonantidega *r* ja *ŕ* sõnade formantväärtsed on toodud tabelis 5, mida täiendavad joonis 6a ja 6b.

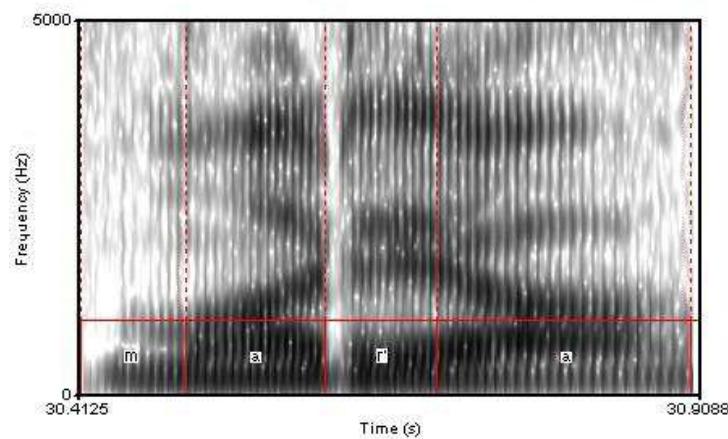
Tabel 5. Konsonantidega *r* ja *ŕ* sõnade keskmised formantväärtsed (Hz)

	/a/			sii-re			/r/f/			sii-re			/a/		
	F1	F2	F3	F1	F2	F3	F1	F2	F3	F1	F2	F3	F1	F2	F3
<i>var-</i>	45 2	90 1	247 0	117 428	236 0	36 4	139 5	319 1420		127 6	248 3	54 2	114 8	229 5	
<i>ras</i>															
<i>maŕa</i>	44 6	98 8	277 0422	140 4	204 3	33 5	165 6	221 0452		169 7	217 5	58 2	106 7	232 9	
<i>maŕa</i>															

Siingi joonistub konsonandilõpuliste siirete puhul välja samasugune skeem nagu eelmiste näitesõnade juures: palataliseerimata sõna *vargas* puhul ei oma F2 väärtsuste muutused konsonandilõpulises siirdes erilist tähtsust (F2 väärtsus langeb 128 Hz ehk 10%), küll aga on F1 ja F2 väärtsuste muutused märgatavad palataliseeritud sõna *maŕa* puhul – F1 väärtsus tõuseb 130 Hz ehk 28% ja F2 väärtsus langeb 630 Hz ehk 37% (vt ka joonis 6b). Palataliseeritud *ŕ*-i F1 väärtes tema palataliseerimata vastega võrreldes suurt erinevust ei ole (palataliseeritud *ŕ*-i F1 väärtsus on 8% madalam kui palataliseerimata *r*-i F1 väärtsus), kuid F2 väärtsutes on muutus ulatuslikum (palataliseeritud *ŕ*-i F2 väärtsus on 18% kõrgem kui palataliseerimata *r*-i F2 väärtsus). F2 väärtsuste erinevus palataliseeritud ja palataliseerimata konsonandiga sõnade vahel on märgatav ka siirdes vokaalilt konsonandile, kus palataliseeritud konsonandiga sõnas *maŕa* on F2 väärtsuse tõus ulatuslikum kui palataliseerimata konsonandiga sõnas *vargas* (vastavalt 416 Hz ja 269 Hz, vt ka joonis 6a ja 6b).

Joonis 6a. Spektrogramm KJ5 häälde sõnast *varra*(s)

Joonis 6b. Spektrogramm KJ5 häälde sõnast *ma rá*

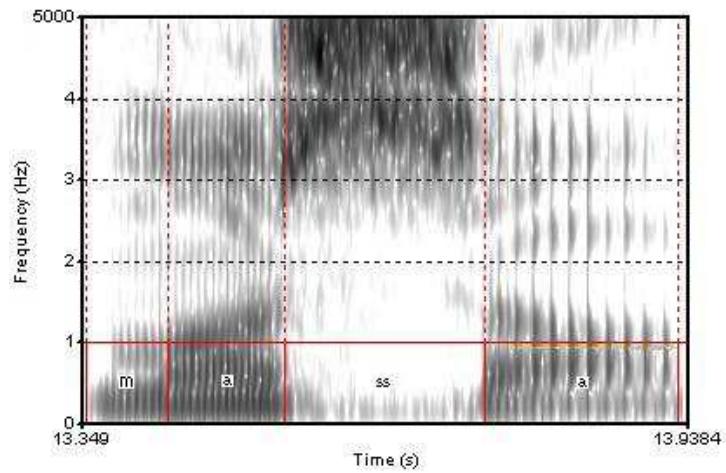
4.3.4. Konsonantidega s ja š sõnad

Konsonantidega *s* ja *š* sõnade formantväärtsed on antud tabelis 6, mida täiendavad joonis 7a ja 7b.

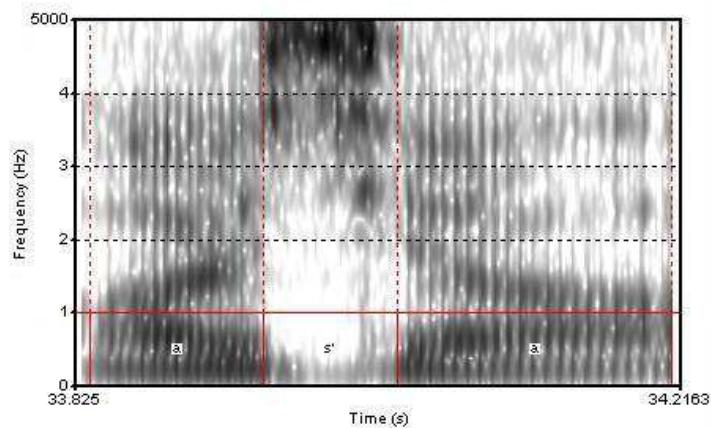
Tabel 6. Konsonantidega *s* ja *š* sõnade keskmised formantväärtsed vokaalis ja siiretes (Hz)

	/a/			siire			siire			/a/		
	F1	F2	F3	F1	F2	F3	F1	F2	F3	F1	F2	F3
<i>mass</i>	368	987	2565	351	1170	2647	-	-	-	-	-	-
<i>massa</i>	436	964	2606	336	1259	2730	385	1212	2647	477	1092	2483
<i>kasš</i>	544	1203	2522	135	1993	2648	-	-	-	-	-	-
<i>aša</i>	539	1184	2286	279	1564	2263	310	1938	2573	538	1190	2325

Ka *s*-i korral erinevad konsonandilöpulised siirded palataliseeritud ja palataliseerimata konsonandiga sõnades. Kui palataliseerimata konsonandiga sõnas *massa* siirdes konsonandilt vokaalile F1 tõuseb 92 Hz võrra ehk 19% ja F2 langeb 120 Hz võrra ehk 10%, siis palataliseeritud konsonandiga sõnas *aša* on samad näitajad vastavalt 228 Hz ehk 42% ja 748 Hz ehk 39%. Erinevus on näha ka siirdes vokaalilt konsonandile. Kui palataliseerimata konsonandiga sõnades langeb F1 väärthus 17% ja F2 väärthus tõuseb 24%, siis palataliseeritud konsonandiga sõnades on F1 väärthus langus 61% ja F2 väärthus tõus 49%.

Joonis 7a. Spektrogramm KJ5 hääldeatud sõnast *massa*

Joonis 7b. Spektrogramm KJ5 hääldeatud sõnast *asá*

4.3.5. Konsonantidega *k* ja *k̄* sõnad

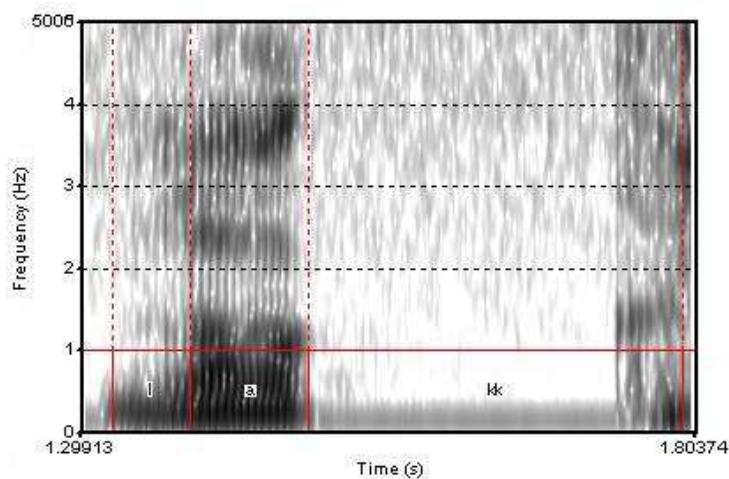
Konsonantidega *k* ja *k̄* sõnade formantväärtsused on antud tabelis 7, mida täiendavad joonised 8a, 8b, 9a, 9b.

Tabel 7. Konsonantidega *k* ja *k̄* sõnade keskmised formantväärtsused (Hz)

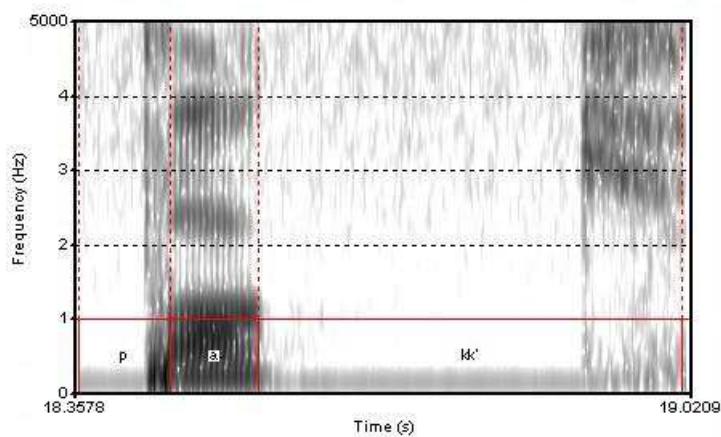
	/a/			siire			siire			/a/		
	F1	F2	F3	F1	F2	F3	F1	F2	F3	F1	F2	F3
<i>lakk</i>	308	786	2415	284	1022	2379	-	-	-	-	-	-
<i>laka</i>	368	918	2331	290	965	2294	383	962	2439	465	924	2307
<i>pakk</i>	488	893	2416	291	1118	2435	-	-	-	-	-	-
<i>laǵa</i>	498	806	2424	328	1255	2238	321	2146	2726	529	908	2312

Tabel 7 näitab, et sõnasisese palataliseerimata konsonandiga sõnades on F1 väärtsused vokaalis 78 Hz (21%) võrra kõrgemad ja F2 väärtsused 47 Hz (5%) madalamad kui konsonandieelsetes siirdes, sõnasisese palataliseeritud konsonandiga sõnades on samad väärtsused vastavalt 170 Hz (34%) ja 449 Hz (55%). Sõnalõpulise palataliseerimata konsonandiga sõnades on F1 väärtsused vokaalis 24 Hz (8%) võrra kõrgemad ja F2 väärtsused 236 Hz (30%) madalamad kui konsonandieelsetes siirdes, sõnalõpulise konsonandiga palataliseeritud sõnades on samad väärtsused vastavalt 197 Hz (40%) ja 449 Hz (50%). Konsonandijärgsete siirete puhul torkab siangi silma F1 ja F2 väärstuse märgatav muutumine siiret ja vokaali vörreldes. Siirdes on F1 väärtsused palataliseerimata konsonandiga sõna puhul 82 Hz ehk 18% madalamad ja F2 väärtsused 38 Hz ehk 4% kõrgemad, samas kui palataliseeritud konsonandiga sõna puhul on samad näitajad 208 Hz ehk 29% ja 1238 Hz ehk 58% kõrgemad.

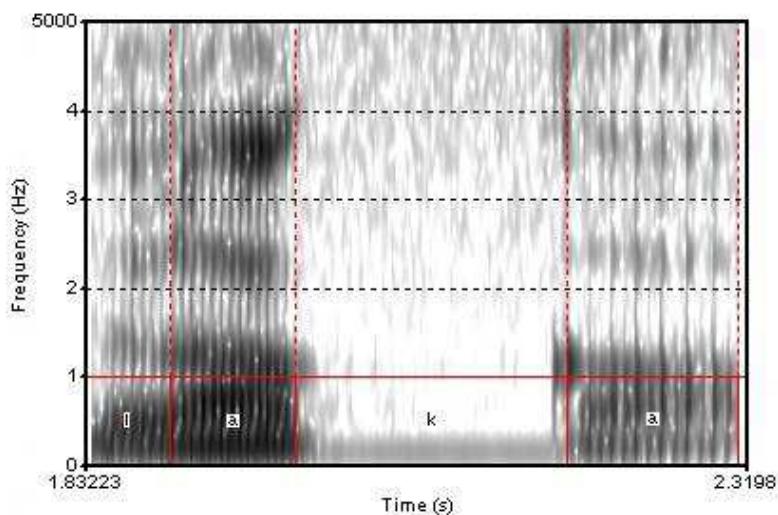
Sõnalõpu klusiili eksplasiooni friktsiooni- ja aspiratsiooni-aasis on palataliseerimata konsonandiga sõnas *lakk* F1 väärthus 212 Hz, F2 väärthus 1651 Hz ja F3 väärthus 3042 Hz; palataliseeritud konsonandiga sõnas *pakk* on samad tulemused vastavalt 71, 2065 ja 3026 Hz. Palataliseerimata vastega vörreldes on palataliseeritud *k̄* friktsiooniaasis hääliku formantstruktuur üsna *i*-line (F1 väärthus on 67% madalam ja F2 väärthus 20% kõrgem).

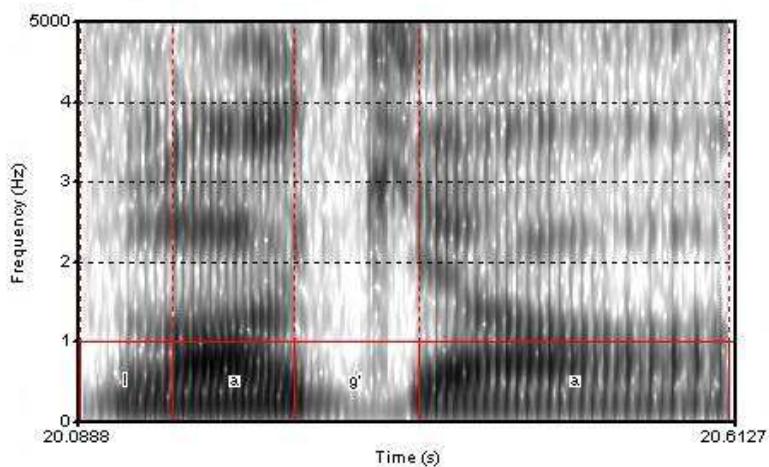
Joonis 8a. Spektrogramm KJ5 hääldatud sõnast *lakk*.

Joonis 8b. Spektrogramm KJ5 hääldatud sõnast *pakk*.

Joonis 9a. Spektrogramm KJ5 hääldatud sõnast *laka*

Joonis 9b. Spektrogramm KJ5 hääldatud sõnast *laǵa*

4.3.6. Konsonantidega *p* ja *þ* sõnad

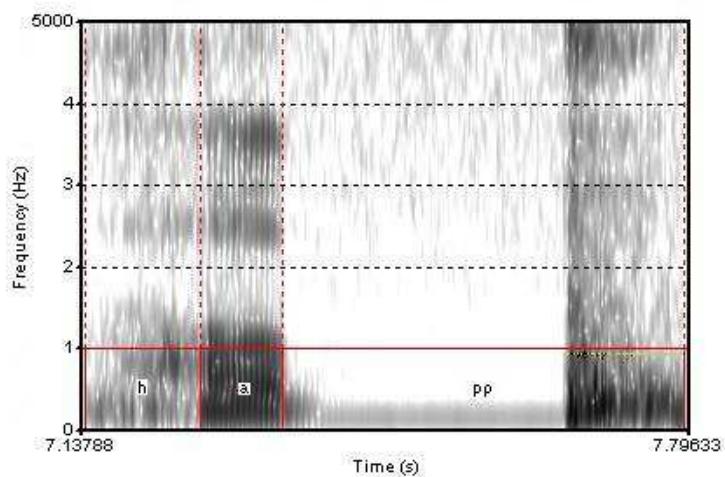
Konsonantidega *p* ja *þ* sõnade formantväärtsused on ära toodud tabelis 8, mida täiendavad joonised 10a, 10b, 11a, 11b.

Tabel 8. Konsonantidega *p* ja *þ* sõnade keskmised formantväärtsused (Hz).

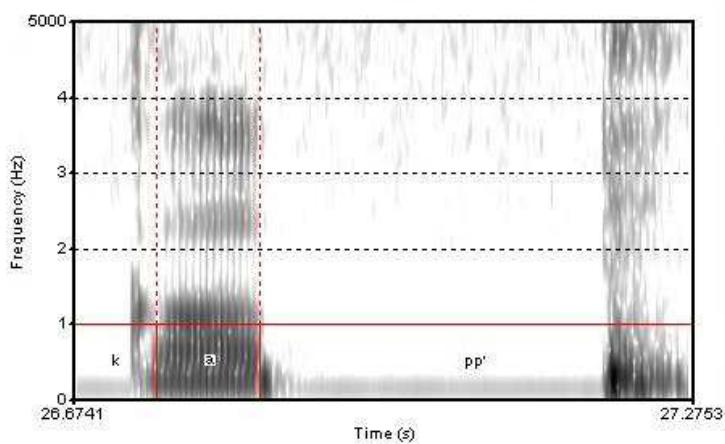
	/a/			siire			siire			/a/		
	F1	F2	F3	F1	F2	F3	F1	F2	F3	F1	F2	F3
<i>happ</i>	345	865	2580	347	894	2500	-	-	-	-	-	-
<i>hapa</i>	480	920	2401	375	819	2443	500	876	2510	604	950	2499
<i>kapp</i>	435	982	2438	379	838	2448	-	-	-	-	-	-
<i>kaba</i>	482	994	2311	406	993	2176	384	1886	2356	579	1086	2327

Nendes sõnades väärivad erilist tähelepanu konsonandijärgsed vokaali formantstruktuuri muutused. Konsonandieelse vokaali siirdeosa formantstruktuuris neis sõnades märkimisväärseid muutusi ei esine. Kui palataliseerimata konsonandiga sõnas on konsonandijärgse vokaali F1 väärthus siirdega võrreldes 104 Hz ehk 17% kõrgem ja F2 väärthus 74 Hz ehk 8% madalam, siis palataliseeritud konsonandiga sõnades on konsonandijärgse vokaali F1 väärthus siirdega võrreldes 195 Hz (34%) kõrgem ja F2 väärthus 800 Hz (42%) madalam.

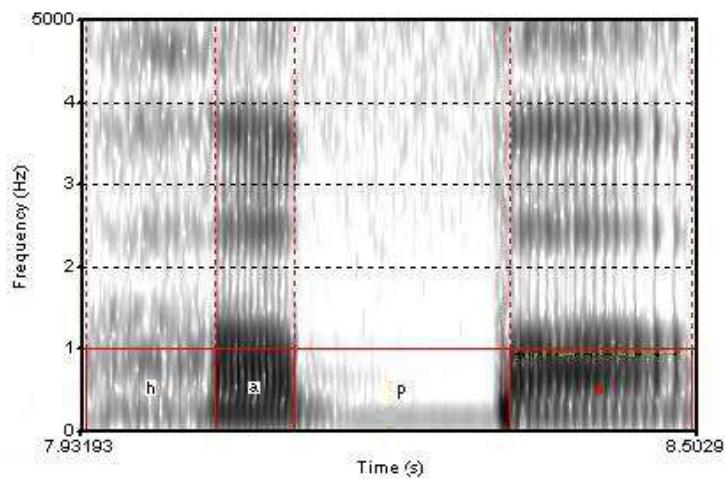
Sõnalöpulise konsonandi friktsiooni- ja aspiratsioonifaasi formantstruktur on palataliseeritud konsonandil taas üsna *i*-sarnane, samas kui palataliseerimata konsonandi eksplosiooni formantstruktur sarnaneb rohkem naabervokaal *a*-le: F1 väärthus on palataliseeritud konsonandi puhul 234 Hz, F2 väärthus 2013 Hz ja F3 väärthus 3085 Hz; palataliseerimata konsonandi puhul on samad väärtsused vastavalt 242, 1437 ja 2754 Hz. Näeme, et palataliseeritud konsonandi F1 väärthus on palataliseerimata vastega võrreldes 3% madalam, F2 väärthus aga 29% kõrgem.

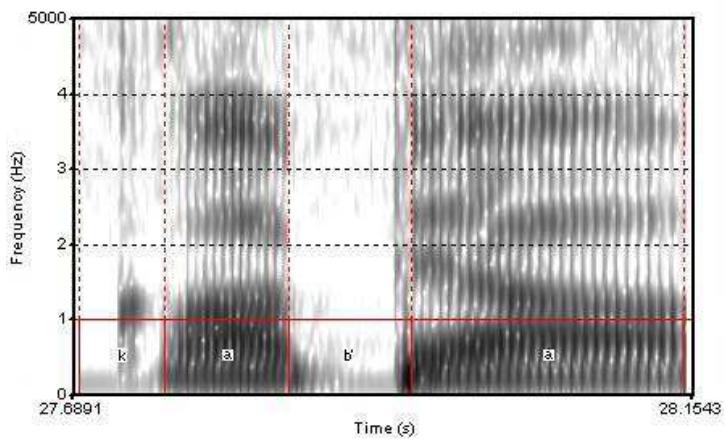
Joonis 10a. Spektrogramm KJ5 hääldatud sõnast *happ*.

Joonis 10b. Spektrogramm KJ5 hääldatud sõnast *kapp'*.

Joonis 11a. Spektrogramm KJ5 hääldatud sõnast *hapa*.

Joonis 11b. Spektrogramm KJ5 hääldatud sõnast *kaaba*.

4.3.7. Konsonantidega *t* ja *t'*sõnad

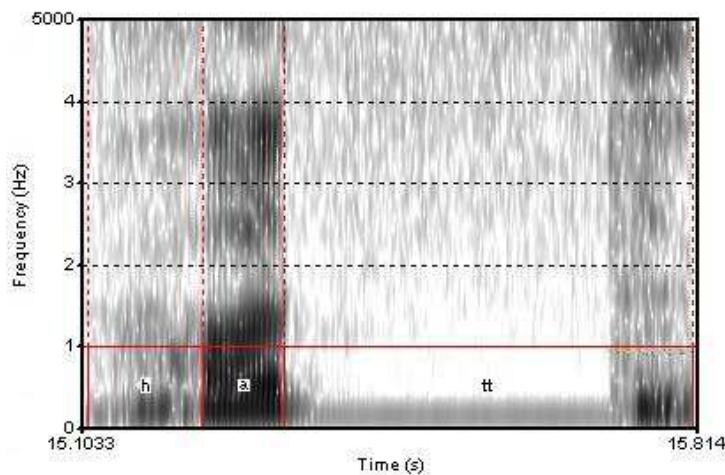
Konsonantidega *t* ja *t'*sõnade formantväärtsused on esitatud tabelis 9, mida täiendavad joonised 12a, 12b, 13a, 13b.

Tabel 9. Konsonantidega *t* ja *t'*sõnade keskmised formantväärtsed (Hz).

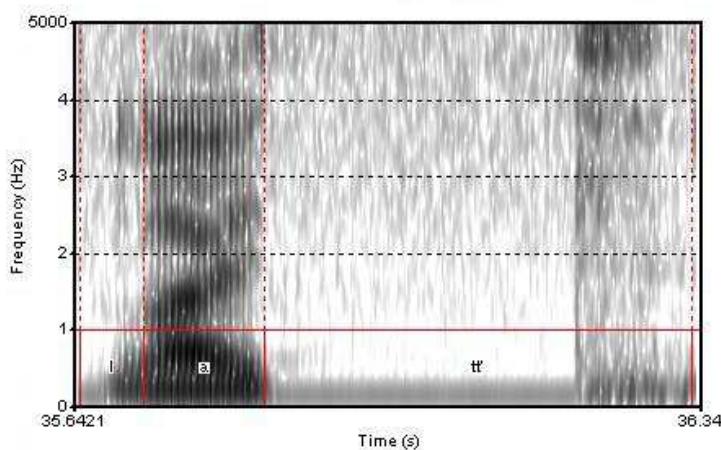
	/a/			siire			siire			/a/		
	F1	F2	F3	F1	F2	F3	F1	F2	F3	F1	F2	F3
<i>hatt</i>	409	1025	2561	346	1235	2606	-	-	-	-	-	-
<i>hata</i>	525	995	2525	336	1122	2537	450	1241	2586	509	1133	2386
<i>latt'</i>	541	1279	2371	290	2087	2619	-	-	-	-	-	-
<i>padä</i>	499	1014	2349	300	1792	2578	351	1814	2568	546	1149	2326

Siingi näeme teiste klusiilidega sarnast pilti: konsonandile eelnevas vokaalis on palataliseerimata konsonandiga sõnade puul F1 ja F2 väärtsuste muutumised väiksemad, palataliseeritud konsonandiga sõnades aga tunduvalt ulatuslikumad. Ka konsonandijärgses siirdes on formantstruktuuris toimuvalt muutused eespool vaadeldud sõnadega sarnased: palataliseerimata konsonandiga sõnas on F1 väärtsused siirdel 12% madalamad ja F2 väärtsused 9% kõrgemad kui vokaalis, palataliseeritud konsonandiga sõnas on samad andmed vastavalt 36% ja 37%.

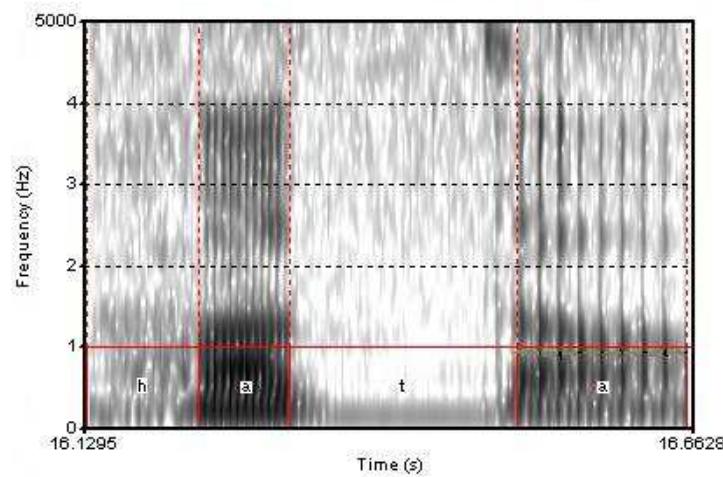
Sõnalöpuliste klusiilide *t* ja *t'* eksplasiooni formantstruktur sarnaneb eespool vaadeldud klusiilidele: sõnas *hatt* on F1 väärtsused friktsiooni- ja aspiratsioonifaasis 158 Hz, F2 väärtsused 1752 ja F3 väärtsused 3134 Hz, sõnas *latt'* on väärtsused vastavalt 202, 2064 ja 3025 Hz. Selgub, et F1 väärtsused on palataliseeritud klusiihil palataliseerimata vastega võrreldes 22% ning F2 väärtsused 15% kõrgemad.

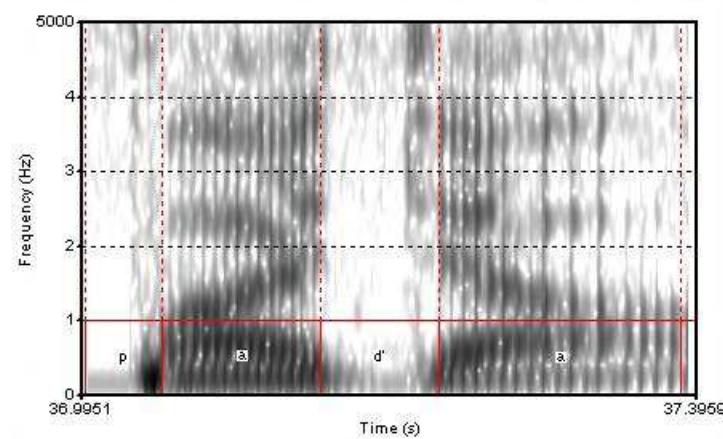
Joonis 12a. Spektrogramm KJ5 hääldatud sõnast *hatt*.

Joonis 12b. Spektrogramm KJ5 hääldatud sõnast *latt*.

Joonis 13a. Spektrogramm KJ5 hääldatud sõnast *hata*.

Joonis 13b. Spektrogramm KJ5 hääldatud sõnast *pada*.

4.4. Arutelu

Andmete analüüsimal selgus, et sarnaselt eesti keelega iseloomustab ka võru keele palatalisatsiooni akustikat vokaalilõpulise siirde formantstrukturi lähedus *i*-ga. Võru keele puhul on palataliseerimata konsonandiga sõnades F1 väärustele langus vokaalilõpulises siirdes keskmiselt 14% ja F2 väärustele tõus 13%. Palataliseeritud konsonandiga sõnades langeb F1 väärustus keskmiselt 37% ja F2 väärustus tõuseb 31%. Eesti keele palataliseerimata konsonandiga sõnades langeb F1 väärustus 20% ja F2 väärustus tõuseb 13%, palataliseeritud konsonandiga sõnade puhul on samad andmed vastavalt 37% ja 29% (Lehiste 1965).

Teine üldine omadus palatalisatsiooni akustika juures on formantväärustute erinevus helilistel palataliseeritud ja palataliseerimata konsonantidel. Palataliseeritud konsonantide F1 väärustused on madalamad kui nende palataliseerimata vastetel, F2 väärustused on kõrgemad. Sellised tulemused on saadud nii eesti kui ka võru keele lateraalide palatalisatsiooni uurides. Erinevused nende kahe keele palatalisatsiooni akustikas tulevad esile F2 väärustute muutumisse ulatuses. Võru keele puhul on F2 väärustute erinevused palataliseeritud ja palataliseerimata konsonantidel suuremad kui eesti keeles. Kui võru keeles on palataliseeritud konsonantide F1 väärustus keskmiselt 18% madalam ja F2 väärustus 30% kõrgem kui palataliseerimata konsonantidel, siis eesti keeles on samad näitajad vastavalt 15% ja 19%.

Kolmas parameeter on konsonandilõpulise siirde *i*-line formantstruktur palataliseeritud konsonandiga sõnades. Eesti keele kohta on kuuldelise info põhjal öeldud, et konsonandi teine pool ja konsonandile järgnev vokaal jäääb palatalisatsioonist puutumata. Võru keeles on aga konsonandijärgne siire vokaalile palatalisatsiooni seisukohast olulise tähtsusega. Analüüsitud materjali põhjal võib väita, et võru keele palataliseeritud konsonandiga sõnades on formantväärustute muutumine konsonandilõpulises siirdes märgatavalt ulatuslikum kui palataliseerimata konsonandiga sõnades (F1 väärustused palataliseerimata konsonandiga sõnades siirdes 15% madalamad ja F2 väärustused 7% kõrgemad kui konsonandile järgnevas vokaalis, palataliseeritud konsonandiga sõnade puhul aga on F1 väärustused siirdes 30% madalamad ja F2

väärtused 25% kõrgemad kui konsonandile järgnevas vokaalis). Lisaks sellele on palataliseeritud lateraalile järgnev vokaal *a* häädeldatud eespoolsemana kui esisilbi vokaal *a*.

Neljas parameeter on sõnalõpuliste klusiilide eksplasiooni formantstruktur. Palataliseeritud klusiilidel on see *i*-sarnane, palataliseerimata klusiilide puhul sarnaneb pigem naabervokaalliga *a*.

Kuna võru keeles on formantväärtuste liikumised ulatuslikumad kui eesti keeles, võib sellega seletada ka palatalisatsiooni suuremat intensiivsust ja tajutavust võrreldes eesti keelega. Tulemused kinnitavad, et võru keeles on konsonant läbinisti palataliseeritud ja palatalisatsioon avaldub maksimaalselt konsonandi lõpuosas ning siirdes järgnevale vokaalile, ent lisaks sellele on palatalisatsionist mõjutatud siiski ka konsonandile eelnev vokaal.

5. Kokkuvõte

Käesoleva artikli eesmärk oli välja selgitada, millised parameetrid on võru palatalisatsiooni puhul olulised, mille poolest põhjäästi ja võru palatalisatsioon erinevad ja mis on nende kahe keele palatalisatsioonis sarnast. Tulemused näitavad, et sarnaselt eesti keelele iseloomustab ka võru palatalisatsiooni vokaalilõpulise siirde formantstrukturi lähedus *i*-ga. Samuti ilmnevad mõlemale keelele puhul palataliseeritud konsonandi formantstruktuuris sarnased muutused: palataliseeritud konsonantide F1 väärtused on madalamad kui nende palataliseerimata vastetel, F2 väärtused aga tunduvalt kõrgemad; erinevus nende kahe keele vahel on näha F2 väärtuste muutumise ulatuses. Võru keele puhul on palataliseeritud konsonandi F2 väärtuste muutus suurem kui eesti keele puhul. Võru keeles on palatalisatsionist mõjutatud nii konsonandile eelnev kui ka järgnev vokaal, mis omendab siirdeosalas *i*-lise varjundi ning ka palataliseeritud klusiili eksplasioon on *i*-lise formantstruktuuriga.

Kuivõrd käesolev uurimus tugines peamiselt lateraalide akustikale ja teiste võru konsonantide kohta on andmeid veel vähe, on võru palatalisatsioonisüsteemi täpsemaks kirjeldamiseks va-

jalik süsteemsemalt uurida ka teiste võru konsonantide formantsstruktuuri muutusi.

Kirjandus

- Ariste, Paul 1943:** Katselisfoneetilisi tähelepanekuid: mit einem Referat: Experimentalphonetische Beobachtungen. Tartu Ülikooli toimetused. Tartu.
- Ariste, Paul 1953:** Eesti keele foneetika. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Boersma, Paul, Weenink, David 2003.** Praat: doing phonetics by computer. Computer program. Version 4.0.29. <http://www.praat.org/>
- Derkach, M., Fant, G., Serpa-Leitao, A. de 1970:** Phoneme coarticulation in Russian hard and soft VCV-utterances with voiceless fricatives. – Royal Institute of Technology, Speech Transmission Laboratory Quarterly Progress and status Report (2 – 3), Stockholm, 1–7.
- Eek, Arvo 1973:** Observations in Estonian palatalization: an articulatory study. – Estonian Papers in Phonetics. Ed. A. Eek. Tallinn, 18–37.
- Fujimura, Osamu; Erickson, Donna 1999:** Acoustic Phonetics. – The Handbook of Phonetic Sciences. Ed. W. Hardcastle & J. Laver. Blackwell Publishers, 65–115.
- Keem, Hella 1973:** Võru murde vahekorrast teiste lõunaeesti murretega. – Keel ja Kirjandus nr 10, 605–611.
- Kenstowicz, Michael, Kissoberth, Charles 1979:** Generative Phonology. Description and Theory. California: Academic Press, Inc.
- Ladefoged, Peter 1982:** A Course in Phonetics. New York: Harcourt Brace Jovanovich, Inc.
- Ladefoged, Peter 1999:** Linguistic phonetic descriptions. – The Handbook of Phonetic Sciences. Ed. W. Hardcastle & J. Laver. Blackwell Publishers, 589–618.
- Laugaste, Gerda 1956:** Konsonantide palatalisatsioon eesti keeles. Toim. E. Laugaste. Tartu Riikliku Ülikooli toimetised nr 43. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 74–88.

- Lehiste, Ilse 1965:** Palatalization in Estonian: some acoustic observations. – Estonian poetry and language. Stockholm: Vaba Eesti, 136–162.
- Liiv, Georg 1965a:** Some experiments on the effect of vowel-consonant transitions upon the perception of palatalization in Estonian. – Советское Финно-угроведение, 1, 33–36.
- Liiv, Georg 1965b:** Preliminary remarks on the acoustic cues for palatalization in Estonian. – Phonetica, 13, 59–64.
- Operstein, Natalie 2010:** Consonant Structure and Prevocalization. (Current Issues in Linguistic Theory 312.) Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Pajusalu, Karl; Teras, Pire 2012:** Ühest edelaläänemeresoome fonoloogilisest ühisuuendusest: prevokalisatsioon eesti ja liivi murretes. Argus, Reili; Hussar, Annika; Rüütmaa, Tiina (Toim.). Pühendumsteos emeriitprofessor Mati Hindi 75. Sünnipäevaks (156–176). Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus. (Tallinna ülikooli eesti keele ja kultuuri instituudi toimetised; 14).
- Remmel, Mart, Eek, Arvo 1971:** The laterals: an acoustic study. – The 9th Acoustic Conference, 31st August to 4th September 1971: Physiological Acoustics and Psychoacoustics. Bratislava, 138–141.
- Sepp, Arvi 1987:** Acoustic variation and types of palatalization. – Proceedings Xith ICPHS: The Eleventh International Congress of Phonetic Sciences. August 1–7 . Vol 4. Tallinn, 36–39.
- Shupljakov, V., Fant, G., Serpa-Leitao A. de 1968:** Acoustical features of hard and soft Russian consonants in connected speech: a spectrographic study. – Royal Institute of Technology, Speech Transmission Laboratory Quarterly Progress and status Report (4), Stockholm, 1–6.
- Teras, Pire, Pajusalu, Karl 2014:** Palatalisatsioonist ja prepatalalisatsioonist spontaanses eesti keeles. – Keel ja Kirjandus.
- Vihman, Marilyn May 1967:** Palatalization in Russian and Estonian. – Project on Linguistic Analysis. Reports. Second series (1). Phonology Laboratory, Department of Linguistics, University of California, Berkley, V1–V32.

Laivi Org: Võro keele pehmehüse akustikast

Seo kirotusõ tsihis oll vällä uuriq, määntseq tunnusõq ommaq võro pehmehüse man tähtsäq, mink poolõst eesti ja võro pehmehüs lahko lääväq ja miä om naidõ katõ keele pehmehüsen ütte-muudu. Tulõmiq näütäseq, et nigu eesti keelen nii ka võro keelen om pehmehüse vabahelü lõpujao üleminegi formantstruktuur lähkü *i*-ga. Niisama om mõlõmban keelen nätäq pehmehünü peethelü formantstruktuurin sarnatsit muutuisi: pehmide peethelile F1 väärtsesq ommaq madalambaq ku näide ilma pehmehüsel-dä paariliidsil, a F2 väärtsesq palõo korgõmbaq. Lahkominek katõ keele vahõl om nätäq F2 väärtsiisi muutumisõ suurusõn. Võro keele puhul om pehme peethelü F2 väärtsiisi muutus suurõmb ku eesti keelen. Võro keelen om pehmehüsest mõotõt nii peethelü iin ku ka takan ollõv vabahelü, miä saa üleminegi-jaon *i* muudu kõla. Ka pehmehünü täüspeethelü perän ollõv välliähöngus (eksplosiuun) om *i*-lidse formantstruktuuriga.

Kuvõrd seo urminõ tugõsi päämädselt keeleveerehelle (latõ-raalõ) akustiga päale ja tõisi võro peethelle kotsilõ om teedüst viil veidüq, sis om võro pehmehüsekõrra täpsämbähe ärqseletä-mises vaia inämb kördapiten uuriq ka tõisi võro peethelle for-mantstruktuuri muutuisi.

Tähüssõnaq: peethelle pehmehüs, akustilinõ helioppus, lõunõ-eesti kiil, võro kiil.

Märksõnad: konsonantide palatalisatsioon, akustiline foneetika, lõunaeesti keel, võru keel.

Laivi Org: The acoustics of palatalization in Võro

The aim of this study was to describe Võro palatalization based on the acoustic characteristics of laterals. Also, data measured from other Võro consonants has been presented, where necessary.

Palatalization presupposes a rise in the characteristic formant frequency of the consonant. It is formed by moving the front of

the tongue towards the hard palate in the final phase of pronouncing the main speech sound.

In Estonian common language and in Northern Estonian dialect, only alveolar consonants *t*, (*d*), *s*, *l*, *n* palatalize. In Võro language, all consonants, geminates or consonant clusters can be palatalized. Palatalization is possible at the beginning, in the middle or at the end of a word. Research has demonstrated that palatalization in the Estonian language appears in the first part of the consonant and in the transition of a vowel preceding the consonant (Eek 1973; Lehiste 1965; Sepp 1987 etc.). Võro palatalization should occur mainly at the end of a consonant or in the consonant and in transition to following vowel; however, palatalization can also occur at the beginning of a consonant (Keem 1973; Laugaste 1956; Sepp 1987).

Võro palatalization has been discussed in current research on the basis of acoustics of consonant onset transitions, offset transitions and of consonant inner acoustics. Based on the results, it is possible to demonstrate that both transitions are important to achieve palatalization in Võro. Moreover, the third factor is the consonant's formant structure, in which case the main indicator characterising palatalization is the change in F1 and F2 values.

The palatalization of consonant onsets is characterized by a transition phase intertwined with an *i*-like sound. Acoustically, palatalization occurs in this position when F1 values are lower in transition than in the vowel, but F2 values are higher. The occurrence of palatalization in consonant offset transitions is apparent from the values of F1 and F2: F1 values in the transition area are lower for both the consonant and vowel, whereas consonantal F2 values are higher than those of the successive vowel. The presence of a palatalized consonant is indicated by its F1 and F2 values, which are respectively lower and higher compared to its non-palatalized equivalents.

The acoustic data from laterals gives a reason to claim that F1 values are approximately 35% lower and F2 values are 30% higher in the palatalized consonant than in the vowel before a consonant in the transition area. Compared to its non-palatalized equivalents, F1 values of a palatalized lateral are an average 35% lower and F2 values 25% higher. In the consonant ending

transitions, F1 values are about 20% lower and F2 values 15% higher than in the vowel following a consonant. Almost the same structure is visible in other consonants, but the lack of data does not allow to make wider generalizations.

The results confirm that consonants in Võro are totally palatalized. Palatalization is realized strongly in consonant offset contexts. In addition, palatalization exerts influence on the preceding vowel.

Keywords: palatalization, consonants, acoustic phonetics, South Estonian, Võro language

Laivi Org
Tartu Ülikool / Võru Instituut
Tarto huulits 48, 65609 Võro
laivi.org@ut.ee

Võro Instituudi toimõnduisist om innemb ilmunuq:

Nr 1 Õdagumeresoomõ lõunapiir.

Toimõndanuq Karl Pajusalu ja Jüvä Sullõv. Võro, 1997.

Nr 2 Ku kavvas Setomaalõ seto rahvast jakkus.

Toimõndanuq Külli Eichenbaum. Võro, 1998.

Nr 3 Lõunaeesti keelest ja kiräkeelest.

Toimõndanuq Nele Reimann ja Tõnu Tender. Võro, 1998.

Nr 4 Õdagumeresoomõ väikuq keeleq.

Toimõndanuq Jüvä Sullõv ja Karl Pajusalu. Võro, 1998.

Nr 5 Tiidüs ja tõdõ. Märgütüisi.

Toimõndanuq Enn Kasak ja Jaan Kangilaski. Võro, 1998.

Nr 6 Õdagumeresoomõ veeremaaq.

Toimõndanuq Karl Pajusalu ja Tõnu Tender. Võro, 1999.

Nr 7 Võro kirändüse luumine.

Toimõndanuq Kauksi Ülle ja Nele Reimann. Võro, 2000.

Nr 8 A kiilt rahvas kynõlõs.

Toimõndanuq Kadri Koreinik ja Jan Rahman. Võro, 2000.

Nr 9 Tiijuht ABC kiräoppusõ manoq.

Nele Reimann. Võro, 2000.

Nr 10 Õdagumeresoomõ piirisüämeq.

Toimõndanuq Karl Pajusalu ja Jüvä Sullõv. Võro, 2000.

Nr 11 Õdagumeresoomõ ütistüseq.

Toimõndanuq Karl Pajusalu ja Jan Rahman. Võro, 2001.

Nr 12 Võro-eesti synaraamat.

Kokko pandnuq Jüvä Sullõv. Tartu-Võro, 2002.

Nr 13 Võromaa kotussõnimist.

Mariko Faster ja Evar Saar, toimõndanuq Peeter Päll. Võro, 2002.

Nr 14 Väikeisi kiili kokkoputmisõq.

Toimõndanuq Karl Pajusalu ja Jan Rahman. Võro, 2002.

Nr 15 Õdagumeresoomõ hummogupiir.

Toimõndanuq Karl Pajusalu ja Jan Rahman. Võro, 2003.

Nr 16 Kiil ja hindätiidmine.

Toimõndanuq Karl Pajusalu ja Jan Rahman. Võro, 2004.

Nr 17 Piirkultuuriq ja -keeleg.

Toimõndanuq Karl Pajusalu ja Jan Rahman. Võro, 2005.

**Nr 18 Mitmõkeelisüs ja keelevaihtus õdagumeresoomõ
maiõ pääl.**

Toimõndanuq Helen Koks ja Jan Rahman. Võro, 2006.

Nr 19 Seto sõnastik.

Julius Mägiste, toimõndanuq Mariko Faster. Võro, 2007.

Nr 20 Õdagumeresoomõ kodo.

Toimõndanuq Helen Koks ja Jan Rahman. Võro, 2007.

Nr 21 Kuis eläs mulgi, saarõ ja võro kiil?

Külli Eichenbaum ja Kadri Korenik. Võro, 2008.

Nr 22 Koolitus ku keele ja kultuuri umamoodu hoitja.

Toimõndanuq Jüvä Sullõv. Võro, 2008.

Nr 23 Kirändüs/kiil veidembüsen.

Toimõndanuq Jüvä Sullõv. Võro, 2009.

Nr 24 Väikuq keeleq mitmõkeelitsen ütiskunnan.

Toimõndanuq Jüvä Sullõv. Võro, 2010.

Nr 25 Ruum, kotus ja kotussõnimeq.

Toimõndanuq Jüvä Sullõv. Võro, 2011.

Nr 26 Õdagumeresoomõ piiriq.

Toimõndanuq Jüvä Sullõv. Võro, 2012.

Nr 27 Kiili rikkus ja elojoud.

Toimõndanuq Jüvä Sullõv. Võro, 2013.

Nr 28 Õdagumeresoomõ keeleq kaartõ pääl.

Toimõndanuq Jüvä Sullõv. Võro, 2014.

Nr 29 Aig õdagumeresoomõ keelin.

Toimõndanuq Jüvä Sullõv. Võro, 2015.